والاخوات لاب وام او پر دغو اعیاني ورونو په اجماع سره قیاس دی، علاتي ورونه یعني یو ازي په پلار شریکان یعني که اعیاني ورونه نه و، ولي چي اعیاني ورونه وي بیا علاتي ته شی د میراث نه رسیږي.

فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ

او که وي دا میراث خوري په خور گلوي دوې، نو دوی دواړو ته دوه ثلثه د میراث د ورور دي.

پوه سه: چي د امت اجماع پر دې ده چي بالا تر دوو خوندو هر څو چي وي په دغه دوه ثلثه سره شریکاني دي.

وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً

که وه دوی ای من یرثون بالاخوة "اخوة" ای جماعة، یعني نر او ښځي چي ورونه او خویندي وي وادنی الاختلاط بینهم اخ واخت، د دوو حکم د جماعت حکم دی بالاجماع.

پوه سه: چي نرو ته یې غلبه ورکړه پر ښځو باندي، نو یې ځکه "کانوا" مذکر لفظ ووایه والا فحق العبارة ان یقال وان کانوا اخوة واخوات رجالاً ونساءً.

فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ

ای فالواجب الذکر منهم مثل د دوو ښځو من المیراث مثلاً که څېري یو ورور و او یوه خور وه، نو ترکه یې درې ځایه کېږي، دوې حصې د نر او یوه د خور، او که څېري د دوو خوندو سره یا بالا تر دوو خوندو یو ورور بالا یا بالا تر یوه ورور، نو یوه ورور ته دي حصه د دوو خویندو ورکوي. او که یو نر و یعني ورور یا بالا تر یوه او خور یوه وه، نو خور ته دي نیمی د برخي د ورور ورکوي له میراث څخه د میت وعلی هذا القیاس في صورة تعدد کل منها.

درویش وایي: چي په کتابو کي د علم المیراث لکه سراجي وغیره وایي لکه عدم ولد المیت شرط دی په دې کي چي برخه د یوې خور نصف الترکة ده او دوو خویندو لره یا بالا تر دوو له میراث څخه دوه ثلث دی، دغه رنگه دا هم شرط ده

چي ولد الابن به هم نه وي وان سفل يعني ولد ابن الابن، او نر عيال د ميت وي او يا د ابن الميت نر عيال وي بيا اخوت او اخواتو ته د ميت هيڅ شی نسته بالاجماع، او که چېري د ميت لوڼې يوه يا دوې يا بالا تر هغو، او دغه رنګه که ابن الميت ښځينه عيال وي که يوه او که ډېري وي، نو په دې صورت کي يوه د ميت وه او يا يوه لور د ابن الميت وه هغې لور ته به نصف الترکة ورکول کېږي، او که د ميت دوې لوڼې وې يا بالا تر دوو، او يا د ابن الميت دوې لوڼې يا بالا وي هغو ته به دوه ثلثه ورکول کېږي، او مابقی چي يو نصف دی په اول صورت کي يا يو ثلث دی، په دوهم صورت کي د هغه د وروڼو او د خويندو دی که يوه او که ډېري وي هم هغه باقي دی او که ورور ورسره و فللذکر مثل حظ الانثيين کمامر.

مسئله: که د ميت يوه لور وه يا ډېري او خويندي که يوه وه او که ډېري، نو د ميت مال ددوی تر منځ وېشل کېږي، يعني د بنت واحدة تر حصې وروسته چي نصف او يا د دوو لوڼو يا بالا تر دوو چي دوه ثلثه يې حق و پاته د خويندو دی لقوله عليه الصلوة والسلام "اجعلوا الاخوات مع البنات عصبة"

پوه سه: چي علماء ټوله په اتفاق سره وايي چي الف لام په لفظ کي د "الاخوات" او "البنات" لپاره د جنس دی، فالاخت الواحدة مع البنت الواحدة عصبة.

پوه سه: چې په حديث کي هذيل له شرجيل څخه داسي روايت کړی دی چي يو سړی ابو موسی اشعري او سليمان بن ربيعه رضي الله عنه ته ورغلی چي يو سړی مړ سو يوه يې خپله لور پاته سوه او يوه يې د زوی لور او يوه خور يې لاب وام پاته سوه نو مېراث يې څرنګه وېشل کېږي، نو دوی دواړو ورته وويل چي نيمی مال يې د لور دی او نيمی مال يې د خور يعني بنت الابن له ميراثه محرومه ده، او دوی سائل ته وويل چي ته ابن مسعود رضي الله عنه ته هم ورسه که چېري هغه هم زموږ متابعت وکړی، او هغه سائل چي ابن مسعود رضي الله عنه ته ورغلی او د هغو دوو صحابه وو ټوله بيان يې ورته وکړی، نو ابن مسعود رضي الله عنه ورته وويل چي زه به ګمراه يم که زه ددوی متابعت وکړم بلکې زما قضاء هغه ده چي رسول الله ﷺ کړېده چي هغه داده "للبنت النصف ولابنة الابن السدس تکملة للثلثين" يعني چي حصه د بناتو ده

والباقي للاخت رواه البخاري.

پوه سه: چې مظهري رحمه الله په منهیه کې د خپل تفسیر داسې لیکلي دي چې د ابن عباس رضي الله عنه مذهب دا و چې د میت لور وي خور لره هیڅ شی نسته، او باقي مال د عصباتو دی، او ده به ویل لاتجدونه في کتاب الله ولافي قضاء رسول الله ﷺ او خدای پاک هم داسې ویلي دي "ان امرء هلک لیس له ولد وله اخت فلها نصف ماترک" دده مطلب دا و چې لفظ د ولد خو لور ته هم شامل دی، نو په میراث کې د خور عدم د لور هم شرط دی او زموږ دلیل هغه دمخه حدیث دی یعني "اجعلوا الاخواة مع البنات عصبة" وقد انعقد على هذا اجماع الامة.

يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

پوه سه: چې په ټوله قرآن کې چې داسې لفظ راسي "ان تضلوا" مفسرین یې داسې ترجمه کوي چې یبین الله لکم الحق والصواب کراهة ان تضلوا کما في روح البیان وروح المعاني، نو هغه ترجمه چې مظهري او اوله ترجمه هم بللی ده ای یبین الله لکم ضلالکم الذي من شانکم اذا ضلیتم وطباعکم لتحرضوا عنه وتتخیروا خلافه آه" روح المعاني په اجمال سره اشاره ورته کړې ده، او خدای پاک په هر شي سره خبر دی، نو په ټولو مصالحو او مضارو د عبادو خبر هم خبر دی فعلى العباد ان یقتدوا بالقرآن العظیم الذي هو کلام الله المتین.

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا
سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي!
واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

سورة المائدة مدنية وهي مائة وعشرون آية وستة عشر ركوعا بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْدِ ؕ

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی تاسي وفا کوئ په عهد سره خپل.

پوه سه: چي "وفا" پر ځای کول دي د وعدې او مقابل د وفا غدر دی، او د ایفاء هم معنی ده، نو نقل و باب ته د افعال صرف لپاره د مبالغې دی، او "عقود" جمع د عقد ده چي په پښتو یې غوټه بولي او په عربي ژبي کي کلکي وعدې ته وایي تشبیهاً بعقد الحبل، او مراد له عقود څخه په دې آیت کي عام دی چي شامل ټولو هغو اوامرو او منهیاتو ته دی چي خدای ﷻ پر خپلو بندګانو لازم کړی دی له تکالیف شرعیه و څخه او له احکام دینیه و څخه.

پوښتنه: بندګانو کله دا وعدې له خدای ﷻ سره کړي دي؟

ځواب: لا اله الا الله متضمن ټولو وعدو لره ده د بندګانو له خوا، ولي بندګانو چي اقرار په الوهیت د خدای ﷻ وکړی، نو دا ددوی له خوا وعده ده چي موږ به ستا ټوله احکام پر ځای کوو، او عقود و هغه وعدو ته هم شامل دی چي د بندګانو تر منځ وي من عقود الامانات والدیون وغیرها ممایجب الوفابه او یا یې واجب نه وي لکن ښه کار وي، که امر د "اوفوا" عام سي واجب او مندوب دواړو ته شامل سي.

مسئله: امام اعظم رحمة الله علیه په دغه آیت سره دلیل وایي که چا پر ځان باندي روژه نذر کړه د اختر د ورځي او یا یې پر ځان نذر کړی د زوی د ذبح، نو چونکه ده د صوم عقد د خدای ﷻ سره وکړی عقد خو یې صحیح دی لکن چونکه د اختر د ورځي روژه حرامه ده، نو دی به بله ورځ روژه ونسي، او دغه رنګه عقد د ولد د ذبح خو یې صحیح لازم دی لکن چونکه زموږ په دین کي ذبح د ولد که نر وي او که ښځه حرام دی، نو په داسي شي سره دي تقرب وخدای ﷻ ته وکړي چي د هغه ذبح روا وي لکه

اوبئ، غوبي يا پسه لانه عهد و الزم على نفسه شئ چي صوم يوم العيد يا ذبح د زوى ده فوجب عليه الوفاء بما صح الوفاء به وهو صوم يوم آخر او ذبح البقر مثلاً، وفي الحديث الصحيح ماظهر الغلول في قوم اى الخيانة الا القى الله في قلوبهم الرعب، يعني من العدو وغيره و لافشا الزنى في قوم الاكثر فيهم الموت اى من الوباء وغيره ولانقص قوم المكيال والميزان الاقطع الله عنهم الرزق اى بالقحط وغيره ولاحكم قوم بغير حق الافشافيهم الدم اى القتل ولاخطر قوم بالعهد اى نقص العهد الاسلط الله عليهم العدو، او په دغه حديث شريف سره حنيفيانو دليل ويلى دى چي بيع چي تامه سي په ايجاب او قبول سره نسته يوه ته د بائع او مشتري خيار د فسخ مگر نه په خيار شرط او يا خيار عيب او يا خيار رؤية سره يعني خيار مجلس نسته، وبه قال مالک وقال الشافعي رحمهما الله تعالى المتبايعان بالخيار مالم يتفرقا او يكون البيع خياراً، مورږ له دې تفرق څخه چي په حديث كي د بخاري راغلى دى تفرق بالاقوال مراد اخلو يعني الايجاب والقبول، او شافعي رحمة الله عليه وايي چي مراد په حديث كي تفرق بالابدان دى، والتفصيل في كتب الفقه:

درويش وايي: چي د مظهري رحمة الله عليه له عبارت څخه صراحةً معلومېږي چي ترجيح يې و مذهب ته د شافعي رحمة الله عليه وركړې ده.

يوه سه: چي مظهري له حضرت عايشې رضي الله عنها څخه حديث روا ړی دی چي نسائي او احمد يې مخرج بللي دي، حضرت عائشه وايي چي سورت مائده اخير د قرآن دى نزلاً فما وجدتم فيها من حلال فاستحلوه يعني معامله د حلال ورسره كوئ وماوجدتم من حرام فحرموه انتهى" له دې حديث څخه دا معلومېږي چي په سورة مائده كي منسوخ نسته، وروسته مظهري ضد ونقيض حديثونه راوړي دي فارجع الى تفسيره، او داغه رنگه په عقود واجب الوفاء كي داخل دي هغه عهود چي خداى پاک له اهل كتابو سره خصوصاً يهود چي تاسي به ايمان راوړئ پر محمد ﷺ او هغه نعوت چي په باره كي د نبي اخير الزمان په تورات كي راغلي دي نه به يې پټوئ او نه به يې بدلوئ.

اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيْمَةُ الْاَنْعَامِ

روا کړه سوې ده یعني له جانبه څخه د خدای جل جلاله.

پوه سه: چي "بهیمة" په قول د روح البیان هر هغه حیوان ته وایي چي پر څلورو پښو ځي، او "انعام" اوښ، غویي، پسه او بوزه که نر وي او که ښځه نو هر یو ددوې څلورو نوع څخه چي د خپل نوع د خپل انثی سره چي یې ضم کړي زوج ځني جوړېږي، خو جمیع اته کېږي کما ورد من الضان اثنين ومن المعز اثنين ومن الإبل اثنين ومن البقر اثنين كماذكر في سورة الانعام، نو چونكه "بهيمة" په معنا مذكوره سره سباع درندگانو ته هم شامله وه لكه زمری، لېوه، خنزير وغيرها او د هغو غوښي خو مرداري دي، نو ځكه يې "بهيمة" و انعام ته مضاف كړه ومعنى الآية حلال كړه سوی دی تاسي ته خوراک د غوښو د انعامو.

فائده: مور داسي وويل چي خوراک د غوښو لان الحرمة والحل انما يتعلق بافعال العباد لا بالاعيان الا بالعرض كماهو المقرر في كتب الفقه واصوله.

پوه سه: چي اضافت د بهيمة و انعام ته اضافت دی د عام بالعموم المطلق و خاص ته، نو روح البيان صراحةً وايي چي دا اضافت بيانه دی په معنی د "من"، او بيضاوي او كشاف هم وايي چي دا اضافت په معنی د "من" دی، او روح المعاني هم وايي وقال غير واحد چي اضافت د عام وخاص ته په معنی د لام ده او حواله يې ونحويون ته كړې ده، او دی وايي چي اضافت په معنی د من هلته جوړېږي چي په منځ كي د مضاف او مضاف اليه عموم وخصوص من وجه وي كخاتم فضة.

درويش وايي: چي اشتراط د عموم او خصوص من وجه په اضافت بياني كي اكثري قاعده ده لاكلية كما يشعر به عبارة هؤلاء الاعلام، او هم دا قول د مظهري چي اضافت د عام مطلق وخاص مطلق ته په معنی د لام ده عند النحويين ممنوع، ولي چي دغه صاحب كشاف چي د علم نحو لوی امام دی ولي په بهيمة الانعام چي د عام وخاص ته هم ده ولي بيانيه په معنی د من بولي او دغه رنگه صاحب د روح المعاني ولي وايي وقال غير واحد الخ، او دغه رنگه بيضاوي چي په علم نحو كي مهارت لري، ولي وايي چي دا اضافت په معنا د من بيانيه دی، آيا دغو علامه وو

دومره معلومات په نحو کي نه درلودی لکه مظهري چي درلودی، او د درویش په نیز داده چي اضافت دعام وخاص ته لامیه بلل په نحو کي هم قانون اکثري دی لاکلي.

فائده: د "بهیمة الانعام" په حکم کي بقر الوحش والظباء هم داخل دي.

إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنتُمْ حُرُمٌ

مگر نه هغه شیان چي تلاوت به یې وکړه سي پر تاسي یعني په وروسته آیت.

پوهسه: چي دا استثناء ده له "بهیمة الانعام" ځخه په تقدیر د مضاف ای الامحرم مایتلی علیکم في قوله تعالی بعد هذه الآية حرمت علیکم المیتة الآية.

پوه سه: چي لفظ د "غیر" منصوب دی علی الحالیة من ضمیرلکم. والصید مصدر دی په معنا د ښکاره کولو او معنی عدم احلال الاصیاد لهم حرمت د اصطیاد دی عملاً واعتقاداً.

پوه سه: چي "حرم" جمع د حرام ده په معنی د محرم وقوله "وانتم حرم" حال دی له ضمیر ځخه في محلي حاصل دا چي په وخت کي د احرام به ښکار نه کوئ.

إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ①

او خدای ﷻ حکم کوي د هغه چي اراده یې ورته وسي من تحلیل شئ وتحریمه.

پوښتنه: له "مایتلی علیکم" ځخه خو مراد هغه آیت دی حرمت علیکم المیتة الآية، نو اسناد د تلاوت "علیکم" ځرنگه و "حرمت علیکم" ته صحیح دی؟

ځواب: اسناد د تلاوت وهغه آیت ته مجاز دی، ولي چي تلاوت خو د تالي فعل دی د آیت فعل خو نه دی، او یا مضاف مقدر دی ای یتلی علیکم في آیة تحریم المذکوراة فیها. او دا احتمال هم سته چي د ما موصوله ځخه دي مراد آیت التحریم وي او مضاف به مقدر وي ای الا محرم مایتلی علیکم هکذا قال المظهري.

درویش وایي: چي په مذکور آیت کي ډېر لوی تخفیفات سته چي د هغو لویه حصه یې علامه بغداد په تفسیر روح المعاني کي بیان کړي ده مع النقض والابرام چونکه هغه تحقیقات د مطالعه کونکو ددي ډېر لوړ وه، نو ځکه درویش صرف

نظر کړه او مظهري يو مشت نمونه خروار رانقل کړي لکن لافائدة في ايرادها للمتعلمين لهذا صرفنا النظر عنها ايضاً لماورد کلم الناس على قدر عقولهم او زما خبري عموماً د مبتديانو سره دي.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ

يوه سه: چي شعائر جمع د شعير ده او معنا يې علامه ده او مراد له "تحليل" څخه د شعائر سپکاوی د هغو دی او يحال بينها وبين المتناسکين بها.

يوه سه: چي ابن عباس او مجاهد وايي چي مراد له شعائر څخه مناسک د حج دي او ځايونه د حج د افعالو من المطاف ځای د طواف حول الکعبة والسعی ځای د سعي بين الصفا والمروة، والموقف بعرفة او ځای د دريدلو پر عرفات والمزدلفة، والرمي الجمار والافعال التي تعرف بها الحاج من الاحرام والطواف والحلق والنحر غيرها، والحاصل چي شعائر د ځايو ته هم ويل کيږي او افعالو ته د حج هم ويل کيږي کما في الامثلة المذکورة ايضاً.

درويش وايي: چي دا آيت په باره کي د حطم يا حطيم چي نوم يې شريح بن ضبيعه و او د بني بکر د قبيلې و نازل سوی دی، چي دغه حطم البکري د يمامي له لاري مدينې ته راغلی او خپل فوج يې خارج المدينة پرې ايښی و او دی يوازي عليه الصلوة والسلام ته راغلی او عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي ته خلگ وخه شي ته رابولې عليه الصلوة والسلام ورته وويل الی شهادة "ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله، واقام الصلوة وايتاء الزکوة" نو حطم ورته وويل چي دا خو ښې خبري دي لکن په فوج کي اميران لرم چي د هغو بې مشورې زه يو کار نه سم کولای زه به د هغو سره مشوره وکړم شايد چي زه اسلام راوړم او ملگري به هم درته راولم د اسلام لپاره، او عليه الصلوة والسلام دمخه تر راتلو د حطم اصحابو ته ويلي وه "يدخلکم عليکم رجل من ربيعة يتکلم بلسان شيطان ثم خرج شريح" نو عليه الصلوة والسلام و اصحابو ﷺ ته وويل "لقد دخل بوجه کافر وخرج بقفاء غادر والمرء لس بمسلم" نو شريح چي چي خپلو ملگرو ته ورسېدی خارج المدينة د مسلمانانو او اوښانو او نور مواشي گرځېده هغه يې ټوله ورسره بوتله، جارچي

مدينې ته راورسېدی او علیه الصلوة والسلام اصحاب پسې واستول پیدا یې نه کړی یعنې ځان یې خپل ربیعه ته رسولی و، نو راتلونکی د شریح په حاجیانو د بکر بن وائل له ایمان څخه حج ته راغلی و، او ډېر غټ تجارتي اموال ورسره وه او هدیه د مکې هم ورسره وه چې په غاړه یې غاړګی د هدیه وه، نو مسلمانان و علیه الصلوة والسلام ته وویل چې دادی حطم حج ته راغلی دی او ډېر تجارتي مالونه ورسره دي نو موږ او دی سره پرېږده چې سر یې ورغوځ کړو او مالونه یې غنیمت کړو، نو علیه الصلوة والسلام و مسلمانانو ته وویل انه قد قلد الهدی مسلمانانو ورته وویل یارسول الله چې دا تقلید الهدی خو موږ په جاهلیت کې هم کوله نو موږ ته به اجازه راکوې علیه الصلوة والسلام منعه وکړه فانز الله ذه الآیة.

فائده: پوه سه! چې د شعائر معنا خو ذکر سوله د هغه مناسب یو لفظ چې اشعار یې بولي، اشعار خاص په اوښانو سره دی معنی یې داده چې ودي وهي اوښ یا اوښه د بوک په یو بغل کې په چاړه ترڅو چې څه وینې راووزي، نو په هغو وینو د بوک دي هغه طرف وروکړي چې علامه پر دې ده چې هدې د مکې مکرمې ده نو بیا څوک کار نه په لري.

پوه سه: چې اشعار سنت دی د امام شافعي، امام مالک، امام احمد، امام ابو یوسف او د امام محمد رحمهم الله په نېز، او امام ابو حنیفه رحمة الله علیه وایي چې اشعار مکروه دی، د جمهورو دلیل دادی چې په بخاري او مسلم کې حدیث مروی دی له عائشې رضي الله عنها څخه دا وایي "فتلت بدن النبي ﷺ بیدي ثم قلدها" ماولېدلې غاړګی د وښانو د علیه الصلوة والسلام په خپلو لاسو او بیا یې ور په غاړه کړې "واشعرها واهديها الی اخير الحدیث.

درویش وایي: چې دښمنان د ابوحنیفه رحمة الله علیه یعنې لامذهبه کسان پر امام اعظم رحمة الله علیه یې خولې د طعن خلاصي کړي دي چې وفعل ته د رسول الله ﷺ مکروه وایي، او دا فکر نه کوي چې دومره لوی امام او په احادیثو تر ټولو ښه خبر څرنګه داسې خبره کوي فقیه ابو جعفر الطحاوي رحمة الله علیه چې اعلم الناس بمذهب ابي حنیفه علماوو منلی دی هغه وایي چې ابو حنیفه رحمة الله علیه پر وجه مشروع في

زمانه ﷺ وفي ازمنة الصحابة ﷺ كمامر كيفيته مكروه نه بولي لكن په په تېرېدلو د زماني جاهلانو خلګو به اشعار داسي كاوه چي يو خنجر وغيره په يې راواخستې او تر بېخه پوري به يې د اوښ په بغل چخ كړې نو تبوله بغل د اوښ به په وينو ګكڼ سو اخير به يې چنجيان وګرېده او داځاى به بدبوى سو، نو داسي اشعار ته نه امام ابو حنيفه رحمة الله عليه مكروه وايي په قرينه د دليل د امام محترم چي دا تعذيب ممتدد حيوان بلا فائده دى او شك نسته چي اشعار پر وجه مشروع صرف يو ګړى به اوښ ته تكليف وي بيا يې ژر تپ جوړېږي، مطلب د اشعار خو صرف هغه دى چي د اوښ د بوك پر وېښتانو باقي پاتېږي او علامه ددې ده چي هديه د مكې ده ،،،،ع

چشم بد انديش كه بركنده باد عيب نمايش هنرش در نظر

لامذهبه خلګ دي دا ګمان نه كوي چي امام اعظم رحمة الله عليه بې يار ومددګار دى.

سوال: امام ابو يوسف او امام محمد خو به له جاهلانو څخه نه وه، نو دوى ولي د اشعار په سنيت كي د امام اعظم رحمة الله عليه مخالفت وكړى؟

ځواب: ممكنه ده چي د هغو اجتهاد به داوي چي جهل د جاهل په ترك كي د سنت عذر نه سي كېداى.

وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ

او تاسي به قتل او غارت وځان ته روا ګڼئ په شهر حرام كي وهو شهر الحج.

دروېش وايي: چي اشهر الحرم الأربعة د مياني مياشت، د لوى اختر، محرم او د رجب مياشت ده چي په پښتو يې د خداى تعالى مياشت بولي چي ابتداء د قتال د كفارو سره په ابتداء كي د اسلام روا نه وه.

وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ

او نه به تعرض كوي و هدي ته بالغضب او بنوعه الى محله وهو الحرم.

پوه سه: چي هدي هغه اوښ يا غويى يا پسه دى چي مكې مكرمې ته تقرباً الى الله خلګ استوي جمع د هديه ده.

پوه سه: چي قلائد جمع د قلاده ده چي غاړګى ته وايي او د اوښانو وغيرها په

غاړه کي یې وراچوي چي څوک یې مکې مکرمې ته استوي، لکن عبارت په حذف د مضاف دی ای ذوات القلائد یعني ذوات القلائد ته به هم تعرض نه کوي.

سوال: ذوات القلائد خو هم هدي ته وايي، نو عطف يې پر هدي عطف د شي پر ځان نه دی؟

ځواب: هو! مصداق خو يې يو دی لکن ذوات القلائد اشرف دی تر مطلق هدي نو دا عطف د خاص پر عام دی لمزید الشرف.

پوه سه: چي قلادة يوازې متعارف غاړگی ته نه وايي كمامر في حديث امنا عائشة رضی الله عنها كنت فتلت قلائدها آه، بلكې كه څوتې په غاړې د هدي وځړوي يا بل شی صرف مقصد دادی چي خلگو ته دا معلومه سي چي دا هدي د مكې ده بيا څوک تعرض نه ورته كوي بالسرقة والغصب والمنع في الجاهلية والاسلام.

وَلَآ آٰمِّيْنَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنْ رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا ط

او نه به هغه كسان چي قاصدين د بيت الحرام چي كعبه مباركه ده هغو د منع روا والی به وځان ته وایاست بای وجه كان المنع.

پوه سه: چي "يبتغون فضلاً من ربهم ورضوانا" حال دی له ضمير مستكن څخه په "آمين" كي والمعنى قاصدين زيارة البيت الحرام لپاره د طلب د رزق بالتجارة او د رضا د خدای جل جلاله يعني ددوی پر زعم باطل، ولي چي كافر لره هيڅ برخه نسته په رضا الهي كي تر هغو چي مسلمانان نه سي، په ارشاد كي وايي چي مشركانو دا گمان فاسد درلودی چي موږ پر حقه لاره يو په خپل دين شرک كي او ددوی دا گمان هم و چي حج د بيت الله شريفي موږ و خدای ته نژدې كوي نو خدای جل جلاله ددوی پر زعم دوی په طالبانو سره د رضی الهي ذكر كړه، لكن دغه ظن فاسد ددوی كه څه هم نتيجه د رضی الهي خو نه وركوي لكن بعض مقاصد دنيويه ددوی لكه تجارت او منع د مسلمانانو ددوی له ضرر څخه فائده كوي.

درويش وايي: چي په روح البيان كي وايي چي دا آيت الى ههنا منسوخ دی په دې آيت مبارک سره "فاقتلوا المشركين حيث وجد تموهم" او بل په دې آيت كريمه "ولاتقربوا المسجد الحرام بعد عامهم هذا" فلا يجوز ان يحج المشرک ولا يامن الكافر بالهدي.

وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا

چي تاسي خلاص سئ له احرام څخه نو ښکار کوئ، دا اذن دی په ښکار کي پس له تحريمه څخه چي په دې قول کي د خدای سوی و "لاتحلوا شعائر الله فان الصيد في الاحرام تحليل الشعائر.

پوه سه: چي دا امر د اصطياد لپاره د اباحت دی بالاجماع كما في قوله تعالى في صلوة الجمة فاذا قضيت الصلوة فانتشروا، او څوک چي دا دليل وايي چي امر وروسته تر نهي وي لپاره د اباحت دی نه دی صحيح مطلقاً فان الامر المطلق عن القرائن ای الخال عن القرائن هو الايجاب كما برهن عليه في الاصول، روايت کړی دی ابن ابي حاتم له زيد بن اسلم څخه چي مسلمانان د عليه الصلوة والسلام سره وه په حديبيه کي هغه وخت چي د مکې مشرکانو دوی له عمرې څخه د بيت الله شريفي منع کړي وه والقصة مشهورة نو د بلې خوا بعض خلگ له مشرکانو څخه د اهل مشرق پر حديبيه تيرېدله، نو اصحابو د رسول الله ﷺ وده ته وويل چي دا مشرکان په موږ منع کړو له مکې څخه کماصدوا اصحابنا فانزل الله هذه الآية.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

تاسي دی باعثه نه کړي بغض او شدت عداوت د يو قوم چي اهل مکه وه چي تاسي يې عمرې ته نه پرې ښولاست، چي تاسي يې منع کړلاست يعني په کال د حديبيه چي تاسي د عمرې لپاره راغلي واست.

پوه سه: چي "شنان" مصدر دی مضاف و مفعول ته دی، د "ان صدكم" سره لام مقدر دی ای لان صدكم.

فائده: شنآن" مصدر دی وزن يې فعلان دی او پر دې وزن مصادر نورهم راغلي دي لکه ضربان والسيلان والنسلان، او په سکون د عين په صفاتو کي دا وزن ډېر دی مثل السكران والندمان والرحمن.

أَنْ تَعْتَدُوا ۘ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ

چي تاسي به تجاوز کوئ پر دوئ بالقتال واخذ الاموال كما قال اصحاب رسول

الله ﷺ کمامر، او تاسي کومک سره کوئ پر هغو ښو کارو چي امتثال د امر الله دی او پر تقوی چي ځانونه منع کړئ له هغو کارو څخه چي خدای ﷻ ځني منع کړي یاست چي په دې سره به تاسي ځانونه له عذابه څخه د خدای وساتئ.

وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

او کومک مه سره کوئ پر گناه باندي یعني په ارتکاب کي د منهیاتو او نه پر ظلم باندي د انتقام او د زړو د سړېدو، د نواس بن سمعان انصاري ﷛ روایت دی چي د علیه الصلوة والسلام څخه چا پوښتنه وکړه د بِر او د اثم نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل "البر حسن الخلق والاثم ماحاک في صدرک وکرهت ان یطلع علیه الناس" یعني بِر ښوو اخلاقو ته وایي او اثم هغه کار دی چي ستا په زړه کي تردد پیدا کړي او تاته مکروه معلومېده چي خلگ را خبرسي رواه مسلم في صحیحه والبخاري في الادب والترمذي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝٢

او له خدایه وبېرېږئ او د خدای ﷻ عذابونه سخت دي، نو انتقام د خدای اشد او اخوف دی، خواجه عبد الله انصاري هروي قدس سره چه خوش گفته است

حبذا قومی که داد بندگی را داده اند
ترک دنیا گفته اند وزهمه ازاده اند
روزها باروزها درگوشها بنشسته اند
نفس خودراقهر کرده روح کرده پرفتوح
زاد تقوی برگرفته بهر مرگ آماده اند
طرفة العین نبوده فاغل نبوده از حضرت ولي
سیلها باین همه ازدیدها بکشاده اند
یکزمان از نوحه همچنون نوح فارغ نیستند
همچو یحی گوئیا از بهر زاری زاده اند
زآب تاب تب الی الله غسل کرده آن کسان

روی خود برخاکپای اسجدوا بنهاده اند
ربنا گویند ازان لبیک عبدی بشنوند
جمله سرمست الست از جرعه این باده اند
راحتی دیدند وذوقی یافتند از انس وجان
روز وشب درکنج خلوت برسر سجاده اند
تا بدنیا آمدند از کلبه کتم عدم
سوی حضرت جز نیاز وناله نفرستاده اند
پیر انصاری تو میدانی که ایشان کیستند
فرقه بی گرد پروز مرهٔ دل ساده اند

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ

حرامه کړه سوې يعني له جانبه څخه د خدای ﷻ مرداره.

پوه سه: چي ميتة هغه حيوان بولي چي روح يې څني جلا سي بيله ذبح.

فائده: بيان دی د مايتلی عليکم چي په دمخه آيت کي تېره سوه والمعنی اکل لحم الميتة، ولي چي دمخه موږ وويل چي حل او حرمت له صفاتو څخه د افعالو د مکلف دي او صفت د اعيانو بالعرض دی.

پوه سه: چي مظهري په نقل سره د کتاب لباب النقول في اسباب النزول يو حديث راوړی دی چي سند يې هم ورسره ذکر کړی دی له ابن ابجر رضي الله عنه څخه چي هغه وايي چي موږ د رسول الله ﷺ سره و او ما تر دېګ لاندي اور بلاوه چي په هغه کي غوښي د ميته وې، فانزل الله هذه الآية فاکفئت القدر، وروسته پر پښېمانه سوی دی او دا عذر يې کړی دی چي دا حديث ماتبعاً للکتاب الفلاني روا ړی دی والصحيح هکذا.

درويش وايي: چي په دې کي شک نسته چي دغه حديث چي د سند ذکر يې هم کړی دی موضوعي دی، نو موضوعي حديث چي سړی يې په وضعه خبر هم وي روايت يې نه دی روا بيا په دومره غټ ميدان کي د تفسير الا مقروناً ببيان وضعه، او ولي په موضوعي حديث کي سړی د چا متابعت وکړي والی الله المشتکی.

وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ

او وينه او غوښي د سرکوزي.

پوه سه: چي مراد له وينو څخه هغه ډ رګو بهانده وينه ده چي په وخت کي د ذبح له حيوانه راوځي چي اهل جاهليت به دې ويني ته يو لوښی نيوی او بيا به يې پخوله او خوړل به يې او هغه وينه چي د مثلاً د پسه په غوښه کي وي او يا جامده وينه وي لکه کبد او طحال يعني اينه او ېږې هغه پاکي دي كما جاء في الحديث الصحيح احل لنا ميتتان السمک والجراد والدملن الكبد والطحال او کما قال عليه السلام.

پوښتنه: سرکوزي خو نجس دي بجميع اجزائه په نص قرآني سره، نو تخصيص د لحم يې ولي وکړی؟

ځواب: له دې کبله يې وکړی چي لوی مقصد په حيوان کي غوښه ده.

پوښتنه: لحم الكلب يا لحم الاسد وغيرهما نه سو ذکر او سره ددې چي د هغو غوښي هم حرامي دي وجه يې څه ده؟

ځواب: وجه يې داده چي ډېر کافران د خنزير د غوښو سره ډېر الفت لري او خوري يې بخلاف الكلب وسائر السباع فانها لم يالفوا لاكل لحمها احد من الكفار، او فرق د خنزير او د نورو سباعو تر منځ دادی چي نور حيوانات چي د غوښو خوړل يې حرام دي اذا ذبحت كان لحمها طاهر لايفسد الماء اذا وقع فيها وان لم يحل اكله بخلاف الخنزير، ولي خنزير که څوک ذبح هم کړي غوښي يې نجسي دي که په اوبو کي ولوېږي اوبه په مره اړېږي.

فائده: بعض علماء وايي چي سپی هم نجس العين دی، لکن په تنوير کي چي د فقهي يو معتبر کتاب دی وايي چي کلب نجس العين نه دی.

پوه سه: چي علماء وايي چي هره غذاء چي انسان خوري هغه دده جزء ګرځي نو هغه احوال او اوصاف چي په غزاء کي وي په خوړونکي کي يې هم پيدا کېږي، د سرکوزي خاصيت دادی چي عظيم حرص لري او رغبت شديد لري په مشتهياتو کي فحرم اكله على الانسان لئلا يتكيف قلبه بتلک الكفيات، او له جملې څخه خبيثه ... ويو د حنيز داده چي ډېر بی غيرته دی حتی چي د يو خنزير سره چي خپله

انثی ورسره وي که بل خنزیر پر هغه انثی خېژي هغه نر یې بد نه په وړي لهذا هغه کافران چي د سرکوزي غوښي خوري که دده ماینه د بل چا سره په وطي رازي وي مېړه یې بد نه په وړي، ځکه دغه کافران خنزیر خواړه یو د بل د ماینې سره په وطي کي بد نه وړي چي ماینه یې رازي وي، نو ځکه د خنزیر د غوښو خوراک خدای ﷻ حرام وګرځاوه تاچه دغه خبیث طبعیت پکښي پیدا نه سي.

شکایت: په بعضو مسلمانانو کي هم دغه د دوسی طبعیت پیدا سوی دی چي خپلي ماینې په مقابل کي د ډالرو امریکایانو ته ورولئ، تاسي فکر وکړئ چي دا سر مسته شرابخوره امریکایان چي پر بعضي بلادو د مسلمانانو یې غلبه کړې ده او د اکثرو دغو امریکایانو سره خپلي ماینې هم نه وي ورسره، نو دا مستي د شرابو د شهوت دوی چېري استعمالوي، دغه دوسان مسلمانان دي چي خپلي ماینې ورولئ او امریکایان خپله شهوت پرستي پر کوي او مېړه دوس ته یې ډالر ورکوي، حمدالله غزنوي وايي

چو بینم دین احمد درغریبی دلم سوزان زچشم خون جاری

او بعض مسلمانان د امریکایانو په تسلط د مسلمانانو پر مملکت خوشاله وي تاچه د شریعت په چوکاټ کي کومه پابندي پر دوی وه هغه پورته سي او حسب الخواهش ازادي ودوی ته پیدا سي، اللهم نصراً وفتحاً ودماراً علی هؤلاء الامریکین.

وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ

پوه سه: چي "اهلال" رفع د صوت ده، رؤیة الهلال نو معنا د آیت داده چي د هغه حیوان غوښي هم حرامي دي چي په وخت کي د ذبح د غیر الله نوم پر واخستل سي، لکه اهل جاهلیت چي به اوښ یا پسه وغیره حلالوی نو داسي اواز به یې پورته کړی باسم اللات او باسم العزی وغیرهما من اصنامهم.

درویش وایي: چي په دې آیت لامذهبه معلوم الحال طوائف وایي که چا په دې نیت د ثواب د رسېدلو د فلاني پیر حتی د علیه الصلوة والسلام د ثواب رسېدلو په نیت شی حلال کړی هغه سړی مشرک دی ذبیحه یې مرداره ده، وهذه جهالت عظیمة علی الاطلاق، په روح المعاني کي وایي قال الفقهاء که چا داسي وویل چي

ذبح يې کوله بسم الله ومحمد حرمت الذبحة لانه احل لغير الله به، وفي الحديث لعن الله من لعن والديه ولعن الله من ذبح لغير الله، قال النووي رحمة الله عليه المراد الذبح باسم غير الله كمن ذبح للصنم بذكر اسمه عند الذبح او لموسى او لغيرهما يعني ذكر اسم موسى عند الذبح و امرار السكين سواء ذكر معه اسم الله او لم يذكر.

درویش وايي: مسلمانان چي د عليه الصلوة والسلام لپاره يا د يو شيخ مړي يا ژوندي په نامه يو حيوان ذبح کوي هغه قبلاً دا نيت يا دا قول کوي لکن عند الذبح وامرار السكين فقط دا وايي بسم الله الله اكبر ولايذكر اسم احد غير الله معه، نو لامذهبان ولي دی مشرک بولي او ذبيحه يې مرداره بولي، او مظهري وايي يكره ان يذكر مع اسم الله عند الذبح شيئاً غيره موصولاً مثل يقول عند الذبح بسم الله اللهم وتقبل من فلان لكن لايحرم الذبيحه.

درویش وايي: مسلمانان چي د چا په نامه حيوان ذبح کوي داغسي هم نه وايي بلکې دمخه تر غوځارولو د پسه مثلاً داسي وايي چي ددې پسه د حلالېو ثوابونه دي فلاني ته ورسېږي وروسته پسه غوځار کړي، او چي وخت د ذبح يې راسي فقط وايي بسم الله الله اكبر فلاكراهة في مثل ذالک ایضاً، البته که يې متصل پر وجه د عطف او شرکت وويل بسم الله و اسم فلان او يا يې داسي وويل باسم الله ومحمدٍ رسول الله په جر د محمد د لفظ يحرم الذبيحة لانه اهل لغير الله به.

درویش وايي: چي داسي هم د هيڅ مسلمان څخه اورېدل سوې نه ده، قال المظهري ولاباس بان يقول قبل التسمية قبل ان يضجع الذبيحة.

درویش وايي: چي مسلمانان د عليه الصلوة والسلام پر نامه او يا د يو شيخ پر نامه خيرات کوي طرز عمل يې دغسي دی فلاباس به، او که يې په وخت کي د ذبح خو يې بسم الله الله اكبر وواېه، چي پسه ذبح سو بيا يې د بل چا نوم ورسره واخستی فلاباس به ايضاً لان النبي ﷺ قال بعد الذبح اللهم تقبل هذا من امة محمد عليه السلام لمن شهد لک بالوحدانية ولي بالبلاغ انتهى.

وَالْمُنْخَنِقَةُ

او داغه رنګه حرام دی پر تاسي خوراک د غوښو د حيوان چي په خپه مړ سي که د لاس خپه وي او که د مراندي.

وَالْمَوْقُوذَةُ

او داغه رنګه حرام دی خوراک د غوښو د هغه حیوان چي ضرب شدید یا د ډبري یا د لرګي لکه په جاهلیت کي چي دا قانون و چي پسه وغیره به یې نه ذبح کاوه بلکې په ډبره یا په یو لرګي به یې وواهه مړ به یې کړی.

وَالْمُتَرَدِّيَةُ

او داغه رنګه حرامي دي غوښي د هغه حیوان چي یا له بامه را شوه سي، او یا څاه ته ولوېږي او ذبح ته نه ورسېږي او مړ سي.

پوښتنه: که دا مذکوره حیوانات په داسي حال کي وه چي که یې سر یو ګړی پرېږدي په پخله مري لکن سړي چالاکي پر وکړه ذبح یې کړی نو هغه حلال دی که څرنګه؟

ځواب: هو! حلال دی ولي چي د ذبح لپاره جوړوالی د حیوان نه دی شرط.

وَالنَّطِيحَةُ

چي یو حیوان بل په ښکر ووهي او مړ یې کړي ددې غوښي هم حرامي دي.

سوال: نطیح خو فعیل دی په معنی د مفعول او په فعیل کي په معنی د مفعول مذکر او مؤنث برابر دی نو د تاء التانیث د کلمې څه ضرورت و؟

ځواب: دا تاء التانیث نه ده بلکې لپاره د نقل ده له وصفیت څخه و اسمیت ته کما في الذبیحة.

وَمَآ أَكَلَ السَّبُعُ

او یا د درنده په خوړلو مړ سي یعني درنده چي بعض د حیوان وخوري او هغه حیوان مړ سو ذبح ته نه ورسېدی ددې حیوان غوښي هم حرامي دي.

مسئله: له دې آیته دا هم وفهمېده که معلم ښکاري سپی و یاباز ښکاري یا ښکاري یږ یا څرخک مرغه ده مرغه ښکار کړی خو څه غوښي یې خوړلي وې هغه هم مرداري دي خوراک یې حرام دی.

إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ

استثناء راجع ده و ټولو دغو مذکوره شیانو ته ومعنی "ذکیتم ادرکتم رکوته"

پوه سه: چي اصل ترکیه اتمام ته وایي نحو ذکیت النار اذا تمت اشتعالها او مراد دلته ذبح ده، ولي چي ذبح خو اتمام د حیوة دی، او په صحاح کي وایي ذکیت الشاة ای ذبحتها.

پوه سه: چي ذبح د پسه حلالول دي او حلق او نحر د اوښ حلالول دي په گروي کي والتزکیة یعمهما.

مسئله: که یو درنده له حیوان څخه څه غوښه خوړلې وه او تر ور رسېدلو پوري هغه حیوان ژوندی و، نو ذبح دې کړي خوراک یې حلال دی، او که دا حیوان په جرح د سبع داسي حالت ته رسېدلی و لکه مذبوح یعني لکه مذبوح صرف یې لغتي وهلې نو هغه په حکم کي د میتة دی یعني غوښي یې مرداري دي که څه هم ته یې ذبح کړې وقس علی هذا المتردیة والنطیحة والموقودة.

پوه سه: چي استثناء چي وروسته تر امور متعاطفه وو راسي راجع و اخیر ته وي هغه نور په قیاسېږي لکن قیاس د ټولو نه پر کېږي یعني د منخنقه قیاس نه پر کېږي، ولي منخنقه خو هغه دی چي په خفه مړ سي، نو څرنگه به ماذکیتم ودوی ته شامل سي.

پوه سه: چي د ذبح شیان څلور دي یو حلقوم دی چي ساه پکښي ځي او راځي، او بله مری ده چي وابښه او اوبه پکښي ځي، او دوه رگونه ودجان بولي چي وینه پکښي ځي، د امام مالک رحمة الله علیه په نېز په ذبح او په نحر کي د څلورو سرو قطع غواړي، امام شافعي او امام احمد وایي چي په حلالېدلو کي قطع د حلقوم او مری کافي ده، امام اعظم ابو حنیفه رحمة الله علیه وایي هر درې چي پرې سي کافي دي یعني قطع د اکثر ضروري ده.

درویش وایي: چي مسائل خلافیه یا اتفاقیه د فقهي شریفي په کتابو کي او یا په تفسیر مظهري کي چي هغه هم یوه ټوټه فقه ده وگورئ، لکن درویش بقدر ضرورت احکام د فقهي بیان او استیعاب نه کوي چي زما تفسیر د عامه طالبانو او یا خوانده عوامو وروڼو او خویندو لپاره دی، نو استیعاب پر دوی بوج کېږي.

وَ مَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ

پوه سه: چي بعض مفسران وایي چي "نصب" جمع دی او مفرد یې نصاب دی لکه

کتب او کتاب، او بعض وايي نصب مفرد دی جمع يې انصاب دی لکه عنق او اعناق.

درویش وايي: چې اول قول و حق ته نږدې دی، ولې چې مجاهد او قتاده وايي چې د بيت الله شريفې پر شا وخوا درې سوه شپېته ډبرې کفارو درولې وې چې اهل جاهليت به يې تعظيم کاوه او پوسنه وغيره به يې پر ذبح کول، او دا ډبرې له اصنامو څخه غير وې يعني ساده ډبرې وې، او اصنام خو صور منقوشه وه، امام رازي رحمة الله عليه په تفسير کبير کې وايي چې بعض علماء وايي چې نصب هي الاوثان وهذا بعيد لان هذا معطوف على قوله وما اهل لغير الله به وذالک هو الذبح على اسم الاوثان ومن حق المعطوف ان يغاير المعطوف عليه، او ابن جريج رحمة الله عليه وايي چې نصب اوثان نه دي فان الاصنام مصورة منقوشة وهذه الاحجار نصبوها حول البيت، وکانوا يذبحون حولها وعندها او دوی به دغه ډبرې په هغه وينو سره ککړولې او غوښې به يې پر هغو ډبرو کېښولې هر محتاج چې په وړلای.

درویش وايي: چې قطرب چې لوی لغوي سړی دی وايي چې "على" په معنا د لام دی والمعنى ماذبح لاجل النصب ای الاصنام، ويرد عليه ان العطف يقتفي التغاير بين المعطوفين يعني په منځ کې د ما اهل لغير الله به چې معطوف عليه دی او د ما ذبح على النصب چې معطوف دی پر توجيه د قطرب يې څه فرق دی.

وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ

او داغه رنګه حرام دی چې تاسې طلب د خپل قسمت او کار کوئ په ذريعه د غشو، بعض مفسرين وايي چې کفارو د يو کار د کولو اراده وکړه نو دوی درې غشي درلوده پر يوه غشي به نوشته وه امرني ربي، او پر بل باندې نوشته وه نهاني ربي، او پر دريم به نوشته وه غفل، ای خال عن الکتابة، نو که به امرني ربي غشی راووتی هغه کار به يې کاوه او که به د نهي غشی را ووتی هغه به يې نه کاوه او که به هغه غشی راووتی چې غفل به پر نوشته وه بيا به يې غشي په کڅوړه کې واچول او دا کار به سادن الکعبة کاوه، او بعض مفسران وايي چې ازلام جمع د زلم ده په زور د زاء يا په پېښ د زاء معنا يې غشی دی، او عربو د جاهليت په وخت کې اووه غشي سره برابروه يو دبله سره او د شوحط له درختې څخه جوړ وه، او دا

غشي به د خادم الکعبة سره وه یعني متولي د کعبې شریفي چي خلاصېدل او بندېدل د کعبې شریفي د خوني دده په تصرف کي وه او په عربي یې ودغه سړي ته سادن الکعبة وایه، نو پر یوه غشي به نوشته وه "نعم" او پر بل به نوشته وه "لا" او پر بل به نوشته وه "منکم" او "من غیرکم" او "ملصق" او "العقل یعني الدیة" او یو یې "غفل" باله چي هیڅ نه وه پر نوشته، نو جاهلیت والو چي به اراده د یو کار وکړه لکه سفر یا نکاح یا سنتي یا نور ورته کارونه او یا به یې د چا په نسب کي اختلاف و او یا په تحمل کي د دیت، نو دوی به ورغله هبل بت ته او حبل ددوی یو ډېر معتبر بت و، نو دوی به سل درهمه و سادن الکعبة ته ورکړه چي ته دا غشي را وگرځوه په توبره یعني په نامه د کڅوړي او هبل بت ته به مخاطب وه یا الهنا موږ اراده د فلاني کار لرو لکه سفر یا نکاح یا تجارت الی غیر ذالک. نو که به هغه غشی را ووتی چي "نعم" به پر نوشته و هغه کار یې کاوه او که به "لا" والا غشی را ووتی هغه کار یې نه کاوه تر یوه کاله پوري وروسته تر کال به یې قداح بیا سره وښورول که به نعم راووتی هغه کار به یې کاوه او که به لا و بیا تر کاله پوري به یې هغه کار نه کاوه ثم وثم، او که به یې د چا په نسب کي اختلاف و نو که هغه غشی راوتلی وای چي "منکم" به پر لیکلی و نو ددوی قبیلوي سړی گڼل کېدی او که به هغه غشی راوتلی وای "من غیرکم" نو ددې معنا دا وه چي ستاسي له نسبه نه دی حلیف مو دی، او که به هغه غشی راوتلی وای چي "ملصق" پر نوشته وای، نو ددې مطلب دا و چي سړي صرف په تاسي پوري ځان تړلی دی نه حلیف دی او نه د قبیلې دی، او که به یې د چا په دیت کي اختلاف وای نو که هغه غشی را وتلی وای چي "عقل" به پر لیکلی و، هغه ته یې دیت ورکاوه، او که هغه غشی وای چي "عقل" به و بیا به یې غشي سره وښورول حتی یخرج المکتوب، نو خدای ﷻ له دې کاره خلگ نهي کړه، وقال الله ﷻ.

ذٰلِكُمْ فِسْقٌ

دا خروج دی له امر الهي څخه.

درویش وایي: چي په هر شي سره چي علم الغیب غوښتل کېږي هغه تر دې

آیت لاندې دی حتی چې مظهري فالنامه هم له دې جملې څخه ګڼلې ده، او هر شی چې قمار پر کېږي هغه تر دغه آیت لاندې دی بدلالة النص انتهی.

درویش وايي: چې د قمار په حرمت کې خو نص صریح موجود دی انما الخمر والمیسر الآیة" نو اثبات د حرمت یې دلالة النص څخه ضرورت دی، بغوي رحمة الله علیه له ابي درداء رضي الله عنه څخه روایت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ (من تکهن) که چا غیب ګویي وکړه.

درویش وايي: چې لکه بعض جاهل ملایان او کوډګران چې د یو سړي مثلاً د اعصابو ضعف لري یا یې سر همیشه درد کوي یا نور ورته مرضونه لري، نو کوډګر ملا ورته ووایي چې په تا چا کوډې کړې دي او فلاني ځای کې ښځې کړې دي زه به پېرانان پښي واستوم راوه به یې کاږي ته سبا راسه، او د سائل نوم او د پلار نوم یې هم زده کړي سبا چې هغه سړی راسي ملاصاحب د مخه لا پر یو ژاړه کاغذ نوشته کړي وي بیا د هغه سړي نوم او د پلار نوم یې په یو خام خط نوشته کړي، سبا چې هغه سړی راسي کوډګر هغه تعویذ په زړو وړستو ځامو کې پېچلی په لاس ورکړي وایي دغه دي هغه کوډې چې په تا سوي دي پېرانانو مانښام راوړې، نو جوړې روپۍ ځني واخلي، نو دې کوډګر هم خپل ځان ته علم غیب ثابت کړی او هم یې پېرانانو ته، نو ګویا ده د دنیا لپاره په دې آیت کې فکر نه وهی "قل لا یعلم الغیب الا الله" (او استقسم) یعني بالازلام کمامر (او تطیر طیرة ترده من سفره) او یا بد فالي په یو شي سره وکړي چې له سفره یې منع کړي لم ینظر الی الدرجات العلی من الجنة یوم القیامة" نه ګوري هغه لوړو درجو ته د جنت په ورځ د قیامت.

ٱلۡيَوۡمَ يَئِسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن دِينِكُمۡ فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ وَٱخۡشَوۡنِۚ

نن ورځ یعني په ورځ د نزول ددې آیت وفیما بعده، او بعض وایي چې مراد له یوم څخه معینه ورځ نه ده بلکې مراد زمان حاضر او چې په زمان حاضر پورې متصل ازمنه آتیه وي، نا امیده سوي هغه کسان چې کافران دي ستاسي له دین څخه یعني چې ستاسي دین باطل او یا تغیر او تبدیل پکښې وکړي لکه یهودانو چې پخپل دین یهودیت کې وکړی، او یا دي پر اهل ددې دین غالبه سي عموماً، او یا دي د دین علم برداران و یهودیت او نصرانیت ته جلب کړي لکه په اوسنی

زمانه کي یعني سنه ۱۴۲۷ هـ ق وماقبله چي امریکایان په دې کوشش کي دي چي د اسلام د دین په عوض کي نصرانیت په دوی کي رواج کړي. یعني بعض افراد ناحسابه دي عموماً نه سي کولای چي امریکایان دي پر عمومي مسلمانانو د نصرانیت پرده وغوړوي، نو تاسي مسلمانان له دوی څخه مه بېرېږئ چي پر تاسي دي غالبه سي او ستاسي دین اسلام درباطل کړي، بلکې له ما څخه وبېرېږئ یعني په امتثال کي د اوامرو زما او په پرهېز کي د منهیاتو.

پوه سه: چي دا راتلونکی آیت د ماز دیگر وروسته د جمعې په ورځ د عرفات پر میدان په حجة الوداع کي نازل سوی دی چي علیه الصلوة والسلام پر خپل اوښه عضباء باندي سپور و پر عرفات ولاړ و، د عضبا پښې په رېږدېدو سوې له ثقل څخه د وحي ددې آیت اخیر چوکه سوه.

اعراب: الیوم" منصوب دی په یئس الذین سره.

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ

نن ورځ ما کامل کړی دی تاسي ته دین ستاسي، یعني عقائد حقه مي درته بیان کړه، او په اصول د شرائع او احکامو مي خبر کړلاست من الفرائض والواجبات والسنن والاداب بالوحي الجلي او الخفي والحلال والحرام والمکروه التحریمي والتنزیهي بالوحي الجلي او الخفي، او مفسدات د هغو کارو چي وجود شرعي لکه لمونځ، روژه، بیع او شراء، او دا هم یو احتمال بعیده دی له عبارت څخه د قرآن، مظهري راوړی دی "یعني که څه هم مقصود خو یې صحیح دی لکن له عبارت څخه د دینکم لېري دی" چي مراد دي له اکمال څخه د دین بلوغ النبي ﷺ في مدارج القرب الی الله الی مرتبة یغبط بها الاولون والآخرون حتی غفرله لکمال محبوبیته له تعالی جمیع ذنوب امته حتی الدماء والمظالم، یعني په ورځ د عرفات او په شپه کي د مزدلفې، وتفصیله في الاحادیث النبویة.

پوه سه: چي بخاري او مسلم روایت کړی دی له عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه چي یو یهودي وده ته وویل چي یو آیت ستاسي په کتاب کي چي تاسي یې وایاست که پر موږ یهودانو نازل سوی وای، نو موږ به هغه ورځ اختر گرځولې وای، عمر رضي الله عنه ورته

وویل کوم آیت دی؟ یهودي ورته وویل "الیوم اکملت لکم دینکم" عمر رضي الله عنه ورته وویل زمونږ هغه ورځ هم پیاد ده او هغه ځای مو هم پیاد دی چي دا آیت پر نبي علیه السلام نازل سو چي علیه الصلوة والسلام پر عرفات ولاړ و او ورځ د جمعې وه، عمر رضي الله عنه اشاره ودې ته وکړه چي هغه ورځ زمونږ دوه اختره وه یوم الجمعة ویوم الوقوف علی العرفة. له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت دی چي ددې آیت د نزول په ورځ یوه داسي اتفاقیه واقعه پېښه سوه چي نه په دمخه تواریخو کي پېښه سوې ده او نه به وروسته پېښه سي چي په دغه ورځ پنځه اختره وه یوم الجمعة ویوم العرفة وعید الیهود وعید النصاری وعید المجوس، قاله صاحب روح البیان.

فائده: بغوي رحمة الله علیه یو حدیث راوړی دی چي دا آیت چي نازل سو عمر رضي الله عنه وژړل علیه الصلوة والسلام ورته وویل پر څه شي ژاړې؟ عمر رضي الله عنه ورته وویل مادا ژړوي چي مونږ تر اوسه په زیادت کي د دین و، اوس چي خدای پاک وایي چي دین مو کامل سو، نو هر شی چي کامل سي وروسته نقصان په پسې وي، د عمر رضي الله عنه غرض دا و چي له دې څخه زما دا خیال پیدا سو چي تاسي لکه چي زمونږ له منځه ځئ؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل صدقت یاعمر دا زما د مرګ پیش خېمه ده، نو تاریخ اسلامي وایي چي ددې آیت تر نزول وروسته علیه الصلوة والسلام یو اتیا (۸۱) ورځي ژوندی و، او د دوشنبې په ورځ وروسته تر زوال د لمر پر دوولس تاریخ د ربیع الاول علی الروایة المشهورة په کال یوولس (۱۱) هجري وفات سو، انا لله وانا الیه راجعون.

پوه سه: چي په تفسیر عزیزي کي وایي چي علیه الصلوة والسلام د دوشنبې په ورځ زو کړی دی او د دوشنبې په ورځ نبي سوی دی، او د دوشبنې په ورځ یې له مکې څخه هجرت کړی دی، او د دوشنبې په ورځ مدینې منورې ته داخل سوی دی، او د دشنبې په ورځ یې له دار الفناء څخه و دار البقاء ته رحلت کړی دی، شاه عبدالعزیز رحمة الله علیه په دې کي اشاره ودې ته کړې ده.

بعد از خدا بزرګ توئی قصه مختصر

فصلوات الله تعالی وتسلیماته وتکریماته علیه وعلی آله وصحبه اجمعین.

انا لله وانا الیه راجعون.

وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي

يعني ما خپل هغه نعمت موعوده پر ځای کړی چي ماويلي وه "واتم نعمتي عليكم" چي د هغو هدايت دی و صراط مستقيم ته، او بل توفيق مي تاسي ته درکړی د ټولو عباداتو او ترک د منهياتو، او بل اکمال د دين دی، او بل فتح د مکې ده، او مناري د جاهليت مي له تاسي محوه کړې، او مشرکين مي له حجه منع کړه وغير ذالک من الفتوحات على اراضي اليهود حتى چي اوس مو سفرونه په اراضي و کي د عربو بې خوف او بې خطره دي.

وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

او ما مختاره کړی دی تاسي لره اسلام، الذي هو الدين الصحيح عند الله لاغيره من الاديان، نو خدايه موږ تالره حمد وايو پر دې نعمت عظمى د دين اسلام، او له تا څخه توفيق غواړو د ټولو حسنه عملو، او له تا څخه ساتنه غواړو د منهياتو فانه لاحول اى عن المعاصي ولاقوة الابک اى بعصمتک عن المعاصي وتوفيقک على الطاعات برحمتک يا ارحم الراحمين، آمين آمين آمين.

موعظت: سعدي شيرازي قدس سره ميګويد

جهان ای برادر نماند بکس — دل اندر جهان افرين بندوبس
جهان ای پسر ملک جاويد نيست — ز دنيا و فاداری اميد نيست
منه دل برين سال خورده مکان — که گنبد نبايد برو گردگان

فَمَنِ اضْطُرَّ

که څوک مجبور سي وخوراک ته د شي له محرماتو مذکوره وو.

پوه سه: چي دا آيت متصل دی په ذکر سره د محرماتو، او درمياني جملې ټولې معترضه دي، د جمله معترضه وو فائده داده چي سړی بايد تجنب له محرماتو څخه وکړي من تعظيم الدين وذكر المنة على المؤمنين باكمال الدين المبين، ولي چي حرمت د هغو له جملې څخه د دين کامل دی او د نعمت تامه او د اسلام مرضی ده.

فِى مَخۡمَصَةٍ غَيۡرَ مُتَجَانِفٍ لِّاِثۡمٍ

په غایت لوږه کي وخلود البطن من الغذاء چني سړی بېرېږي پر مرگ او یا پر اسبابو د مرگ من الامراض الهالکة "غیر متجانف لاثم" ای مائل به نه وي و گناه ته چي یا یې تلذذاً خوري دغه محرمات او یا یې بالا تر حد د رخصت خوري، او یا یې د بل مضطر له لاسه حمله کړي، لقوله تعالی في موضع آخر غیر باغ ولاعاد، نو د باغي معنا داده چي له بل مضطره یې حمله کړي، او د "عادٍ" معنا داده چي تجاوز وکړي تر حد د رخصت.

پوه سه: چي "غیر متجانف" حال دی له فاعل څخه د ځواب محذوف ای فلیاکل مماحرم الله حال کونه غیر متجانف.

فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ۝٣

نو په تحقیق خدای ﷻ غفور او رحیم دی.

پوه سه: چي دا جمله تعلیل ده د جواب مقدر کمامر.

مسئله: که چاله خوراک څخه د محرم په حال کي د مخمصې ډډه وکړه او یا یې فرضي روژه وه او دومره نهایت وږی سو لکن روژه یې نه کړه ماته، نو مخمصه والا او صائم له لوږي مړه سوه گناه کاره دي.

مسئله: که چا په حال کي د ناجوړی چي روژه یې وه منع وکړه له دوا څخه نه دی گناه کاره، ولي چي داخو یقین نه دی چي په دغه دوا به زه جوړېږم ولي چي بنایي بې علاجه دی جوړ سي.

پوه سه: چي بعض مفسران وایي چي خدای ﷻ غفور رحیم ووایه، یوه فائده خو یې داده چي خدای پاک عفوه د خوړلو د محرم ورته کوي، او بله فائده یې داده چي هغه سړی چي د مخمصې په لوږه مبتلاء وي بنایي چي تجاوز په ځني وسي تر حده د رخصت بلا اختیار، نو خدای ﷻ هغه هم بخښي.

مسئله: خوراک د محرماتو هلته روا دی په حال کي د مخمصې چي دفعه د غایت لوږي په نباتاتو د مځکي یعني نباتات ماکوله لکه سبزي چي پالک یې هم

بولي، یا بشکي یا جانبو وغیرها پر مځکه نه وه موجود لکه د ژمي په وخت کي، او که هغه وه او د لوږي دفع په هغه سره کېدای سوای، بیا نو د محرماتو خوراک روا نه دی فافهم هذه الدقیقة هداک الله تعالی.

تائید: په صحیح حدیث کي راغلي دي چي بعض صحابه کرام ﷺ وایي چي موږ د علیه الصلوة والسلام سره په بعضې سفرو کي ملګري وو، وما لنا طعام الا ورق الحبلة چي د یوې درختي نوم دی حتی لیضع احدنا کما یضع الشاة حتی تر دې اندازې پوري چي یوه زموږ یعني هر یوه چي به چکر وواهه له نسه به یې داسي چکر راوتی لکه د پسه یعني پوچي مالها خلط هیڅ خلط به نه و ورسره یعني فقط پوچي وارو چکر و.

درویش وایي: چي ددې حدیث په رڼا کي دا معلومه سوه چي په نباتاتو او د درختو په بلګو هم ژوند کېږي، نو دا د هغې مسئلې تائید سو چي که چېري دا نباتات یا بلګونه د درختو پیدا کېږي، نو د محرماتو خوراک نه دی روا، ولي چي مقصود له رخصت څخه د اکل المحرمات خو بقاء د حیوة ده وقد حصل بقاء الحیوة بغیر المحرمات.

پوه سه: چي په حدیث کي د ابي رافع چي روایت یې بیهقي او طبراني او حاکم کړی دی چي یو وخت جبرائیل علیه السلام اجازه د دخول له علیه الصلوة والسلام څخه وغوښتل، نو علیه الصلوة والسلام اجازه ورکړه لکن جبرائیل علیه السلام داخل نه سو او ځنډ یې وکړی، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي ما خو اجازه درکړه ته ولي نه راغلې؟ جبرائیل علیه السلام ورته وویل هو! ته خو اجازه راکړه لکن موږ نه ورځو هغه خوني ته چي په هغې کي یا صورت وي یعني بت وي او یا سپی وي، علیه الصلوة والسلام چي وکتل د سر مبارک سره یې د سپي کوچنی کوتری پروت و هغه یې وه ایستی، نو جبرائیل علیه السلام ور داخل سو، نو علیه الصلوة والسلام ابو رافع امر کړی چي په مدینه منوره کي هیڅ سپی مه پرېږده مګ قتل کوه یې، نو علیه الصلوة والسلام ته بعض خلګ راغله فقالوا یا رسول الله ﷺ ماذا یحل من هذه الامة یعني سپی التي امرت بقتلها منزلت.

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ

دوی سوال کوي له تا څخه چي موږ ته څه شی حلال کړه سوی دی؟ ته ورته ووايه چي تاسي ته حلال کړه سوي دي طيبات.

پوه سه: چي مراد له طيباتو څخه هغه دي چي طباع سليمه يې خوښ لري او نفرت نه ځني کوي، والطيب في اللغة المستلذ المشتهي قال الامام الرازي والعبرة في الاستلذاذ باهل المروة والاخلاق الحميدة الجليلة فان اهل البادية يستطبون اكل جميع الحيوانات انتهى.

پوه سه: چي لفظ د "طيبات" چي ضد دی د خبائثو مجمل دی، احاديث نبويه وو بيان د طيباتو او د خبائثو کړی دی، بيا علماؤ د مذاهبو پر هغو نور قياس کړي دي چي د مواردو سره د مشابه وي.

قانون كلي: هغه حيوان يا بل شی چي نص پکښې راغلی وي چي حلال دی هغه طيب دی، او چي نص پکښې راغلی وي چي دا حرام دی هغه خبيث دی، او هغه حيوانات چي په هغو کي نص راغلی وي او خبيث فاسق يې بللی وي فهو خبيث حرام مثلاً، روى البخاري ومسلم عن ابن عمر ﷺ عن النبي ﷺ پنځه شيان يعني له حيواناتو څخه گناه نسته پر هغه چاچي په حرم کي يې مړه کړي او په احرام کي وي (۱) موږک (۲) کارگه "كاغی" (۳) تېپوس (۴) لړم (۵) خروړی سپی.

وعن عائشة ﷺ عن النبي ﷺ قال خمس فواسق يقتلن في الحل والحرم الحية (مار) والغراب (کارگه) والفارة (موږک) والكلب العقور (خروړی سپی) وفي رواية الحدياة بدل الغراب، او له ابن مسعود ﷺ څخه روايت دی "اقتلوا الحيات كلهن فمن خاف تارهن" وژنئ تاسي ماران ټول اقسام، که څوک وېرېږي له کسات څخه ددوی يعني چي دا به بيا ما مړ کړي "فليس مني" هغه زما له ډلي څخه نه دی رواه ابو داؤد والنسائي، او هغه شيان چي نص نه وي پکښې راغلی هغه پر نورو قياسوي، يا پر طيباتو باستطابة الطبائع السلمية من العرب، واما على الخبائث بسبب استقذاره الطبائع السليمة من العرب.

تفریع: اصحاب کرامو رضي الله عنهم د هغه حیوان خوراک ډېر بد گڼی چي مرداري خوري کما اخرجه ابن شیبة من طریق السن، نو ددې حدیث په رڼا کي جمهور علماء وایي لایؤکل من الدواب والطیور مایاکل الجیف" نه دی روا خوراک د هغو حیواناتو او مرغانو چي مرداري خوري، نو نه دي حرامي د ملاچرگک او د طاؤس غوښي په نېز د ائمه ثلاثه خلافاً للشافعي رحمة الله عليه.

فائده: هر حیوان له درندگانو چي ذا ناب وي یعني په داړو حیوان ښکار کوي لکه زمری، لېوه، پړانگ، یږ، سپی، پشي او یا ذی مخلب وي له مرغانو څخه یعني په نوکانو شی ښکار کوي لکه څرخک، باز تېپوس او یا مثل ددوی، نو خوراک یې حرام دی په نېز د ائمه ثلاثه وو، امام مالک رحمة الله عليه وایي چي خوراک یې مکروه دی حرام نه دی.

پوه سه: چي حرمت د غیر مذکوره شیانو چي په قرآن مجید کي نه دی ثابت سوی، نو د هغو حرمت په احادیثو شریفه وو سره ثابت دی چي امت دا احادیث قبول کړي دي، عن ابن عباس رضي الله عنه قال نهی رسول الله ﷺ عن کل ذی ناب من السبع وذی مخلب من الطیر، رواه مسلم، وعن جابر رضي الله عنه عن النبي ﷺ نهی عن اکل الهرة واکل ثمنها" رواه ابو داؤد والترمذي.

مسئله: د کارږه، گیدړي او چغال غوښي حرامي دي په نېز د ابي حنیفه رحمة الله عليه، او امام مالک رحمة الله عليه وایي چي دا حرامي نه دي خلافاً للشافعي واحمد، صاحب هدایه وایي هما ای الضبع والثعلب وفي الکفایة لهما نابان یقاتلان بانیابها، دوی داړي لري او په داړو جنگ کوي، فلا یؤکل کالذئب نو ددوی غوښي نه خوړل کېږي لکه د لېوه.

پوه سه: چي احادیث په باره کي د خوراک د کارږه د غوښو متعارض راغلي دي لکن په قانون د اصول الفقه چي ترجیح محرم لره ده پر مبیح احتیاطاً.

مسئله: د حشرات الارض لکه موږک، کربوړی وغیرهما حرام دی په نېز د ائمه ثلاثه وو، او امام وایي مکروه دی حرام نه دی.

مسئله: د شکانه غوښي حلالي دي په نېز د امام مالک او شافعي، او امام اعظم رحمة الله عليه یې حرامي بولي، له بو هریره رضي الله عنه څخه روایت دی چي د شکانه ذکر وسو په نېز د علیه الصلوة والسلام فقال خبیثة من الخبائث.

مسئله: د سمسارې او کربوړي غوښې حرامي دي په نېز د ابو حنیفه رحمة الله علیه وعند مالک والشافعي هما حلالان.

درويش وايي: چې په باره کې د اکل لحم الضب چې امام شافعي او امام مالک حلال بولي، مظهري هغه حديث د ابن عمر رضي الله عنه راوړی قال قال رسول الله ﷺ الضب لست اکله ولا احرمه، د ضب غوښې نه زه خورم او نه يې حرامي بولم، متفق عليه، وعن ابن عباس رضي الله عنه ان خالداً بن وليد اخبره چې زه داخل سوم سره د رسول الله ﷺ على ميمونة رضي الله عنها، او دا زما خاله ده او د ابن عباس رضي الله عنه هم خاله ده فوجدها ضباً محنوذاً، نو نه ؤ ليدلى عليه الصلوة والسلام ضب چې پوخ کړی يې و، نو ميمونې رضي الله عنها ضب و عليه الصلوة والسلام ته پېش کړی، نو عليه الصلوة والسلام چې لاس ور وغځاوه ده چې ويل غوښې دي، نو يو چا وويل چې عليه الصلوة والسلام خبر کړئ چې دا څه شی دی، فقيل هي ضب فرفع رسول الله ﷺ يده عن الضب، نو عليه الصلوة والسلام بيرته له ضبه څخه لاس پورته کړی، نو خالد رضي الله عنه وويل "احرام الضب؟" آيا حرام دی د ضب د غوښو خوراک؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل "لا ولکن لم يکن بارض قومي فاجدني اعافه" يا حرام خو نه دی لکن زما د قوم په مځکه کې نه و، نو له دې کبله زما بد ځني کېږي، خالد رضي الله عنه وايي چې ما ضب راکش کړی او خوړی مي عليه الصلوة والسلام راته کتل، نقل المظهري هذا الحديث ناقصاً بيا مظهري ويلي دي وقال ابو حنيفه رحمة الله علیه هو من الحشرات يعني حرام دی، مظهري وايي وهذا استدلال بمقابلة النص الصريح الصحيح يعني لا اعتبار لقول ابي حنيفة رحمة الله علیه، وروسته مظهري ويلي دي وذکر في الهداية ان النبي ﷺ نهى عائشة رضي الله عنها حين سالته عن اکل الضب، مظهري وايي چې دا حديث زه نه پېژنم اشارة الى ضعفه.

درويش وايي: چې وروسته يو چا د مظهري رحمة الله علیه چې رد د قول د هدايې بلکې د مذهب د امام اعظم سراج الامة ابو حنيفه رحمة الله علیه يې کړی دی او حديث د عائشې رضي الله عنها يې هم ضعيف ګڼلی و، داسې ليکلي دي حديث عائشة رضي الله عنها اورده صاحب المشکوة في باب يحل اکله وما لا يحل اکله من حديث عبد الرحمن بن

شبل رضي الله عنه نهى رسول الله ﷺ عن اكل لحوم الضب رواه ابو داؤد، وروسته هغه سړي د مظهري د كامې له كبله داسي ليكلي دي هكذا وجدت في اصل النسخة.

ع،،، لن يصلح العطار ماافسده الدهر" والله اعلم بحقيقة الحال.

مسئله: د ملخ خوراک روا دی که پخپله مړ سي او که يې څوک مړ کړي، او مالک رحمة الله عليه وايي که په خپله مړ سو خوراک يې نه دی روا، والدليل على قولنا قوله عليه الصلوة والسلام "احل لنا ميتتان" يعني دوه شيان چي پخپله مړه سي "ودمان" او دوه قسمهويني "اما الميتتان فالجراد والحوت" ملخ او ماهي.

پوه سه: چي مراد له ماهي څخه خلاف الطافي دی يعني په اوبو کي مړ وي او اوبو پر سر را اخستی وي "واما الدمان فالكبد والطحالي" رواه الشافعي واحمد وابن ماجه.

مسئله: د اهلي خره د غوښو خوراک حرام دی، په دې سره احتراز دی له گوره خره څخه چي پر شكل د خره دی او غرنی پسه دی، او حرام دی خوراک د غاتري د غوښو عند الائمة الثلاثة، امام مالک رحمة الله عليه وايي چي خوراک يې مكروه دی حرام نه دی، زموږ دليل دادی چي په حديث کي د ثعلبه رضي الله عنه راغلي دي "حرم رسول الله ﷺ يوم خيبر لحوم الحمر الانسية ولحوم البغال وكل ذی ناب من السباع وكل ذی مخلب من الطيور" رواه الترمذي، وعن جابر رضي الله عنه انه ﷺ نهى عن لحوم الاهلية واذن في الخيل، متفق عليه، وعن جابر رضي الله عنه اطعمنا رسول الله ﷺ لحوم الخيل ونهانا عن لحوم الحمر" رواه الترمذي والنسائي.

مسئله: د آسانو د غوښو خوراک حلال دی په نيز د جمهورو، وبه قال ابو يوسف ومحمد، وقال ابو حنيفة ومالک رحمهم الله چي د آسانو د غوښو خوراک مكروه دی، او د امام اعظم رحمة الله عليه په مذهب کي اختلاف دی، بعض وايي خوراک يې مكروه تحريمي دی، او بعض وايي مكروه تنزيهي دی، صاحب الهداية وايي چي اول يعني كراهة التحريم اصح دی، د جمهورو دليل خو هغه دی چي تېر سو من حديث جابر رضي الله عنه انه عليه الصلوة والسلام اذن في لحوم الخيل، او بل په حديث کي د اسماء رضي الله عنها راغلي دي چي موږ ذبح کړی په وخت کي د رسول الله ﷺ آس "فاكلنا

منه ونحن بالمدينة" متفق عليه، امام اعظم رحمه الله وايي چي خداى جل جلاله په قرآن كريم كي وايي "والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة" امام اعظم رحمه الله وايي چي دا خو په ځای کي د امتنان پر مورد خدای پاک ویلی، نو که یې غوښې حلالې وای، نو اکل د غوښو خو لوی امتنان ؤ تر رکوب او زینت، نو حکیم خدای خو داسي نه کوي چي امتنان بالاعلی یعني اکل دي پریږدي او امتنان بالادنی دي وکړي.

درویش وايي: چي امام مظهري رحمه الله په دې ځای کي هم له مذهبه د امام اعظم رحمه الله یعني مختاره یې مذهب د جمهورو دی یعني حل اکل لحوم الخیل لکه چي یاران او شاګردان د امام اعظم رحمه الله یعني ابو یوسف او امام محمد هم دي دوی لحل الخیل د حل قائله دي.

مسئله: پوه سه! چي "جلالة" هغه چرګه یا چرګ یا اوښ یا غوا یا پسه که جنس نر وي او که ښځه چي وخپل سر ته ایله وي، او مرداري یعني خپل غول یا د بل غول خوري، نو په نېز د ابو حنیفه، امام شافعي او د امام مالک ددغو شیانو د هګیو او د شیدو خوړل مکروه تحریمي دی که یې بد بویي د غولو په شیدو یا په غوښو یا په هګیو کي محسوسه کېدل، او هغه دي بندي کړي په داسي ځای کي چي مرداریو ته یې خوله نه رسېږي وعلى هذا فقس جنس البقر والغنم والابل تر هغه وخته چي د نجاست بوی یې له شیدو یا د غوښو یا له هګیو څخه محوه کېږي، یعني ائمه وو د بند مده نه ده ورته ټاکلې، او د امام احمد په نېز د حبس مده که د مرغه له جنسه و، لکه چرګ درې ورځي ده، او که د اوښ له جنسه و څلوېښ ورځي ده، او که د بقر له جنسه و دېرش ورځي ده، که د پسه له جنسه و اووه ورځي ده، او په یوه روایت کي د احمد رحمه الله ټوله اجناس دي درې ورځي بندي کړي.

والدليل على الحبس على اختلاف المذاهب هغه حديث دی چي مروي دی له ابن عباس رضي الله عنه څخه "نهى رسول الله عن لبن الشاة الجلالة" رواه احمد، وعن ابن عمر رضي الله عنه قال نهى رسول الله ﷺ عن اكل الجلالة اى اكل لحمها والبانها" رواه ابو داؤد والترمذي وابن ماجه، وعن عبد الله بن عمرو رضي الله عنه قال نهى رسول الله ﷺ عن الابل الجلالة ان يؤكل لحمها ولا يشرب لبنها ولا يركبها الناس حتى يعلفها

اربعين" يعني د مرداريو له خوراک څخه دي يې په وښو سره څلوېښت ورځې منع کوي، رواه البيقهي والدار قطني لكن هذا الحديث ضعيف ضعفه ابن الجوزي لان في روايته اسماعيل وابوه وهما ضعيفان، لكن په ځای كي د هغه حديث ضعيف حديث قوي سته، رواه احمد وابو داؤد والنسائي والحاكم عن عمر بن شعيب عن ابيه عن جده ولفظه نهى رسول الله ﷺ عن اكل الجلالة وعن ركوبها.

مسئله: له حيواناتو څخه د درياب ټولو حرام دي الا السمک په نېز د ابو حنيفه رحمة الله عليه، او د امام مالک رحمة الله عليه په نېز د ټولو خوراک حلال دی حتى چونګاښ او چونګوښه او د ابو سپی او چي حيوان بحري پر شكل د خنزير وي، امام مالک توقف کړی دی.

درويش وايي: چي په حيوانات البحر كي اختلاف ډېر دى لكن دا خبره د اورېدلو وړ ده چي په حديث شريف كي راغلې دي چي بخاري او مسلم يې روايت کړی دی له جابر بن عبدالله رضي الله عنه "غزوت جيش الخبط وامر علينا ابو عبيدة رضي الله عنه" نو موږ وږي سو "وجوعاً شديداً فالقى البحر حوتاً لم نر مثله يقال العنبر" نو موږ پنځلس ورځي د هغه عنبر غوښې ټوله لښکر خوړلې تر مړتيا پوري، نو امير الفوج ابو عبيدة رضي الله عنه يوه پوښتی له پښتيو څخه د عنبر و ودرول پر اوښ سپور سړی لاندي تر تېر سو، موږ چي بېرته مديني منوري ته راغلو عليه الصلوة والسلام ته مو دا قصه وکړه، نو عليه الصلوة والسلام راته وويل "خورئ دا يو رزق له درياب څخه خدای پاک درکړی دی، او كه د هغه ماهي غوښې درسره وي موږ ته يې هم راکړئ چي وه يې خورو، نو زموږ سره څه غوښې وې هغه مو عليه الصلوة والسلام ته ورکړې او ده مبارک هم وخوړلې.

سوال: حنيفيان خو وايي چي د درياب له حيواناتو پرته له ماهي بل شی نه دی حلال؟

ځواب: دا خو هم ماهی و، كما يدل عليه لفظ الحديث حيث قال الرواي فالقى البحر حوتا صرف دا قدر دی چي دومره غټ ماهي ته دوی عنبر ووايه ولا اعتبار للاسم بل المعتبر هو المسمى.

پوښتنه: د چونګوښي، چونګاښ، خوټکښ او يا مثل د هغو چي طبع سليم نفرت

ځني كوي د غوښو خوراک يې حلال دی که حرام، او که حرام وي دليل يې څه دی؟

ځواب: دليل يې دادی قوله تعالى "ويحرم عليهم الخبائث" او بل دليل د حرمت يې حديث د عبدالرحمن رضي الله عنه دی چي يو طبيب له عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه د هغې دوا په باره کي چي يو جزء يې چونگوښه وي، عليه الصلوة والسلام نهي وكړه له قتل څخه د چونگوښي رواه احمد وابو داؤد والنسائي بيهقي رحمة الله عليه وايي چي دا يو قوي دليل دی پر حرمت د چونگوښي د غوښو.

مسئله: د سوي غوښي چي په عربي يې ارنب بولي حلالي دي اجماعاً لحديث انس رضي الله عنه دی وايي چي موږ ولاړ کړی له خپله ځايه سوي په مر الظهران کي چي د يو ځای نوم دی، انس رضي الله عنه وايي چي ما سوي ونيوی ابو طلحة ته مي راوړی هغه حلال کړی، او د هغه سوي يو ورون مو عليه الصلوة والسلام ته ورواستاوه، او عليه الصلوة والسلام هم قبول کړی متفق عليه، نو که حرام وای نو عليه الصلوة والسلام به نه قبولولای.

درويش وايي: چي موږ قبلاً وويل چي طافي يعني چي په اوبو كي د مخه مړ وي او اوبو پر سر را اخستی وي په نيز د امام ابو حنيفه رحمة الله عليه مردار دی خوراک يې حرام دی، او جمهور علماء وايي چي طافي حلال دی، او دليل يې حديث د جابر رضي الله عنه وايي چي دمخه تېر سو په عنبر كي، او بل په دې قول د عليه الصلوة والسلام د درياب په باره کي هو الحل ميته.

والجواب: ان معنى حديث جابر رضي الله عنه ان البحر القت حوتاً ميتاً ان البحر القى حوتاً فماتت بالقائه وذالک حلال بالاتفاق، ومعنى الحديث المذكور هو الحل ميتة هغه ماهی حلال دی چي درياب يې راوغورځوي حتى موت يې ودرياب ته مضاف سي وهو حلال اجماعاً لانه ليس من الطافي، دليل د امام اعظم رحمة الله عليه په باره كي د طافي چي مردار دی هغه حديث دی د جابر رضي الله عنه اذا طفا فلاتاكله كه اوبو پر سر را اخستی و ماهی نو يې مه خوره، واذا جزر عنه المار فكله، يعني كه ماهی په اوبو كي د درياب غاړي ته راغلی او بيا اوبه ځني ولاړې او دی مړ سو هغه خوره، وماكان على حافية فكله او كه د درياب پر غاړه ژوندی و او بيا مړ سي هغه

خوره، رواه الدار قطني.
فائده: علیه الصلوة والسلام د چرګ غوښې خوړلې دي متفق علیه عن ابي موسی رضي الله عنه.
فائده: سفینه رضي الله عنه چې د علیه الصلوة والسلام مریی و، وایي چې ما د علیه الصلوة والسلام د ځاړي غوښې خوړلې دي چې یو مرغه دی او په عربي یې حباري بولي.
مسئله: د رغم د غوښو خوراک مکروه دی، دا یو مردار خور مرغه دی چې په فارسي کې هغه ته کرګس وایي او په پښتو یې شیین بولي، ولې چې دی مرداري خوري، او هغه کمر (ابلک) کارګه چې هغه هم مرداري خوري خوراک یې مکروه دی، او داغه رنګه تور کارګه او باښه ولې چې دوی هم مرداري خوري وکذا کل مایؤکل الجیف، او د کښت د کارګه غوښې پاکې دي، ولې چې دوی خو د کښت دانې خوري مردار شیان نه خوري او د درندګانو څخه د مرغانو هم نه دي، او د عقعق غوښې چې په پښتو یې ګیرکه بولي حلالې دي، ولې چې دا هم دانې خوري او هم مرداري نو په مثال د چرګ ده، او امام ابو یوسف رحمة الله علیه یې مکروه بولي، ولې چې غالب خوراک ددوی مرداري ده.
مسئله: د بغات د غوښو خوراک هم مکروه دی، دا یو مرغه دی سپېره رنګ یې دی کذا في المنتخب، او مرداري خوري.
تمهید: درویش وایي چې قبلاً په شان نزول کې د هغه "ویسئلونك" تېره سوه چې جبرائیل علیه السلام د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه اجازه وغوښتل او علیه الصلوة والسلام اجازه هم ورکړه، لکن جبرائیل علیه السلام کورته نه ورغلی، نو علیه الصلوة والسلام پسې راووتی چې ما اجازه درکړه ته ولې نه راځې؟ جبرائیل علیه السلام وویل چې موږ هغه کورته نه ورځو چې په هغه کې سپی یا صورت یعني بت وي الی اخیر المبحث المذکور، نو ددې په رڼا کې موږ غواړو چې مسائل د سپو د ساتنې او د بتانو ایښوولو په کورو کې چې مانع له دخول څخه د ملکو ګرځي وڅېړو.
مسئله: بعض خلګ خصوصاً پښتانه بعضې سپي ساتي او ښه لذیذ خوراک

ورکوي لپاره د جنګ د ورته سپي سره، يا د قمار پر شکل او يا د نامه لپاره، نو دداسي سپو ساتنه خو په کورو کي قطعاً حرامه ده او مانع ده له دخول څخه د ملکو د رحمت، په حديث شريف کي روايت يې بخاي کړی دی چي عليه الصلوة والسلام چي د سپو د قتل امر وکړی صرف د درو قسمو سپو اجازه يې وکړه (۱) کلب الصيد" چي ښکار په کوي لکه تازيان يا نور ورته سپيان د ښکار کما سيجئ في القرآن الکريم (۲) هغه سپی چي د کښت د ساتني لپاره وي له غلو يا له نورو درندګانو څخه (۳) الکلب لماشية" يعني هغه سپی چي څوک مالداري پسونه بزی وغيره لري نو له لېوانو څخه يې په سپي ساتي، او علماؤ پر دې قياس کړی دی چي يو سړی غني وي سره او سپين زر ډېر لري او بې کسبه وي، نو له غلو څخه ببربړي سپی په کور کي ودروي.

مسئله: بعض خلګ په کور کي خوړی سپی ساتي د کور د ساتني لپاره نه بلکې د خلګو د ازارولو لپاره، نو د هغه سپي ساتنه هم حرامه ده چي په حديث کي تېره سوه والکلب العقور، او په بعضو کورو کي لوی لکي سپيان وي چي هيڅ فائده نه وي پکښې هغه مانع د د خول د ملائکه وو د رحمت دي، بايد داسپي هم مسلمانان قتل کړي لانه قد مر قبل ذالک ان رسول الله ﷺ امر بقتل الکلاب.

درويش وايي: چي دا و يو لږ بيان په باره کي د سپو د ساتني اوس د بتانو پر لور، په اوسني دور کي خلګو له مسالو څخه مجسمه بتان جوړ کړي دي حتی چي مکمل بت سترګي، لاسونه، پښې او په بعضو يې کالي لاهم اغوستي وي، نو خلګ ورځي دا قسم قسم بتان رانيسي او په کورو کي يې پر يو لوړ ځای ايښي وي لپاره د زينت يا د کوچنيانو د ساتېري لپاره، نو داسي بتان هم مانع دي له دخول څخه د ملکو د رحمت دداسي بتانو جوړول حرام دی او د داسي بتانو رانيول حرام دی، او ثمن يې حرام دی بالاجماع، او بعض پېه الان له ډېرو څخه د زمری يا بل حيوان مجسمه جوړه کړي او په کور يا په سرای چه کي يې د زينت او د تکبر لپاره ايښې وي وهذا حرام.

درويش وايي: چي زما غرض موعظت و ومسلمانانو ورونو ته که څوک عمل

په وکړي دده لپاره به خیر وي.

وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ

او هغه تاسي ته روا دی چي تاسي تعلیم د ښکار ورته کړی وي له ښکاري درندګانو څخه.

پوه سه: چي جمله د "احل لکم الطیبات" چي دمخه ذکر سوه زائده ده پر مسئول عنه، ولي اصل سوال خو له علیه الصلوة والسلام څخه په باره کي د سپو و، نو خدای ﷻ امتناناً علی العباد جمله د "احل لکم الطیبات" ذکر کړه او اصل مقصود دا اوسنی جمله ده.

اعراب: "ماعلمتم" عطف دی پر "طیبات" باندي، ولي چي ما موصوله وي والعائد محذوف، والتقدیر "احل لکم صید ما علتموه" او من الجوارح" بیان دی د ما موصوله.

پوه سه: چي "جوارح" جمع د جارحة ده په معنی د کاسبة کما یقال فلان جارحة اهله ای کامبهم، ولهذا ایضاً یقال لاعضاء الانسان جوارح لانها کاسبة وهذه السباع علی ماسنذکرها ایضاً کاسبة خپل مالکانو ته د ښکار.

فائده: مراد له جوارحو څخه سباع البهائم والطیر دي فمن السباع چي تعلیم د ښکار زدکولای سي سپی، یږ، پړانګ وغیرها، او له مرغانو څخه باز، څرخک، شیین وغیرها، او "جارحة" مشتق دی له جراحت څخه، ولي چي دغه ښکاري حیوانات ښکار ټپي کوي، او پر دې تاویل بناء ابو حنیفه. احمد او اکثره علماء مجتهدین رحمهم الله وایي چي په صید کي جرح او ټپي کول ضروري دی، نو که کلب وغیره ښکار ونیسي بېله جرح یعني یا یې ووهي مړ یې کړي او یا یې تر ستوني ونیسي مړ یې کړي نو خوراک یې نه دی روا، او امام شافعي رحمة الله علیه وایي چي جرح یې نه ده شرط بېله جرح هم حلال دی، نظراً الی التاویل الاول ای التاویل بکاسبة، صاحب هدایه وایي چي ددې دوو تاویلاتو منافات نسته ووجه الجمع بینهما الاخذ بالیقین ده وهو الجرح، او په کفایه شرح هدایه کي وایي که په نهي کي اختلاف د معاني و، نو که یې منافات و، نو په یوه تاویل به اخستل کوي،

بدليل موجب لترجيحه، او كه يې منافات نه و، يثبت ماهو متيقن كالجرح ه قاله فخر الاسلام د ابو حنيفه رحمة الله عليه پر اشتراط د جرح دا دليل دى چي په حيوان كي چاره نسته لـه حلاليدلو څخه، وفي الصيد وان لم يمكن الزكوة الاختياري فالادنى وهو الزكوة الاضطراري لابدمنه وهو يحصل بالجرح ليخرج الدم.

مسئله: كه ښكاري سپي ښكار وواهه او پوښته يې ور ماته كړه دننه مثلاً، په يوه روايت كي د امام اعظم رحمة الله عليه راغلي دي چي خوراک يې روا دى لانه جراحة باطنة فكانت كالجراحة الظاهرة لكن صحيح مذهب د امام رحمة الله عليه دادى چي دا مردار دى نه خوړل كيږي، ولي چي اعتبار هغه جرح لره دى چي سبب د وتلو دويني وگرځي او په كسر العضو سره خوويني نه راوځي، نو دا داسي دى لكه چي خفه يې كړي، قال رسول الله ﷺ "مانهر الدم وذكر اسم الله فكل" هغه زخم د سپي مثلاً چي وينه وه بيوي او نوم د خداى جل جلاله يعني په وخت كي د ايله كېدلو د سپي پر ويل سوى وي هغه خوره.

مسئله: چي په غشي ښكار وولي جرح يې شرط ده اجماعاً لحديث عدي بن حاتم رضي الله عنه چي ما د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وكړه "انا نرمى بالمعراض" يعني چي سر يې تېره وي او نور پسور وي يعني تېره نه وي، نو عليه الصلوة والسلام راته وويل "ماخرق" يعني ښكار يې څيري كړى، يعني د هغه تېره سر پر ومښتى چي په ننوتى هغه خوره او كه په پساره په صيد كي ومښتى او ښكار يې مړ كړى هغه مردار دى فلا تاكل متفق عليه.

درويش وايي: چي سبب د عدم اكل د شق ثاني چي ښكار يې په ثقل وژلى دى لكه سړى چي ښكار په ډبره وولي مړ يې كړي هغه مردار دى.

مسئله: ښكار كول په هر جارح د سباعو او د مرغانو روا دى او امام ابو يوسف زمرى او لېوه ځني مستثنى كړى دى، ولي چي دوه سباع د بل لپاره كار نه كوي زمرى په سبب د لوړ همت د بل لپاره كار نه كوي، او لېوه د خساسة الطبع لـه سببه د بل لپاره كار نه كوي، والحق بهما بعض الفقهاء تپوس لخساسة الطبع او سركوزى مستثنى دى اجماعاً لانه نجس العين لايجوز الانتفاع به بوجه من الوجوه.

فائده: عن جابر ﷺ چي موږ خو اولاً علیه الصلوة والسلام امر کړو په قتل سره د سپو ثم نهی عن قتلها رواه مسلم، یعني که څه هم ملکي د رحمت خو هغه کور ته نه ورځي چي سپي پکښي وي کمامر.

مُكَلِّبِينَ

"مکلبین" حال دی له ضمیر مرفوع څخه في علمتم"

پوښتنه: د مکلبین معنی خو هم تعلیم دی د سپي، نو وروسته تر علمتم و مکلبین ته څه ضرورت و؟

ځواب: مقصود له "مکلبین" څخه مبالغه ده په تعلیم کي او په شکارلو کي وښکار ته.

پوه سه: چي مکلب هغه سړي ته وایي چي سپی شکاري وښکار ته او تعلیم او ادب ورکوي، دا مشتق دی له کلب څخه.

سوال: دمخه تېره سوه چي ښکار د صید حصر په سپي نه دی بلکې یږ وغیره هم په ښکار خلګ اموخته کوي، نو تخصیص د کلب یې ولي وکړی؟

ځواب: عموماً او اکثره تعلیم د سپو دی پر ښکار باندي بخلاف سائر السبع ممامر او په سپي کي تادیب او تعلیم ډېر دی تر نورو حیواناتو او آسان دی، او بل ځواب دادی چي مراد له کلبه یوازي سپی نه دی بلکې هر درنده ته کلب وایي، في القاموس الکلب کل سبع عقور" نو کلب هغه نورو درندګانو ښکاریانو ته هم شامل دی، یؤید ذالک ماورد في الحدیث چي عتبه بن ابي لهب به همېشه و علیه الصلوة والسلام ته ښکنځل کول نو علیه الصلوة والسلام ښېرا ورته وکړه په دغو الفاظو "اللهم صلط علیه کلباً من کلابک" نو عتبه مذکوره په یوې قافلې کي د قریشو د شام پر خوا روان و، نو پر یو ځای یې واړول، نو عتبه خپلو ملګرو ته وویل چي زه ډېر ډېرم له ښېرا څخه د محمد، نو دده ملګرو به پر ده باندي شا وخوا د قافلې جولونه راګرځول او پر هغو جولو به دوی کښېنستل دده د حفاظت لپاره، نو په شپه کي یو زمری راغلی عتبه یې ددوی له منځه پورته کړی یویې وړی، اخرج هذا الحدیث الحاکم في المستدرک وقال صحیح الاسناد.

درویش وايي: چي تعجب دی د کفارو د قریشو وزرونو ته چي عتبه مذکوره سره د دومري بېري له ښېرا څخه د علیه الصلوة والسلام ایمان یې نه پر راوړی، او د عتبه ملګري هم د علیه الصلوة والسلام له ښېرا څخه دومره بېرېدل چي پر عتبه به یې پهیره کوله، او بیا یې هم علیه الصلوة والسلام په نبوت نه پېژندی، نو بیا چي زمری راغلی او عتبه یې ددوی له منځه پورته کړی، نو دې معجزې د علیه الصلوة والسلام پر دغو ملګرو د عتبه باید دا تاثیر کړی وای چي ایمان یې راوړی وای، فحقق القول من یضلل الله فلاهادي اللهم اهدني بهدایتک الی صراط مستقیم من المعتقدات والعملیات بحرمة صاحب المعجزات محمد المصطفی ﷺ آمین، في لیلة الخمیس قریب وقت الصبح ۱۲ شوال سنه۱۴۲۷ ھ.

تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ

چي تاسي به تعلیم کوئ ودغو جوارحو ته یعني ښکاري حیواناتو ته له هغه علم څخه چي وتاسي ته خدای ﷻ درښوولی دی یعني علم تادیب الکلب للصید.

پوه سه: چي نسبت ددې تعلیم خدای پاک وځان ته وکړی لان الاجماع منعقد علی ان العلوم کلها تصوریة کانت او تصدیقیة، بدهیة او نظریة الهام او ښوونه یې د خدای له خوا ده او عقل وفکر صرف اسباب عادیه دي بلکې علم پر نتیجه وروسته ترتیب د مقدماتو د قیاس پر صحیح وجه هم له جانبه څخه د خدای ﷻ دی علی مقتضی جری عادته تعالی بذالک.

علامات: سپی یا بل سبع هلته تعلیم یافته ګڼل کېږي چي په خپله په ښکار پسي نه ځغلي بلکې په شکارلو سره د مالک ځغلي، او که یې مالک وروسته تر شکارلو را وبولي راګرځي، او بله علامه یې داده چي ښکار چي وکړي خوراک نه ځني کوي، البته که یې له ښکار څخه څښېدلې وینه څټلې وي پروا نه لري، او سپی وغیره هلته معلم ګڼل کېږي چي درې واره دا موضوع پر تکرار سي.

درویش وايي: چي عجیبه خو داده چي حیوان فرمانبرداره ګرځي او کفار د مکې په مکررو تعلیماتو سره د علیه الصلوة والسلام تعلیم یافته نه سوه چي ایمان یې راوړی وای.

فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ

نو تاسي خوراک کوئ له هغو ښکارو څخه چي دي جوارحو ساتلی وي ستاسي لپاره يعني خوراک يې نه وي ځني کړی، او ددې تفسير دليل حديث د عدي بن حاتم رضي الله عنه دی چي دی وايي چي ماته عليه الصلوة والسلام وويل چي ته سپی په ښکار پسي ايله کوې نو د خدای جل جلاله نوم ذکر کړه والمتعارف بسم الله الله اکبر، يعن په وخت کي د ارسال، نو که سپي ښکار وهلی و چي ته ور رسېدلې ښکار ژوندی و، نو يې ذبح کړه او که سپي وژلی و او خوراک يې نه وځني کړی نو هغه ښکار خوره، او که سپي خوراک ځني کړی و، نو يې مه خوره، ولي چي سپي د ځان لپاره دا ښکار کړی دی ستا لپاره يې نه دی کړی تر پايه د حديث چي اوږد دی متفق عليه، او په يو روايت کي داسي راغلي دي ماعلمت من کلب او باز ثم ذکرت اسم الله عليه فکل الی اخير الحديث مثل مامر.

فائده: دا آيت په دغه تفسير چي له حديث څخه د عدي رضي الله عنه وفهمېدی دليل دی د ابو حنيفه، احمد او شافعي رحمهم الله تعالی وهو ان الکلب اذا اکل من الصيد لايباح اکله، بغوي رحمة الله عليه وايي چي همدغه مذهب دی د ابن عباس رضي الله عنه وهو قول عطاء والثوري وابن المبارک رحمهم الله، او امام مالک رحمة الله عليه وايي لاباس باکل الکلب من صيد ويحل اکله" او يو ضيف قول د امام شافعي رحمة الله عليه هم دی، بغوي وايي وهو المروي عن ابن عمر وسلمان الفارسي وسعد بن ابي وقاص رضي الله عنهم.

مسئله: شرط والی د عدم الاکل لکه په سباع کي چي دی په سباع الطيور کي هم عدم الاکل شرط دی، او امام اعظم رحمة الله عليه وايي چي په سباع الطيور کي عدم الاکل شرط نه دی، ولي چي د طيور بدن برداشت نه سي کولای د ضرب پر اکل باندي بخلاف بدن الکلب لانه يحتمل الضرب علی الاکل.

فائده: د لفظِ د "من" په مما کي چي اصل يې من ما و بيا نون په ميم کي مدغم سو په قانون د زرادي وغيره، "من" تبعيضي دی، ولي ټوله اعضاء د ښکار خو نه خوړل کېږي له هډوکی، پوستوکی، ښکي او کلمې، او "ما" موصوله ده او عائد يې محذوف دی او کلمه د علی متعلق ده په "امسکن" پوري. فالتقدير فکلوا

بعض ما امسكنه عليكم.

وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ

او ذکر کوئ د خدای ﷻ.

پوه سه: چي ضمير د "عليه" راجع دی و "ماعلمتم" ته ای سموا عليه عند ارساله او يا ضمير و "ما امسكن" ته راجع دی ای سموا عليه اذا اذكرتم ذكوته.

فائده: په بعض حديثو كي ذكر د اسم الله داسي ښول سوی دی بسم الله والله اكبر، والمستحب ان يقول بسم الله الله اكبر بدون الواو لان ذكر الواو يقطع نور التسمية كما في شرح مختصر الوقاية.

فائده: په وخت كي د ذبح كه د ښكار وي او كه د پوسه وي ترک د توجه و قبلې ته يې مكروه دی لكن ذبيحه حلاله ده كذا في الذخيرة.

مسئله: متروک التسمية عمداً مردار دی بخلاف متروک التسمية نسياناً فانه حلال فان النسيان عذر من الاعذار كما في الصوم.

مسئله: في الاشباه والنظائر، الصيد مباح مگر نه د صرف ساتيري لپاره، كذا في البزازية.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۚ إِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾

او له خدای ﷻ څخه وبيرېږئ په تحقيق خدای پاک ژر دی حساب يې، تاسي ته حلال كړه سوي دي طيبات.

پوه سه: چي روح البيان او مظهري د "تقوی" معنا دلته په ترک د محرماتو كړې ده.

درويش وايي: چي دا تفسير په مقتضی د مقام دی لان الكلام في المحرمات والا فالتقوى يعم الاتيان بالفرائض والواجبات بل السنن والمستحبات وترک المنهيات ومعنى سريع الحساب انه تعالى سريع اتيان حسابه يعني في يوم القيامة لان ما يستقبل قريب وما مضى بعيد.

اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ ۖ

پوه سه: چي د "طيبات" بيان او تفسير سره د تفصيله وړاندي تېر سو.

پوښتنه: طيبات" چي دمخه هم تېر سوه په قرآن كريم كي نو په بيا راګرځېدو كي يې څه حكمت دى؟

ځواب: تبوله مفسران وايي چي حكمت د د تكرار يې تاكيد دى.

پوه سه: چي څه وخت چي آيت د كلب معلم نازل سو، نو عليه الصلوة والسلام اجازه وكړه د سپي د ساتني لكن هغه سپى چي فائده په اخستل كېږي، او نهي يې وكړه له ساتني څخه د داسي سپي چي فائده نه پر اخستل كېږي، او په حديث شريف كي راغلي دي من اتخذ كلباً الا كلب ماشية او صيد او زرع انتقص من اجره كل يوم قراط" په بل حديث كي راغلي دي "لاتدخل الملائكة بيتاً فيه صورة ولا كلب"

پوه سه: چي مراد له ملكو څخه ملكي د رحمت او د استغفار دي چي مسلمانانو ته طلب د بخښني كوي او د بركت ملكي دي چي د مسلمانانو په كورو كي د زيارت او د ذكر او قرآن د اورېدلو لپاره د مسلمانانو كورو ته ورځي، او هرچه كرام كاتبين دي هغه خو له مكلف څخه نه جلا كېږي يو چشم زدن.

درويش وايي: چي پوره تفصيل د سپو په باره كي او د بتانو په باره كي چي په شكل د ذي روح وي دمخه موږ وكړى. نو هغه تفصيل ته دي رجوع وكړه سي.

وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَّكُمْ

او طعام د هغو كسانو چي دوى ته كتاب وركړه سوى و، يعني اليهود والنصارى عام تر دې كه ذبائح ددوى وي او كه يې نور د كور خواړه وي حلال دي وتاسي ته.

له ابن عباس ﷺ څخه روايت دى چي د عليه الصلوة والسلام څخه سوال وسو د عربو د نصارى وو د ذبائح په باره كي فقال لاباس به وهو قول عامة التابعين وبه اخذ ابو حنيفه واصحابه وحكم الصائبين حكم د نصارى وو دى په نبز د امام اعظم او ياران وايي چي صائبين دوه قسمه دي يو قسم هغه دي چي كتاب يې زبور دى ويعبدون الملائكة، او بل قسم يې هيڅ كتاب نه وايي او عبادت د ستورو كوي نو دا دوهم قسم يې اهل كتاب نه دي، نو ذبيحه يې مرداره ده.

مسئله: مجوسيان يعني آتش پرستان ددوى طريقه د اهل كتابو په اخذ د جزيه دون اكل ذبائحهم ونكاح نسائهم لقوله عليه الصلوة والسلام "سنوابهم سنة اهل

الکتاب يعني في اخذ الجزية منهم غيرناکحي نسائهم ولا آکلي ذبائحهم" مظهري رحمة الله عليه وايي چي مراد له طعام څخه ددوی ذبائح دي.

درویش وايي: والتعميم اولى کمامر ولعل المظهري خص بالذبائح لان الکلام في الذبائح دون سائر الاطعمة، والاول مختار صاحب روح البيان.

پوه سه: چي د ابن عباس رضي الله عنه قول روح البيان داسي نقل کړی دی چي ذبائح د نصاری وو د عربو "لاباس به" او مظهري د ابن جوزي چي د ابن عباس رضي الله عنه حديث يې راوړی دی وايي چي عليه الصلوة والسلام نهي وکړې له ذبائحو څخه د نصاری وو د عربو.

درویش وايي: چي دواړه يعني حل د ذبيحه د نصاری وو د عربو لکه روح البيان چي وايي او د نهي او حرمت د ذبائحو د نصاری العرب لکه مظهري چي له ابن جوزي څخه نقل يې پر ابن عباس رضي الله عنه دی، نو والله واعلم بالصواب چي کوم يو به صحيح وي.

مسئله: صاحب الهداية وايي "لايؤکل ذبيحة المرتد يعني من کان مسلماً ثم ارتد والعياذ بالله فصار يهودياً او نصرانياً او مجوسياً او وثنياً لانه لاملة له لانه لايقر على ما انتقل اليه يعني بل يقتل بخلاف الکتابي اذا انتقل الى غير دينه لانه يقر عليه عندنا يعني لايقتل فيعتبر ماهو عليه عند الذبح يعني ان انتقل اليهودي الى النصرانية او بالعکس اکل ذبيحته وصيده" او که يهودي يا نصراني مجوسي وگرځي نه ده روا يعني حلاله ده ذبيحه او صيد دده، والحاصل انه يعتبر حاله عند الذبح والصيد لاماقبله لانه يقر على ما اعتقد عندنا يعني لايقتل، کذا في الکفاية شرح الهداية.

مسئله: که يهودي پر نامه د عزير عليه السلام شی ذبح کړی، او يا نصراني پر نامه د عيسى عليه السلام حيوان ذبح کړی زموږ په نيز مردار دی، په کفايه کي وايي چي ذبيحه د کتابي هلته حلاله ده چي په وخت کي د ذبيح نوم د غير الله نه کړي ذکر مثل عزير او عيسى، او که يې ذکر کړي بيا ذبيحه نه ده حلاله لکه مسلمانان چي په وخت کي د ذبح نوم د غير الله ذکر کړي بنبياً کان او ولياً لقوله تعالى، وما اهل لغير الله کمامر، نو د کتابي حال تر مسلمان بالا نه سي کېدای يعني که کتابي عزير يا عيسى ذکر کړی ذبيحه دې حلاله وي او که مسلمان ذکر د غير الله وکړی ذبيحه دې مرداره وي.

درویش وايي: چي په حلال والي د ذبيحه د يهودي او يا نصراني چي نوم د عزير يا د عيسى په وخت كي د ذبح واخلي يا حرام والى د علماؤ د تابعينو خلاف دى، ځوک يې حلاله بولي ځوک يې مرداره بولي چي بغوي رحمة الله عليه دا ختلاف ځېړلى دى، والفتوى عند الحنيفية پر دې ده چي كه اهل كتاب يعني يهودي يا نصراني حيوان ذبح كړي او په وخت كي د ذبح يې قصداً ذكر الله پرېښو او يا د عزير يا د عيسى نوم يې واخستى هغه ذبيحه موږ ته نه ده حلاله، لكن هلته چي موږ ته يقيناً او يا په غالب الظن سره حال د كتابي معلوم وي چي ده تسميه عمداً پرېښوله يا د عزير يا د عيسى عليهما السلام نوم يې واخستى عند الذبح، او يا غالب حال ددوى دغسي وي.

درویش وايي: چي په اوسني زمانه كي د يهودو او نصارى وو حال هيڅ نه دى معلوم چي دوى څرنګه ذبح كوي، او هر چا به اورېدلي وي چي په اوسني زمانه كي يهود او نصارى بلكې د نړۍ ټوله كافران په ذريعه د مشين ډېر پسونه مثلاً يا چرګان په يوه وار ذبح كوي، نو ذكر د اسم الله چېري دى، او بعض خلګ واى چي پر آله د ذبح د مشين اسم الله نوشته وي، نو په اسم الله حلال سول.

درویش وايي: چي ددې مثال داسي دى لكه يو مسلمان چي پر چاړه اسم الله نوشته كړى وي، او په وخت كي د ذبح په خوله بسم الله نه وايي، نو دا ذبيحه حلاله ده؟ كلا، حاصل د كلام دادى چي د درويش په عقيده په اوسني زمانه كي له ذبائحو څخه د اهل كتابو احتراز كول اولى دى، البته كه مسلمان ولاړ وي او يو يهودي يا نصراني په لاس يو حيوان ذبح كوي او په وخت كي د ذبح فقط الله اكبر ووايي د هغه خوراک و مسلمان ته حلال دى.

وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ

او ستاسي طعام يعني ذبيحه ودوى ته حلاله ده.

پوښتنه: ددې آيت څه مطلب دى چي ستاسي د مسلمانانو ذبائح ودوى ته حلالي دي؟

ځواب: زجاج رحمة الله عليه په اجمالي عبارت او بيضاوي رحمة الله عليه په مفصل عبارت ويلي دي چي ددې آيت معنا داده چي پر مسلمان ګناه نسته چي خپله ذبيحه په اهل

کتابو خوري او یا یې پر خرڅوي او که و اهل کتابو ته زموږ ذبیحه نه وای حلاله، نو خوړل یا خرڅول یې پر دوی باید نه وای روا، او بعض مفسران ددې آیت ترجمه داسي کوي چي که اهل کتاب ذبائح د مسلمانانو وخوري ودوی ته ددغه خوړلو عذاب نسته، البته د کفر عذاب ور ته سته والله اعلم.

وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ

پوه سه: چي "والمحصنٰت" مبتداء ده خبر یې محذوف دی لدلالة ماتقدم علیه ای حل لکم ایضاً، او بعض مفسران وایي چي عطف دی پر "طیبات" باندي، والتقدیر "احل لکم المحصنٰت" د محصنات ترجمه بعض مفسران په حرائرو عفائفو سره کوي، یعني حره به وي زانیه به نه وي، لکن ددې دوو قیدو مظلب دادی چي مسلمانان باعثه وگرځي پر ماهو الاولی والاحری، او دا یې نه ده معنا چي ماسوا له دوی ښځه نه ده روا، ولي چي د مینځیانو مسلمانانو نکاح خو هم روا ده بالاتفاق، او د زانیاتو نکاح هم روا ده، او مینځیاني چي کتابیاتي وي د هغو نکاح هم روا ده په نېز د ابي حنیفه خلافاً للشافعي، او بغوي رحمة الله علیه وایي چي اکثره علماء پر دې دي چي مراد له "محصنٰت" ښځه فقط حرائر دي، نو د آیت معنا دا ده چي نکاح د هري حُري ښځي که مسلمه وي او که کتابیه وي که فاجره وي او که عفیفه وي نکاح یې روا ده، وهذا قول مجاهد رحمة الله علیه، اودغه کسان روا نه بولي نکاح د کتابیه مینځي، ولي خدای پاک داسي ویلي دي "من فتیاتکم المؤمنات" نو له دې آیت ښځه دا معلومېږي چي نکاح د مینځي مقیده ده ددې په ایمان سره؟

الجواب من جانب الحنیفة چي دوی روا بولي نکاح د کتابیه مینځي ان قول البغوي مبني علی اعتبار المفهوم المخالف، ولي چي مفهوم مخالف لقوله تعالی "من فتیاتکم المؤمنات" چي کتابیه به نه وي، والمفهوم المخالف غیر معتبر عند الحنیفیة.

سوال: حنیفیان په څه شي سره دلیل وایي پرجواز د نکاح د کتابیه مینځي حتی ولو کانت غیر عفیفه؟

ځواب: حنیفیه په هغه آیت سره دلیل وایي چي خدای پاک چي محرماتي ښځي ذکر کړي دي وروسته یې داسي ویلي دي "واحل لکم ما وراء ذالکم" نو دا آیت په

عموم سره امت کتابیه ته هم شامل دی حتی ولوکانت غیر عفیفة، او د آیت مذکوره عموم ددې تقاضاء کوي چي نکاح د کتابیه حربیه هم روا ده، وعلیه انعقد الاجماع که څه هم ابن عباس رضي الله عنه وايي چي نکاح د حربۍ سره نه ده روا، والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ

او روا دي وتاسي ته محصنات ښځي د هغه کسانو چي دوی ته ورکړه سوی دی کتاب دمخه تر تاسي یعني الیهود والنصاری.

پوښتنه: له محصناتو څخه د "الذین اوتوا الکتاب" څه شی مراد دی؟

ځواب: مراد ځني ددوی حري ښځي دي چي عفائف هم وي.

سوال: نو ددې آیت دا معنا ده چي د مینځي کتابیه سره نکاح نه ده روا او چي غیر عفیفه وي د هغې سره نه ده روا، او سره ددې چي آنفاً تېره سوه چي د مینځي کتابیه سره نکاح روا ده او د غیر عفیفې سره هم نکاح روا ده که حره وي او که مینځه کمامر ایضاً؟

ځواب: ماذکرت یې معنی نه ده حتی یرد علیه السوال المذکور بلکې ذکر د محصنات په دې آیت کي لپاره د منت او احسان ښکاره کولو د خدای جل جلاله دی پر مسلمانانو والمنة والاحسان في الحرائر العفائف اعظم و اتم دی، حاصل د جواب دادی چي مراد له محصناتو څخه په دې آیت کي حرائر عفیفه د اهل کتابو دي، وتخصیصه بالذکر الامتنان لا لتقیید بهن لما عرفت من جواز نکاح الامة من اهل الکتاب وجواز نکاح غیر العفیفة منهم فافهم.

مسئله: افضله خو داده چي سړی د مسلماني ښځي سره چي حُره وي نکاح وکړي، ولي موافقة في الدین خو لوی سبب دی د محبت بین الزوجین وفي نکاح المسلم الکتابیة لوی لوی خطرې سته کما لا یخفٰی، او چي سړی قدرت پر نکاح د مسلماتو حراتو نه لري، نو بیا ددې حرائرو کتابیاتو په نکاح کړي مع القدرة علیهن، ولي چي نکاح د مینځي مفضي گرځي و رقیت ته د اولادو دده، ولي چي ولد تابع د مور دی په حریت او رق کي، نو لکه د سړي چي خپله مریتوب نه دی

خوښ، نو بايد پر اولاد باندي هم رقيت خوښ نه ولري، پښتانه وايي!
بنده راسه د خدای خپل سه، ، لکه پر ځان داسي پر خپل سه

درویش وايي: چي ابن عمر رضي الله عنه خلګ او مسلمانان منع کول له نکاح څخه د کتابيه مطلقاً که حره وي او که مينځه، او که ذميه، او که حربيه وي، او ويلي يې دي چي کتابيات په مشرکاتو کي داخل دي، قال ابن عمر رضي الله عنه قال الله تعالى "قالت اليهود عزير ابن الله وقالت النصارى المسيح ابن الله، وای شرک اعظم من ذالک، وقد قال الله تعالى "ولا تنکحوا المشرکات حتى يؤمن" نو ځکه ددوی نکاح مسلمان ته نه ده روا، او ابن عمر رضي الله عنه تفسير د محصناتو په آيت کي په مسلماتو سره کړی دی، او مظهري په ډېره دلاوری داسي عبارت په شان کي د ابن عمر رضي الله عنه استعمال کړی دی، وهذا التفسير ليس بصحيح فان تفسير المحصنات بالمسلمات ليس من اللغة، ددې معنا گويا داده چي مظهري ځان خبر بولي په لغت عربي تر ابن عمر رضي الله عنه، ثم قال وقد انعقد الاجماع على حل نکاح الحرة الکتابية آه، يعني ابن عمر رضي الله عنه له اجماع څخه مخالف دی.

پوه سه: چي درويش له مراد څخه د مظهري مخالف نه دی لکن صرف د سخت عبارت استعمالول په شان کي د صحابي بن الصحابي يعني عبدالله بن عمر رضي الله عنهما مخالف دی يعني څه نرمي بايد مظهري استعمال کړې وای مراعاتاً للادب، ، ع، ، ، وللناس فيما يعشقون مذاهب.

مسئله: د مسلمان نکاح د کتابيه سره مطلقاً مکروه ده اجماعاً، ولي چي د مېړه او مايني تر منځ طبعاً محبت او عشق وي، نو په دې نکاح کي محبت دی د مسلمان په ذات کافر سره ولا ينبغي ذالک للمؤمن، او بل دليل د کراهت دادی چي اولاد تر پلار د مور سره ډېر محبت او الفت لري، نو په دې نکاح کي به غالباً اولاد د مور و دين ته مائل سي وهذا مجرب، ابن همام په فتح القدير کي وايي چي حذيفه، طلحة او کعب بن مالک رضي الله عنهم کتابيه ښځي په نکاح کړي وې فغضب امير المؤمنين عمر رضي الله عنه، فقالوا آيا مونږ طلاق ورکړو ودغو کتابياتو ته؟ قال نعم له دې قصې څخه دا معلومېږي چي نکاح خو يې صحيح ده، ولي چي طلاق فرع د نکاح دی ويدل على کراهة ذالک النکاح جداً.

تنبیه: د امام اعظم رحمة الله علیه او د صاحبینو په منځ کي اختلاف دی چي په نامه د صائبین یوه ډله د کافرانو ده، نو نکاح ددوی د ښځو د مسلمانانو سره روا ده که نه، ذبیحه یې حلاله ده او که مرداره وهکذا صیدهم، ابو حنیفه رحمة الله علیه یې دا ټوله شیان حلال او روا بولي، ولي د امام اعظم خیال دادی چي دوی پر زبور د داؤد علیه السلام ایمان لري، نو دوی له اهل کتابو څخه دي وما وقع في بعض المواضع انهم مع ذالک یعبدون الملائکة فغلط لان عبادة الملائکة شرک لایجتمع مع الایمان بالزبور، وکذا من آمن بصحف ابراهیم وشیث علیهما السلام من اهل الکتاب، او یارارن ددوی د ښځو نکاح روا نه بولي ذبیحه او صید یې مردار بولي، ددوی دا خیال دی چي صائبین د ستورو عبادت کوي، نو مشرکان دي، ولهذا قال صاحب الهدایة چي دا اختلاف د امام اعظم رحمة الله علیه او صاحبینو مبني دی پر اشتباه د مذهب ددوی فکل اجاب علی ما وقع عنده ولاخلاف في الحقیقة.

درویش وایي: چي د فقهي یو مشهور کتاب دی چي مستصفی یې بولي په هغه کي وایي چي روا والی د نکاح د نصرانیه ښځي هلته دی چي مسیح علیه السلام آله نه بولي، او که ددوی عقیده د الوهیت وه عیسی علیه السلام ته بیا ددوی د ښځو نکاح نه ده روا، او په مبسوط کي د شیخ الاسلام راغلي دي یجب ان یؤکل ذبائح اهل الکتاب اذا اعتقدوا ان المسیح آله او ان عزیر آله، ولا یتزوجوا نسائهم قیل علیه الفتوی، ولکن بالنظر الی الدلائل القرآنیة و الآیات الفرقانیة ان یحل الاکل والتزوج انتهی قال ابن الهمام وهو موافق لما في باب رضاع مبسوط شیخ الاسلام في ذبیحة النصراني انه حلال مطلقاً سواء قال بثالث ثلثه في حق عیسی اولا، لاطلاق الکتاب ه یعني قوله تعالی "وطعام الذین اوتوا الکتاب حل لکم" مظهري رحمة الله علیه وایي چي ظاهره داده چي دا حکم ددوی په موحدینو سره مخصوص دی په دلیل ددې قول د خدای جل جلاله "ولا تنکحوا المشرکات حتی یؤمن" او چا چي ویلي دي چي حکم د حرمت د مشرکاتو د نکاح منسوخ دی په حق کي د اهل کتابو بهذه الآیة یعني "والمحصنات من الذین اوتوا الکتاب من قبلکم" دا قول بعید جداً لعدم الفرق بین شرک فرقة ومشرک فرقة اخری واما قوله تعالی قالت الیهود عزیر ابن الله وقالت النصاری المسیح ابن الله هغه قائلین په دوی کي اوس نسته

بلکې هغه دور اوس په دوی کې ختم دی، قال ابن همام رحمة الله علیه چې زموږ د وطنو یهودان له قول څخه د بنوت د عزیر بېزاره دي او په توحید او تنزیه قائل دي، دی وایي هر څه چې نصاری دي موږ هیڅ نه دي لیدلي ددوی په کتابو کې مګر تصریح په زوی والي د عیسی علیه السلام کوي لعنهم الله.

درویش وایي: چې په بعضو کتابو کې ددوی چې په اردو ژبه ترجمه سوي دي داسي عبارت موجود دی "مسیح زنده خدا ہے" او په بعض کتابو کې بیا ددوی داسي عبارت سته "مسیح اپنی باپ کی ساتھ ہے" نو له دې عبارتو څخه دا معلومېږي چې نصاری وه حکم ته د الوهیت د عیسی او یا حکم ته د نبوت د عیسی اوس هم په ډېره ولاړ دي، دا و تحریر ددې مقام حسب طاقة العبد الضعیف والعلم عند الله العزیز العلام.

إِذَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ

چې تاسي ورکړي وي ودوی ته مهرونه ددوی.

پوه سه: چې ورکړه د مهر د نکاح د صحت شرط نه دی بلکې دا شرط یې لپاره د تاکید د وجوب المهر ووایه او لپاره د باعثه کولو پر ورکړي د ولور، او بعض مفسران وایي چې مراد له ایتان څخه التزام د ولور دی، او التزام خو په نکاح سره دی.

مُحۡصِنِينَ غَيۡرَ مُسَٰفِحِينَ

چې تاسي ساتونکي د فرج یاست په نکاح سره له زنی څخه، چې ورکړه د اجور لپاره د زناء نه وي یعني خپلي اوبه یعني نطفه ضائع کوي له حلاله څخه په حرام کې چې مزنیه ده هر څوک چې وي.

فائده: اذا" ظرفیه ده، عامل یې "احل" دی چې محذوف دی او "محصنین" حال دی له فاعل څخه د "آتیتموهن" او د "مسافحین" معنا مجاهرین بالزنی فیصح مقابلته بمابعده.

وَلَا مُتَّخِذِيٓ أَخۡدَانٖۗ

پوه سه: چې "اخدان" جمع د خدن ده چې معنی یې یار او اشنای دی، نو معنا یې داده چې په پټه به هم زنی نه کوي، امام شعبي رحمة الله علیه وایي چې زنی دوه قسمه ده، یو سفاح چې زنی بالاعلان ده او بل اتخاذ الخدن ده چې په پټه سره زنی ته وایي.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝۵

او چي څوک کفر وکړي په ایمان سره یعني په شرائعو سره د اسلام نو ټوله خیر دده لکه صدقه و صلة الرحم مثلاً لغوه دی یعني په ورځ د قیامت ثواب نه لري لان الایمان شرط لاعمال البر.

مسئله: امریکایان چي هرڅونه کومک د مسلمانانو سره کوي هغه هیڅ ثواب په اخرت کي نه لري لان کفرهم مانع من ذالکم وکذا المؤسسات الخیریة للکافرین لاخیر لهم فیها یوم القیامة لعدم الشرط وهو الایمان، قال الشیرازي

برفتند وهرکس دردود انکه کشت نماند بجز نام نیکو وزشت

پوه سه: چي کفر اقبح د قبائحو دی لکه ایمان چي احسن د محاسنو دی، کعب احبار وایي چي نوح علیه السلام چي وفات کېدی، نو خپل په زامنو کي یې سام را وغوښتی او ورته وه یې ویل چي زه تا په دوو شیانو سره امر کوم او له دوو شیانو څخه دي منع کوم، اول د مامور به شهادة ان لا اله الا الله، ولي چي دا هغه کلمه ده چي اووه اسمانونه یې حجاب نه سي کېدای بلکي دا سیده تر خدای پاک پوري رسېږي، او دا هغه کلمه ده چي اووه اسمانونه او مځکي په یوه پله کي د ترازو د قیامت په ورځ کښېښنول سي او دا کلمه په بله پله کي د مېزان کښېښنول سي دا کلمه به درنه وي.

سوال: هر مسلمان چي پر توحید مړ سي، نو دا کلمه مبارکه خو ورسره ده، نو باید هیڅ مسلمان که هرڅو گناه کار وي او بې توبې مړ هم سي و دوږخ ته داخل نه کړل سي وهذا خلاف عقائد اهل السنة والجماعة؟

ځواب: د څلور سره مذهبو علماء وایي چي کلمه طیبه د هر مؤمن نه تلل کېږي الا من شاء مغفرته، ومن هذا قالوا "به بها نه می بخشد، وببهانه می بخشد" او دوهم مامور به ویل دي د سبحان الله والحمد لله، فانها جامعة للمثوبات، او اول منهي عنه شرک دی، او دوهم تکیه کول پر غیر د خدای جل جلاله، ولهذا ورد "ومن یتوکل علی الله فهو حسبه" له دې سببه اولیاء الله الکرام وایي چي څوک چي "حسبنا الله ونعم الوکیل" روزانه پنځه سوه (۵۰۰) واره وایي په اول او اخیر کي یې لس (۱۰) واره

درود وایي خدای پاک به تړوه مایحتاج الیه ورکړي من حیث لایحتسب.

درویش وایي: چي د مؤمن ایمان په بعضي قولي خبرو او په بعضي عملي کارو له منځه ځي، نو باید مسلمان قول یا عمل ونه کړي چي ایمان یې له منځه ولاړ سي، د مثال په توګه په قولي شیانو کي سب (ښکنځل) دي و علیه الصلوة والسلام ته، او په عملي کارو کي قرآن پاک په قاذوراتو کي غورځول دي.

پوه سه: چي په نصاب الاحتساب کي وایي چي هغه قول یا عمل چي کفر وي بلا خلاف کالمثالین المذکورین، هغه ټوله اعمال د خیر او عبادات چي سړي کړي وي ټوله لغوه او باطل ګرځي، او که یې حج کړی وي پس له توبې به بیا حج کوي او د ماینې سره جماع حرامي دي او که په دغه دوران کي دده عیال پیدا سي هغه اولاد الزنی دی، او که دغه سړی د شهادت کلمه پر طریقه د عادت وایي او د هغه قول یا عمل څخه یې توبه نه وي کښلې په هغه شهادت نه مسلمانېږي لان الاتیان بکلمة الشهادة علی طریق العادة لایرفع الکفر المحقق بلا ریبة، او که چېري د هغه قول یا عمل په کفر کي د علماؤ اختلاف و، نو ویونکی دې امر سي په تجدید د نکاح او عمل و عبادت یې نه لغوه کېږي او په توبه سره دي امر سي، کل ذالک احتیاطاً، او بل حج کول هم نه دی پر لازم الا لوجه الاحتیاط، او که چېري هغه قول غلط قول و، او کفر یې نه اتفاقاً نه اختلافاً لازموی لکن البته ګناه وي، نو قائل یې پر خپل ایمان دی په تجدید د نکاح نه امر کېږي، او علماء دي دی امر کړي په توبه او استغفار سره، انتهی کلام نصاب الاحتساب مع زیادة والرجل والمرئة في ذالک سواء.

درویش وایي: چي ټوله الفاظ د کفر اتفاقاً او اختلافاً په پښتو او فارسي کي بېخي ډېر دي چي د ټولو راوړل به ډېري ورقي وغواړي، که څوک تفصیل د ټولو وغواړي جامع الفصولین دي مطالعه کړي چي د هغه کتاب مصنف ډېر کوشش کړی دی په جمع کولو کي د هغو الفاظو شکر الله سعیه لکن په اوسنی زمانه کي داسي دده چي خلګ په الفاظو کي د کفر پوښتنه د یو عالم برجسته او تقوی داره څخه نه کوي او که یې ؤکړي بیا هم عمل نه په کوي، یا ورځي یو امام ته یا خدای ناترسه ملاته جاهل هغه ورته وایي چي په دې خبرو کي هیڅ ځای د کفر نسته.

شان نزول: بخاري له عائشي رضي الله عنها څخه په سند متصل روایت کړی دی، دا وایي

چي موږ په يو سفر کي و، له هغې خوا څخه چي به را ستانه سوو که عذر نه وای موږ مدینې منورې ته رسېدلای سوای اتفاقاً زما غاړګۍ د بیداء په مقام کي له غاړي څخه لوېدلې وه، نو ما چي علیه الصلوة والسلام ته وویل ده مبارک لښکر مؤجل کړی، نو خلګ زما پلار ابوبکر ﷛ ته ورغله چي ستا لور وګوره علیه الصلوة والسلام يې سره د خلګو له تلو څخه بند کړی، او حال دادی چي نه دلته اوبه سته او نه د خلګو سره ښته، نو ابوبکر ﷛ راغلی او علیه الصلوة والسلام زما پر ورانه باندي سر ایښی دی بیده دی، نو زه ابوبکر ﷛ ټینګه لغته ووهلم لکن زه ونه ښورېدم ولي چي د علیه الصلوة والسلام سر زما پر ورانه و، ابوبکر ﷛ راته وویل خلګ دي له سفره بند کړه په يوه غاړګۍ. ولیسوا علی ماء ولیس معهم ماء، وروسته علیه الصلوة والسلام راویښ سو او سپېدې سوې اوبه يې طلب کړې اوبه نه وې فنزلت هذه الآیة.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ

یعني چي په پای کي ددغه آیت تیمم نازل سو، نو په سبب د آیة التیمم اسید بن حضیر ﷛ وویل لقد بارک الله للناس فیکم برکة یا آل ابي بکر والله چي خدای برکت ایښی دی په تاسي کي یا اولاد د عائشې ﷝ وروسته چي موږ اوښ ولاړ کړی غاړګۍ تر اوښ لاندي وه، ګویا په دغه وخت کي ددې غاړګۍ ختلې وه چي له اوښه راکښته کېده، مظهري وايي چي له دې حدیثه د بخاري داسي صراحةً وفهمېده چي په نازل قصه کي د غاړګۍ د عائشې ﷝ دا آیت دی چي په سورت مائده کي دی نه هغه آیت چي په سورة النساء کي دی، او له دې قصې څخه دا هم معلومه سوه چي دا آیت دمخه دی په نزول تر آیت د سورة النساء والا لما عاتب عائشة بقوله حبست الناس لا علی ماء ولا ماء معهم وما شکر اسید بن حضیر الی ابی بکر ﷛، ولي چي په قصه کي د سورة النساء چي هم غاړکۍ د عائشې ﷝ ورکه ده او لغته د ابوبکر عائشې ﷝ ته، او شکر د اسید ﷛ نسته.

درویش وايي: چي نه روح المعاني او نه روح البیان هیڅ تعرض ودې شان نزول ته نه دی کړی صرف مظهري دا شان نزول راوړی دی والله اعلم.

پوښتنه: ددې آیت ظاهراً معنا خو داده چې داسي پر لمانځه ودرېږئ بیا اودس تازه کړئ، او سره ددې چې اودس خو تر قیام الصلوة دمخه دی؟

ځواب: ددې پوښتنې ځواب خو اکثره مفسرینو او شراح د هدایې داسي ورکړی دی اذا اردتم قیام الصلوة، نو د ارادې څخه د فعل چې سبب دی په فعل سره یې تعبیر وکړی چې مسبب دی لپاره د ایجاز او تنبیه پر دې باندې چې څوک اراده د یو عبادت وکړي، نو تلوار دې کوي، ګویا دا عبادت په زمانه کې د ارادې پیدا سو، او زید بن اسلم ددې پوښتنې ځواب داسي ورکړی دی چې معنی د آیت داده "اذا قمتم الی الصلوة من النوم"

درویش وایي: چې دا ځواب بعید دی اذ لا دلیل علی قید النوم.

پوښتنه: له دې آیته خو داسي فهمېږي چې هر څوک اراده د لمانځه وکړي که څه هم اودس لري اودس به تازه کوي وهو خلاف الاجماع، عامه مفسرین لوله شراح د هدایې دا قید ورڅخه محذوف بولي وانتم محدثون، او په صحیح حدیث کي چې روایت یې ابو داؤد، ابن ماجه، ترمذي او نسائي کړی دی چې علیه الصلوة والسلام په کال کي د فتح مکې ډېر لمونځونه په یوه اوداسه وکړه، او مسح یې پر موزو وکړه، او سره ددې چې د علیه الصلوة والسلام عادت دا و چې هر لمانځه ته به یې اودس تازه کاوه، نو ځکه عمر ﷛ پوښتنه ځني وکړه چې تا نن یو داسي کار وکړی یعني ډېر لمونځونه په یوه اوداسه چې په خوا دې نه کاوه یعني په خوا خو دې هر لمانځه ته اودس تازه کاوه، علیه الصلوة والسلام ورته وویل عمداً صنعته یا عمر، په قصد مي دا کار وکړی یعني لپاره د بیان د جواز تاچې پر امت حرج رانه سي بظن ان الوضوء واجب لکل صلوة، نو ددې آیت په تاویل بعض علماء وایي چې امر د اوداسه د هر لمانځه لپاره ندب دی، او امت پر دې اجماع کړې ده چې اودس مندوب دی د هر لمانځه لپاره وان کان المصلی طاهراً ویدل علیه حدیث ابن عمر ﷛ ان النبي ﷺ من توضاء علی طهر کتب له عشر حسنات، رواه النسائي، وایضاً یدل علی کون الوضوء مسنوناً مندوباً، چې له حضرت انس ﷛ حدیث دی قال کان النبي ﷺ یتوضوء عند کل صلوة الی اخیر الحدیث.

فائده: د اوداسه فرضیت د لمانځه د فرضیت سره راغلی دی په وحي غیر متلو

سره، او په دې آیت کې فرضیت په وحي متلو سره د بیان د کیفیت ثابت سو، قاله اصحاب المذهب کلهم کما روی ابن عبد البر عنهم، او مظهري رحمه الله وایي چې اودس اول الامر واجب و پر علیه الصلوٰة والسلام لپاره د هر لمانځه، نو چې پر ده مبارک دا کار سخت سو، بیا نو امر په مسواک سو د هر لمانځه لپاره، او مظهري دلیل په حدیث د حنظله بن عامر غسیل الملائکة ویلي دی چې هغه وایي ان النبي ﷺ امر بالوضوء عند کل صلوة طاهراً کان او غیر طاهر ثم نسخ الوضوء وامر بالسواک الی اخیر ماقال المظهري رحمه الله.

درویش وایي: چې صحت د حدیث د حنظله رضي الله عنه مسلم دی لکن ددې آیت سره څه کار لري، ولې چې په آیت کې صیغه د جمعي راغلې ده "اذا قمتم" او خطاب و ټولو مسلمانانو ته دی "یاایها الذین آمنوا" او داسې نه دي ویل سوي "یاایها النبي اذا قمت آه" نو وجوب د اوداسه پر علیه الصلوة والسلام په قرار د حدیث د حنظله رضي الله عنه لپاره د هر لمانځه طاهراً کان او غیر طاهر په وحي غیر متلو سره و، نو ددې وجوب ربط ددې آیت سره ورکول کما فعله مظهري رحمه الله بې ځایه دی.

فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ

تاسې منځي خپل مخان.

درویش وایي: چې مفسرین ټوله په اتفاق او کتابونه ټوله د فقهاؤ په یوه خوله وایي چې غَسل بهیول د ابو دي پر عضو باندي که دلک یعني مښوول ورسره وي که نه، او وجه نوم دی د عضو مخصوص من المواجهة، ولې چې مخ سره مخامخ کېده د انسانانو تر منځ کېږي، او اندازه د مخ په طول کې له شنه کېدو ځخه د وېښتانو د سر دی یعني حسب العادة په اکثرو خلګو کې فلا یرد الاصلع چې سر یې تر منځه پوري د وېښتانو څخه خالي وي لکه د سپین ږیرو خلګو دا، او داغه رنګه سوال نه وارديږي په اغم سره چې وېښتان یې تر منځه پوري د تندي شنه وي "الی اسفل الذقن" تر زنه لاندي پوري، او اندازه د عرض د یوه غوږ له نرمۍ څخه د بل غوږ تر نرمۍ پوري، نو ددې ټوله مخ یو وار پرېوله فرض دی او درې واره پرېوله یې سنت دی.

مسئله: که ورځي ډېري ببري وي، او به رسول و ماتحت ته د هغو فرض دی داغه

رنګه د بانو ګانو د سترګو او ماتحت ته د برېتو او د ږېرې بزګر چې عنفقه یې بولي که ګڼ وي.

پوه سه: چې عدم اشتراط د دلک مذهب دی د ائمة ثلاثه خلافاً لمالک هغه وايي چې دلک فرض دی.

مسئله: پرېول د هغه خالي ځای چې په منځ کې د ږېرې او د غوږ وي فرض دی.

مسئله: ږېره که سپکه وه چې په پښتو یې څوکړ بولي چې لاندې تر وېښتانو یې معلومېدی نو پرېوله د پوست یې فرض دی، او که کثیف وه یعنې ګڼه ږېره وه چې پوست یې نه معلومېدی، نو د پوست پرېوله یې فرض نه دی البته تخلیل یې سنت دی چې اوبه پوست ته ورسېږي، کما یسقط مسح د پوستکي د سر بالشعر النابت علیه، او دلیل پر دې دی چې د ګڼې ږېرې لپاره اوبه باطن ته د ږېرې رسېدل نه غواړي، اول خو اجماع د امت مرحومه ده، او دویم دلیل په فعل د علیه الصلوة والسلام دی چې دده مبارک ږېره هم ګڼه وه چې بخاري له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی انه ﷺ کان یغسل وجهه بغرفة" چې علیه الصلوة والسلام پرېولی مخ مبارک په یوه غبرګه اوبو سره، وفي مسلم من حدیث جابر رضي الله عنه کان رسول الله ﷺ کثیر شعر اللحیة، او دا بدهي او ښکاره خبره ده چې یوه غرفه اوبه وباطن ته د وېښتانو د کث اللحیة نه سي رسېدای.

مسئله: واجب دی پرېوله د ظاهر د ږېرې ټوله عوضاً عن البشرة عند الجمهور وبه قال ابو حنیفة رحمه الله في روایة قال في الفتاوی الظهریة وعلیه الفتوی وفي البدائع ان ماعدا هذه الروایة مرجوع عنه یعنې امام اعظم رحمه الله رجوع ځنې کړې ده، وفي روایة یجب مسح ربع اللحیة وفي روایة ثلث اللحیة، وفي روایة لایجب مسح اللحیة ولاغسلها.

درویش وايي: چې مراد په دې روایت کې هغه سترسل د ږېرې دی لا مایلاقي البشرة والله اعلم، مظهري درویش وغیرهما.

فائده: له فرضیت څخه د غسل الوجه دا وفهمېده چې مضمضه او استنشاق نه دی فرض په اوداسه کې، لان اسم الوجه یتناول الظاهر دون الباطن، البته په خوله او په پزه اوبه لغړول سنت دی بفعله علیه الصلوة والسلام.

درويش وايي: چي امام مظهري رحمة الله عليه داسي عبارت ويلی دی والحجة علی وجوب غسل ظاهر اللحية کلها آه، له دي عبادت څخه به بعض کسان دا توهم وکړي چي مايطلق عليه اللحية د ټولي پرېوله فرض دی لکن د مظهري دا مراد نه دی، ولي چي لفظ د لحيه خو ايله ځړېدلو وېښتانو ته هم شامل دی، او د مسترسل وېښتاتو پرېوله په اتفاق دِ علماء نه دی فرض بلکي مراد دده هغه وېښتان دي چي ملحق په بشره پوري وي، وکلامه في بيان الحجة علی ذالک يدل علی ماقلنا کما لايخفی علی من طالع کلامه في سوق الحجة علی تلک الفرضية، ولقد احسن صاحب روح البيان حيث قال ففرض اللحية غسل مايلاق الوجه دون مايسترسل من الذقن لان فرضية الغسل ماتحت اللحية لما سقطت انتقلت الی خلف و الخلف وهو الملصق بالبشرة دون المسترسل فافهم.

وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ

او داغه رنګه پرېولئ لاسونه خپل تر څنګلو پوري.

پوه سه: چي "يد" نوم دی د عضو معلوم عند الکل د ګوتو له سرو څخه تر ترخرګو پوري.

پوه سه: چي جماهير د علماؤ او ائمه اربعه پر دې دي چي مرفق په وظيفه کي د غسل داخل دی يعني غسل يې واجب دی لذالک قيل ان الی ههنا بمعنی ای مع المرافق کما في قوله تعالی "ولاتاکلوا اموالهم الی اموالکم" ای مع اموالکم چي حق د يتيمانو وارد دی، او شعبي او محمد بن جرير او زفر رحمهم الله تعالی وايي چي غسل د مرفق نه دی واجب، دوی دا دليل وايي چي کلمه د "الی" خو لپاره د انتهاء د غايت دی او غايت خو ګاهي له مغيا څخه خارج وي په حکم کي لکه اتم الصيام الی الليل، او بل دليل دا وايي چي کلمه د الی لپاره دَ مطلق غايت دی عند المحققين من علماء العربية، واما دخول الغاية وخروجها فلا يفهم من کلمة الی بل يعلم من دليل خارج ولا دليل ههنا فلا يدخل بالشک واجاب عنه المظهري چي دلته دليل سته پر دې چي غاية چي مرفق دی داخله ده په حکم کي د مغيا چي غسل اليد دی وهو الاجماع، ولي چي امام شافعي رحمة الله عليه وايي چي زه نه يم خبر چي په يو چا

چي مخالف دوی په واجب والي د دخول د مرفقينو په حكم كي لاس چي غسل دی.

سوال: دمخه موږ وويل چي ددې سند څه شی دی، شعبي او محمد بن جرير او زفر په دې حكم كي مخالف دي فكيف الاجماع؟

ځواب: سند يې فعل د عليه الصلوة والسلام دی المبين لمجمل الكتاب، په حديث كي د بزار او طبراني راغلي دي مرفوعاً وغسل يعني عليه الصلوة والسلام ذراعيه حتى جاوز المرفقين، حاصل دا چي نه نبي عليه السلام او نه له يوه صحابي څخه دا ثابته سوې ده چي دوی غسل د مرفقينو پرې ايشي وي او يا د بجلكو د پښو په اوداسه كي، په مستخلص كي وايي كه مغيا دمخه تر ذكر د غايت شامل و مابعد ته د غايت، نو هغه غايت لپاره د اسقاط د ماوراء الغاية دی له حكم څخه د مغيا او خودي غايت په حكم كي د مغيا داخل دی كاليد فانه اسم للعضوء المخصوص الى الابط، فكلمة الى ههنا لاسقاط ماوراء المرفق عن حكم المغيا وهو الغسل والغاية اعني المرفق داخلة في الحكم، وان كان المغيا بحيث لم يدخل في حكمه ماوراء الغاية فالى هناك لمد الحكم الى الغاية فقط نحو قوله تعالى "ثم اتموا الصيام الى الليل" فالليل لما لم يكن محل الصوم شرعاً فكلمة في هذه الآية لمد حكم الصوم الى الليل فالليل خارج عن الصوم.

درويش وايي: چي وقد اصاب في هذا القانون صاحب المستخلص رحمة الله عليه.

وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ

او مسح كوئ پر سرو ستاسي.

يوه سه: چي قدر واجب په مسح كي د سر ربع د سر ده په نيز د ابي حنيفه رحمة الله عليه لانه عليه الصلوة والسلام كما روى في الحديث الصحيح مسح على ناصية يعني پر نزله وهو قريب من الربع، ولي چي سر څلور حصې دی دمخ ربع ته ناصيه وايي او د څټ د خوا ربع ته قذال وايي او د غوږو پر برابر ربع قرنان بولي يعني تيكونه.

درويش وايي: چي په مقدار كي د ممسوح د سر اختلاف د مذاهبو دی امام مالك او امام احمد وايي چي د ټوله سر مسح فرض ده، ولي چي دوی وايي كلمه د باء زائده ده، نو تقدير يې داسي دی وامسحوا رؤسكم او راس نوم دی د يو خاص اندام چي سر

يې بولي، نو د ټوله سر مسح فرض ده لكه "فاغسلوا وجوهكم" چي د ټوله مخ استيعاب په غسل كي سره او يا لكه استيعاب د ټوله مخ چي په مسح د تيمم فرض دى، او بل دليل دادى چي فعل د عليه الصلوة والسلام هم پر استيعاب د سر دلالت كوي، لكه روايت چي كړى دى عبدالله بن زيد ﷛ چي عليه الصلوة والسلام د سر مسح داسي كوله چي دواړه لاسونه يې پر سر تېر كړه فاقبل بهما وادبر بدء بمقدم راسه ثم ذهب بهما الى تغاه ثم ردهما الى المكان الذي بدء منه.

پوه سه: چي د اقبل بهما و ادبر تفسير دا وروسته توري دي يعني بدء آه، چي معنا يې داده چي شروع يې وكړه دمخ له خوا څخه او لاسونه يې ورسول تر څټ پوري، او بيا يې بېرته راوګرځول و هغه ځاى ته چي شروع يې څني كړې وه، د حنيفيانو په نېز دا استيعاب محمول پر استحباب دى په دليل د هغه حديث چي تېر سو چي روايت يې په سند متصل سره مسلم كړى دى له مغيره بن شعبه ﷛ څخه چي ان رسول الله ﷺ توضاء فمسح بناصية الى اخير الحديث، ومن العجب ان صاحب روح البيان اختار ان الباء زائدة ثم قال المفروض مسح ربع الراس.

پوه سه: چي ابن عمر ﷛ وايي چي په مسح كي د سر مسح د بعض سر مروي ده او چا له صحابه وو څخه انكار نه دى پر كړى كما قال الحافظ ابن حجر ﷫ نو چي د ټوله سر مسح فرض نه سي او احاديث د استيعاب محمول پر استحباب سي، نو محمد بن ادريس الشافعي ﷫ وايي چي معنى د آيت نو داده وامسحوا بعض رؤسكم، نو آيت مطلق دى فيكفى من الراس مسح شعره في رواية عنه وثلث شعرات في رواية اخرى، او امام اعظم ﷫ وايي چي آيت مطلق نه دى بلكي مجمل دى، ولي ټوله سر خو مراد نه دى بقرينة الباء او په قرينه د احاديثو د مسح د رسول الله ﷺ پر مقدم د سر فقط او مطلق بعض د سر خو هم نه دى يعني بلكي امام شافعي ﷫ چي وايي چي د درو وېښتانو مسح هم كافي ده، ولي چي د درو وېښتانو بلكي بالا په پرېولو كي د مخ راځي، ولي چي استيعاب د غسل الوجه خو اتفاقي دى نو د آيت د وامسحوا برؤسكم څه فائده ده بلكي آيت چي مجمل سو، نو حديث د مغيرة بن شعبه ﷛ وامثاله بيان دى د آيت ولهذا قلنا بوجوب مسح ربع الراس.

فائده: کلمه د باء خو امام احمد او امام مالک زائده بولي، او دليل ددوی دادی چي کلمه د باء خو لپاره د الصاق ده وهو المعنی الحقيقي للباء باجماع اهل العربية، او موږ وايو چي زيادت د حرف هلته اوربدل کېږي چي بيله زيادته بله چاره نه وي نحو کفی بالله، لان حرف الجر لايدخل علی الفاعل، دلته په برؤسکم کي معنی حقيقي د باء چي الصاق دی امکان پذير ده، نو پوه سه چي باء الالصاق غالباً پر وسائطو داخلېږي نحو طينت الحائط باليد، نو د "يد" استيعاب خو نه غواړي، ولي يد خو تر اوږې او تخرگ پوري دی، نو که دغه باء الالصاق يو وخت پر محل داخله سي کما في قوله تعالی "برؤسکم" نو هم استيعاب د ټوله محل نه غواړي فتدبر.

وَاَرۡجُلَكُمۡ اِلَى الۡكَعۡبَيۡنِؕ

او تاسي پښې مینځئ تر بجلکو پوري.

پوه سه: چي اکثره قاريان د قراء سبعه پر دې دي چي "ارجلکم" منصوب دی او په زور د لام يې وايي، چي عطف پر مغسول سي او وظيفه د پښو غسل سي، او ددې تائيد سنت شائعه د عليه الصلوة والسلام چي هغه په اوداسه کي پښې پرېوله دي، او عمل د صحابه کرامو هم غسل د پښو وو، او قول د اکثر الائمة هم دادی چي وظيفه د پښو غسل دی، او بل په قرينه د تحديه په الی الکعبين کي، ولي چي غايت په مغسولاتو کي رائحي په مسح کي غايه نسته کالراس واعضاء التيمم، وقرء بعض القراء په جر د لام، روافضو قرئت د جر ټينگ کړی او وظيفه د پښو مسحه بولي، او په عين حال کي مسح د موزو روا نه بولي، نو دا ضرب المثل گرځېدلی دی چي يو شی ډېر فراخه وي لکه سدرۍ مثلاً بل سړی ورته ووايي چي څونده فراخه سدرۍ دي ده لکه د رافضي موزه، ولي رافضيان چي په سفر ځي او موزو ته يې ضرورت وي، نو موزې دومره فراخه جوړوي چي لاس ور ننوځي چي دننه په موزه کي پر پښو مسح وکړي، ولي چي دوی مسح د موزې روا نه بولي، له امام اعظم رحمه الله عليه روايت دی چي ما مسح د موزې روا نه ده بللې تر هغو چي ماته مثل ضوء الصبح احاديث قوليه او فعليه د عليه الصلوة والسلام نه دي رسېدلي، او دغه رنگه اثار قوليه او فعليه د صحابه کرامو رضي الله عنهم نه دي رارسېدلي،

او داغه رنګه د امام اعظم رحمة الله عليه څخه روايت دی چې اخاف الكفر على من لم ير المسح على الخفين لان الاحاديث الواردة فيه شهيرة قريبة من حد التواتر، كما روى عن ابن المغيرة عن ابيه، مغيره رضي الله عنه وايي چې زه د عليه الصلوة والسلام سره ملګری وم په يو سفر کې ذات ليلةٍ نو ده مبارک راته وويل "امعک ماء" ما ورته وويل هو اوبه راسره دي، نو دی مبارک له اوبه راکښته سو او رهي سو "حتى توارى عني في ظلمة الليل" يعنې د چکر لپاره، وروسته راغلی او ما اوبه ورتويولې يعنې استنجاء يې په ډېرو سره وهلې وه، نو يې مخ پرېولی او لاسونه يې پرېوله او بيا يې مسح پر سر وکړه مايه يې موزو ته قصد وکړی يعنې چې له پښو يې ځني وکاږم، ده راته وويل دعهما فاني ادخلتهما طاهرتين فمسح عليها.

درويش وايي: چې په دې حديث کې ما لږ اختصار وکړی او د حاجت ځای مې نقل کړی، او نور صحيح حديثونه په غسل کې د پښو او په مسح کې د خفينو موجود دي چې د ټولو راوړل به ونهايت اطناب ته مفضي سي.

پوښتنه: قرائت د جر خو هم له قرآآت متواتره وو څخه دی، نو چې مسح د پښو نه سي روا، نو د جر د قرائت به څه توجيه وي؟

ځواب: علماء د اهل سنت دا جر جوار بولي يعنې چونکه پښې وروسته تر مجرور راغلې چې برؤسکم دی، نو ارجلکم ته يې هم جر ورکړی په سبب د همسايه والي، لکه په دې آيت کې "اني اخاف عليكم عذاب يوم اليم" په جر د اليمٍ او سره ددې چې اليم صفت دی د عذاب او هغه منصوب دی لکه بعض قراؤ چې اليم په جر ويلی دی په سبب د جوار د يومٍ چې هغه مجرور دی مضاف اليه د عذاب دی وكما في قوله العرب "جحر ضب خرب" په جر د خرب او سره ددې چې خرب خو خبر دی د جحر بايد مرفوع وايي لکن چونکه لفظ د خرب په جوار د ضب راغلی، نو يې خرب على الجوار مجرور کړی وله امثلة كثيرة في لسان العرب.

سوال: اکثره نحات جر جوار نه مني او څوک چې يې روا بولي هلته يې روا بولي چې په منځ کې يې حرف عطف نه وي او په "ارجلکم" کې حرف عطف سته، او بل په دې شرط چې التباس د حکم نه راځي، يعنې وظيفه د پښو غسل دی او که مسح؟

ځواب: امن د التباس خو مرفوع دی په غايت د الى الكعبين چې دمخه تېره

سوه چي ممسوح غايت نه لري بلکې مغسول ته غايت راوړه کېږي واعني بالغاية لفظ الى الكعبين، او انکار د اکثر النحاة ممنوع دی وانکاره مکابرة لوقوعه كثيراً في القرآن وكلام البلغاء وذكر الامثلة لجر الجوار يفضي الى التطويل لايليق بحال التفسير والله اعلم.

درویش وايي: چي په بعضي کتابو کي د فقهي چي راغلي دي چي نصف د ارجلکم محمول دی پر حال د دې چي موزه يې نه وي په پښو، نو وظيفه د پښو غسل دی او حال د جر يې محمول پر حال د تخفف دی يعني موزه يې په پښو وي، نو وظيفه د پښو مسح ده پر خف باندي غلطه توجيه ده، ولي چي په آيت الوضوء کي خف له کومه ځايه فهمېږي.

مصرع .... نه هر که سر بتراشد قلندری داند.

تتمة لجر الجوار مع العطف، قال ابن مالك وخالد الازهري الواو يختص من بين سائر حروف العطف باحد وعشرين حكماً منها جواز جر الجوار مع العطف بها، والسر فيه ان العاطف موضوع لتوكيد الوصل دون القطع.

معذرة: امام مظهري رحمة الله عليه ډېري مسئلې د فقهي شريفي چي محل د بيان يې کتابونه د فقهي دي سره د قيل وقال، او د جرح او تعديل په حديثو په تفسير مظهري کي جمع کړي دي او درويش له هغو مسائلو ځخه په دومره کثرت لکه چي مظهري کړی دی ډډه وکړه، ددې سبب دادی چي مظهري رحمة الله عليه چونکه په فقهي شريفي کي علحده کتاب نه و تصنيف کړی، نو يې ايراد د مسائلو فقهيه وو په تفسير کي نهايت ډېر ور ګډ کړی، لکن درويش چونکه په فقه شريفه کي په پښتو ژبه تصنيفات درلوده تر دې تفسير دمخه لکه شروط الصلوة پښتو، د نور الايضاح شرح درې جلده پښتو، د صلوة قدوري پښتو شرح، د نکاح قدوري دوه جلده پښتو، نو بيان د مسئلو د فقهي مي هغو کتابو ته وسپاری، دلته په تفسير کي په دې مبحث د اوداسه کي مي اکتفاء وکړه په ماقلنا سره او له جنجال ځخه د اختلافاتو د مذهبو او د هغو دلائلو او جرح و تعديل ځخه مي ځان بېغمه کړی.

وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۚ

او که چېري واست تاسي په وخت کي د ارادة الصلوة جنبان، که د ويښې په

حالت کي وي لکه د ماينې سره چي جماع وکړي او که د خوب په حالت کي وي، نو ځانونه ښه پاک کړئ.

پوه سه: چي صيغه د "فاطهروا" چي له باب څخه د تفعيل ده او دلته د مبالغې په طهارت کي د جنابت دی، قال عليه الصلوة والسلام تحت كل شعرة جنابة الى اخير الحديث، نو بايد سړی د جنابت په غسل کي ډېر کوشش وکړي چي ټوله بدن سر ترنوکه پرېمنځي، ځکه فقهاء وايي چي مضمضه او استنشاق په غسل کي واجب دی لپاره د امتثال د مبالغې في التطهير، ولي چي باطن د خولې يا د سږمو چي سړی خلاص ونيسي حکم د ظاهر البدن لري او چي پټه يې ونيسي حکم د باطن لري، نو د غسل په باب کي چونکه مبالغه راغلې ده، نو ځکه فقهاء حکم د ظاهر ورکوي او پرېوله يې واجب بولي، او په اوداسه کي چونکه صيغه د مبالغې نه ده راغلې، نو فقهاء حکم د باطن ورکوي، او پرېوله په اوداسه کي واجب نه گڼي بلکې سنت يې بولي، دا خو مذهب و د امام ابو حنيفه او احمد، او امام شافعي وايي چي مضمضه او استنشاق لکه په اوداسه کي چي سنت دی په غسل کي هم سنت دی.

فائده: پر ښځه باندي غوړېده د کوڅيو نسته او نه يې لندېده سته که چېري اوبه د وېښتانو وبېخ ته رسېدلې لان كون الشعر من البدن باعتبار اصوله فيكتفى غسل اصوله فيمافيه حرج، او که يې وېښتان کوڅی نه وې لکه په اوسنی زمانه کي د اکثرو ښځو، نو بيا د ټولو وېښتانو پرېوله واجب دی لعدم الحرج، والرجل يعني چي څوڼې لري د اوبو رسول وېښتانو ته واجب دی. وجه الفرق د ښځي د سر خريل مثلة يعني بې آبي ده او د نر لپاره خو مثلث نه دی.

پوه سه: چي کمترينه اندازه د اوبو د غسل لپاره يوه صاع ده، او صاع اته رطله دی او ادنی اندازه د اوداسه د ابو يو مد دی او مد دوه رطله دی، لما روی في الحديث الصحيح ان رسول اللهﷺ كان يغتسل بالصاع ويتوضاء بالمد.

فائده: په غسل کي ديني او بدني فائدې سته، بعض له فائدو څخه مخالفت دی د کافرانو چي هغه غسل الجنابة نه کوي، بله فائده يې له بدنه څخه خيري زائلول دي چي له دې خيرو څخه بعض امراض پيدا کېږي، او بله فائده يې آرامول

دي د حرارت د شهواتو طبعیه وو.

ښهانه فائده: امام ثعلبي رحمة الله علیه په تفسیر کي ددې ایت وایي چي علي رضي الله عنه وایي چي لس کسه د ملا یانو د یهودانو و علیه الصلوة والسلام ته راغله فقالوا یا محمد لما ذا امر الله بالغسل من الجنابة ولم یامر في البول والغائط وهما اقذر من النطفة، فقال رسول الله ﷺ ان آدم لما اکل من الشجرة یعني المنهیة عنها تحول في عروقه وشعره فاذا جامع الرجل والمرئة نزل یعني المني من اصل کل شعرة فافترضه الله یعني الغسل علي وعلی امتي تطهیراً وتکفیراً یعني لما صدر عن ابینا آدم علیه السلام وشکراً لما انعم الله علیهم من اللذة التي یصیبونها یعني في الجماع، وقال صاحب البدائع في احکام الشرائع في بیان تشریع الغسل من الجماع ماحاصله، چي غسل چي واجبېږي په خروج د مني او په خروج د بولو او غائط فقط د اعضاء مخصوصه پرېوله او مسح د سر لازمېږي، د څو وجهو له کبله، یوه وجه داده چي قضاء د شهوت په وتلو د مني یو داسې نعمت دی چي اکثره یې په ټوله بدن کي پیدا کېږي چي هغه لذت او خوند دی، نو موږ خدای امر کړو په غسل سره شکراً لهذه النعمة العظیمة او په بولو او غائطو کي خو دا لذت نسته، نو ځکه یې غسل نه کړی راباندي واجب، او بله وجه یې داده چي جنابت د ټوله که ظاهر وي او که باطن یوه برخه اخلي ولې چي جماع چي سبب د جنابت ده نه کېږي مګر په سبب د تمام قوة بدني حتی چي څوک چي وطي ډېري انسان ضعیفه کوي او که وطي ډېري نه کوي انسان قوي وي ولا کذالک البول والغائط، نو وطي چي سبب د جنابت دي د ټوله بدن د قوی ظاهره او باطنه څخه برخه ودرلوده، نو ددې سببه موږ په کامل طهارت چي غسل دی مامور سوو، تاچي د طهارت کامل چي غسل دی اثر وظاهر او باطن ته ورسېږي انتهی کلام البدائع بحذف بعض الوجوه.

درویش وایي: چي دا غو غسل د ژوندي و، او هر چي غسل د مړي دي هغه شریعت قدیمه دی، په حدیث مبارک کي راغلي دي چي آدم علیه الصلوة والسلام چي وفات سو، نو جبرائیل علیه السلام سره د څو ملکو یعني په صورت بشري راغلې او آدم علیه السلام ته یې غسل ورکړی، او جبرائیل او ملکو اولاد ته د

ادم عليه السلام وويل هذا سنة موتاکم، او په صحيح حديث کي راغلي دي چي يو مسلمان پر بل مسلمان شپږ حقه لري ومن جملتها ان يغسله بعد موته.

پوه سه: چي غسل د ميت لکه لمونځ د جنازې واجب کفايي دی چي بعض کسانو پر ځای کړی د ټولو غاړې خلاصي دي.

وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ

او که تاسي واست مريضان يعني په داسي مرض چي د اوبو په استعمال خوف د مرض و او يا د زياتوب د مرض، او يا پر سفر واست چي اوبه نه وي او يا راغلی يو ستاسي له چکره يعني اودس ماته، او يا مو جماع وکړه د ښځو سره يعني د ماينو سره او اوبه مو نه کړې پيدا، نو تيمم ووهئ پر مځکه پاکه باندي، نو مسح وکړئ پر مخانو ستاسو او پر لاسونو ستاسو له هغې پاکې خاوري څخه "مرضی" جمع د مريض ده.

درويش وايي: چي يو د مريض تيمم په نيستي پوري د اوبو اړه نه لري بلکې په وخت کي د وجدان د اوبو هم تيمم ورته روا دی بالشرط المذکور، او نور ټوله اقسام مذکوره په فقدان سره د اوبو په جواز د تيمم مقيد دی.

فائده: کلمه د "علی" په علی سفر" کي متعلق ده په محذوف پوري ای مستقرين علی سفر.

فائده: غائط" په اصل کي کښته ځای ته وايي دلته کنايه ده له اودس ماته څخه، ولي هغه ثوک چي اودس مات کوي په مکان منخفض کي لئلا يراه الناس مراعاةً للمروة.

فائده: د "لمستم النسآء" مراد جماع دي ومثل هذه الکناية من الآداب القرآنية اذ التصريح باسم الجماع مستحجن.

فائده: مراد د عدم وجدان د اوبو عدم قدرت پر استعمال د ابو دی مثلاً اوبه په څاه کي وي لکن سولاغه او مرانده نه وي تيمم ورته روا دی.

فائده: د تيمم اصلي معنا قصد دی ای فاقصدوا له دې څخه دا معلومه سوه چي په تيمم کي نيت شرط دی که څه هم په اوداسه کي نيت نه دی شرط، والسر فيه ان الماء مطهراً ومزيل بنفسه بخلاف التراب.

فائده: له "صعید" څخه د مځکي مخ مراد دی که شی شین کوي او که نه، او له "طیب" څخه مراد طاهر دی، او د امام شافعي رحمة الله علیه په نیز طیب په معنا د منبت دی، نو پر ترخه یا تروه مځکه تیمم نه دی روا.

مسئله: که یې پر داسي ښویي ډبري چي خاوري نه وي باندي تیمم وواهه تیمم یې روا دی په نیز د ابو حنیفه رحمة الله علیه خلافاً لابي یوسف رحمة الله علیه، او که له جنس څخه د مځکي نه ولکه یو پاک کالی په هغه کي ادنی گرز شرط دی.

فائده: په مسح کي د لاسو تر مرفقینو رسول شرط دی لانه بدل من الوضوء فیشترط فیه مایشترط في الوضوء ولانه ﷺ تیمم فمسح یدیه الی المرفقین.

فائده: کلمه د "باء" په "بوجوهکم" کي زائده ده، ولي چي مسح متعدي بنفسه ده.

درویش وایي: چي امام بغوي رحمة الله علیه له لفظ څخه د "منه" په آیت کي دا فهمولې ده چي په تیمم کي تراب یعني خاوري شرط دي حیث قال فیه دلیل انه یجب مسح الوجه والیدین بالصعید وهو التراب انتهی، امام مظهري رحمة الله علیه که څه هم لوی ناقل دی د تفسیر بغوي کما یدل علیه الفسیر المظهري لکن په دې ځای کي یې پر بغوي رد کړی دی، دی وایي چي کلام د بغوي مبني دی پر دې چي کلمه لپاره د تبعیض ده، نو له دې کبله امام ابو یوسف او نور امامان هم وایي چي انه لایجوز التیمم علی شئ من جنس الارض بلا نقع یعني بېله گرزه یعني د خاورو اجزاء، مظهري د بغوي د قول په رد کي وایي چي محققین د اهل عربیت پر دې دي چي اصل معنی د من ابتداء الغایة ده، او معنی د من په تبعیض سره کول یا من بیانیه گرځول وقرینې ته احتیاج لري، نو حاصل د رد د مظهري دادی چي ابتداء د تیمم دي له صعید څخه وي که خاوري وي که نه وي، علامه تفتازاني په حاشیه کي د کشاف چي تفتازاني رحمة الله علیه خپله هم شافعي المذهب دی داسي وایي ذهب بعض الفقهاء یعني من الشافعیة ان کلمة من اصلها للتبعیض وهذا لیس بسدید لاطباق هل اللغة العربیة علی انها لاتبداء الغایة انتهی کلام التفتازاني، علاوه داده چي معنا د تبعیض په دې آیت کي نه صحیح کېږي، ولي چي د من تبعیضي قاونون دادی چي د من په ځای کي به لفظ د بعض رواړل صحیح وي، او په دې آیت کي ددې تصور هم نه سي کېدای، ولي که په ځای کي د من لفظ د بعض

راسي او د مسح معنی خو امرار الید دی، نو معنی د آیت داسي ده امروا ایدیکم ملصقاً بوجوهکم وایدیکم دا خو بلا ریب کلام تام دی مفعول به نه غواړي چي سړی ووایي بعض الارض، دا وه پښتو ژباړه د مظهري د کلام.

مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ

اراده نه لري خدای ﷻ چي تاسي په اوداسه امر کوي او ګاهي په غسل، چي وګرځوي پر تاسي تنګي یعني په باب کي د طهارت، بلکي اراده د فراخۍ لري وتاسي ته، لکن اراده ددې لري چي تاسي پاک کړي له احداث خفيفه او غليظه څخه په مذکوره درې توع د طهارت، او یا معنا د آیت داده چي تاسي پاک کړي له ګهنو څخه، چناچه بغوي د حضرت عثمان رضي الله عنه په روایت متصل روایت کړي دی چي عثمان رضي الله عنه اودس تازه کړی دی درې درې واره، او بیا ده وویل چي ما له رسول الله ﷺ څخه اورېدلي دي "من توضاء وضوئي هذا خرجت خطایاء وجهه ویدیه ورجلیه" او نور حدیثونه هم په دې باره کي ډېر سته، ومن ذالک الحدیث الصحیح المروي عن رسول الله ﷺ "ایما رجل قام الی وضوئه" هر یو له خلګو څخه چي ولاړ سي و اوداسه ته "یرید الصلوة" او اراده یې وي و لمانځه ته "ثم غسل کفیه" بیا پرېمینځي لاسونه یعني تر بندو پوري او بیا خوله پرېمینځي "نزلت خطیئة لسانه" ځني توی به سي ګناه د ژبې او د شونډانو "مع اول قطرة" سره د اول څاڅکي "واذا غسل وجهه ویدیه الی المرفقین ورجلیه الی الکعبین" بیا پرېمینځي مخ او لاسونه تر څنګنو پوري او پښې پرېولي تر بجلکو پوري "سلم من کل ذنب هو علیه وکان کیوم ولدته امه" سالم او خلاص به سي له هرې ګناه څخه چي هغه پر ده وي وه به ګرځي په داسي شان لکه هغه ورځ چي مور دی ځېږاوه یعني په وخت کي د ځېږېدلو خو پر ده هیڅ ګناه نه وه، اوس به هم پر ده هیڅ ګناه نه سي پاته رواه اصحاب السنن والبخاري.

درویش وایي: چي ددې حدیث عمل ډېر آسانه دی او ثواب یې تر اندازه بالا دی د نر او د ښځي دواړو لپاره، فلیعمل به الشائقون لمغفرة الذنوب عملاً سهلاً واجراً عظیماً.

وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ⑥

او خدای ﷻ نه ددې اراده لري وتاسي مؤمنانو ته چي پوره کړي خپل نعمت پر

تاسي باندي چي په دې ځای کي اتمام د نعمت بيان دی د درو مطهراتو لکه اودس غسل او تيمم چي پاکونکي دي د ابدانو له حدث اصغر او اکبر څخه او مکفر د ګنهو دي کمامر او مفتاح د لمانځه دي چي معراج المؤمنين دی، ددې لپاره چي تاسي شکر ددې نعمت د خدای ﷻ وواياست، له معاذ بن جبل ؓ څخه احمد او ترمذي په سند متصل سره روايت کړی دی، قال قال رسول الله ﷺ تمام النعمة دخول الجنة دی، او پناه له دوږخ څخه ده، بخاري په سند متصل سره له ابي هريره ؓ څخه روايت کړی دی "قال اني سمعت رسول الله ﷺ يقول ان امتي يدعون يوم القيامة" زما امت به بلل کېږي په ورځ د قيامت "غراً محجلين من اثار الوضوء" سپين مخان او سپين لاسونه او سپيني پښې له اثارو څخه د اوداسه الى اخير الحديث.

پوه سه: چي کلمه د لام په درې سرو ځايو کي زائده ده، او وروسته تر لام ان مصدري مقدر دی، ولي چي حرف جر خو پر فعل نه داخلېږي او دا مصدر مفعول به دی د "يريد" والتقدير ما يريد الله جعل الحرج عليکم ولکن يريد تطهيرکم ويريد تمام النعمة عليکم، او بيضاوي دا تقدير ضعيف ګڼلی دی او يو تاويل بعيد ته تللی دی وهذا التاويل المذکور هو الاظهر والاقرب الى الفهم من تاويل البيضاوي.

پوه سه: چي مقصود له طهارت الثوب څخه پاکول د قشر خارج بعيد دی ومن طهارة البدن بالوضوء والغسل والتيمم چي قشر خارج قريب دی طهارت د زړه دی، او زړه مغز د باطن دی وطهارة القلب من نجاسات الاعمال کالحسد والکبر والرياء اهم د ټولو طهاراتو دی، لکن د خدای ﷻ له عظيم کرمه بعيده نه ده چي طهارت د قشرينو البعيد والقريب دي په طهارت کي د قلب لوی رول لوبوي، نو بايد په طهارت کي د قشرينو دي هر مسلمان کوشش او سعي پر کار اچوي.

وَاذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ

او تاسي پياد کړئ نعمت د خدای ﷻ پر تاسي.

پوه سه: چي نعمتو د خدای پاک پر مسلمانانو بېخي ډېر دي خصوصاً د عصر نبوي پر مسلمانانو

(۱) را استول دي د اشرف الانبیاء محمد المصطفی ﷺ چي دا د ټولو مسلمانانو د فخر لوی نعمت دی.

(۲) انزال یعني نازلول د قرآن عظیم الشان چي تر قیامته پوري معجزه باقیه ده او پر خیراتو د دنیا او آخرت مشتمل دی.

(۳) توفیق دی د اسلام چي خیر الادیان دی.

(۴) غلبه پر کافرانو ده د عصر نبوي من المشرکین یوم فتح مکه والیهود في المدینة واطرافها.

(۵) والغنائم من الکفار خصوصاً یوم بدر الی غیر ذالک من النعم التي لاتحصی.

پوه سه: چي مقصود له ذکر څخه د نعمتو شکر دی د منعم حقیقي ولئن شکرتم لازیدنکم آیت ع،،، شکر نعمت نعمتت افزون کند.

وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُم بِهِ

او درپیاد کړئ هغه وعده چي له تاسي څخه خدای ﷻ واخستله.

پوه سه: چي ددې میثاق له پیادولو څخه مراد وفاء بالمیثاق المذکور ده، بعض مفسرین وایي چي له میثاق څخه مراد هغه وعده ده چي علیه الصلوة والسلام به په وخت کي د بیعت له مسلمانانو اخسته چي تاسي به زما خبري اورئ او د هغو به فرمانبرداري کوي په "عسر او یسر" او که خوشاله یاست او که خوابدي، رواه البخاري ومسلم من حدیث عبادة بن صامت رضي الله عنه، او یا هغه میثاق دی چي علیه الصلوة والسلام په مکه مکرمه کي په لیلة العقبة کي له انصارو څخه اخستی و عند بعض المفسرین کما رواه البخاري وغیره، او په نېز د بعضو مفسرینو میثاق د بیعة الرضوان دی په حدیبیه کي لکه چي په قرآن مبارک کي راغلي دي، او مجاهد او مقاتل وایي چي هغه میثاق مراد دی چي انسانان ټول له صلب څخه د آدم علیه السلام خدای ﷻ راوه ایستل او خطاب یې ورته وکړی "الست بربکم قالوا بلی" وهذا الاحتمال بعید من مقام الامتنان علی المسلمین، اذ هذا المیثاق شامل للکفار ایضاً، او بل داده چي ددې توجیه سره منافي ده دا وروسته "اذ قلتم آه" ولي چي مخاطب په دې آیت کي هغه کسان دي چي بیعت یې د رسول الله ﷺ سره کړی و او آیة بیعة کانت کما لایخفی.

إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝٧

چي تاسي به په بيعت كي وَيل ستا خبري مو واورېدلې او موږ ستا اطاعت كوو.

پوه سه: چي دا آيت بيان دى د ميثاق الماخوذ عليهم.

او له خداى ﷻ څخه وبېرېږئ چي رحمت عامه د خداى ﷻ مه هېروئ او نقض د ميثاق مه كوئ، په تحقيق خداى پاک په هغه شيانو چي ستاسي په سينو كي دي علم لري يعني په زړو كي من ذكر المحل وارادة الحال چي هغه د زړه وسوسې دي فضلاً عن ظواهر اعمالكم من الخير والشر، نو په دې آيت كي هم وعد او هم وعيد دى فافهم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ ۖ

اې هغه كسانو چي ايمان يې راوړى دى، اوسئ مقيمين ثابتين لاوامر الله او تمسک او تعظيم د اوامرو د خداى ﷻ او تعظيم يې كوئ او كسالت او سستي مه پكښې كوئ فضلاً عن الترک، او شاهدي اداء كوئ په عدالت سره پر خپلو ځانو بالاقرار بحقوق الناس عليكم او پر خپلو قريبانو حتى پر پلار كه د چا پور پر باندي و.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا ۚ

او تاسي دي باعثه نه كړي سخت عداوت او دښمني د يو قوم لكه مشركين يا يهودان پر دې باندي چي تاسي په سبب د شدت بغض به ددوى سره عدالت نه كوئ، يعني داسي كار ددوى سره چي خداى پاک تاسي ته نه وي روا كړى لكه پزه، غوږونه او مذاكير پرېكول چي دې كار ته مثلث وايي، يا قتل د ښځو ددوى يا د صبيانو ددوى، او يا نقض العهد ورسره كوئ لپاه ددې چي خپل بغض او حرارت په سړوئ.

پوه سه: چي دا حال د كفارو دى نو د مسلمانانو سره ترک د عدالت به څونه گناه وي.

اِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝٨

او عدل كوئ چي عدل ډېر نژدې دى و تقوى ته چي تاسي مسلمانان په امر سوي ياست، او له خدايه بېرېږئ چي تقوى زاد الآخرة ده، او په تحقيق خداى ﷻ په عملو ستاسي، كه ما مصدريه سي او يا په هغه چي تاسي عمل كوئ د هغه كه ما موصوله سي، والعائد محذوف يعني ټوله عملونه ستاسي د خداى ﷻ په علم كامل كي دي

سواء كانت خيراً او شراً ففيه ايضاً وعدلاهل الخير ووعيد لاهل الشر.

پوه سه: چي خدای ﷻ اول نهي وکړه د عدل د ترک او بيا يې په عدل سره امر وکړی تاکيداً لدفع نائرة الجور الذي هو ضد العدل.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۝٩

وعده کړې ده د خدای ﷻ د هغو کسانو سره چي ايمان يې راوړی وي يعني پر خدای ﷻ بالتوحيد او پر رسول د خدای بانه مبعوث منه تعالى الى كافة الناس او په قرآن سره چي دا كتاب من عندالله دی، او برسېره پر ايمان صالح عملونه هم كوي من الفرائض والواجبات چي دوی لره مغفرت دی يعني د گنهو چي له دوی څخه صادر سوي وي، او د اجر عظيم چي جنت ومافيها من النعيم المقيم دی.

پوه سه: چي د اعراب له لاري الذين امنوا مفعول اول د وعد والمفعول الثاني لوعد محذوف وهو الجنة كما صرح به في مواضع، او جمله د "لهم مغفرة آه" تفسير ده د محذوف مفعول تفسير السبب للمسبب فان الجنة مسببة عن المغفرة وحصول الاجر فلا محل لها من الاعراب، او مظهري رحمه الله وايي چي جمله د "لهم مغفرة" په ځای کي د مفعول ثاني ده وعد ولاړه.

سوال: جمله چي مفعول واقع کېږي چي قول وي، دلته خو وعد راغلی دی، نو جمله يې څرنگه مفعول ثاني واقع کېږي؟

ځواب: هو! لكن وعده يو قسم دی د قول، فتدبر هداک الله تعالى.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝١٠

او هغه کسان چي کفر يې کړی وي هر کفر چي وي، که شرک وي او که يهوديت او نصرانيت، او تکذيب يې زموږ د آيات قرآنيه وو کړی وي، نو دغه کسان اصحاب دي يعني ملابس او ملگري د دوږخ په ملابست ابدي سره.

پوه سه: چي په دې آيت کي چي د کفارو په شان کي دی مزيد وعد د مؤمنانو لپاره دی، ولي هغه عذاب چي د ښمنانو ته د مسلمانانو ورکول کېږي د مسلمانانو زړونه په سړېږي، او هغه ازار چي کفارو به په دنيا کي ودوی ته ورکاوه هغه ازار د مسلمانانو له زړو څخه باسي.

پوه سه: چي اسانه اعراب ددې آيت دادې چي والذين سره د خپلي صلې دې مبتداء وي او جمله د "الئک آه" دي خبر وي، او عين ممکنه ده پر تقدير ددې چي لهم مغفرة آه په محل کي نصب سي پر مفعوليت چي په دې آيت کي دي عطف د معمولي د وعد دې پر معمولين سابقينو د وعد وي، يعني وعدالله المؤمنين بالقول السابق و وعد الکافرين بهذا القول، يو حديث چي روايت يې بغوي رحمة الله عليه کړی دی چي حديث طويل دی له ځايه څخه د حاجت فقير نقل کوي چي عليه الصلوة والسلام او ابو بکر او عمر او عثمان او علي او طلحه او عبد الرحمن بن عوف رضي الله تعالى اجمعين پر کعب بن الاشرف اليهودي او پر بني النضير چي کومک غني وغوښتی په يو ديت کي د قتل د دوو کسانو د بني سليم چي ددوی او د عليه الصلوة والسلام تر منځ موادعت و، او هغه دوه کسان چي عمر بن اميه الغمري په خطاء کي وژلي وه، او ددغه کعب بن الاشرف او د بني النضير تر منځ او د عليه الصلوة والسلام تر منځ قرار داد سوی و پر ترک د قتال او پر دې باندي چي په دياتو کي په يو د بل کومک سره کوو، نو کعب بن الاشرف او بني نضير ورته وويل نعم يا ابا القاسم اجلس حتى نطعمک، کښېنه موږ به ډوډۍ درکړو او د ديت کومک به هم درسره وکړو، نو عليه الصلوة والسلام او اصحاب کښېنستل دوی يو و بل ته په پټه سره وويل انکم لم تجدوا محمداً اقرب منه الآن، يعني تاسي نه سئ پيدا کولای محمد ﷺ نژدې تر دې اوس حالت فمن يظهر البيت فيطرح عليه صخرة فيريحنا" نو څوک به وخېژي بام (د خوني سر) ته پر عليه الصلوة والسلام به يوه لويه ډبره را ايله کړي، باره به موږ په استراحت سو له ده څخه يعني مړ به سي، نو عمرو بن جحش ورته وويل چي زه به ډبره پر ايله کړم، نو د ژرندي يو پل يې په دوو درو وبام ته ورپورته کړی چي دوی به را ايله کاوه لاسونه يې له حرکت څخه وچ سوه، او جبرائيل راغلی او عليه الصلوة والسلام يې له موضوع څخه خبر کړی عليه الصلوة والسلام د مدينې پر خوا ولاړی او علي يې راوغوښتی چي دلته ودرېږئ هرڅوک د اصحابو چي راتله او زما پوښتنه يې کوله ورته واياست چي هغه مدينې ته ولاړی خير خو صحابه کرام رضي الله عنهم چي د عليه الصلوة والسلام ملګري وه تېوله را ووتل او دا آيت نازل سو.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ

اې هغه کسانو چې ایمان یې راوړی دی په یاد کړئ نعمت د خدای ﷻ پر تاسي.

پوه سه: چې مظهري رحمة الله علیه دا شان نزول په حواله د ابن اسحاق صاحب المغازي او په حواله د ابن سعد په طبقات کي بیان کړی دی، او روح البیان شان نزول د آیت داسي بیان کړی دی چې مشرکانو علیه الصلوة والسلام او اصحاب دده په غزاء کي د ذات الرقاع چې غزاء د بني الانمار یې هم بولي چې اوومه غزء د علیه الصلوة والسلام وه، نو علیه الصلوة والسلام سره د اصحابو کرامو رضي الله عنهم د ماپښین پر لمانځه په جماعت سره ودرېدل لمونځ چې یې اداء کړی کفار چې په مقابل کي ولاړ وه پښېمانه سول چې کاشکي مو د لمانځه په وخت کي حمله پر کړې وای، بیا دوی سره وویل چې پروا نه لري چې مسلمانان وروسته بل لمونځ لري چې هغه لمونځ ودوی ته محبوب دی تر اباء او ابناء، یعني د مازدیگر لمونځ، پر هغه لمانځه چې دوی ودرېږي حمله به پر وکړو، نو خدای پاک صلوة الخوف نازل کړی او د مشرکانو له کید او حملې څخه خدای پاک دوی وساتل، نو دا آیت نازل سو.

درویش وایي: چې ددې آیت لپاره مختلف نور شان نزوله په روح المعاني روح البیان مظهري کي راغلي دي چې د ټولو راوړل به وډېر اطناب ته مفضي سي، او د متعلمینو به سبب د ملال وګرځي، نو مذکوره شیان نزول کافي دی والله اعلم بالصواب.

اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَّبْسُطُوْٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿١١﴾

هغه وخت چې قصد وکړي یو قوم چې په شان نزول کي ذکر سول.

پوه سه: چې کلمه د اذ ظرف دی د "نعمة" لپاره او مفعول د "هم ان یبسطوا" دی چې دوئ خپل لاسونه وغځوي یعني بالقتل والاهلاک وتاسي ته.

درویش وایي: چې عربي محاوره د بسط الیه یده یعني للقتل وبسط الیه لسانه یعني شتمه، نو خدای پاک بند کړه لاسونه ددوی ستاسي څخه یعني ستاسي له ضرر رسولو څخه او د خدایه ډېرېږئ او خاص پر خدای ﷻ توکل او

اعتماد کوي مؤمنان، ولي چي د خير رسول او د شر دفع کول د خداى ﷻ په قدرت کي دي وبس.

پوه سه: چي "واتقوا الله" عطف دى پر دمخه "اذکروا" باندي، او د نحو د قانون سره سم تقديم ماحقه التاخير د حصر فائده کوي، نو "على الله" چي پر خپل عامل فليتوکل دمخه سو، حصر يې فائده کړې يعني خاص پر خداى ﷻ دي توکل کوي مؤمنان، يعني نه پر غير د خداى ﷻ نه انفراداً او نه اشتراکاً دي تکيه کوي.

فائده: د توکل محل زړه دى يعني په زړه کي د بنده به دا وي او دا به يې يقين وي چي هر خير يا شر چي ماته رسيږي په تقدير سره د خداى ﷻ دى، شاعر افغاني وايي

تول خير وشر بوله له خداى څخه کله،،، پيښيږي نيک وبد له خپلي رايي څخه

لکن کسب د ظاهر په طلب کي د رزق په تجارت سره يا د طلب د شفاء د مرض په ادويه طبيه سره منافي د توکل قلبي سره نه دى.

مصرع..... کسب کن پس تکيه برجبار کن

صوفيه کرام وايي چي اعلى مرتبه د توکل داده چي مؤمن به خپل ځان په حضور کي د قدرت د خداى داسي لکه مړى چي غاسل يې مينځي او پر يوه خوا او بله خوا يې اړوي، ابراهيم عليه السلام چي نمرود عليه اللعنة و اورته ورغورځاوه په هواء کي جبرائيل عليه السلام ورته راغلى او ورته وه يې ويل هل لک من حاجة ابراهيم ورته وويل اما اليک فلا، جبرائيل عليه السلام ورته وويل وخداى ﷻ ته عرض نه لرې، ابراهيم عليه السلام ورته وويل حسبي من سوائي علمه بحالي، زما کافي له سوال څخه د خداى ﷻ علم دده زما په حال سره، نو هغه و غيرت الهي هم پر جوش راغلى، وقلنا يا نار کوني برداً وسلاماً على ابراهيم انا کذالک نجزي المحسنين اى المتوکلين علي"

حکايت: يو حکيم يعني عالم د علم باطن پر يوه سرمايه داره سړي چي له هنر او علم څخه بې برخي و داخل سو، او دې سرمايه داره سړي يو نوى قصر جوړ کړى او مفروشات غالية القيمة يې پکښي اوار کړي وه، حکيم چي ورننوتى سرمايه دار يوازي پر چوکۍ ناست و، نو حکيم وتوخل او ناړي يې د سرمايه داره پر مخ توه کړې، نو سرمايه داره ورته وويل چي دادي څه بې عقلي وکړه ايها الحکيم،

حکیم ورته وویل چي دا عین حکمت دی، ولي چي ناړي خو خلګ پر یو بې کاره ځای توکي زه چي ستا کور ته راغلم ستا په کور کي مي بې کاره ځای نه ولیدی، نو ځکه مي ستا پر مخ در تو کړه لخلوک عن الفضائل العلمیة والعملیة، نو سرمایه داره پوه سو چي حکیم رشتیا وایي، زموږ د زماني حکیمان یعني د دروغو پیران یا غوړه مال ملایان چي د سرمایه داره چي په پښه تړلی خر هم وي نژدې ودې ته وي چي د سرمایه داره لاس دي ورمچ کړي، ولي چي دده طمع د دنیا وي، له ابي عثمان رضي الله عنه څخه روایت دی چي عیسی علیه السلام پر یوه غره ناست و چي شیطان په لباس کي د سړي ورغلی او ورته وه یې ویل چي رشتیا تا ویلي دي چي هر کار په تقدیر د خدای جل جلاله دی؟ عیسی علیه السلام ورته وویل هو! نو ابلیس ورته وویل چي ته له دې غره ځان وغورځوه، نو ته وایي چي مرګ او ژوند په تقدیر د خدای دی، نو یا به په تقدیر د خدای جل جلاله مړ سې او یا به ژوندی پاته سې، عیسی په پوه سو چي شیطان دی، نو عیسی علیه السلام ورته وویل چي خدای علیه السلام له بندګانو څخه امتحان اخلي بندګان حق نه لري چي له خدایه امتحان واخلي.

وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ ۚ

خدای جل جلاله وعده محکمه واخستله له بني اسرائیلو څخه یعني په هغه وخت کي چي فرعون او جنود دده په دریاب کي غرق سوه او بني اسرائیل فارغ القلب سوه له فرعون څخه او تورات نازل سو.

درویش وایي: چي ددې اخذ المیثاق پوره بیان په دې تفسیر کي د سورة البقرة په تفسیر کي تېر سو عند قوله تعالی "واذ اخذنا میثاقکم ورفعنا فوقکم الطور" فارجع الیه ولانعیده لحال تطویل التفسیر بما لایحتاج الیه کما لایخفی.

وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيْبًا ۭ

او موږ مقرر کړه دوی ته دوولس رئیسان او مشران چي دوی دوولس سبطه وه، پر سبط یو رئیس خدای جل جلاله ودوی ته وټاکی چي هغه ددوی حالات ونبي ته رسوي او د امر او نهي به ودوی ته رسوي او هر نقیب به د خپل سبط ضامن وي چي دده سبط به وفاء په امر او نهي د خدای جل جلاله کوي، او د نقیب به دوی ته یعني هر

نقیب و خپل سبط ته نصیحت هم کوي، او دا ټوله قصه په زمانه کي د موسی وه، او په هم دې اساس په صحیح حدیث کي راغلي دي علیه الصلوة والسلام چي په مکه مکرمه کي و او یو وفد د انصارو د مدینې ورته راغلي وه نو علیه الصلوة والسلام ورډوی ته دوولس نقیبه ور وټاکل.

وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّیْ مَعَكُمْ

او خدای ﷻ ورډوی ته وویل چي زه ستاسي سره ملګری یم یعني په عون او کومک سره یا په معیت بلا کیف سره یعني تر هغو چي تاسي پر میثاق ثابت او محکم یاست چي په دې معیت سره به خدای ﷻ توفیق درکړي د پر ځای کولو د اوامرو د خدای ﷻ او منع له منهیاتو څخه او اطمنان د زړه هم.

لَىِٕنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَیْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِیْ

که تاسي اداء کوئ لمونځ او ورکاوه مو زکوٰة، یعني هغه لمونځ او زکوٰة چي په دین کي د موسی علیه السلام فرض سوی و، او تاسي ایمان ولرئ پر رسولانو دده.

درویش وایي: چي جمع یې په دې سبب راوړه چي یوازي ایمان پر موسی علیه السلام نه دی کافي بلکې پر ټولو رسولانو ایمان لازم دی که دمخه تر موسی وه او که وروسته وه لکه عیسی علیه السلام په وروسته رسولانو کي علیه الصلوة والسلام هم داخل دی، ولي چي ایمان پر موسی علیه السلام او دده پر کتاب توراة تصاندي لازموي ایمان پر علیه الصلوة والسلام، نو پر دوی لازمه ده چي وایي به "لانفرق بین رسله" لانه حکم التوراة.

وَعَزَّرْتُمُوْهُمْ

او تاسي تعظیم د ټولو رسولانو وکړئ او کومک ورسره وکړئ یعني اذا ادرکتم زمانهم.

پوه سه: چي لام د "لئن" موطئه د قسم محذوف دی، په صحاح کي وایي چي د جوهري د لغتو کتاب دی، چي تعزیر کومک دی سره د تعظیم.

وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا

او تاسي به قرض ورکوئ و خدای ﷻ ته قرض حسن، څوک وایي چي فرض د خدای ﷻ دادی چي په لارو کي د خیر به انفاق کوئ کالزکوة والصدقات النفلیة، او

بعض وايي چي هر عمل حسن قرض دی و خدای ﷻ ته لانه باق عند الله كالقرض عند المستقرض او یا مضاف محذوف دی ای اقرضتم عباد الله.

پوه سه: چي "قرضاً حسناً" يا مفعول مطلق دی که په اقرضتم کي معنی مصدري مراد وي، او یا مفعول به که په معنی د مال مقروض وي.

فائده: قرض حسن د انسانانو په منځ کي دادی چي احسان پر مدیون نه اچوي، او قرض حسن و خدای ﷻ ته دادی چي عجب او ریا نه وي پکښې.

لَأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ

زه په هر آئینه وبخښم وتاسي ته گنهونه ستاسي، او زه به خامخواه داخل کړم تاسي و باغو ته چي د جنت په نامه یادېږي، داسي جنتونه چي بهېږي لاندي تر هغو یعني لاندي تر درختو د هغو ځلور ولې شیدې، عسل، اوبه او شراب.

پوه سه: چي "لاکفرن آه" جواب ده له لئن او قائم مقام د جزاء هم ده.

فَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١٢﴾

که څوک کفر وکړي وروسته تر میثاق مؤکد ستاسي څخه، نو ورکه یې کړه سمه لار.

پوه سه: چي اضافت د "سواء السبیل" دی د صفت و موصوف ته ای السبیل المستوي الموصل الى رضاء الله والى النعيم المقيم في الجنة، والمراد "ضل" ضلالاً بعيداً عن الحق.

فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ لَعَنَّٰهُمْ

پس په سبب ددې چې دوی نقض وکړی یعني د وعدې خلاف ورزي یې وکړه، ولي چي نصاری وو د علیه الصلوة والسلام تکذیب وکړی او له ایمان راوړلو څخه یې ډډه وکړه، او یهودانو د علیه الصلوة والسلام او د عیسی علیه السلام له نبوت څخه انکار وکړې، او د نورو انبیاؤ څخه یې هم انکار وکړی ونبذوا کتاب الله التوراة وراء ظهور هم.

پوه سه: "لعناهم" عطاء رحمة الله علیه وايي موږ دوی لېري کړه له خپل رحمت عامه څخه، او حسن بصري او مقاتل وايي چي موږ دوی مسخه کړه، او يو قول ضعيف داهم دی چي پر دوی مو جزیه واچول.

وَجَعَلْنَا قُلُوْبَهُمْ قٰسِيَةً ۚ

او موږ وګرځول زړونه ددوی سخت جزاءً لاستمرارهم على الكفر ونقض الميثاق.

پوه سه: چي د قاسيه معنی غلیظ او سخت دی چي په ذکر د خدای ﷻ نه لرم کېږي او په آیتو او معجزاتو سره قبول د حق نه کوي، او ابن عباس رضي الله عنه د قاسيه تفسير په وچ سره کړی دی ولعله مناسب لقول الصحاح حجر قاس، يعني وچه او کلکه ډبره.

پوه سه: چي حمزه او کسائي رحمهما الله دا لفظه "قَسِيَّةً" په تشدید د یا وايي، بغوي رحمة الله عليه وايي چي دا دوه لغته دي او معنا يې يوه ده لکه ذَاكِيَةٌ وذَكِيَّةٌ، او قاضي بيضاوي وايي چي يا مبالغه د قَاسِيَةٌ ده او يا يې معنا ردية ده.

يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ ۙ

دوی يعني د يهودانو ملايان تغيير ورکوي کلماتو ته د خدای ﷻ په تورات کي له خپلو ځايو څخه، يعني هغه ځوک چي مراد دي په آيتو کي د تورات چي نعوت د عليه الصلوة والسلام پر حال د دجال ملعون يې برابروي او بعض علماء وايي چي مراد له تحريف څخه غلط تاويل دی د آياتو د تورات.

پوه سه: چي "يحرفون" جمله مستانفه بيانيه د قسوة د زړو ددوی ده، ولي چي اعلی د قسوة مرتبه تغيير د آياتو د کتاب الله دی لکه يوه فرقه معلومة الاسم والحال چي هغه آيات د قرآن عزيز چي په باره کي د مشرکانو د مکې راغلي وه پر ټولو مسلمانانو د نړۍ سوی د خپلي منحوسي ډلي يې تطبيق کوي او دده ډله وباني ته ددوی ګروپ مجدد الدين وايي رشتيا ده چي دې شخص هغه دين چي عليه الصلوة والسلام پر هغه وه بدل يې کړی او نوی دين يې خلګو ته راوړی.

وَنَسُوْا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوْا بِهٖ ۚ

پوه سه: چي مراد له هېري څخه ترک دی ای ترکوا او تنکير د "حظاً" لپاره د تعظيم دی يعني حظاً عظيماً له هغه څه څخه چي ودوی ته پند ورکړه سوی و يعني په تورات کي د تعليم د انبياء و، د بني اسرائيلو چي يو له هغه څخه ايمان پر محمد ﷺ او آية الرجم و.

درویش وايي: چي که بعض علماء زموږ لپاره د خوشحالۍ د يو رئيس جمهور او لپاره د اخذ د نقودو له يو سرمايه داره څخه د قرآن مبارک د بعض آيتو تاويل او ترجمه غلطه وکړي هغه عالم هم په تحريف کونکي کي حساب دی، بيت

سخن عشق به بی خرد گفتن بر رگ مرده نشتر زدن است

وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ

او همېشه ستا علم راځي پر يو خيانت ددوی يعني يهودانو، نو پر دې ترجمه "خائنة" مصدر دی لکه کاذبة په معنا د کذب او لاعنة په معنا د لعنت ويولو، او يا خائنة پر خپله معنا د فاعلة دی په تقدير د موصوف مؤنث يعني نفس خائنة او فرقه خائنة، او يا لفظ د خائنة صيغه د نسبت ده لکه لابن او تامر والتاء للمبالغة ای فعلة ذات خيانة عظيمة.

پوه سه: چي ضمير د "منهم" راجع دی وټولو بني اسرائيلو ته چي په عصر نبوي کي موجود وه او اطلاع د عليه الصلوة والسلام پر خيانت ددوی يا بالمشاهده دی او يا په وحي الهي سره، والحاصل ان خيانة اليهود کانت عادة لهم حفظوها من اسلافهم، ولي چي اسلافو ددوی د تېر سوو انبياؤ سره يې خيانت کاوه، او ستا د زمانې يهودان بيا ستاسره خيانت او غدر کوي، حتی ستا د قتل پروګرام يې بسته کړی و کمامر قصته، او تاته يې د يوې ښځي په ذريعه زهر درکړه، او دوی ستا سره وعده کړې وه چي نه ستا کومک کوو په جنګ کي د مشرکانو د مکې او نه د هغو سره مرسته کوو، او سره د هغه به ددوی وفد مکې ته ولاړه او مشرکان د مکې بې هڅول پر جنګ ستا سره.

إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ

مګر نه يو لږ کسان د يهودانو چي صالحان کسان وه له امت څخه د موسی عليه السلام چي بيا يې پر عيسی عليه السلام هم ايمان راوړی، او يا صالحان کسان ددوی ستا په عصر کي چي پر تا يې ايمان راوړی لکه عبدالله بن سلام او دده د اکا زامن او ملګري يې رضي الله عنهم، نو ته عفوه کوه ودوی ته او تعرض مه کوه ودوی ته يا په عذاب او په عتاب پر هغو کارو چي دوی ته زهير کړی يې، بعض مفسرين وايي

چي که دوی توبه وکاږي او او ایمان راوړي، ولي په توبه او ایمان سره د کفر د وخت تولـه عملونـه عفوه کېږي او کـه پـر کفر پاتـه وي، نـو بـه جزیـه درکـوي او معاهده به در سره کوي، او بعض مفسران وايي چي دا آیت مطلق دی او منسوخ په آیة القتال دی، یعني قوله تعالی "قاتلوا الذین لایؤمنون بالله الآیة.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

په تحقیق د خدای ﷻ خوښ دي احسان کونکي.

پوه سه: چي دا آیت علت دی د امر بالسفح والاعراض، او تنبیه ده پر دې عفوه و کافر خائن ته احسان دی، نو مسلمان ته به څرنگه احسان نه وي، سعدي رحمة الله علیه

عدو را بالطاف گردن به بند — که نتوان برید ن به تیغ و کمند
چو دشمن کرم بیند و لطفا وجود — نیاید دیگر خبث باطن ازو در وجود
وگرخواجه بادشمنان نیک خوست — بسی بر نیاید که گردند دوست

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ

او د هغو کسانو څخه چي دوی وايي چي موږ نصاری یو موږ اخستی دی میثاق ددوی.

پوه سه: چي جار و مجرور یعني "من الذین" متعلق دی په "اخذنا" پوري او دا جمله معطوف ده پر هغه قول د خدای ﷻ "ولقد اخذ الله میثاق بني اسرائیل الآیة" او ضمیر د "میثاقهم" راجع دی و موصول ته یعني "الذي قالوا" نو معنا د آیت داده چي موږ اخستې وه له نصاری وو څخه په انجیل کي او پر ژبه د عیسی علیه السلام میثاق د نصاری وو چي هغه میثاق دا و چي تاسي به امتثال کوئ د ما امرفي الانجیل چي هغه مصدق دی تر هغه دمخه کتاب چي تورات دی، او انجیل مبشر دی بنبي یاتي من بعدي اسمه احمد.

درویش وايي: چي هغه دویمه توجیه د آیت چي مظهري کړې ده ضمیر د "میثاقهم" راجع و بني اسرائیلو ته دی ډېره بعیده ده، ولي آیت چي پر ظاهر جوړېږي یعني چي ضمیر راجع و "الذین قالوا" ته سي، نو حذف ته مضاف یعني لفظ د مثل ته او مرجع بعید ته چي بني اسرائیل دي څه ضرورت سته.

پوښتنه: څه حکمت الهي دی چي داسي وویل سوه "ومن الذین قالوا آه" او تر دې

اخصر لفظ یعني "ومن النصاری" نه وویل سو؟

ځواب: ددې وجه صاحب د روح البیان په متابعت د حسن بصري رحمة الله علیه داسي ویلې ده چي په موجوده عبارت کي تنبیه پر دې ده چي دا تسمیه په نصاری سره اسماني تسمیه یعني له طرفه د خدای پاک نه ده، بلکې خدای پاک ددوی د قول حکایت وکړی یعني هغه وخت چي عیسی علیه السلام پر خپلو ایمان والو رږغ وکړی "من انصاري الی الله، قال الحواریون نحن انصار الله آه" او امام مظهري خو د حسن بصري رحمة الله علیه توجیه راوړې ده لکن وروسته یې ویلي دي. والاولی ان یقال انه تعالی لم یقل ومن النصاری اخذنا میثاقهم آه" لیدل علی انهم یسمون انفسهم ادعاءً لنصرة الله ولیسوا کذالک آه" بیا چونکه دی په دې پوه سو چي هغه څوک چي دا نوم یې پر ځان ایښی دی یعني الحواریون هغه په رشتیا انصار وه د دین الله، نو یې ولي ولیسوا کذالک ووایه؟ نو یې جواب داسي ورکړی دی وفیه تعریض علی الموجودین في زمن النبي صلی الله علیه وسلم لانهم لیسوا کذالک یعني لو کانوا کذالک لآمنوا بالنبي علیه السلام لان نصرة دین الله بعد بعثة النبي صلی الله علیه وسلم محصور من جانب الله في متابعة النبي العربي صلی الله علیه وسلم، او په اخیر کي مظهري ویلي دي لا علی اسلافهم یعني تعریض پر اسلافو د دوی نه دی فان منهم یعني له اسلافو څخه ددوی من کانوا انصار الله علی الحقیقة انتهی قول المظهري مع ترجمة القندهاري لبعض عبارته.

فَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ

نو هېر کړی یعني اکثر الموجودین في زمنه صلی الله علیه وسلم او بعض من قبلهم هغه برخه کافیاً خپله له هغه شي څخه چي دوی ته نصیحت کړاه سوی و په هغه سره یعني په انجیل کي چي ایمان راوړل وه پر علیه الصلوة والسلام باندي یعني تر بشارت په دې الفاظو د انجیل چي ترجمه یې دا وه "ونبشرک بنبي یاتي من بعدي اسمه احمد" او خپل مذاهب او خواهشات نفسانیه په مخه واخسته او درې ډلې سوله په باره کي د عیسی علیه السلام ملکانیة، نسطوریة او یعقوبیة حتی چي بعضو به ویل چي عیسی علیه السلام خدای دی او مور یې هم خدای ده والله ثالث ثلثة، او بعضو به ویل چي عیسی علیه السلام ابن الله دی، او بعضو به ویل چي عیسی علیه السلام پخپله

خدای دی، او سره ددې په انجیل کې خو یوه له دغو درو خبرو نه وه بل ذالک قولهم بافواههم واهوائهم.

فَاَغۡرَيۡنَا بَيۡنَهُمُ الۡعَدَاوَةَ وَالۡبَغۡضَآءَ اِلٰى يَوۡمِ الۡقِيٰمَةِ‌ؕ

نو موږ لازم او ملصق او جوت کړې په منځ کې ددوي یعني ددغو درو ډلو عداوت او دښمني، او بغض یو له بله سره یعني دا مذکوره اختلاف ددوی په باره کې د عیسی علیه السلام د قیامت تر ورځې پورې.

پوه سه: چې خدای پاک "الی یوم القیامة" وویل، ولې چې په ورځ د قیامت به دا ښکاره سي چې دا درې سره ډلې پر باطل وې انما المسیح هو عبدالله ورسوله وبس.

وَسَوۡفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوۡا يَصۡنَعُوۡنَ ﴿۱۴﴾

او ژر دی چې خدای جل جلاله به دوی خبر کړي یعني په جزاء او عذاب في الآخرة په سبب د هغه شي چې دوی کاوه په دنیا کې من الکفر في شان عیسی والمعاصي او عدم الاقتداء بالکتب ومنها الانجیل والقرآن الکریم.

درویش وایي: چې دا آیت وعید شدید دی ددوی لپاره لکه یو سړي ته چې د بد عذاب اراده وي نو داسي ورته ووایي چې ژر دی چې زه به تا خبر کړم په هغه کار چې ما اراده کړې ده وتاته چې ستاسره هغه کار وکړم.

يٰۤاَهۡلَ الۡكِتٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُوۡلُنَا

اې اهل کتابو په تحقیق تاسي ته راغلی دی رسول زموږ یعني محمد صلی الله علیه وسلم.

پوه سه: چې له اهل کتابو یهود او نصاری دواړه مراد دي.

سوال: د یهود کتاب خو تورات و او د نصاری وو کتاب خو انجیل و، نو دا خو دوه کتابه دي، نو کتاب یې ولې مفرد راوړی؟

ځواب: الف لام لپاره د جنس دی.

يُبَيِّنُ لَـكُمۡ كَثِيۡرًا مِّمَّا كُنۡتُمۡ تُخۡفُوۡنَ مِنَ الۡكِتٰبِ وَيَعۡفُوۡا عَنۡ كَثِيۡرٍ‌ ؕ

چې تاسي ته بیانوي ډېر هغه شیان چې تاسي پټ کړي وه له کتاب څخه یعني په تورات او انجیل کې لکه نعت د نبي علیه السلام او آیة الرجم په تورات کې او زېری د

علیه الصلوة والسلام په نبوت سره دده په انجیل کي او عفو او اعراض کوئ د ډېرو ستاسو پټ کړو کارو څخه، ولي چي په هغو کارو پوري امر د نبي تعلق نه لري، نو رسوا کول به کومه فائده لري.

قَدْ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٌ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾

عطف دی پر "رسلنا" یعني تاسي ته راغلی دی کتاب چي بیانونکی دی د احکام الهیه وو، او یا معنا داده چي اعجاز یې ظاهر دی، نو "مبین" یا اسم فاعل متعدي دی یا لازمي.

پوه سه: چي قرآن کریم هم نور دی چي خلګ له ظلمات څخه د کفر ونور ته د ایمان رابولي او هم کتاب مبین دی، او بعض مفسران وایي چي مراد له نور څخه علیه الصلوة والسلام دی لکونه هادي الی طریق الحق والاسلام.

يَهْدِى بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضْوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ

پوه سه: چي که نور او کتاب یو سي نو خو مفرد روارل د ضمیر به پروا نه لري، او که له نور څخه علیه الصلوة والسلام او له کتاب څخه قرآن عظیم الشان سي، نو د توحید د ضمیر توجیه داده چي علیه الصلوة والسلام او قرآن حکماً سره یو دي چي دواړه هادي الی الحق والاسلام دي، او یا په اعتبار ددې چي علیه الصلوة والسلام مبعوث الهي دی او قرآن منزل الیه دی معجزة له.

ترجمه: لاربنوونه په هغه خدای ﷻ و هغه چاته چي متابعت کوي د خدای د رضاء چي په ایمان راوړلو کي نغښتې ده ولاري ته د سلامتیا له عذاب څخه د آخرت بلکي له عذابه د دنیا هم له دې سببه چي څوک چي عمل بالقرآن وکړي او غلا نه کوي، نو په دنیا کي به له عذابه د لاس پرېکېدو خلاص وي، او څوک چي عملاً بالقرآن عمداً مړي نه کوي نو د قصاص في الدنیا به خلاص وي، او څوک چي په مراعات د حکم د قرآن زناء نه کوي، نو له عذابه د درو وهلو یا رجم به په دنیا کي خلاص وي وعلی هذا فقس شرب الخمر، والافطار عمداً لصوم رمضان وغیرهما نو پر بیان مذکور لفظ د سلام مصدر دی چي معنی یې سلامتي له عذاب څخه، او دا حتمال هم سته چي لفظ د سلام دي نوم د خدای ﷻ

وي، یعني ولارو ته د خدای او لاري د خدای ﷻ شرائع د اسلام دي.

وَيُخۡرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِهِۦ

او خلگ باسي له تاریکیو څخه د کفر ورنها ته د ایمان په اراده د خدای ﷻ.

پوښتنه: "ظلمات" خدای پاک په لفظ د جمع راوړی، او "نور" یې په صیغه د مفرد وجه یې څه ده؟

ځواب: مراد له "ظلمات" څخه انواع د کفر دي، او انواع د کفر ډېري دي لکه شرک، مجوسیت، دهریت، یهودیت او نصرانیت، او مراد له "نور" څخه ایمان او اسلام دی چي هغه یو دی.

پوه سه: چي د "ظلمت" اطلاق پر کفر او د "نور" اطلاق پر ایمان مجاز تشبیهي دی کما لایخفی فافهم.

وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿١٦﴾

او هدایت کوي علیه الصلوة والسلام او قرآن عزیز د خلگو ولاري سمي ته، چي سړی د هغې لاري په تلو سره به خدای ﷻ ورسېږي او په آخرت کي وجنت النعیم ته واصل سي.

فائده: هدایت و طریق مستقیم ته عین هدایت دی و سبل السلام ته.

سوال: عطف خو تغایر غواړي په منځ کي د معطوفینو فکیف الاتحاد بینهما کما قلت؟

ځواب: نحات وایي چي تغایر وصفي لکه په دې ځای کي چي سته پر ځای د تغایر ذاتي دزول کېږي.

لَّقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَۚ

په تحقیق سره کافران سوي دي هغه کسان چي ویلي یې وه چي په تحقیق خدای چي دی مسیح یعني عیسی بن مریم دی.

پوه سه: چي قائلین ددې قول یعقوبیه دي د نصاری وو قائلون بالاتحاد بین الله والمیسح.

درویش وایي: چي تعجب دی ددې خلګو عقلو ته، اخیر عاقلان که نه وه انسانان خو به وه عیسی بن مریم خو په اتفاق سره د دوی د مریم له رحمه څخه پر طریقه د نورو ښځو د تولد پر ډول پیدا سوی دی، نو که عیسی علیه السلام خدای وای، نو د مریمي د لنګېدو دمخه چي عیسی علیه السلام ځني پیدا سو د اسمانو او مځکي بلکي د ټوله مخلوقات نظام د چا په قدرت چلېدی، او د مریمي مور او پلار اجداد او امهات نو چا پیدا کړي وه.

سوال: هیڅ چا خو په اتحاد د خدای او عیسی قول نه دی کړی له نصاری وو څخه نو څرنګه یې نسبت د اتحاد ودوی ته صحیح دی؟

ځواب: هو! دوی خو تصریح په اتحاد نه ده کړې لکن ددوی له دې قول څخه چي دوی به ویل ان فیه ای في عیسی لاهوتاً خدای سته او دا به یې هم ویل لا اله الا واحد، نو له دې قول څخه ددوی دا لازمه سوه چي مسیح خدای دي، نو خدای پاک په دې آیت کي لازم د قول د دوی و دوی ته منسوب کړی چي اتحاد دی لان القول باللازم قول بالملزوم لپاره د بیان د جهل ددوی او لپاره د رسوا والي ددوی.

پوه سه: چي نصاری د نجران چي لپاره د بحث و مدینې منورې ته راغلي وه علیه الصلوة والسلام ته یې وویل چي خدای ګاهي په بدن کي د انسان یا په روح کي د یو انسان حلول کوي، نو هغه انسان باره خدای سي، قالوا ومن جملة ذالک عیسی فیکون اذا الهاً لعن الله بکفرهم، نودا آیت نازل سو.

قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ط

ته دوی ته ووایه چي څوک دی قادر پر دې چي له خدای جل جلاله څخه دي منع کړي یو شی، که خدای جل جلاله اراده وکړي چي مسیح بن مریم دي هلاک کړي او دده مور دي هم هلاکه کړي، او هغه څوک چي په مځکه کي ټوله دي هلاک کي، والاستفهام للانکار ای لا مانع لقدرته تعالی یعني عیسی علیه السلام او مور دده خو یو مخلوق دی لکه نور مخلوقات لکه هغه چي قابل د هلاکت دي، نو عیسی او دده مور هم په سبب د حدوث او امکان قابل د هلاکت دي، او خدای جل جلاله خو

چونکه واجب الوجود دی قابل د هلاک نه دی، نو عیسی او مور دده لکه نور مخلوقات خدایان نه دي فبُطل قول اليعقوبية بالطريق البرهاني.

درویش وايي: چي که مطالعه کونکي زما د تفسیر په قیاساتو عقلیه وو پوهېدای ما به په عربي یو قیاس مرتب کړی د شکل اول له قسمه څخه سالبة الكبرى لينتج السلب الكلي وهو ان لا شئ من المخلوق باٰله فافهم، على نهج قولهم كل انسان حيوان ولا شئ من الحيوان بحجر ينتج لاشئ من الانسان بحجر.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ

او خدای پاک لره ده بادشاهي يعني الملک والتصرف د اسمانو يعني ما مع فيها من الملائكة والكواكب وغير ذالک او د مځکي يعني مافيها من الخزائن وما عليها من الحيوانات والنباتات، او د مابين د اسمانو او مځکو من كائنات الجو التي لايعلمها الا الله ﷻ او خدای پاک پيدا کوي هغه شی چي ورته اراده يې سي.

پوه سه: چي بعض خلگ بېله مادې او نقشې پيدا کوي لکه اسمانونه او مځکه، او بعض مخلوق له داسي مادې څخه پيدا کوي چي د جنس د هغه مخلوق نه وي لکه آدم من تراب، او يا له يوازي نر څخه لکه حواء من ضلع آدم او بعض له يوازي ښځي څخه لکه عيسى عليه السلام من مريم بنت عمران، او بعض مخلوق د نر او له ښځي څخه لکه عمومي انسانان او نور حيوانان.

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۷﴾

او خدای پاک پر هر شي قادر دی من الاحياء والاماتة وغير ذالک ولايعلم جنود ربک الاهو.

نتيجه: نو څرنگه به يو وي هغه څوک چي شان د هغه امکان او حدوث او احتياج وي لکه عيسى عليه السلام د هغه ذات مقدس سره چي مذکوره شيان د هغه مخلوق دی لکه نصاری چي ددې اتحاد دعوه کوي.

پوه سه: چي ابن اسحاق رحمة الله عليه له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي گڼ شمېر يهودان او ددوی احبار و عليه الصلوة والسلام ته راغله نو دوی د عليه الصلوة والسلام سره خبري وکړې، او عليه الصلوة والسلام په وعظ او تبليغ د بېري له

عذاب څخه د خدای ﷻ که ایمان را نه وړي شروع ورته وکړه، نو دوی ورته وویل چي ته موږ ولي بېروې له عذاب څخه او حال دادی چي موږ زامن د خدای یو او دوستان د خدای ﷻ یو لکه عیسی، فانزل الله تعالی هذه الآية الآتي، وفي المثنوي

دامن او گیر ای یار دلیر — کو منزه باشد از بالا و زیر
نی چو عیسی سوی گردون برشود — نی چو قارون درزمین اندر شود

له عبادة بن الصامت رضي الله عنه څخه روايت دی عن النبي ﷺ قال من شهد ان لا اله الا الله وحده لاشريک له وان محمداً عبده ورسوله وان عيسى عبدالله ورسوله وكلمته القاها الى مريم وروح منه والجنة حق والنار حق ادخله الله الجنة على ماكان من عمل.

درويش وايي: چي موږ ټوله مسلمانان دا ټولي خبري وايو او حق يې بولو، فادخلنا الجنة مع الابرار والنجاة من النار على اى عمل كنا عليه من المعاصي وانا نرجوا ذالک من فضلک العميم تصديقا لنبيک الكريم.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصٰرٰى نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ؕ

پوه سه: چي بعض مفسران ددوی ددغه قول داسي ترجمه کوي چي خدای پاک موږ لره لکه پلار داسي دی په مهرباني او لطف کي، او موږ لکه زامن داسي يو په قرب او منزلت کي، او ابراهيم نخعي رحمه الله وايي چي يهودانو په تورات کي دا آيت پيدا کړی "يا ابناء احباري" ای زامنو د علماؤ د تورات، نو يې په دې بدل کړی يا ابناء ابکاري، نو ځکه يې وويل نحن ابناء الله، او بعض مفسران يې په حذف د مضاف ترجمه کوي يعني نحن ابناء رسول الله، او بعض مفسران وايي چي د يهودانو مراد دا و، چي موږ اتباع د خدای د زوی عزير عليه السلام يو، او د نصاری وو مراد دا و چي موږ اتباع د خدای د زوی يعني عيسی يو.

درويش وايي: چي دعوې د يهودانو او د نصاری وو چي موږ احباء د خدای ﷻ يو خو کذب بحت و، او په حقيقت کي احباء د خدای ﷻ اولياء الله دي على اختلاف درجاتهم بعض عوام احباء دي او بعض خواص احباء دي، او بعض يې اخص الخواص احباء دي، اللهم اسلک بنا مسالک كراماتهم.

قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ

ته ورته ووايه اې محمده ﷺ، نو ولې خداى پاک تاسې په عذابوي په سبب د گنهو ستاسې.

پوه سه: چې کلمه د فاء جواب د شرط محذوف ده اى ان صح ماقلتم فلم آه، ولې چې مهربانه پلار خو زوى نه په عذابوي، او قادر حبيب خو هم خپل حبيب نه په عذابوي، او سره ددې چې خداى ﷻ تاسې ته په دنيا عذاب د قتل او بندي کولو په لاس د مسلمانانو يا د نورو دښمنانو تاسې ته درکوي، او مسخ په قرة او خنازيرو سره ستاسې په برخه کړې وه او دا وعيد يې هم درکړى دى چې په ورځ د قيامت په دوږخ کې ياست فدعوا کم اذاً باطلة.

بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ ۚ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۚ

بلکې تاسې يو بشر ياست د هغو خلگو چې خداى ﷻ پيدا کړي دي، نو لکه نورو لره چې جزاء د ښه کار او بد کار سته تاسې لره هم ورته جزاء سته، او خداى بخښي يعني ماسوى له کفر څخه و هغه چاته چې اراده د بخښې ولري فضلاً منه تعالى اذ لاوجوب عليه تعالى او عذاب ورکوي هغه چاته چې مشيت يې وي عدلاً منه.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

او خداى ﷻ لره دى تصرف او سلطنت د اسمانو او مځکې او د منځ د اسمانو او مځکې او خداى ته ستاسې ورتگ دى، يعنې په ورځ کې د قيامت، نو ټوله چې مملوک د خداى دى او په مملوکيت سره برابر، نو عيسى عليه السلام هم يو مخلوق او مملوک دى نه ابن الله دى او نه خداى دى او نه هم ثالث ثلثه دى، کما يدل عليه الفرق الثالثة من النصارى کمامر.

پوه سه: چې په "اليه المصير" کې وعد للمؤمنين و وعيد للکافرين دي.

شان نزول: محمد بن اسحاق له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت کړى دى چې عليه الصلوة والسلام يهودانو ته دعوت د اسلام ورکړى، نو معاذ بن جبل او سعد بن عبادة رضي الله عنه ورته وويل يا معشر اليهود اتقوا الله، له خدايه وېرېږئ قسم په خداى دى چې تاسې ښه پوهېږئ چې عليه الصلوة والسلام رسول د خداى ﷻ دى، او

قسم په خدای دی چي تاسي به دمخه تر بعثت دده موږ ته به مو ذکر د نبي اخير الزمان کاوه، او واقعي نعوت چي په تورات کي د نبي اخير الزمان وه موږ ته به مو بيانوله، نو رافع بن حرملة او وهب بن يهودا وويل چي موږ تاسي ته هيڅ بيان نه دی کړی او تر موسی علیه السلام وروسته هيڅ نبي نسته، او تر تورات وروسته هيڅ کتاب نسته فانزل الله تعالی.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلَىٰ فَتۡرَةٖ مِّنَ ٱلرُّسُلِ

ای اهل کتابو يعني اليهود والنصاری.

درويش وايي: چي که څه هم مخاصمين د عليه الصلوة والسلام او د سعد بن عبادة او معاذ بن جبل رضی الله عنه سره يهودان وه کمامر في شان النزول لکن عبرت او اعتبار عموم لره د لفظ دی خصوص لره د مورد نه دی ولهذا شملت الآية النصاری ايضاً لعموم لفظ اهل الکتاب، په تحقيق سره تاسي ته راغلی دی رسول زموږ يعني محمد ﷺ چي تاسي ته بيانوي شرائع د دين اسلام من العقائد والعمليات حذف هذا المفعول لظهوره لان حال الرسول يدل علی ذالک، او يبين لکم ماکتمتم يې حذف کړی لتقدم ذکره، او جمله "يبين" حال ده له "رسولنا" څخه والمعنی جائکم رسولنا مبينا لکم، په وخت کي د فتور او د انقطاع د وحي وروسته تر عيسی علیه السلام وحي قطع سوي وې تقريباً شپږ کاله.

أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖۖ فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿١٩﴾

پوهسه: چي د "ان" دمخه مضاف محذوف دی ای کراهة، والمعنی له جهته د کراهت ددې عذر ستاسي چي تاسي به واياست چي موږ ته نه زيری کونکي د جنت راغلی و، او نه بيرونکی د دوزخ راغلی و نو موږ معذوره يو، نو په تحقيق هغه راغلی و تاسي ته زيری کونکی او بيرونکی، يعني محمداً ﷺ، او خدای پاک پر هر شي قادر دی قدرةً تامةً، نو ګاهي وحي پرله پسې را استوي لکه په منځ کي د موسی او عيسی عليهما السلام چي ددغو نبيانو تر منځ يو زر اووه سوه کاله، او يا يو زر او پنځه سوه کاله فاصله وه، او په دې دوران کي خدای پاک يو زر انبياء عليهم السلام

را استولي وه، او گاهي خدای پاک په را ستولو کي د نبي څنه ورکړی لکه په منځ کي د عیسی او محمد علی نبینا وعلیه والسلام چي په منځ کي ددوی بعض راویان وایي چي شپږ سوه کاله، او بعض راوایان وایي پنځه سوه او شپېته کاله فاصله وه.

پوه سه: چي اکثره رواة الحدیث پر دې متفق دي چي تر عیسی عليه السلام وروسته بل نبي نه دی راغلی بېله محمد ﷺ، مظهري وایي چي په دې آیت احسان اچول دي د خدای جل جلاله له خوا پر موجودینو د عصر نبوي ﷺ چي په داسي وخت کي یې علیه الصلوة والسلام وتاسي ته را واستوی چي د وحي اثار قطع سوي وه، او خلگ ډېر و وحي ته لالهانه وه، او په حدیث صحیح کي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام وویل "انا اولی الناس بعیسی بن مریم فانه لیس بیني وبینه نبي.

پوښتنه: بعض خلگ وایي چي خالد بن سنان رحمة الله عليه په منځ کي د عیسی او د علیه الصلوة والسلام نبي و؟

ځواب: خالد بن سنان اخبار د برزخ بعد الموت بیانول او اظهار د نبوت یې په دنیا کي نه دی کړی، او نه یې هم دعوه د نبوت کړې ده، وقصته علی ما في روح البیان، چي خالد بن سنان په بلادو کي د عدن اوسېدی چي ناگاه یو اور د یو نژدې غره له غاري څخه را ووتی چي د هغه ځای کښتونه او مواشي یې ټوله له منځه یوړه، نو د هغه ځای خلگ ټوله خالد بن سنان ته ورغله چي ددې اور چاره یا په دعاء له خدایه یا په یو بل شي سره را وکړه، نو خالد لکړه پسي وروانخسته دا اور یې په لکړه وواهه، نو اور چي له کومي غاري څخه را وتلی و بیرته په هغه غار ننوتی، نو خالد و خلو زامنو ته وویل چي زه په اور پسي په دې غاري ننوځم او دا اور هلته وژنم چي وروسته بیا دا واقعه پېښ نه سي، او دوی ته یې وویل چي پوره درې ورځي درې شپې وروسته ماته را ناري کړئ، ولي که تر درې ورځي دمخه تاسي ماته را ناري کړې زه به را ووځم لکن مرمه، او که پوره درې ورځي وروسته مو را ناري کړې زه به سالم را ووځم، دی چي ننوتی او دوې ورځي تېري سوې شیطان یې د زامنو په زړه کي دا وسوسه ورواچوله چي څه فرق لري پسي ناري کړئ که ژوندی و را وه به وځي، نو زامنو یې صبر ونه کړی په دې گمان چي اوس به په غار کي اور سوځلی

وي، باره يې ور نارې کړې، نو خالد له غاره را ووتی او پر سر يې ډېر درد و، زامنو ته يې وويل چي زه مو ضائع کړم او زما وصيت مو نه کړی پر ځای، او زامنو ته يې د خپل موت خبر ورکړی او ورته وه يې ويل چي ما به قبر ته وسپارئ، حاصل د حکايت د سنان دادی چي دی داسي شخصيت و چي مجاب الدعواة و.

درويش وايي: چي بيانول د خالد بن سنان احوال البرزخ دا بيان روح البيان په ډېره اوږده قصه بيان کړی دی ان شئت فرجع اليه.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَٰقَوْمِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ

او ذکر کړه يا محمد ﷺ هغه وخت چي وويل موسی عليه السلام و خپل قوم ته يعني بني اسرائلو ته ای زما قومه په ياد کړئ نعمت د خدای جل جلاله پر تاسي چي پيدا کړي يې دي په تاسي کي انبياء چي تاسي ته لار د خدای جل جلاله دروښيي، او احکام د خدای پاک دروښيي، ولي هر نبي نعمت دی د خدای جل جلاله د هغه د امت لپاره، فالانبياء الکثيرون نعم کثيرة.

فائده: په هيڅ امت کي دونه ډېر نبيان خدای جل جلاله نه دي را استولي لکه په بني اسرائيلو کي.

وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا

ای جعل بعضکم ملوکاً بحذف المضاف اذ الکل لايمکن انيکون ملوکاً او هو من قبيل قولهم بنو فلان قتلوا، مع ان القائل منهم واحداً، يعني نسبت د فعل د بعض يې وکل ته وکړی، او دا هم لکه نبوت چي په دوی کي ډېر وو، داغه رنګه وروسته تر هلاک د فرعون بادشاهان يو په بل پسي ډېر وه حتی چي په غرور د سلطنت بعض ملوک ددوی بغاوت مختار کړی له امر څخه د خدای جل جلاله حتی چي يحيٰ عليه السلام يې په قتل ورساوه او اراده د قتل د عيسی عليه السلام يې هم کړې وه لکن هغه خدای پاک اسمانو ته ځني بوتلی، او ابن عباس رضي الله عنه وايي چي مراد له ملکو څخه اصطلاحي ملوک نه دي بلکې مراد خاوندان د خادمانو او نوکرانو او ددبدبې دي ولم يکن لمن قبلهم خدم يعني بتلک الکثرة کمالهم، په حديث کي د عبد الله بن عمرو بن العاص راغلي دي چي يو سړي له ده څخه پوښتنه وکړه السنا من

فقراء المهاجرين فقال له عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه ته ماینه لرې په کور کې هغه ورته وویل هو! عبد الله رضي الله عنه ورته وویل چې سرای لرې د اوسېدو لپاره، هغه ورته وویل هو! نو عبد الله رضي الله عنه ورته وویل چې ته خو نو له اغنیاؤ څخه یې هغه ورته وویل چې خادم هم لرم، عبد الله رضي الله عنه ورته وویل تو خو له ملوکو څخه یې، او نور هم تفسیرونه د مملکاتو رواتو کړي دي.

وَآتَاكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾

او خدای جل جلاله درکړي دي تاسي ته هغه شیان چې هیڅ چا ته نه دي ورکړه سوي د عالمیانو ستاسي په زمانه کې، ولې چې د انبیاء علیهم السلام په مجلس به مشرف واست، او نور مراتب د قرب الی الله تعالی، او په دنیا کې به مو هم شان وشوکت لوړ و، او د موسی علیه السلام غلبه پر لوی دښمن د خدای او د رسول د فرعون په غرقېدو سره معاینه کړه الی غیر ذالک من الکرامات والمکرمات.

يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

اې قومه داخل سئ و مځکې مقدسي ته چې فرض کړی دخول د هغې ارض مقدس پر تاسي باندې لکه لمونځ، روژه وغیرهما من الفرائض، دا هم مقوله ده د موسی علیه السلام ودوی ته.

درویش وایي: چې راویان په ارض مقدسه کې اختلاف لري چې کومه مځکه ځني مراد ده، مجاهد رحمة الله علیه وایي چې کوه طور و ماحوله ځني مراد دی، ضحاک وایي چې ایلیاء او بیت المقدس ځني مراد دی، عکرمه او سدي وایي چې اریحاء ځني مراد دي، او کلبي رحمة الله علیه وایي چې دمشق، فلسطین او بعض اردن ځني مراد دي، قتاده وایي چې ټوله شام ځني مراد دی، کعب احبار ددې اخیري ارادې په تائید کې وایي چې ما په کتاب منزل کې لیدلې ده چې شام خزانه د خدای جل جلاله ده په مځکه کې او په شام کې خزانې د بنوو بندګانو د خدای جل جلاله سته او مقر د انبیاء کرامو دی او مسکن د مؤمنانو دی قدیماً وحدیثاً، نو ځکه یې ارض مقدسه وبلل.

وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾

او تاسي مه ځئ د شا پر خوا یعني مصر ته، نو که تر شا راسئ تاسي به وګرځئ

تاوانیان یعني له ثواب څخه د دنیا او اخرت به محرومه یاست.

پوه سه: چي بعض مفسرینو لکه صاحب د روح البیان وغیره د کتب الله لکم ترجمه داسي کړېده چي کتب الله في اللوح المحفوظ چي دا ارض مقدسه به ستاسي د قرار ځای وي.

پوه سه: چي پر دې تقدیر یو شرط مقدر غواړي یعني ان آمنتم واطعمتم الله في قوله تعالی یاقوم ادخلوا الخ" لقوله تعالی فیما سیئاتي وروسته تر دې چي دوی عصیان وکړي له امر څخه د خدای جَلَّ جَلَالُهُ فانها محرمة علیهم اربعین سنة، او عین ممکنه ده چي ضمیر د لکم دي و بني اسرائیلو ته راجع وي په اعتبار د بعضي افرادو چي مطیعین د امر الله وي، او ضمیر د "محرمة علیهم آه" نسبت و بعض اخر ته وي چي عاصین د امر الله وي، نو معنا داده چي په لوح محفوظ کي دغه دواړه قسمه نوشته دي یعني کتب الله لکم ای للمطیعین المحرمة علیکم آه ای علی العاصین، او یا داسي ووایه چي "محرمة" خو مقید دی په "اربعین سنة" سره، نو وروسته به تر څلوېښت کاله ارض مقدسه د ټولو مسکن وګرځي وکان کذالک.

درویش وایي: پر دې دواړه تقدیره هغه سوال دفع سو چي په منځ کي د "کتب لکم في اللوح المحفوظ" او د هغه آیت "محرمة علیکم اربعین سنة" تعارض دی.

پوه سه: چي بغوي او روح البیان دواړو داسي قصه راوړې ده چي خدای جَلَّ جَلَالُهُ د موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ سره وعده وکړه چي زه ارض مقدسه یعني شام تا او ستا قوم ته په تصرف درکوم یعني د جهاد په سبب، او ارض مقدسه د کنعانیانو په تصرف کي وه چي په شام کي زر قریې وې او په هره قریه کي زر باغه وه، نو خدای پاک و موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ ته وویل "یاموسی اني کتبتها لکم داراً وقراراً فاخرج وجاهد من فیها من الجبابرة الذین هم عداء الله" او موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ ته خدای جَلَّ جَلَالُهُ وویل چي له بني اسرائیلو څخه چي دوولس قومه وه په هر قوم کي یو نقیب یعني رئیس او مشر وروټاکه چي هر نقیب به د خپل سبط ضمانت د وفاء کوي بما امر الله به، موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ هم دغسي وکړه، نو موسی خپل قوم رارهي کړی لکن صحیح تعداد چا نه دی بیان کړی دا قدر په تفاسیرو راغلي دي چي د موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ

عسكر فرسخ مضروب في الفرسخ ځكه كي به يې اړول، نو چي موسى عليه السلام او قوم دده و اريحاء ته نژدې سول، نو موسى عليه السلام هغه دوولس نقيبان لپاره د تجسس او د معلومات د جبابره واستول، نو دوى چي هغه وطن ته ورغله يو نفر د جبابره وو چي عوج بن عنق يې نوم و ددوى سره ملاقي سو چي ددې عوج بن عنق (۳۳۳۳) درې زره درې سوه درې دېرش گزه او يو ثلث زراع يې قد و، او وريځ به دده د پرتگانښ تر ځايه وه او ده به د وريځي اوبه ځيښبلې او ماهى به يې له درياب د ښخه راوكښې او اسمان ته به يې پورته كړې په لمر به يې پوخ كړې او خوړې به يې، او راوي وايي چي د طوفان نوح اوبه د عوج تر زنگنو پوري وې او درې زره كاله يې عمر و حتى چي دده پر لاس ووژل سوه تعداد يې نه دى معلوم، نو عوج مذكور چي دا دوولس نقيبان وليدل او د بټو غوزى يې هم پر سر و، نو دا دوولس سره يې په گنډه چخ كړه او ټوله يې د ماينې و مخ ته وغورځول، او ماينې ته يې وويل چي دا كسان وايي چي موږ ستا سره جنگ كوو، نو ماينې ته يې وويل چي دا دوولس سره تر يوه پښه لاندي چوختاڼ كړم؟ هغې ورته وويل يا مه يې وژنه چي دوى خپل وروسته لښكر ته دا حال وركړي، او په هم دغه قصه كي دا راغلي دي چي عوج يو لوى غر په قدر د عسكر د موسى راپورته كړى چي پر هغو يې ور ايله كړي او ټوله تر لاندي كړي، نو خداى جل جلاله ملا چرگک پيدا كړى او په مښوكه يې هغه سورى كړى او د عوج په غاړه كي ولوېدى عوج غځار سو او موسى عليه السلام ور ولاړ سو او مړ يې كړى.

درويش وايي: چي قصه خلاصه سوه، خو زه وايم چي د عوج قصه او د قدد عنق قصه او د ملاچرگک قصه دا ټوله دروغ دي نه په يو حديث صحيح يا ضعيف كي راغلي دي او نه يې عقل او نه يې نقل مني، او محدثين ټوله له دې قصې څخه انكار كوي، او تعجب ودې ته دى چي بغوي چي ځان محدث بولي او ډېر حديثونه په سند سره ذكر كوي دا قصه څرنگه رانقل كوي، او مظهري چي له بغوي څخه اكثره ځايونه په خپل تفسير كي نقل كوي هغه هم دا قصه د بغوي په سخت رد سره كړې ده لكن عبارت يې داسي ويلي دى فيه مبالغات آه.

درویش وایي: چي داسي قصه یا مثل ددې قصې د اسلام د سپېڅلي دین رنګ په بدېږي، د دین اسلام منکرین به وایي چي ستاسي په اسلامي تفاسیرو کي داسي له عقله لېري قصې سته، البته دا قدر صحیح ده چي جبابره اعظم جثه وه تر نورو عادي خلګو او په قوت او زور کي هم ډېر قوي وه او زرر آور وه.

خیر نقباء دوولس نفره چي راغله او موسی الطّیّلا ته یې د جبابره وو صورت حال ووایه، نو موسی الطّیّلا ورته وویل چي دا د جبابرو حال پټ وساتئ او عسکر د بني اسرائیلو مه په خبروئ چي بیا بېزاره کېږي او جنګ ته نه ځي، نو دغو دوولسو نقباؤ هره یوه صورت حال د جبابره وو خپل سبط ته بیان کړی، مګر دوو کسانو حال مطابق د امر سره د موسی الطّیّلا حال پټ وساتی، یو یوشع بن نون بن افرایم بن یوسف او بل کالب بن یوحنا چي د موسی الطّیّلا زوم و یعني د خور مېړه یې و مریم بنت عمران، چي له سبط څخه د یهودا و، خیر دا خبره د جبابره وو چي په بني اسرائیلو کي شائع سوه، ټولو په لوړ آواز بغاري او نارې کړې، او داسي یې وویل یالیتنا متنا بمصر، کاشکي موږ په مصر کي مړه وای، ولیتنا نموت ولا ندخل ارض الجبابرة، او کاشکي موږ مړه سو او د جبابره و مځکو ته داخل نه سو فتکون نسائنا و اولادنا واثقالنا غنیمة لهم، نو زموږ ښځي او اولادونه او سامانونه به ټوله غنیمت سي و جبابره وو ته.

درویش وایي: چي اخیري نتیجه د حال د نشر او اشاعت کولو دا سوه چي قوم د موسی الطّیّلا یعني بني اسرائیلو په کلکه سره منع وکړه له جبابره وو له جنګ څخه، او موسی الطّیّلا ته یې داسي وویل.

قَالُوا يٰمُوسٰى اِنَّ فِيْهَا قَوْمًا جَبَّارِيْنَ ﴿﴾

دوی وویل اې موسی الطّیّلا په تحقیق سره په دې ارض مقدسه کي یو قوم سته چي ډېر جابران دي.

پوه سه: چي جبارین جمع د جبار ده چي صیغه د مبالغې ده مشتق دی له جبر څخه، نو د جبار معنا هو العالي چي خلګ مجبوره کوي پر ما یرید باندي، بغوي وایي چي جبار هغه څوک دی چي وسر ته یې د چالاس نه رسېږي لکه په دې

محاوره کي نخلة جبارة اذا کانت طويلة ممتنعة عن وصول الايدي الی راسها، نو جبابره چي په دې نامه مسمی سول په سبب د ډېر جگوالي د قامت ددوی تر عادي خلگو او په سبب د قوت په اجسامو کي ددوی او یا په سبب د ډېر والي ددوی د لښکرو او د اموالو او د حربي آلاتو، او دوی په قول د بغوي د عمالقه وو او د بقايا وو څخه د قوم عاد وه، نو قوم د موسی علیه السلام وده ته دا خبره هم وکړه.

وَإِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوْا مِنْهَا ۚ فَإِنْ يَّخْرُجُوْا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُوْنَ ﴿٢٢﴾

او موږ هر گز نه داخلېږو مځکي ته د جبابره وو تر هغه وخته چي دوی ووځي، نو که دوی ووځي له ارض مقدسه څخه نو موږ بیا داخلېږو، نو حاصل ددوی ددې ځواب دادی چي موږ ددوی د جنگ طاقت نه لرو، راوي وايي چي بني اسرائیلو چي دا خبره وکړه او وه یې ویل چي موږ بیر ته مصر ته ستانه کېږو، نو موسی او هارون چي پر سجده خدای جل جلاله ته پراته وه، نو ددې دوو کسانو حال خدای پاک په دې آیت کي بیان کړی.

قَالَ رَجُلٰنِ مِنَ الَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوْا عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ

وویل دوو کسانو له هغې ډلي څخه چي د خدای جل جلاله له عذاب بېرېدل چي کالب او یوشع نومېدل علی الروایة المشهورة، چي خدای جل جلاله احسان کړی و پر دوی په ایمان او ټینگ والي سره پر ایمان چي داخل سي پر جبابره وو باندي پر دروازه د قریه ددوی، یعني د روازه محکمه ورته ونه سئ په زور او ازدحام سره یعني چي دوی صحرا ته درڅخه ونه وځي.

فَإِذَا دَخَلْتُمُوْهُ فَإِنَّكُمْ غٰلِبُوْنَ ۚ

چي تاسي پر دروازه ور داخل سئ، نو په تحقیق تاسي به پر دوی غالبه وگرځئ.

پوه سه: چي انعم الله علیهما دوهم صفت دی د رجلانو، او دا خبره چي دوی وکړه "فاذا دخلتموه الخ" دا د غایت محکم والي د ایمان وه، او بل په دې سبب چي خدای جل جلاله خپله وعده پوره کوي یعني کتب الله لکم، او دې دوو کسانو و نورو بني اسرائیلو ته وویل چي موږ خو جبابره ولیدل په بدن غټ غټ وه لکن زړونه یې ضعیفه وه.

وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۲۳﴾

او دې دوو کسانو وویل و نورو بني اسرائیلو ته چې د خدای ﷻ توکل واخلئ یعني پر خدای ﷻ تکیه او اعتماد وکړئ په دې جنګ د جبابره وو که تاسې په کامل ایمان سره موصوف یاست، ولي چې خدای ﷻ ناصر دی د خپلو اولیاؤ پر اعداؤ خپل، نو بنو اسرائیلو غوښته چې دغه دوه کسان په ډبرو وولئ، ولي چې دوی ته پېغور د "ان کنتم مؤمنین" ورکړی لکن موسی علیه السلام دوی له دې رجم څخه منع کړه.

قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَآ اَبَدًا مَّا دَامُوْا فِيْهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ ﴿۲۴﴾

او وویل بني اسرائیلو و موسی علیه السلام ته یعني په ډېره سپین سترګي او بې حیایي سره، چې اې موسی موږ نه داخلېږو و وطن ته ذ جبابره وو ابداً، تر هغو پوري چې جبابره پکښې موجو وي په دې قریه کي نو ولاړ سه ته او ستا خدای او رب جنګ وکړئ د جبابره وو سره موږ دلته درته ناست یو، یعني تا او ستا خدای چې د جبابره وو وطن فتح کړی پر موږ دېغ وکړئ نو موږ به هم در داخل سو.

فائده: دا خبره چې دوی وکړه فاذهب آه، دا پر حقیقت نه ده محمول بلکې دا خبره یې استهزاءً په خدای او په رسول د خدای چې موسی و وکړه وعدم المبالات بهما، نو په دې خبره ټوله کافران سوه، ولي چې استهزاء په خدای او په رسول سره کفر دی په ادیانو کي بالاجماع، او مظهري وایي چې دا خبره یعني چې دوی استهزاءً دا خبره وکړه مستبعد جداً، ولي چې په دې خبره خو دوی کافران وګرځېدل، نو بیا مصاحبت ددوی سره څرنګه کېدای سوای، او سره ددې چې د موسی علیه السلام سره مصاحب وه، او پر دی باندې په تیه کي من او سلوی نازېدل، او وریځ به یې پر سرو سایوان وه له ګرمۍ څخه د لمر، او لپاره د شرب د دوی انفجار د عیون کېدی آه.

درویش وایي: چې اولاً د کفارو مصاحبت او ددوی لپاره خواست د نعمت خو د علیه الصلوة والسلام له خوا هم واقع سوی چې په بخاري وغیره کي راغلي دي

چي علیه الصلوة والسلام چي تمرد ده کفار د قریش او دوام پر کفر او قسم قسم استهزاء د دوی یې ولیده داسي ښېرا یې وکړه، اللهم اعني علیهم بسبع کسبع یوسف، یعني ماته کومک پر دوی راکړی په اووه کاله قحط لکه اووه کاله قحط چي یوسف په زمانه کي و، نو پر اهل مکه قحط مسلط سو تر دې حده چي جیف به یې خوړی او تازه هډوکي به یې په اوبو کي ایشول او هغه به یې څښل الی غیر ذالک من اثار القحط، نو ابو سفیان و علیه الصلوة والسلام ته خواست وکړی او خدای ﷻ بارانونه وکړه، واما ثانیاً د اسرائیلو کفر او ایمان ګړی په ګړی بدلېدله، ولي چي موسی ؑ طور ته ولاړی د تورات د راوړلو لپاره دوی په عبادة العجل سره کافران سوه کمامر قصته، موسی ؑ راغلی دوی بیرته توبه وکښل له عبادة العجل څخه حتی په قتل الانفس سره راضي سوه په توبې کي کمامر ذالک ایضاً مفصلاً، نو په موجوده واقعه کي که څه هم دوی په استهزاء بالله ورسوله کافران سوه لکن وروسته د موسی ؑ له وعظ او هیبت څخه یې بیرته توبه وکښل پر استهزاء، او په تیه کي دوی د خدای ﷻ په عذاب اخته وه، لکن چونکه دا عذاب موقت و په اربعین سنة سره، او په دونه ممتد وخت کي خو د خوړو او اوبو څخه چاره او د لمر د ګرمی وساتني ته ضرورت و، نو ځکه خدای ﷻ په عین عذاب تر وخت د میعاد مقرر دوی ته هم من او سلوی د خوراک لپاره ور مقرر کړه، او د شرب لپاره یې له ډبري څخه په ضرب د موسی بالعصاء انفجار العیون ورکړې، او له ګرمی څخه یې په سایه سره د وریځي نجات ورکړی.

سوال: که دوی توبه د استهزاء بالله ورسوله څخه کښلې وای، نو دوی ته عذاب په تیه کي ولي ورکول کېدی؟

ځواب: تیه خو په سبب د امتناع ددوی وه د جنګ سره د جبابره وو او ارض مقدسه ته د نه داخلېدو په سبب، نه په سبب د استهزاء.

درویش وایي: چي وروسته مظهري ددوی خبره د استهزاء وصحیح خبري ته داسي را اړولې ده بقوله، فالمعنی اذهب انت وربک یعینک.

درویش وايي: چي قرآن کلام الٰهي دی پر خپله رایه باید توجیه څوک ونه کړي او قرآن له دومره عبارت "وربک یعینک" له حذف څخه څرنګه متحمل کېدای سي، او بل ددې حذف سره هغه قول د خدای پاک حکایةً عن بني اسرائیل فقاتلا په صیغه د تثنیه منافي دی صراحةً نه پوهېږم چي مظهري به قاتلاً د خپلي توجیه سره اذهب وربک یعینک سره څرنګه برابر کړی، او بل دادی چي بني اسرائیل په دغه قول چي فقاتلا ضرب المثل ګرځېلی حتی چي په هغو مثالو د مظهري توجیه ګنجائش نه لري.

درویش وايي: چي علامه بغداد الآلوسي رحمة الله علیه په روح المعاني کي وايي وقالوا ذالک استهانة واستهزاء به سبحانه وتعالی وبرسوله موسی علیه السلام وعدم مبالات لغایة جهلهم وقسوة قلوبهم، وروسته روح المعاني توجیه د مظهري له بلخي څخه رانقل کړی بقوله فاذهب انت وربک یعینک، ثم قال الآلوسي وهو خلاف الظاهر وقال ولایساعده قوله تعالی فقاتلا بصیغة التثنیة، ولي چي پر تقدیر د بلخي او د مظهري مناسب دا وه فقاتل کما لایخفی.

درویش وايي: چي پر رد د مظهري رحمة الله علیه خو فاذهب کلام تام دی او "ربک" مبتداء ده "یعینک" یې خبر دی، نو د "اذهب" د ضمیر متصل په "انت" سره تاکید ته څه ضرورت و، ولي چي نحات وايي چي تاکید ته د ضمیر متصل په انت سره هلته ضرورت سته چي بل منفعل لفظ پر عطف کېږي پر تقدیر د مظهري خو "ربک" جلا مبتداء ده عطف پر ضمیر متصل د "اذهب" نه دی تاچي تاکید په منفصل سره وغواړي، نو له تاکید څخه هم دا معلومه سوه چي "وربک" عطف دی پر ضمیر متصل د "اذهب"

درویش وايي: چي که په دې آیت کي چي محمول پر استهزاء او عدم المبالات باندي سي دغه اشکال موجود والی لکه مظهري چي ذکر کړی چي دوی په دې استهزاء سره کافران سوه، نو په تیه کي ولي موسی علیه السلام ملګري کوله الی اخیر ماقال المظهري، نو یو چا د صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه ددې مشکل د حل لپاره به یې د علیه الصلوة والسلام څخه پوښتنه کړې وای چي علیه الصلوة والسلام به یې حل

ورته بيان کړی وای، نو له صحابه کرامو ﷺ څخه چا د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه ونه کړه، نو دا معلومه ده چي ددوی په نيز دا آيت محمول دی پر استهزاء که کفر دی که هر څه، ولي اصحابو ته د بني اسرائيلو قديماً وحديثاً عادت معلوم وچي دوی په داسي خبرو باک نه کوي، دليل ددې خبري دادی چي موسی الطيلا چي اوويا مخور کسان کوه طور ته بوتله لپاره د معذرت د عبادة العجل، او د خدای پاک او د موسی الطيلا تر منځ خبري جاري وې او دې اوويا کسانو هم اورېدلې، نو دوی و موسی الطيلا ته داسي وويل "لن نؤمن لک حتی نری الله جهرةً ای علانية، فاخذتهم الصاعقة الی اخير الآية" نو ددوی مثال داسي دی لکه يو شاعر چي وايي

ان بني زملوني بالدم شنشنة اعرفها من اخزم

ولهذا اشعر قصة مذکورة في حواشي المطول

معذرت: بيان ډېر را څخه طويل سو لان الآية معرکة الآراء، نو درويش په مطالعه د ډېرو تفاسيرو کوشش وکړی چي هغه څه چي زما په عقل ناقص صحيح وه هغه مي را نقل کړه، وما علينا الا البلاغ والعلم الحقيقي عند منزل الکتاب، قال الله تعالی "لايکلف الله نفساً الا وسعها" او داغه رنګه درويش چي د تنقيد او اعتراض دروازه خلاصه ده لکن علی وجه الانصاف لا علی وجه الحسد والاعتساف، ولي چي خدای ﷻ د قرآن په ښوونه عليه الصلوة والسلام ته دا خواست ور ښولی دی چي "قل اعوذ برب الفلق، من شر ماخلق، ومن شر غاسق اذا وقب، ومن الشر النفثٰت في العقد، ومن شر حاسد اذا حسد ط" حاسدين دي هم دومره دلاوري نه کوي چي يو ثوک چي خدای ﷻ ته پناه وروړي دی يې له نه پسي پرېږدي، شعر ....

هم يحسدونني وشرناس کلهم من عاش في الناس يوماً غير محسود

قَالَ رَبِّ إِنِّي لَآ أَمۡلِكُ إِلَّا نَفۡسِي وَأَخِي

موسی الطيلا وويل اې خدايه زما اطاعت نه کوي مګر زما نفس او زما ورور يعني هارون الطيلا.

سوال: دا حصر به څرنګه وي او سره ددې چي يوشع او کالب خو هم د موسی اطاعت کاوه؟

ځواب: دا حصر اضافي دی نسبةً وعاصیانو ته د موسی علیه السلام د شکایت عنهم فلا یلزم ما الزمه السائل.

فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۲۵﴾

پس جلاوالی وکړې زموږ او د قوم فاسقین تر منځ، یعني هر یوه ته زموږ او ددوی جزاء موافق بالعمل ورکړې.

یوه سه: چي د فسق معنا خروج دی له اطاعت څخه د مولی حق ورسول ماخوذ من قولهم فسقت الرطبة عن قشرها ای خرجت.

فائده: له "بیننا" څخه مراد د موسی علیه السلام خپل ځان او ورور هارون علیه السلام دی او یوشع او کالب خو ددوی له تابعانو څخه دي، نو هغه دوه هم طبعاً داخل دي په دعاء کي د موسی علیه السلام فلا یرد ما یتوهم.

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً

خدای پاک وویل چي دغه ارض مقدسه حرامه ده پر دوی یعني پر بني اسرائیلو باندي په سبب د عصیان د دوی له امر څخه د خدای پاک چي قتال د جبابره وو سره و، څلوېښت کاله.

یوه سه: چي دا تحریم نه دی چي په شرع شریفه کي یې تحریم بولي مثلاً شراب خوري حرامه ده فعل د زناء حرام دی وغیر ذالک، ولي چي تحریم شرعي خو صفت دی د افعالو د مکلف بلکې تړوله احکام شرعیه او ارض مقدسه خو عین او ذات دی بلکې دا تحریم په معنا دمنع دی ای ممنوعة منهم لا یدخلون او نه پکښې اوسېدای سي.

یوه سه: چي "اربعین سنة" دا ظرف متعلق دی په محرمة پوري، نو دا تحریم موقت دی ابدي نه دی، نو دا سوال نه پیدا کېږي پر هغه تقدیر چي د کتب الله لکم ترجمه یې په لوح محفوظ سره وکړه سي، نو دا تحریم به د هغه منافي وي، وجه د عدم منافات داده چي منافات به هلته وای چي دا تحریم ابدي وای دا په څلوېښت کاله سره موقت دی، نو وروسته تر څلوېښتو کلو به دوی ورسي ارض مقدسه ته علی میعاد اللوح المحفوظ، او ددې خبر تائید هغه روایت کوي چي موسی علیه السلام اریحا فتح کړه په هغو بني اسرائیلو سره چي له تیه څخه ژندي پاته

سوي وه، او یوشع بن بنون پر مقدمة الجیش مقرر کړي وه او له جبابره سره یې جنګ وکړی او هغو ته یې شکست ورکړی، له هغو څخه یې بعض ووژل او بعض فراره سول، او بعضو اسلام قبول کړی، او موسی علیه السلام په هغه ارض مقدسه کي څه زمانه وه اوسېدی او بیا وفات سو.

درویش وايي: چي مظهري وايي لایعلم قبره احد انتهی دا سلب کلي منافي دی د حدیث سره د بخاري چي علیه الصلوة والسلام وایي چي که زه هلته وای ما به قبر د موسی علیه السلام خلګو ته ښوولی وای الی جانب الطریق عند الکثیب الاحمر الا ان یقال ان مراد المظهري لیس السلب الکلي عن جمیع افراد النوع الانساني بل السلب الکلي عن صنف بني اسرائیل لقوله تعالی "واذا قلتم یاموسی لن نصبر علی طعام واحد ی المن والسلوی، فادع لنا یخرج لنا مما تنبت الارض الی اخیر الآیة، حیث قال الله تعالی في جوابهم اهبطوا مصراً فان لکم ماسئلتم" ولي چي دا آیت دلالت پر دې کوي چي موسی علیه السلام ژوندی و، اهبطوا مصراً بعد الخروج من التیة وذالک بعد اربعین سنة.

درویش وايي: چي په دې خبره کي چي موسی علیه السلام ژوندی و او د جبابره وو سره جنګ هم ده وکړی، او و مصر ته د ورتلو په وخت کي هم موسی علیه السلام ژوندی و، لوی اختلاف د مفسرینو او د تاریخ پوهانو لکه تفصیل چي به یې راسي ان شاء الله تعالی، دا مذکوره قول چي تېر سو دا قول د بغوي و، او دی وایي چي دا اصح الاقاویل دی او مظهري یې هم تائید کړی دی په آیت مذکوره سره یعن واذ قلتم یموسی کمامر آنفاً.

يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

چي دوی سرګردان وه په مځکه کي، نو ته غم مه کوه پر هغه قوم چي فاسقان وه یعني هغه کسان چي له جنګ څخه د جبابره وو انکار وکړي، او دوی هم په دغه سبب فاسقان وبلل سول.

پوه سه: چي مخاطب په دې کي موسی علیه السلام دی، ولي چي دی پر هغه ښېرا چي بني اسرائیلو ته یې وکړه بقوله "فافرق بیننا وبین القوم الفاسقین" پښېمانه وه چي تا ولي

ښېرا اورته وکړه چي دوی په سرګرداني د تیه مبتلا سوه، نو خدای ﷻ و موسی علیه السلام ته وایي چي ته یې غم مه کوه، ولي چي دوی مستحق ددغه عذاب التیه دي په سبب د فسق ددوی یعني اعراض د امر الهي څخه چي جنګ د جبابره سره و.

پوه سه: چي معنی د "یتیهون یتحیرون في الارض ای ارض التیة" چي د یو لوی بیابان نوم دی چي بني اسرائیل څلوېښت کاله په دغه بیابان کي ګرځېدی چي دا بیابان شپږ فرسخه و، او دوی شپږ لکه مقاتل کسان وه او دوی به پر ورځ په ډېر کوشش سفر کاوه چي له دې بیابانه ووځي، مابښام چي په سو بیرته به هغه ځای ته راغله چي تېره شپه دوی په کوم ځای کي وه او په دې بیابان کي د ګرمۍ په موسم کي به وریځ ددوی پر سرو سایه کوله، او د شپې به یوه تنبه (لکړه) د نور پیدا کېدله چي دوی ته یې ټوله مځکه روښانه کول او د خوراک لپاره "من" خواږه شیان وه او د سپېدو څخه تر لمر ختو پوري په مثل د واوري اورېدله او دوی به ټولول، او "سلوٰی" وه چي پاخه تاروګان وه چي هر چا د خپل ضرورت مطابق جمع کوله، او کالي داغه یو جوت نه شیرېدل او نه خیرنېدل او وېښتان د ږېري، بریتو، سر او د نورو ځایو یې نه اوږدېدل چي غچي یا د سر چړې ته محتاجه سي، او اوبه یې د هغي ډبري څخه وې چي د موسی علیه السلام سره ورسره وه کما في سورة البقرة "فاضرب بعصاک الحجرﺁ" روح البیان وایي چي اصح د اقوالو دادی چي موسی او هارون علیهما السلام د تیه په ټوله سفر کي د بني اسرائیلو سره هم سفر وه او دا سفر که څه هم د بني اسرائیلو لپاره عقوبة التادیب و، لکن د موسی او هارون علیهما السلام لپاره خوشحالي او سلامتي وه ولي چي امتثال د امر الهي و او عبادت و، له دې سببه چي په دوی دوو کي د تادیب سبب عقوبت نه و، لکه د نمرود اور د ابراهیم علیه السلام لپاره.

درویش وایي: چي اختلاف د رواتو او مفسرینو په څلور ځایه کي دی.

(۱) موسی علیه السلام د ارض مقدسه فاتح له جبابره وو څخه و لکه مونږ چي دمخه وویل (۲) موسی علیه السلام بعد الخروج من التیة وفتح الجبابرة ژوندی و چي مصر ته ورغلی (۳) موسی او هارون علیهما السلام په تیه کي وفات سوه.

(۴) فاتح د جبابره وو يوشع بن نون ﷺ و، چي د موسى او هارون عليهما السلام وروسته خداى ﷻ ده ته نبوت ورکړى، والى كل من هذه الاقوال ذهب ذاهب.

درويش وايي: چي ددې ټولو اقوالو د دلائلو راوړلو به ډېري ورقي ونيسي او كتاب به ويونكو ته درد سر سي، ولهذا اعرضنا عن دلائل الكل.

قصة وفات هارون ﷺ: سدي رحمة الله عليه وايي چي موسى ﷺ ته جبرائيل راغلى او پيغام الهي يې راوړى چي د هارون اجل نژدې دى ته دى فلاني غره ته بوزه، نو موسى هارون عليهما السلام له ځانه سره ملگرى کړى او د هغه غره وجانب ته ولاړل، او په هغه غره کي يوه ښائسته درخته ولاړه وه چي مثل يې چا نه و ليدلى، او تر هغې درختي لاندي يوه خونه وه او په خونه کي يو پلنگ پروت و او پر هغه يو فرش اوار و، او ډېره ښه خوشبوئي پر پاشل سوې وه، هارون ﷺ چي ورته وکتل ډېر ښه خوند يې ورکړى، نو موسى ﷺ ته يې وويل چي زه به يو گړى پر دغه پلنگ بيده سم! موسى ﷺ ورته وويل بيده سه، هارون ﷺ ورته وويل چي ببرېږم كه صاحب البيت راغلى ماته به په غضب سي، موسى ﷺ ورته وويل چي ببغه بيده سه كه صاحب البيت راغلى زه دي د هغه له غضبه خلاصوم، نو هارون ﷺ چي بيده سو ملک الموت ورته راغلى، نو هارون و موسى ﷺ ته وويل "خدعتني ياموسى" زما سره دي چم وکړى اې موسى، نو هارون ﷺ وفات سو، هغه خونه هم پورته سوه هغه درخته هم ورکه سوه او پلنگ د آسمان پر خوا ولاړى، نو موسى ﷺ يوازي وبني اسرائيلو ته راغلى هغو ورته وويل چي هارون څه سو؟ موسى ﷺ چي د هارون ﷺ د مرگ قصه ورته وکړه، بني اسرائيلو ورته وويل چي هارون تا وژلى دى او يو ځاى به دي ښخ کړى وي، او بني اسرائيلو د قتل سبب دا ورته ووايه چي تر تا پر موږ باندي هارون گران و، نو ستا حسد ورسره پيدا سو او مړ دي کړى، موسى ﷺ ورته وويل ويحكم هارون خو زما ورور و، نو ما به څرنگه وژى، خو بني اسرائيلو موسى ﷺ ډېر تنگ کړى چي هارون هرو مرو تا وژلى دى، نو موسى ﷺ ولاړ سو دوه رکعته لمونځ يې وکړى او خداى ﷻ ته يې خواست وکړى چي دغو

بني اسرائيلو ته د هارون د مرگ قناعت وركړ، نو سرير د هارون عليه السلام په منځ كي د اسمان او مځكي راكښته سو چي بني اسرائيلو وليدی، نو يې قناعت وسو چي هارون موسی عليه السلام نه دی وژلی بلكې په خدايي مرگ مړ دی.

قصة موت موسیٰ عليه السلام: ابن اسحاق رحمه الله وايي چي د موسی عليه السلام اجل نژدې سو، نو خدای جل جلاله يوشع نبي كړی چي د موسی عليه السلام صاحب و، له دې سببه چي موسی عليه السلام له مرگه ډير بد وړه، نو خدای جل جلاله غوښتل چي د موسی عليه السلام په زړه كي د مرگ محبت پيدا كړي، نو د موسی عليه السلام په زړه كي شک پيدا سو چي زه ژوندی يم نو ولي خدای جل جلاله يوشع بن نون نبي كړی، په زړه كي يې دا وروگرځېدل چي ستا لكه چي اجل الموت نژدې سوی دی، نو له هم دې سببه هره ورځ چي به يوشع و موسی عليه السلام ته ورغلی موسی به پوښتنه ځني كوله يانبي الله ما احدث الله اليک؟ يعني خدای جل جلاله څه نوي خبري تاته استولي دي، يوشع به ورته وويل چي ما څو كاله ستا شاگردي وكړه ما كله ستا څخه پوښتنه كړي وه چي خدای جل جلاله تاته څه نوې خبره راستولې ده چي تا به نه وای ويلي چي خدای فلانی خبره ماته وحي كړې ده، يعني ته ولي زما څخه پوښتنه كوې د نوي خبري، نو موسی عليه السلام په ځان پوه سو چي مرگ دي نژدې سوی دی، چي يوشع و تاته حال نه وايي، نو باره د موسی عليه السلام موت خوښ سو او له ژونده يې بد راغله فمات.

درويش وايي: چي د موسی عليه السلام د موت په باره كي يو صحيح حديث چي بخاري هم روايت كړی دی له ابو هريره رضي الله عنه څخه لكن درويش نه كړی رانقل چي عوام الناس به د هغه حديث له كبله په زړو كي څه وگرځوي، او توجيه به يې هم نه سي كولای، او وهب بن منبه رحمه الله وايي چي موسی عليه السلام يوه ورځ د يو كار لپاره صحراته ووتی كه څه گوري چي ملكي يو ځای قبر جوړوي موسی عليه السلام چي ورته وكتل ډير خوندآور قبر و او ډير خوشبويه او ښه فرش هم پكښې هوار و، موسی عليه السلام و ملكو ته وويل چي دا قبر مو د چا لپاره جوړ كړی دی؟ ملكو ورته وويل لعبد كريم علی الله، موسی عليه السلام ورته وويل چي رشتيا دا بنده پر خدای ډير قدر لري چي تاسي يې د هغه لپاره په داسي ښكلا قبر جوړولو مامور كړي

یاست، ملکو ورته وویل یاصفي الله ستا خوښه ده چي دا قبر ستا وای؟ موسی ورته وویل چي ښېخي مي خوښه ده، ملکو ورته وویل ورشوه سه پکښي پرېوزه او توجه و خدای ﷻ ته وکړه، موسی علیه السلام هم ورغلی پکښي پرېوتی او توجیه یې وخدای ﷻ ته وکړه او یوه لنډه ساه یې وکښل او وفات سو، ملکو خاوري پر سمي کړې، راویان وایي چي د موسی علیه السلام عمر یو سل او شل (۱۲۰) کاله و.

پوښتنه: دا څه سبب دی چي د موسی علیه السلام د ژوندانه په کارنامو او د هارون علیه السلام د وفات په باره کي دومره ډېر اختلاف موجود دی؟

ځواب: یو خو دا سبب دی چي دا واقعاتي په زرو کلونه دمخه پېښي سوي، او بل اصلي سبب دادی چي دا حکایات اکثره مبني دي د یهودانو پر تاریخ چي بعض به یې صحیح وي او بعض به یې موضوعي وي، والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ م

او ته اې محمده ﷺ ووایه پر دوی یعني پر اهل کتابو خبر او قصه د دوو زامنو د ابو البشر آدم علیه السلام چي هغه دوه زامن یې هابیل او قابیل وه په حق سره، یعني چي موافق د تاریخ سره د اهل کتابو وي.

پوه سه: چي "بالحق" باعتبار الموصوف المحذوف مفعول مطلق دی "اتل" یعني تلاوت متلبسة بالحق او یا حال دی له ضمیر څخه د "اتل" چي علیه الصلوة والسلام ته راجع دی ای متلبساً بالصدق.

پوه سه: چي اهل علم د تاریخ اسلامي او د اهل کتابو وایي چي د تمامو انسانانو جده چي حوای رضي الله عنها یې نوم و له آدم علیه السلام څخه یې په یوه حمل یو نر او یوه ښځه زېږول، او ټوله اولاد د حواء نر او ښځي ځلوېښت ته ورسېدې په شل حمله کي، اول نر چي قابیل یې نوم و دده غبرګولې اقلیما نومېده، او د دوهم حمل نر د هابیل په نامه و او دده غبرګولې لبودا نومېده، او د اخیري حمل د نر نوم یې ابو المغیث و، او د غبرګولې نوم یې ام المغیث و، او له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت دی چي آدم علیه السلام تر هغه وخت ژوندی و چي زامن، لونې، لمسیان، کړوسیان وغیرهم یې ځلوېښت زره ته ورسېدل.

اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا

پوه سه: چي کلمه د "اذ" ظرف ده د "نباء" او یا حال ده له "نباء" څخه ای کائنا ذالک انباء ابنی آدم.

پوه سه: چي قربان نوم دی د ما یتقرب بها الی الله تعالی که یوه ذبیحه وي یا غنم اوړه وي وغیرهما.

پوښتنه: قربان هر یوه د قابیل او هابیل وکړی کما یدل علیه لفظ قربا بضمیر التثنیة فلم اورد لفظ قرباناً مفرداً؟

ځواب: یو خو لفظ د قربان مصدر دی تثنیه او جمع پکښي برابر دي، او بعض علماء تقدیر ورسره کوي ای قرب کلواحد منهما قرباناً.

فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ ۭ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ ؕ

نو د یوه قربان قبول سو چي هابیل و او د هغه بل دا نه سو قبول چي قابیل و، نو یې ورته وویل چي زه تا وژنم.

تفصیل المقام: په وخت کي د آدم علیه السلام قاونون الهي دا و چي د یوه حمل د غبرگویانو نر او ښځي نکاح نه وه سره روا، او د یوه بطن د نر نکاح د بل بطن د ښځي سره روا وه، نو آدم علیه السلام به داسي کول چي نر به یې بالغ سو د هغه بل بطن ښځه به یې په نکاح ورکوله، نو څه وخت چي قابیل او هابیل ځوانان سوه، نو خدای جل جلاله آدم علیه السلام امر کړی چي د قابیل خور چي اقلیما یې نوم و وه هابیل ته په نکاح ورکړه، او د هابیل خور چي لبودا نومېده وه قابیل ته په نکاح ورکړه، لکن د قابیل غبرگولې ډېره ښائسته وه او د هابیل خور بدرنگه وه، نو قابیل وویل چي زه خپله غبرگولې خور په خپله په نکاح کوم هابیل ته یې نه ورکوم، دده دا خیال و چي د یوه بطن نر او د بل بطن ښځه په نکاح ورکول حکم الهي نه دی بلکې د آدم له خوا دی، نو قابیل و آدم علیه السلام ته انکار وکړی چي زه خپله خور هابیل ته نه ورکوم بلکې انا احق بها، او د قابیل د هابیله سره لوی حسد په زړه کي پیدا سو، نو آدم و قابیل ته وویل چي پر قربان به فیصله سره وکړو چي په دوی کي دا رواج و چي

سره اختلاف به يې سو، نو به يې يو خيرات خداى وهست وكړى، نو كوم سړى چي به پر حق و، نو له اسمانه به سپين اور راغلى او د هغه صدقه به يې اسمان ته يوړه او چي پر ناحقه به و د هغه صدقه به خپل پر ځاى پاته سوه، كه به غوښي وې لېوانو به وخوړلې او كه به دانې وې مرغانو به وخوړلې، او بعض علماء وايي چي هغه پاته قربان پر فقيرانو وېشل كېدى، نو هابيل چونكه مواشي درلودې، نو يو ښه غټ پوسه څه شيدې او يو څه پېروى يې په قربان كي كښېښوى، او قابيل يو اندازه لږ او بې كاره غنم په قربان كي كښېښول، له اسمانه چي اور راغلى د هابيل پوسه يې اسمان ته پورته كړى او د قابيل غنم ځاى پر ځاى پاته سوه، نو د قابيل په زړه كي نور غضب، بغض او حسد د هابيله سره پيدا سو، سعيد بن جبير رضي الله عنه وايي چي دغه پوسه د هابيل په جنت كي روزل كېدى تاچه په وخت كي د ذبح د اسماعيل تر چاړه لاندي د ابراهيم عليه السلام كښېښول سو او ذبح سو، نو د قابيل په زړه كي حسد مضمر و حتى چي آدم عليه السلام د بيت الله شريفي زيارت ته ولاړى او ميدان خالي سو، نو قابيل و هابيل ته وويل زه تا وژنم، هابيل ورته وويل ولي؟ قابيل ورته وويل له دې سببه چي خداى جل جلاله ستا قربان قبول كړى او زما دا يې نه كړى قبول، او بل دا چي ته زما ښائسته خور په نكاح كوې او ستا بدرنگه خور ماته په نكاح راكوې، نو هابيل ورته وويل چي په دې كي زما څه گناه ده.

قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾

خداى جل جلاله خو قربان د هغه چا قبلوي چي له متقينو څخه وي، يعني له خدايه بېرېږي يعني حكم الهي ته غاړه ايږدي او د چا سره حسد نه كوي، اشاره يې ودې ته وكړه چي حاسد بايد په خپل گرېبان كي وگوري او گناه كبيره د حسد له ځانه لېري كړي.

پوښتنه: آيا قابيل په دغه حسد او قتل د ورو كافر سو كه څرنگه؟

ځواب: ابن ابي شيبه له ضحاك څخه روايت كړى دى په تفسير كي ددې آيت "انما يتقبل الله عن المتقين، قال الذين يتقون الشرك" له دې تفسير څخه خو داسي معلومېږي چي قابيل كافر سو لكن صحيح داده چي قابيل په حسد سره د هابيل او په قتل سره كافر نه دى بلكي مرتكب د دوو كبيره گنهو دى، والله اعلم،

او هابيل و قابيل ته وويل.

لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقۡتُلَنِي مَآ أَنَا۠ بِبَاسِطٖ يَدِيَ إِلَيۡكَ لِأَقۡتُلَكَۖ إِنِّيٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢٨

پوه سه: چي لام موطئه د قسم محذوف دی، والمعنی قسم په خدای ﷻ دی که ته ماته وغځوې لاس چي ته ما وژنې، زه نه يم غځونکی د لاس وتاته ددې لپاره چي زه تا مړ کړم، په سبب ددې چي زه له خدايه بېرېږم چي تا وژنم له هغه خدای ځخه چي خدای دی د عالميانو.

پوه سه: چي عبدالله بن عمرو رضي الله عنه وايي قسم په خدای دی چي مقتول يعني هابيل قوي و تر قابيل، لکن د خدای ﷻ له خوفه يې مقابله نه ورسره وکړه، بلکې د تسليم لاره يې غوره کړه للاثابة يوم القيامة، مجاهد رحمة الله عليه وايي چي د آدم عليه السلام په دين کي حکم دا و چي که يو سړي د بل سړي قتل کوی منع به نه ورته کوي بلکې صبر به کوي، او يا له دې سببه چي دا قتل افضل و تر منعي او مقابلې قال عليه الصلوة والسلام کن عبدالله المقتول ولاتکن عبدالله القاتل.

پوه سه: چي ابن سعد رحمة الله عليه په طبقات حديث کي له عبدالله رضي الله عنه ځخه روايت کړی دی چي زموږ په شريعت کي که څه هم مقابله د مريد القتل سره روا ده لکن بيا هم تسليم او صبر افضل دی، لکه امير المؤمنين عثمان رضي الله عنه چي دغه لاره غوره کړه.په هغه وخت کي چي باغيانو د مصر دی په خپل سرای کي تر محاصره لاندي نيولی و، حتی چي ابوهريره رضي الله عنه وايي چي زه په دغه وخت کي د محاصرې د عثمان رضي الله عنه کورته ورغلم او ما ورته وويل چي زه ستا سره کومک کوم، عثمان راته وويل ايسرک ان تقتل الناس جميعاً واياى معهم" آيا تاته ای ابو هريره دا خوند درکوي او داسي دي خوښه ده چي ټوله خلگ ووژل سي اوزه هم ورسره ووژل سم، ابو هريره رضي الله عنه وايي ما ورته وويل يا داسي کار خوند نه راکوي، نو عثمان رضي الله عنه راته وويل که زه قتل کړم يو مسلمان گويا ما ټوله مسلمانان قتل کړه هغه و چي حضرت عثمان رضي الله عنه د تهجد لمونځ په کور کي کړی و او د قرآن وظيفه

یې کول چي باغیانو کور ته ور واوښتل او سر یې په توره ځندي پرې کړی، او د
حضرت عثمان ﷛ وینې پر دې آیت باندې ولګېدې "فسیکفیکهم الله
وهو السمیع العلیم" درویش وایي چي د حضرت عثمان ﷛ د قتل قصه ډېره
اوږده ده په بل ځای کې به راسي ان شاء الله العزیز، او هابیل ورته زیاته کړه.

إِنِّيٓ أُرِيدُ أَن تَبُوٓأَ بِإِثۡمِي وَإِثۡمِكَ

زما دا اراده ده چي تا نه قتل کوم چي رجوع وکړې یعني وخدای ﷻ ته په ورځ د
قیامت زما په ګناه سره، او خپل په ګناه یعني که ته ما قتل کړې ای ترجع متلبساً
بالاثمین، یوه ګناه زما ده چي ما یې عمل کړی وي، او یو ستا ګنهونه دي چي تا
زما سره د حسد او د بغض له لاري خپل کړي او په اخیر کي مي مړ هم کړې.

فَتَكُونَ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلنَّارِۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُاْ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾

نو ته به وسې له اصحابو څخه د اور یعني دوږخ، او همداغه اور دوږخ جزاء ده د
ټولو ظالمانو یعني وانت منهم.

پوه سه: چي "باثمي واثمک" دواړه حال دي له ضمیر څخه د "تبوء" ای تبوء
متلبساً باثمي ومتلبساً باثمک، ولي چي مظلوم ته له حسناتو څخه د ظالم ورکول
کېږي په ورځ د قیامت جزاءً لظلمه، او که چېري ظالم حسناتې نه درلودې، او یا
یې درلودې لکن حسنات یې دمخه تر اداء د حقوق الناس خلاصي سوي وې، نو
پر ظالم ګنهونه د مظلوم طرح کوي او دوږع ته یې اچوي، لکه څنګه چي په
صحیح حدیث کي راغلي دي چي روایت یې ابو هریره ﷛ کړی دی چي سره د
اختصاره یې حاصل دادی چي رسول الله ﷺ وفرمایل "المفلس من امتي من یاتي
یوم القیامة بصلوة، وصیام و زکوٰة" مسکین یعني حقیقي هغه څوک دی چي
راسي په ورځ د قیامت د لمونځو، روژو او زکوات سره یعني دا افعال یې کړي وي
"ویاتي قد شتم هذا واکل ما هذا وسفک دم هذا وضرب هذا" او داسي راسي چي
بعضې خلګو ته یې ښکنځل کړي وي، او د بعضو خلګو مال یې خوړلی وي، او د
بعضو خلګو وینه یې توی کړې وي، او بعض کسان یې وهلي وي، نو یوه مظلوم

ته دده حسنات ورکړه سي او بل مظلوم ته دده حسنات ورکړه سي، يعني وهکذا الى اخير المظلومين، نو که يې حسنات تمامي سوې دمخه تر اداء د حقوق د مظلومينو، نو د هغو گنهونه راواخلي پرده يې طرح کړي، بيا يې نو دوږخ ته واچوي، رواه مسلم بطوله.

فَطَوَّعَتۡ لَهُۥ نَفۡسُهُۥ قَتۡلَ أَخِيهِ

نو خوښه کړه نفس دده يعني د قابيل د ورور وژل يعني د هابيل.

پوه سه: چي کلمه د "له" يې لپاره د زيادت ربط ده يعني اصل يې دا و فطوعت نفسه يعني نفس دی دعوت کړی وقتل ته د ورور او ده يې په خوله وکړه، ابن جريج وايي چي ابليس وده ته په رنگ د سړي سو يو مرغه يې را واخستی سر يې پر ډبره ورکښېښود او په بله ډبره سره يې سر ور وکوټی او مړ يې کړی، او قابل ورته کتل، نو د خپل ورور هابيل د قتل چم يې زده کړی، نو قابيل د هابيل سر د دوو ډبرو تر منځ کړی او مړ يې کړی، بعض علماء وايي چي هابيل و خدای جل جلاله ته صبر وکړی يعني قابيل په ښکاره مړ کړی، او بعض علماء وايي چي هابيل بيده و قابيل په لو ډبره پر سر وواهه هغه مړ سو.

درويش وايي: چي په اولاد کي د آدم عليه السلام هابيل اول سړی و چي ظلماً ووژل سو، او قابل اول ظالم دی چي قتل يې وکړی، په صحيح حديث کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام ويلي دي چي هرخو ناحقه قتلونه چي کېږي د قيامت تر ورځي پوري، نو قابيل په گناه کي ورسره شريک دی لانه اول من سن القتل بغير حق.

فَقَتَلَهُۥ فَأَصۡبَحَ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ۝٣٠

نو قابيل خپل ورور هابيل مړ کړی، نو وگرځېدی قابيل له خسران کونکو خلگو څخه هم په دنيا کي، ولي چي ټوله باقي مانده عمر يې په غم کي و، او په اخرت کي هم ولي جنت يې په دوږخ بدل سو، او تاريخ وايي چي هابيل د شلو کلو په عمر کي ووژل سو، تاريخ وايي قابيل چي هابيل مړ کړی نو حيران و چي اوس نو څه په وکړم، او درندگان شاوخوا د هابيل د غوښو خوړلو لپاره په انتظار وه، نو

قابیل هابیل په یوه توبره یا گونۍ کي واچاوه او په شا یې کړی تر څلوېښت ورځو پوري، او ابن عباس رضي الله عنه وايي چي یو کال یې په شا وگرځاوه حتی بدن یې تغیر وخوړی، او مرغان و درندگان به په پسې وه چي کله به یې بوغورځوي چي وه یې خورو، اخیر خدای جل جلاله دوه کارگان پیدا کړه چي سره جنگ یې کړی یو کارگه بل وواهه مړ یې کړی، نو وروسته ژوندي کارگه په موښکه او پښو سره خاوري وشنلې او مړ کارگه یې پکښې ښخ کړی قابیل ورته کتل کما قال الله تعالی.

فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَّبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهٗ كَيْفَ يُوَارِيْ سَوْءَةَ اَخِيْهِ قَالَ يٰوَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ سَوْءَةَ اَخِيْ فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِيْنَ ﴿۳۱﴾

نو خدای جل جلاله راواستاوه کارگه چي کیندله یې مځکه تاچي ووینې خدای پاک یا کارگه چي څرنگه سړی پټوي جسد میت د خپل ورور.

فائده: ضمیر مرفوع د "یریه" څوک وايي راجع دی و خدای جل جلاله ته، او بعض علماء وايي چي کارگه ته راجع دی، او ضمیر منصوب وقابیل ته راجع دی، او مراد له "سوءة" څخه د مړي جسد دی که څه هم په اصل کي خو سوءة عورت ته وايي چي کشف یې سړی په غم کي اچوي پر جسد د میت اطلاق له دې سببه وسو چي د میت و جسد ته کتل هم بد ښکارېږي.

پوښتنه: کارگان خو دوه وه، نو څرنگه یې "غراباً" په لفظ د مفرد راوړی؟

ځواب: غراب اسم جنس دی، او بل دا چي په قابیل لیدل ښخول د مړي خو د یوه کارگه کار و، مړی کارگه خو په دې لیدلو کي کار نه لري.

فائده: رؤیة دلته علمي دی د سترگو نه دی، ولي چي په سترگو خو قابیل مواراة الغراب لیدی لا موارات سوءة الاخ.

پوښتنه: خدای پاک الهام د موارات المیت وکارگه ته وکړی قابیل ته یې نه وکړی لپاره د تحقیر د قابیل، او تنبیه یې پر دې وکړه چي قابیله ته اهون یې پر خدای جل جلاله

تر کارګه، راوي وايي قابيل چي هابيل قتل کړی بدن يې تول تک تور سو، آدم عليه السلام چي له بيت الله څخه راغلی، نو له قابيل څخه يې پوښتنه وکړه چي ورور هابيل دي چېري دي؟ قابيل ورته وويل چي زه نه يم په خبر زه خو د هابيل وکيل نه وم، آدم عليه السلام ورته وويل چي تا وژلی دی، نو ځکه دي بدن تور سوی دی، آدم عليه السلام له قابيل څخه بېزاري اختياره کړه ومکث بعد ذالک مائة سنةً لايضحک.

پوه سه: چي مقاتل له ضحاک رحمة الله عليه څخه او هغه له ابن عباس رضي الله عنه څخه داسي يو روايت راوړی دی چي قابيل چي هابيل قتل کړی آدم عليه السلام په مکه مکرمه کي و، د ټولو درختو بلګونه ورژېدل او خوراکي شيانو هم تغير پيدا کړی، او مېوې ټولې توروې سوې اوبه د آدم عليه السلام پر خوله بې خونده وې، او ځکه ټوله سپېره معلومېده، نو آدم عليه السلام وويل چي په ځمکه کي يو نوی بد کار پېښ سوی دی، نو هند ته راغلی هغه و چي قابيل هابيل وژلی و، نو دا دوه بيته يې وويل.

تغيرت البلاد ومن عليها — فوجه الارض مغبر قبيح
تغير کل ذی طعم ولون — وقل بشاشة الوجه المليح

لکن ابن عباس رضي الله عنه وايي چي هغه څوک چي وايي چي آدم عليه السلام شعر وواېه، نو دروغ يې وويل پر خدای او پر رسول د خدای جل جلاله، ولي چي محمد صلی الله عليه وسلم او ټوله انبياء په نفي کي د شعر سره برابر دي، او قرآن کريم خو له شاعريت د عليه الصلوة والسلام نفي کړې ده، او په حديث کي هم راغلي دي "ما انا بشاعر" لکن خبره داده چي آدم عليه السلام د هابيل په وژلو کي په سرياني ژبه يوه مرثيه وويل لکن په نثر سره نه په نظم سره، نو آدم عليه السلام وشيث عليه السلام ته وويل يا بني ته زما وصي يې دغه زما مرثيه د هابيل په باره کي په ياد لره تاچي په مرور د زمانې تر ډېره پاته سي، نو خلګو ته به رقت او د زړه نرمي ورپيدا کوي، نو دا مرثيه پاته وه چي يعرب بن قحطان ته ورسېده او يعرب په عربي او سرياني دواړو ژبو خبري کولې او شاعر هم و، نو هغه مرثيه د آدم عليه السلام په باره کي د هابيل چي په سرياني ژبه وه وعربي ته يې را نقل کړه او پر وزن شعري يې جوړه کړه او پر هغه دوو مقدمو بيتو يې دوه بيته نور ورزيات کړه.

ومالي لا اجود بسكب دمع　　　وها بيل تضمنه الفريج
ارى طول الحياة علي غماً　　　فهل انا من حياتي مستريح

تاريخ انبياء وايي چي د آدم عليه السلام عمر چي يو سل او دېرش کاله و د هابيل تر قتل پنځه کاله وروسته خداى پاک وده ته له حواء ښځه زوى ورکړى چي شيث يې نوم و معناه هبة الله، يعني په عوض کي د هابيل، او شيث عليه السلام لوى عابد سړى و، په ساعاتو کي د ورځي او د شپې، او پنځوس صحيفې يې پر ده نازل کړي دي، نو شيث عليه السلام د آدم عليه السلام وصي او ولي عهد وګرځېدى، او آدم عليه السلام وقابيل ته وويل ځه ولاړ سه "طريداً شريداً فزعاً" ترټلې، سرکښته او بېرونکى، نو قابيل خپله خور تر لاس ونيول او له آدم عليه السلام ښځه وتښتېدى د يمن عدن ښار ته ولاړى او هلته چي بعض اولاد الاولاد د آدم عليه السلام موجود وه د هغو سره يو ځاى سو، او بليس لعين د سړي په رنګ کي ورته راغلى او ورته وه يې ويل چي د هابيل قربان چي اور وخوړلى هغه په پټه د اور عبادت کاوه، نو ته هم بيت النار جوړ کړه او د اور عبادت شروع کړه چي ستا او د پسمانده ګانو به فائده وي، نو قابيل بيت النار جوړ کړى، اول د اور عبادت چي په دنيا کي شروع سوى دى هم ددغه قابيل ميراث دى، او د قابيل اولاد په لهوه ولعب د سورنا او طنبور او ډولک ربابو اخته وه او شراب يې ځيښل، او زنا او نور فواحش يې کوله حتى غرقهم الله بطوفان نوح عليه السلام، او د شيث عليه السلام نسل باقي پاته سو الى اليوم القيامة.

پوښتنه: عبيد الله تا دمخه وويل چي قابيل کافر نه دى، اوس وايي چي هغه آتش پرست کافر دى؟

ځواب: ما چي وړاندي وويل ما داسي وويل چي په قتل د هابيل او دده سره په حسد نه دى کافر، ولي چي په ګناه کبيره سړى کافر کېږي نه، او اوس چي ما دى کافر وباله په سبب ددې چي د اور عبادت يې شروع کړى، او عبادت د غير الله شرک دى.

درويش وايي: چي دا خبره ډېره صحيحه ده چي پر صغيره ګنهو همېشه توب کول يعنې پښېماني نه پر کول په کبيره ګناه سړى اخته کوي، او همېشه توب پر کبيره ګناه اخير سړى کفر ته رسوي فتفکر في حال قابيل مع ابيه آدم عليه السلام و مع اخيه هابيل.

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۛۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِیْٓ اِسْرَآءِیْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَیْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِی الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِیْعًا ؕ

پوه سه: چي كلمه د "من" ابتدائيه ده او متعلق په "كتبنا" پوري ده.

والمعنى په سبب د وقوع د جنايت عظيمه من ابن آدم يعني قابيل چي هابيل يې ناحقه قتل كړی، او لپاره د بندولو له دې كار څخه يعني ناحقه قتل په اينده كي نه كېږي موږ ليكلي وه پر بني اسرائيلو يعني په تورات كي كه وواژه يو سړي بېله قصاصه د بل نفس، او بېله فساد د قطاع الطريق غلو، يا زناء بعد الاحصان چي په رجم يې مرګ روا دی، نو بېله دغو اسبابو كه څوک بل څوک قتل كړي، نو ګويا ټوله انسانان يې قتل كړه، ددې آيت تاويل حسن بصري رحمة الله عليه دا ډول كوي چي د يوه نفس په قتل سره قاتل قصاصېږي لكه ټوله خلګ چي مړه كړي او پر قصاصېږي، او كه څوک يو نفس ژوندی كړي يعني ولي د مقتول و قاتل ته عفوه وكړي او قصاص يې نه كړي لكه ټوله خلګ چي ژوندي كړي يعني په ثواب كي، حسن بصري رحمة الله عليه وايي چي مقصود ددې آيت تعظيم د قتل النفس دی او احياء د نفس دی په عفوه سره من القصاص لپاره د بېرولو د خلګو عن قتل النفس، يعني بغير حق او ترغيب دی د خلګو في العفو عن القصاص، او ابن عباس رضي الله عنه په روايت د عكرمه وايي من قتل نبياً او يا سلطان عادل فكانما قتل الناس جميعاً في الوذر يعني په ګناه كي، او كه چا د يو نبي مرسته وكړه يعني له مرګه يې خلاص كړی، او يا يې د امام عادل سره كومک وكړی او له قتل څخه يې وساتی فكانما احياء الناس جميعاً، او مجاهد رحمة الله عليه وايي چي څوک يو نفس محرمه قتل كړي ځای يې دوږخ دی لكه ټول خلګ چي مړه كړي هم ځای يې دوږخ دی من التاويلات.

وَمَنْ اَحْیَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْیَا النَّاسَ جَمِیْعًا ؕ

دروېش وايي: چي ددې آيت ژباړه او تاويل دمخه آنفاً تېر سوه.

وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَیِّنٰتِ ؗ

په تحقيق سره راغلي دي ودوی ته رسولان زموږ يعني يو په بل پسي په معجزاتو واضحاتو سره.

پوه سه: چي لام د "لقد" موطئه د قسم محذوف دی او د "جائتهم" ضمير د جمع راجع دی وبني اسرائيلو ته لان الكلام معهم، كه څه هم روح البيان و اهل کتابو ته مطلقاً راجع کړی دی.

پوه سه: چي له "رسول" څخه مراد هغه اصطلاحي معنی نه ده چي متجدد دين به لري، ولي چي انبياء د بني اسرائيلو ټوله پر دين د موسیٰ علیه السلام وه او کتاب يې تورات و، بلکې رسول دلته په معنی د نبي دی الا ان يقال انه مبني على مذهب من قال ان النبي والرسول بمعنى واحد.

ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذَٰلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

وروسته بيا نو ډېر ددوی يعني بني اسرائيلو وروسته تر ارسال د رسولانو او د تاكيد د امر په نه کولو سره د امثالو د جنايت د قابيل اسراف کونکی دی په قتل او باک هم نه په کوي.

پوه سه: چي اسراف تجاوز دی له حدودو څخه د اعتدال چي خدای جل جلاله امر په کړی وي من غير مبالات يعني باک نه په کوي.

فائدة في الآيات السابقة: په حديث کي د براء بن عازب رضي الله عنه چي ابن ماجه يې روايت کړی دی راغلي دي! چي رسول الله صلی الله علیه وسلم وويل "لزوال الدنيا اهون على الله من قتل مؤمن بغير حق" يعني خرابول د دنيا سپک دی پر خدای جل جلاله باندي تر قتل د مؤمن بېله حقه د قتل، وقد ذكرنا موجبات القتل عن قريب.

پوه سه: چي سليمان بن علي و حسن بصري رحمة الله عليه ته وويل په باره کي ددغه آيت وويل "وكتبنا على بني اسرائيل الى اخيرها" چي دا احکام زموږ لپاره هم دي لکه د بني اسرائيلو لپاره چي دي؟ حسن رحمة الله عليه ورته وويل ای يعني هو والذي لا اله غيره ماكان دماء بني اسرائيل اكرم على الله من دمائنا، هو! زموږ لپاره هم دی، ولي چيويني د بني اسرائيلو عزت مندي نه دي پر خدای جل جلاله زموږ تر وينو.

إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ

نه ده جزاء او عذاب د هغو کسانو چي جنګ کوي د خدای او د رسول سره د

خدای جل جلاله مگر دا وروسته چي راځي.

پوه سه: چي مراد له جنگ څخه د خدای او د رسول، جنگ دی د دوستانو سره د خدای او د رسول وهم المسلمون، خدای جل جلاله خپل د دوستانو جنگ خپل او خپل د رسول جنگ وگرځاوه لپاره د تعظیم د دوستانو د خدای او د رسول.

پوه سه: چي مراد له دغې محاربې څخه په قول د روح البیان قطع الطریق دي چي یو قوم وي ذی شوکة او سلاح وي په صحراء کي سره جمع سي، او د مسلمانانو پر اموالو تعرض کوي او د مسلمانانو پر وینه او ازواجو تعرض کوي.

وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا

او کوشش کوي په مځکه کي د فساد چي دا مذکوره شیان او اعمال وه.

پوه سه: چي "فساداً" حال دی له ضمیر څخه د "یسعون" ای حال کونهم مفسدین اصل نزول ددې آیتو په قوم د هلال بن عویر اسلمي دی چي هغه د علیه الصلوة والسلام سره قرار داد او معاهده کړې وه، چي زه او زما قوم نه ستا سره کومک په جنگ کي کوو، او نه د نورو کفارو مرسته کوو ستا سره په جنگ کي. او هغه څوک مسلمانان چي تاته درځي زموږ پر لار هغه زموږ له خوا څخه په امن کي دي، او هغه څوک چي په قصد د اسلام و مدینې ته ځي زموږ پر لار هغه هم زموږ له خوا څخه په امن کي دي، نو یو قوم د بني کنانه وو د علیه الصلوة والسلام وخواته روان وه د اسلام راوړلو اراده یې وه، د هلال د قوم پر لار تېرېدل او هلال په خپله په دغه ورځ حاضر نه و، نو د هلال قوم د هغو بني کنانه وو لار ونیول نو هغه یې مړه کړه او مالونه یې ځني لوټ کړه.

سوال: څوک خو په نفس ارادي د اسلام له حربي توبه نه وځي او حد خو په قطع الطریق کي د حربي نسته که څه هم مسامن حربي وي، نو دې قوم ته د هلال ولي حد وتاکل سو کما سیئاتي؟

ځواب: معنی د یریدون الاسلام یریدون تعلم احکام الاسلام ده، یعني مسلمانان خو د مخه لا وه.

فائده محاربه او فساد چونکه پر مختلفو اقسامو دی لکه (۱) قتل بدون اخذ

المال (۲) او بل قتل دی سره د اخذ المال (۳) اخذ المال بدون القتل (۴) صرف بېرېول بدون القتل واخذ المال، نو په دې راتلونکو آیتو کې یې د هرې مرتبې لپاره جزاء وټاکل.

أَنْ يُقَتَّلُوٓا

یعني حداً او پر صلب دې نه اچوي دا په هغه صورت کې چې دوی یوازې قتل کړی وي که څه هم اولیاء د مقتول عفو ورته وکړي لکن ددوی عفو ته اعتبار نسته، ولې چې دا حق د شرعي شریفي دی حق العبد نه دی، او په دې کې هم فرق نسته که یې په آله جارحه لکه توره وغیره قتل کړی، او که یې په ډبره وژلی وي او که یې په لرګي وهلی وي مثلاً الی غیر ذالک.

أَوْ يُصَلَّبُوٓا

یا دې یې په دار کړي که یې قتل او اخذ المال دواړه کړي وي.

فائده: صلب دا بولي لکه د لاندې پسه چې پر یو لرګي واچوي او په نس او نورو ځایو کې یې په نېزو او چړو ووهي تر څو چې مري، او که یې پر مځکه مړ کړي بیا دې پر دار نه اچوي لانه لا فائدة فیه، یعني زجر د ورته کار څخه.

أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَافٍ

او یا دې ور پرې کړه سي لاسونه او پښې ددوی، یعني رسته لاسونه ور پرې سي له اول بنده څخه، او چپه پښې دې ورپرې کړل سي د بجلکي سره که یې وازي مالونه اخستي وه یا له مسلمان څخه او یا له اهل ذمه څخه لکن دومره مقدار روپۍ وې چې پر دغو قطاع الطریقو وېشل سوي وای هر یوه ته لس درهمه ور رسېدل، او یا برابر د لس درهمه که نقدي روپۍ نه وي بلکې نور عرض وه.

فائده: قطع د رسته لاس خو یې په سبب د مال د وړلو ده، او قطع د چپه پښې یې په سبب ددې ده چې دوی امنیت د لارې ګډوډ کړی و.

أَوْ يُنفَوْا مِنَ الْأَرْضِ

او یا له مخه څخه د مځکې ورک کړل سي یعني په محبس کې دې بندیان کړي

او بعض اهل مذهب وايي چي له وطنه دې فراره کړي، والاول هو مذهب الحنيفية نو چي بنديان يې کړه شر ددوی به دفع سي او څه ناڅه تعزير دې هم ورکړي دا پر دې تقدير چي قطاع الطريق صرف خوف زده کړي وه تېرونکي پر دوی نه يې وژلي وه او نه يې مال ځني اخستی و، نو دا سبب ددوی په سبب د امنيت د لاري چي دوی ګډوډ کړی و.

ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾

دغه مذکوره جزاګاني دوی لره رسوايي ده په دې دنيا کي، او دوی لره په اخرت کي لوی عذاب دی.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٤﴾

مګر نه هغه قطاع الطريق چي توبه وکاږي له قطع الطريق څخه دمخه تر دې چي تاسي قادره کېدای پر دوی، نو چي دمخه يې توبه وکښل، نو تاسي په دې پوه سئ چي خدای ﷻ غفور دی يعني ګناه بخښونکی دی او علاوه پر هغه مهربان دی پر ګناه کارانو توبه کونکو باندي.

فائده: استثناء د مخصوص په هغه څه پوري چي له حقوق څخه د خدای ﷻ وي، او هر چي حقوق د انسانانو دي هغه په دې توبې سره نه ساقطېږي مثلاً که قاطع الطريق يو سړی وژلی و، او بيا قبل القدرة عليه توبه وکښل نو په دې توبه وژل دده حد اّخو ساقط سو، ولي دا حق الله و، او ولي د مقتول پر خپل حق پاته دی من القصاص او العفو، ولي چي دا حق العبد دی، او که قطاع الطريق له چا څخه ډېر مال اخستی و او بيا قبل القدرة عليه توبه وکښل نو لاس او پښه يې نه پرې کېږي ولي چي دا حق الله دی په توبه ساقط سو، مګر د صاحب المال حق باقي دی په مال کي د قطاع الطريق پر قاطع يې رد واجب دی، او که قاطع الطريق بعد القدرة عليه توبه وکښل، روح البيان وايي چي له ظاهر څخه د آيت خو داسي فهمېږي چي دا توبه وده ته فائده نه کوي د هر حد چي مستحق و هغه حد پر جاري کېږي کما يضمن حقوق العباد، البته ددې توبه فائده داده چي عذاب عظيم په اخرت کي نسته وده لره.

پوه سه: چې دا ټوله بیان چې تېر سو په باره کې د قطاع الطریق د مسلمانانو دی.

مسئله: که قطاع الطریق کافران وه او له کفره یې توبه وکښل او ایمان یې راوړی، نو له ده څخه ټوله عقوبات ساقط دي قبل القدرة وبعدها، او که یې څوک وژلی وي او یا یې مال د چا اخستی وي په حال کې د کفر پر هغه کافر مؤمن باندي د هیڅ شي مطالبه نسته که څه هم ایمان یې بعد القدرة وي کما لو آمن قبل القدرة علیه.

مسئله: مسلمانان که محاربان وه نو که دوی توبه وکښل قبل القدرة علیهم ای قبل ان یظفر امام المسلمین علیهم، نو له دوی څخه هغه عقوبت چې حق الله وي ساقط دی او حقوق العباد نه ځني ساقطېږي، نو که دوی یو مسلمان په وخت کې د قطع وژلی و، نو له دوی څخه ساقط دی په توبه سره قبل القدرة یعني خواه مخواه وژل ولي چې حتماً وژل حق الله دی مګر د ولي المقتول حق چې قصاص دی پر پاته دی نو د ولي المقتول خوښه ده که یې قصاصوي او که عفوه ورته کوي، او که یې له یو مسلمان څخه په وخت کې د قطع الطریق مال اخستی و او بیا یې توبه وکښل نو قطع الید ځني ساقط دی ویجب علیه رد المال، وان جمع بینهما ای القتل واخذ المال، نو له ده څخه خامخواه وجوب القتل او صلب ساقط دی او ضمان المال پر پاته دی، او دغه رنګه د ولي المقتول د قصاص حق ان شاء عفی عنه وان شاء اقتص منه.

درویش وایي: چې له دې ټوله تفصیل څخه دا معلومه سوه چې قطع الطریق او بیرول د مسلمانانو من اقبح السیئات، او هم دا و شان نزول ددې آیتو په نېز د اکثرو مفسرینو، او مظهري رحمة الله علیه په روایت د بخاري له انس رضي الله عنه څخه داسې روایت کړی دی چې یو څو نفره د عکل له قبیلې څخه علیه الصلوة والسلام ته راغله او اسلام یې راوړی، نو د مدینې هواء بده پر ولګېده یعني مرض د نفح البطن وریېښ سو غالباً له دوا څخه داسې معلومېږي چې د استسقاء مرض به وریېښ سوی وی، ولي البان د اوښانو د استسقاء د مرض دوا ده، او بل په روایت کې د ابن عباس رضي الله عنه راغلي دي چې راغلي خلګ د عرنیه د قبیلې وه.

درویش وایي: چې جمع یې ممکنه ده بعض راغلي کسان څوک د عکل له قبیلې وه او بعض د عرنیه له قبیلې وه، نو علیه الصلوة والسلام دوی امر کړه چې

ولاړ سئ و اوښانو ته د صدقې او تاسي څښنئ شيدې او بولي د اوښانو، نو دوی چي دا کار وکړی دوی جوړ سوه او په بدن چاغ سوه، نو دوی مرتد سوه العياذ بالله او دوی مړه کړه رعات "ساروانان" د اوښانو د صدقې او اوښان يې بوتله ولاړه، نو عليه الصلوة والسلام ته خبر راغلی خلگ يعني اصحاب كرام رضي الله عنهم يې پسي واستول، نو صحابه کرامو هغه کسان سره د اوښانو ونيول او عليه الصلوة والسلام ته يې را وستل، عليه الصلوة والسلام امر وکړی لاسونه او پښې ور پرې کړئ او مېخونه يې تاوده کړه سترگي يې په ورتوري کړې، او د ډبرو په شيله کي يې وغورځول، دوی به د اوبو نارې وهلې اوبه به چا نه ورکولې تر څو چي په داغه حالت کي مړه سوه، ابو قلابة رضي الله عنه وايي سبب د تشديد د عليه الصلوة والسلام ددې خلگو سره په دې وجه و چي دې خلگو رعات الابل وژلي وه او اوښان يې غلا کړي وه، او حاربوا الله ورسوله هم وه او په مځکه کي يې فساد هم وکړی، نو دا و سبب د تغليظ د عذاب ددوی سره.

پوښتنه: په شريعت محمدي کي مثلت يعني پزه يا غوږونه پرېکول يا په سترگو تاوده مېخونه ورچخل خو ممنوع وه؟

ځواب: محدثين وايي چي دا فعل عليه الصلوة والسلام قصاصاً وکړی ولي چي دوی د رعات الابل سره دا ټوله کارونه کړي وه، او قتاده له ابن سرين رحمه الله څخه داسي روايت کړی دی چي دا فعل د عليه الصلوة والسلام دمخه و تر انزال د حدود الشرعية وو، او ابو الزياد وايي چي دا فعل چي عليه الصلوة والسلام وکړی خدای حدود نازل کړه او عليه الصلوة والسلام يې له مثلت څخه منع کړی، ولهذا روی عن قتادة رضي الله عنه بلغنا ان النبي صلى الله عليه وسلم بعد ذالک يحث على الصدقة وينهى عن المثلة او نوري توجيهات د فعل د عليه الصلوة والسلام علماؤ د صحابه وو او تابعينو نقل کړي دي.

درويش وايي: چي زما په نېز اصلي توجيه د مثلت ددوی قصاص د رعاتو الابل ده کما اوردناه من قبل لکه سليمان التميمي چي له انس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی قال انما سمل النبي صلى الله عليه وسلم اعينهم لانهم سملوا اعين الرعات.

پوه سه: چي مظهري ګڼ روایتونه نقل کړي دي حتی چي په بعضي روایاتو کي يې راوړي دي چي دغه آیتونه یعني "انما جزاء الذین الخ" سرزنش و د علیه الصلوة والسلام پر فعل د مثلت والله اعلم زه خو داسي نه سم ویلای که څه هم تر له خلګ داغسي ووایي، اوس خو به لا مظهري ولیث بن سعد ته حواله کړي وي

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ

اې هغه کسانو چي ایمان يې راوړی دی له خدایه وېرېږئ یعني له عذاب او عصیانه د خدای ﷻ، او طلب کړئ یعني د خپلو ځانو لپاره و خدای پاک ته یعني و ثواب ته د خدای او قرب ته د خدای په واسطه سره د اعمال صالحه وو.

پوه سه: چي "الیه" متعلق دی په "وسیلة" پوري لکن مقدم يې کړی پر وسیله لپاره د اهتمام.

سوال: نحات وایي چي د مصدر معمول پر مصدر نه دمخه کېږي لضعف عمله؟

ځواب: وسیله خو مصدر نه ده بلکي په معنا د مایتوسل به الی الله تعالی ده، ویتقرب به الیه تعالی والجمع وسائل، او عطاء رحمة الله علیه وایي چي وسیله افضله د درجو د جنت ده، نو ځکه په حدیث نبوي کي راغلي دي "سئلوا الله لي الوسیلة فانها درجة في الجنة لاینالها الا عبد واحد وارجوا من الله ان اکون هوانا" یعني تاسي سوال کوئ له خدای ﷻ څخه زما لپاره د وسیلې، ولي چي هغه یوه درجه ده په جنت کي یعني درجه عظیمه چي هغه نه رسېږي مګر و یوه بنده ته او زما امید دی چي هغه بنده زه یم او د هغه چي ماته طلب د وسیلې وکړي زما شفاعت به په ورځ د قیامت د هغه نصیب سي.

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

او تاسي جهاد کوئ په لاره کي د خدای ﷻ یعني لپاره د اعلاء د کلمة الله له دښمنانانو ظاهره او باطنه وو سره شاید بلکي په تحقیق تاسي به ورسېږي و قرب الهي ته او سعادت اخروي ته.

پوه سه: چي بعض مشائخ ددې زمانې ترجمه د "وسیلة" په شیخ مرشد سره کوي.

درویش وایي: چي شیخ کامل چي اوصاف د ارشاد پکښي وي کما بین في

کتب التصوف که څوک پیدا کړي خو هغه کبریت احمر دی او مسک اذفر دی، لکن توفیق الوصول الیه من الله الاکبر، لکن زما غرض دادی چي د لفظ "وسیلة" ترجمه شیخ مرشد نه ده کما زعموا.

پوه سه: چي صحبت او هم نشیني د صالح سړي هر څوک چي وي ډېر ښه کار دی په صحیح حدیث نبوي کي راغلي دي چي د صالح سړي ناسته داسي مثال لري لکه سړی چي د مشک خرڅونکي په دکان کي کښېني، نو یا به دی مشک ځني رانیسي او یا به دکاندار ده ته څه مشک مفت درکړي، او که له دغو دواړو څخه یوه نه سي پېښه دکان خو یې خوشبویه دی، دی چي را وځي دده د کالو به خوشبویي ولاړېږي، او د جلیس سوء مثال یعني د بد سړي مثال داسي دی لکه سړی چي د آهنگر په دکان کي کښېني، نو یا به د آهنگر د اور کوره دده کالي در وسوځي او یا به دده په دود لړلی دکان دده مخ او کالي در تور کړي، او که دا یو نه وي چونکه د آهنګر د دکان هوا بدبویه ده دی چي راوزي دده به هم بد بوی ځي او کما قال رسول اللهﷺ.

درویش وایي: چي داوسنۍ زمانې یعني سنه ۱۴۲۷ هـ ق بلکې تر دې سنې هم ډېر دمخه په نامه پیرانو او خلیفه گانو پیري او مریدي تجارت گرځولي دي، پایڅې یې پورته کړي وي نن ددې مرید پر کور بېله دعوته مېلمه کېږي په خپلو ورجو غوښو ځان موړ کړي، سبا د بل مرید پر کور، مگر خدایي کسان خامخواه په امت محمد یهﷺ کي سته لکن اوس به ډېر کم وي وهم من عصمهم الله من تلک الاعمال اللهم صبراً.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ

په تحقیق هغه کسان چي کفر یې مختاره کړي وي که فرضاً دوی لره یعني هر یوه لره مافي الارض وې من خزائنها وجواهرها وذخائرها.

پوه سه: چي مافي الارض اسم دی د "ان" او "لهم" یې خبر دی "جمیعا" یې تاکید دی د "ما" چي موصوله ده، او یا حال دی "ومثله" یعني مثل د مافي الارض عطف دی علی مافي الارض معه سره د مافي الارض "معه" ظرف دی حال دی له معطوف څخه.

لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

چي دوی يې فديه وګرځي له عذاب څخه د ورځي د قيامت چي دوږخ دا ټوله مافي الارض ومثله له دوی څخه به نه سي قبول يعني له عذابه به نه سي خلاص، او دوی لره عذاب درد ناک سته چي دوږخ دی يعني په ورځ کي د قيامت.

پوه سه: چي لام جاره متعلق دی په هغه فعل سره چي خبر دی د "ان" چي "لهم" پوري متعلق و چي فعل د استقروا و چي "لهم" پوري متعلق و، او حرف د "به" متعلق دی په "يفتدوا" پوري او ضمير د "به" راجع دی و موصول "ومثله" ته.

سوال: ضمير د "به" خو مفرد دی نو څرنګه دوو شيانو ته راجع کېږي؟

ځواب: ضمير ته يې حکم د اسم الاشارة ورکړی دی کانه بدل به بذالک فافهم.

يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٧﴾

پوه سه: چي دا جمله مستانفه ده، او استيناف يې بياني دی چي ځواب د سوال مقدر دی کانه قيل کيف حالهم فيها او ما ذا يصنعون فاجيب يريدون الخ، والمعنی دوی اراده لري ددې چي ووزي له اور څخه د هغه وخت چي لمبې د اور دوی راپورته کړي، نو دوی هڅه وکړي چي له اوره ګونډي ووزو "ولات حين مناص" اوس نسته وخت د خلاصون، او بعض مفسرين وايي چي مراد له "يريدون" څخه تمنای قلبي ددوی ده له دوږخ څخه، او دوی نه سي کېدای خارجين له اور څخه لانهم کلما ارادوا ان يخرجوا منها اعيدوا فيها او دوی لره دی عذاب مقيم يعني دائم چي هيڅ نه قطع کېږي، په حديث شريف کي راغلي دي چي جنتيان چي جنت ته ورسي او دوږخيان دوږخ ته ورسي، نو د خدای ﷻ له خوا اعلان ذکر سي يا اهل الجنة خلود بلا موت يعني فيزدادون فرحاً علی فرحهم، او دوږخيانو ته به هم وويل سي خلود بلا موت فيزدادون غما علی غمهم.

درويش وايي: چي په حديث شريف کي راغلي دي چي "يؤتي بانعم اهل الدنيا من اهل النار يوم القيامة فيصبغ في النار صبغة" راتګ به وکړل سي په لوی نعمت داره سره په دنيا چي له اهل النار څخه وي يعني کافر وي په ورځ د قيامت، نو

غوټه به یې کړي په اور کي یوه غوټه یعني یوه نفخه د اور به وروروسېږي "ثم یقال یا ابن آدم هل رئیت خیراً قط فیقول لا والله یارب" بیا به وروته وویل سي ای د آدم زویه آیا تا په دنیا کي یو خیر لیدلی او یا تا په دنیا کي یو نعمت لیدلی و؟ دی به ورته ووایي "لا یا رب" نو معنا داده چي سختي د عذاب له ده څخه هېره کړي هغه چي پر ده تېر سوي وه له نعمتو څخه د دنیا، او بیا به راتګ وکړل سي په هغه سړي سره چي سخت ترین د خلګو وي په دنیا کي از روی فقر او له اهل جنت څخه به وي، نو یوه غوټه به په جنت کي ورکړي یعني بوی د جنت به یې تر پزه سي، بیا به و هغه ته وویل سي ای ابن آدم پر تا یو وخت فقر درغلی و او تا په دنیا کي یوه سختي لیدلې وه، فیقول لا والله یارب، یعني د دنیا ټولي سختي په یوه بوی د جنت څني هېري سي، کذا في شرح المشارق لابن مالک رحمة الله علیه.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوٓا أَيْدِيَهُمَا

نر غل او ښځه غله یعني چي غلا وکړي پرې دي کړل سي لاسونه ددوی.

یوه سه: چي "والسارق آه" مبتداء ده خبر یې محذوف دی ای حکم السارق والسارقة ثابت فیما یتلی علیکم، نو "فاقطعوا" بیان دی د حکم مقدر.

پوښتنه: څه ضرورت سته وتقدیر ته د خبر؟

ځواب: له دې سببه ضرورت سته چي "فاقطعوا" امر دی او امر انشاء ده نو خبر نه سي واقع کېدای بېله تاویله.

یوه سه: چي مراد "له ایدي" څخه ښي (راسته) لاسونه دي.

سوال: ایدي" خو جمع ده او د غله یا د غلې خو دوه لاسونه دي؟

ځواب: په نحو کي وایي چي دوه لفظ د تثنیې متوالي مستکره دي یعني یداها، نو ځکه یې جمع کړه او پر دوه والي بانډي ضمیر د "هما" دلالت کوي کما في قوله تعالی فقد صغت قلوبکما موضع قلبا کما فافهم هداک الله.

جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلًا مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾

دا جزاء ده د هغه فعل چي دوی کړی دی یعني غلا، او دا عقوبت دی د

خدای ﷻ له خوا چي دوی به هم بيا غلا نه کوي او د نورو غلو چي دوی ووینې عبرت به یې سي، او خدای ﷻ غالب دی پر خپلو کارو، یعني هرڅه اراده چي یې وسي هغه کولای سي، نه یې د مراد څوک مانع کېدای سي، ولي چي خدای لره ضد اوند نسته، او په هر حکم کي که د امر وي او که د نهي وي حکمت لري وهي اخلاء العالم من فساد النظام لکه په موجوده آیت کي چي یې حکم وکړی پر سارق او سارقه په قطع الید سره.

پوښتنه: په آیت کي د سرقې خدای پاک نر دمخه کړی او په آیت کي د زناء یې ښځه دمخه کړه الزانیة والزاني فاجلدوا کل واحد" حکمت یې څه دی؟

ځواب: په سرقه کي شجاعت لوی کار فرما دی، او په شجاعت کي نر تر ښځي بالا دی علی الاکثر، او په زنی کي باعث شهوت دی او په شهوت کي ښځه تر نر بالا ده غالباً.

فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٩﴾

نو که چا که نر وي او که ښځه وي توبه وکښل له سرقې څخه پسله ظلمه څخه یعني اخذ المال غیره بالسرقة، او خپل ځان یې اصلاح کړی په رد د ماسرق او بالعفو من المسروق منه، نو خدای ﷻ یې توبه قبولوي ولایعذبه في الآخرة، په تحقیق سره خدای پاک بخښونکی د ګناه دی او مهربان دی.

پوه سه: چي قطع الید نه ځني ساقطېږي په توبه لان فیه حق المسروق منه، زموږ د حنیفیانو په مذهب کي.

مسئله: حدادي رحمه الله وایي که سارق مال مسروقه رد کړی ومسروق منه ته قبل المرافعة الی الحاکم لاتقطع یده، واما بعد المرافعة الی الحاکم فیجب القطع.

سوال: چي د غله لاس پرې سي او مال هم رد کړي، نو غله ته څه ګټه ورسېده؟

ځواب: که یې توبه د زړه له کومي وه، نو خدای پاک به وده ته اجر عظیم ورکړي پر قطع الید باندي، لکه انبیاء علیهم السلام او صلحاء دامت چي خدای پاک یې په امراض او بلایاو ګوناګون مبتلاء کوي لپاره د رفع د درجاتو ددوی في الجنة.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ

پوه سه: چي مخاطب په آيت کي خو علیه الصلوة والسلام دی لکن مراد ټول مؤمنان دي ولي ټول خو په دې خبر دي "ان الله له آه" او استفهام لپاره د انکار دی او نفي د نفي اثبات دی یعني ته په دې خبر یې او مقصود په اثبات کي د علم ددوی شاهدان دي، ولي پر قدرت الٰهي پر مضمون د آیت آتي.

يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

خدای ﷻ په عذابوي هغه څوک چي اراده د عذاب یې لري او بخښنه کوي و هغه چاته چي اراده د بخښي یې ورته وسي، او خدای ﷻ پر هر شي قادر دی فیدخل في عموم الشئ المغفرة والتعذیب.

پوه سه: مفعول د "یشآء" په دواړو ځایو کي محذوف دی یعني التعذیب والمغفرة کما اشرنا الیه في ترجمة الآیة.

فائدة في بیان السرقة وهي اخذ المکلف، نو که نابالغ یا لېونی غلا وکړي قطع الید نسته باندي "خفیة" یعني په پټه.

پوه سه: چي "خفیة" چي رکن د سرقې دی احتراز دی له غصب څخه چي د غاصب لاس نه پرې کېږي که څه هم غصب لویه گناه ده، په قدر د لس درهمه چي سکه پر وهل سوې وي، نو که عین دراهم وه خو خیر او که بل مال و، نو قیمت ته د هغه مال اعتبار دی، نو که لس درهمه ته رسېدی قط الید پکښي واجبه ده، له خوندي ځایه څخه چي ده لره ملک نه وي پکښي، د "حرز" څخه مراد دادی چي ممنوع ځای وي که مانع په بناء وي لکه خونه او که پیره دار وي، بغوي رحمة الله علیه وایي که یو چا شی غلا کړی بېله حرزه لکه مېوه د چا له باغه چي پیره دار نه لري، یا یو پسه یا بل حیوان چي په صحراء کي وي او محافظ نه وي ورسره، او یا یې مال غلا کړی له داسي خوني څخه چي جلا وه له نورو خونو څخه د سرای په دې ټولو کي قطع نسته، او په دې قول سره من حرز لا ملک له فیه چي معنا یې داده چي داسي ممنوع ځای و چي سارق لره ملک نه و په دې حرز کي، احتراز یې وکړی چي

مال مسروق په داسي خونه کي وي چي د سارق ملک وي لکه څوک چي د بل چا په خونه کي مال کښېږدي او خوني والا يې غلا کړي پر دغه سارق قطع اليد نسته، ولي چي حرز د سارق ملک و.

مسئله: د سارق رسته لاس دي وربرې کوي له اول بنده څخه چي زند يې بولي، او وروسته تر پرې کېدلو دې په تودو تېلو چخ کړي تاچي وينه يې ودرېږي، ولي که يې داغ نه کړي نو يې وينه بهېږي خو سارق مري، او حد خو لپاره د زجر دی نه لپاره د قتل.

مسئله: که سارق چي لاس يې پرې سو دوهمه پلا بيا غلا وکړه نو چپه پښه دې د اول بنده سره وربرې کړي، او که يې درې يمه پلا غلا وکړه بل لاس يا پښه دي نه څني پرې کوي بلکې بندي دې کړي تر هغو پوري چي توبه کاږي، او علامه د تائبين پر معلومېږي لقوله علي رضي الله عنه په باره کي د داسي چا چي درې يم وار يې غلا کړې وه چي زه له خدايه شرمېږم چي زه داسي لاس وسارق ته نه پرېږدم چي دی خوراک په کوي، يعني دا بل لاس هم وربرې کړم، او زه شرمېږم که يې داسي پښه وربرې کړم چي ده به تگ پرې کولای يعني که يې راسته پښه ور پرې کړم.

مسئله: اثبات د سرقې په هغه شي سره کېږي چي اثبات د شراب خمر په هغه سره کېږي يعني يا اقرار د سارق يا دوه شاهدان لکن د ښځو شاهدي په حدودو کي نه قبولېږي بشبهة البدلية منه ، والحدود يندر بالشبهات.

مسئله: طلب د مسروق منه شرط د قطع دی ولي چي خيانت پر ملک د غير لکه سرقه لاتظهر الا بخصومة ذالک الغير.

فائده: په قطع کي د لاس په سبب د سرقې فرق نسته د امير او د فقير، بخاري له عائشې رضي الله عنها څخه روايت کړی دی چي يوه ښځه د بني مخزوم د قبيلې غلا يې کړې وه، عليه الصلوة والسلام ته چي موضوع پېش سوه عليه الصلوة والسلام حکم د قطع اليد پر وکړی، نو يې اقرباء د ښځي وغوښتل چي سارقه ښځه د قطع اليد څخه خلاصه کړي، نو اسامه بن زيد رضي الله عنه چي پر عليه الصلوة والسلام ډېر گران و لکه پلار دده چي زيد و پر عليه الصلوة والسلام گران و، نو د ښځي

قريبانو اسامه بن زيد ﷺ و عليه الصلوة والسلام ته ورواستاوه چي ددې ښځي شفاعت دي و عليه الصلوة والسلام ته وکړي چي لاس دې نه ور پرې کوي، هغه چي ورغلی عليه الصلوة والسلام د اسامه خبره ونه منله او داسي يې ورته وويل "اتشفع يا اسامة في حد من حدود الله انما اهلک الذين قبلکم انهم کانوا اذا سرق فيهم الشريف ترکوه واما اذا سرق فيهم الوضيع والضعيف اقاموا عليه الحد.

ترجمه: آيا ته شفاعت کوې اې اسامه په يو حد کي د حدودو د خدای ﷻ، استفهام انکاري دی يعني مه يې کوه، او ورته زياته يې کړه چي ترتاسي دمخه خلګ يعني اليهود غالباً چي خدای ﷻ هلاک کړه په دې سره چي د لوړ خاندان سړي به غلا وکړه هغه به يې پرېښوی يعني حد به يې نه پر جاري کاوه او چي يو ضيف سړي به غلا وکړه حد به يې پر جاري کاوه، او عليه الصلوة والسلام اسامه ته دا هم وويل "لو ان فاطمة بنت محمد سرقت لقطعت يدها"

مسئله: په حديث شريف کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام نهي وکړه له شفاعت څخه په حدود کي بعد بلوغ الامام، له دې سببه ده مبارک د اسامه ﷺ شفاعت رد کړی، واما الشفاعة قبل البلوغ الى الامام، نو شفاعت کول و مجني عليه ته روا دی او پر جاني که سارق وي او که بل پرده اچول يعني شاهدي نه پر اداء کول چي مجني عليه طلب نه وي کړی مستحب کار دی، سعدي شيرازي وايي.

پس پرده بيند عملهای بد ‏ هم اوپرده پوشد بآلای خود

يعني خدای ﷻ پس پرده ويني يعني علم پر لري عملونه بد د بندګانو او هم په خپله خدای پاک پرده اچوي پر عملو بدو د بندګانو په خپل احسان سره.

درويش وايي: چي امام ابو منصور ماتريدي رحمة الله عليه چي امام دی د حنفيانو په عقائدو کي وايي که څوک وايي څه حکمت الهي دی په قطع کي د يد چي په زرو بلکې په لکو روپۍ يې قيمت دی په سرقه د لس درهمه کېږي، وکيف يکون قطع اليد جزاء د فعل د سارق يعني سرقة عشرة دراهم، او سره ددې چي خدای پاک وايي "من جاء بالسيئة فلا يجزى الامثلها" واين مماثلة بين قطع اليد وبين سرقة عشرة دراهم؟

ځواب: قطع اليد خو د عشرة دارهم عوض نه دی بلکې قطع اليد جزاء ده د هتک او

بې حرمتۍ د حقوق د خدای ﷻ چي سارق وکړه ولهذا قال الله ههنا جزاء بما کسبا، یعني دا قطع الید جزاء ددوی د کسب او فعل ده نه جزاء د لس درهمه، او د خدای پاک په نېز دي هتک د حرمت د سرقې دغه قطع الید جزاء ده لان مقادیر العقوبات انما یعلمها من یعلم الجنایات فالحق التسلیم والانقیاد انتهی بزیادة یسیرة.

درویش وایي: چي کافران ټوله په سرکي انګریزان او امریکایان په خپلو بیانو کي وایي چي قطع الید په جرم کي د لس درهمه ظلم دی، او دوی دا ظلم نه بولي چي د مسلمانانو د وطنو د قبضه کولو لکه عراق او افغانستان آتش باره بمباري کوي نر او ښځي حتی د زانګو ماشومان ددوی له بمبار څخه هره ورځ په زرهاوو وژل کېږي دا ظلم نه بولي او قطع الید ظلم بولي، ع... بدین عقل ودانش باید ګریخت، غلبېل کوزې ته ویل څومره ډېر سوري لرې؟ کوزې ورته وویل زما دا خو دوه دي ستا د خو په سلهاوو دي، بیت.....

چو بینم دین احمد درغریبي دلم سوزان زچشم خون جاری

پوه سه: چي لکه غلا چي د اموالو سته داغه رنګه غلا په عباداتو کي د خدای هم سته څکه چي په صحیح حدیث کي راغلي دي علیه الصلوة والسلام فرمایلي دي "اسوء الناس سرقة الذي یسرق من صلاته، قالوا یا رسول الله کیف یسرق عن صلوته قال لایتم رکوعها ولاسجودها.

درویش وایي: چي تعدیل الارکان پر صحیح مذهب د حنیفیانو واجب دی کما صرح به الطحاوي، ویدل علیه ما رواه البخاري وغیره چي علیه الصلوة والسلام په مسجد نبوي کي تشریف فرما وچي یو سړی چي د جماعت لمونځ څني تېر سوی و پر لمانځه ودرېدی، لمونځ چي یې وکړی تېرېدی او علیه الصلوة والسلام ته یې سلام علیکم ووایه، نو علیه الصلوة والسلام وروسته تر ځواب د سلام ورته وویل "صل فانک لم تصل" ورسه دوهم لمونځ وکړی ولي چي تا لمونځ نه دی کړی یعني کامل لمونځ، هغه سړی ورغلی بیا یې لکه دمخه لمونځ داسي لمونځ وکړی، خو بیا علیه الصلوة والسلام ورته وویل "صل فانک لم تصل" تر درې څلور واره پوري، نو په اخیر هغه سړي ورته وویل چي یا رسول الله ﷺ ته یې راوښیې زه

ځرنګه لمونځ وکړم، علیه الصلوة والسلام په بیان کي د صحرائي د لمانځه دا جزء ورزیات کړی، نور خو د صحرائي لمونځ سم و مګر دغه شی کم و، نو علیه الصلوة والسلام د هغه په بیان کي ورته وویل "اذا رکعت فاطمئن راکعاً واذا رفعت فاطمئن قائماً و اذا سجدت فاطمئن ساجدا" یعني هر رکن ښه په اطمنان سره کوه، ژر ژر پورته کښته مه کوه "واذا رفعت فاطمئن قاعداً" او تعدیل الارکان یې ور وښوول چي د صحرائي په لمانځه کي کم وه.

يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ

اې رسوله تا دي په غم کي وانه چوي هغه کسان چي په ډېر تلوار سره په کفر کي واقع او داخلېږي.

پوه سه: چي خطاب یې و علیه الصلوة والسلام ته په عنوان د رسالت وکړی لپاره د تشریف دده، والمقصود چي ته غم مه کوه زه دي ناصر یم.

مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ

هغه کسان چي دوی وایي چي موږ ایمان راوړی دی په خولو وایي، او ایمان یې نه دی راوړو زړو ددوی، چي دا د منافقینو ډله وه.

پوښتنه: قول خو وي په ژبه او په خوله، نو د "بافواههم" څه فائده ده.

ځواب: اشاره ودې ته ده چي ژبي او خولې ددوی ترجمان د زړه نه دي ولا عبرة لقول لایکون معبراً وترجماناً للقلب.

وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا

او د هغو کسانو چي په دین کي د یهودانو دي.

پوه سه: چي دا موصول عطف دی پر موصول سابق او په دې دوو ډلو یعني المنافقین والهیود سره مسارعین في الکفر ختم سوه.

سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ

پوه سه: چي "سماعون" خبر د مبتداء محذوفي دی والتقدیر "هم" ای المنافقون والیهود ښه اورېدونکي دي د دروغو او سماع د مبالغې صیغه ده.

سوال: سمع" خو متعدي بنفسه ده، نو لام ته د للكذب څه ضرورت و؟

ځواب: لام لپاره د تقویه د عمل دی ومثله كثیر في العربیة، او یا سماع متضمن معنا لره د قبول ده، والقبول یتعدی باللام.

پوه سه: مراد له كذب څخه هغه اخبار دي چي احبارو یعني ملایانو د یهودانو به پر خدای ﷻ ویل په تحریف كتابهم التوراة كما في نعوت رسول اللهﷺ وكتمان آیة الرجم وغیر ذالک.

پوه سه: چي اكثره منافقین چونكه یهودان وه نو ځكه یې سماعون للكذب و دوارو ته شامل كړی فتدبر.

پوه سه: چي دوهم "سماعون" هم خبر د مبتداء مقدر دی د اول "سماعون" د تقریر لپاره دی والمعنی مبالغون في سماع قوم آخرین یعني بسمع القبول.

لَمْ يَأْتُوكَ

ای لم یحضروا مجلسک، یعني ځانونه له تا څخه گوښه ساتي د تكبر او د غایت بغض او عناد له سببه.

پوه سه: چي "لم یاتوک" بل صفت دی د "قوم" بعض مفسرین وایي چي مراد له "لم یاتوک" یهودان د خیبر دي، او له "سماعون" مراد بني قریضه دي د یهودانو.

يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ

صفت اخری دی "القوم".معنا داده چي دوی تغییر او میل وركوي و كلمو الٰهیه وو ته له خپلو ځایو څخه، وروسته تر دې چي خدای پاک دغه كلم په خپلو ځایو كي ایښي وه یعني په تورات كي، یا د سره هغه كلم مهمل پرېږدي او یا یې پر غیر مراد الهي حمل كوي.

يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ

دوی وایي و خپلو اتباعو ته چي ددوی خبره اورئ په وخت چي دوی و اتباعو ته خپل باطل او له ځانه جوړ كړي خبرونه بیانوي، كه چېري تاسي ته دركړه سو یعني له جانبه د رسول دغه "هذا" اشاره ده و هغه قول محرف ته ددوی، نو قبول یې كړئ

او عمل په وکړئ فانه الحق.

دروېش وايي: چې دوی خپشان خو په دې پوهېدل چې علیه الصلوة والسلام خو دا محرف او از خود ساخته خبري ددوی و خلګو ته نه کوي، نو له دې جهته دوی و خپلو اتباعو ته وويل چې نو يې قبولي کړئ.

وَإِنْ لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا

او که دغه خبري چې موږ تاسي ته وکړې هغه رسول وتاسي ته ونه کړي، نو له هغو خبرو څخه وېرېږئ يعني مه يې قبلوئ او يا له علیه الصلوة والسلام څخه ببرېږئ ددوی په قول چې نبي نه دی لعنهم کيف يقولون للباطل المحرف فخذوه وللحق المنزل فاحذروا.

دروېش وايي: چې شان نزول د فوق التلاوة آيتو مفسرينو قريباً په اتفاق سره داسي ذکر کړی دی چې عربي عبارت سره سره به يې په پښتو هم واورئ ان شاء الله تعالی ان شريفاً من خيبر زنی بشريفة وکانا محصنين وحدهما الرجم في التورات (چې يو شريف سړی يعني په دوی کي ښه نسب والا او مالدار و، زنا يې وکړه د يوې شريفي ښځي سره او دوئ دواړه محصن وه يعني نر ماينه درلوده او ښځي مېړه درلودی او حد ددوی رجم و په تورات کي) فکرهوا رجمهما لشرفهما (نو دوی يعني علماؤ ددوی رجم د ددوی نه و خوښ په سبب د شرافت ددوی) فارسلهما مع رهبط منهم الی بني قريضة وبني نضير (نو دوی راواستول زاني او زانيه سره د يو جماعت ددوی و بني نضير او بني قريضه وو ته چې د مديني منورې يهودان وه) حتی نزلوا علی قريضة ونضير فقالوا لهم انکم خبير بهذا الرجل ومعنه في بلده (حتی چې هغه جماعت راغلی او پر قريضه او نضير يې واړول، او هغه جماعت و نضير او قريضه ته وويل چې تاسي خو په حالاتو ددغه سړي يعني رسول الله ﷺ ښه خبر ياست او دده سره په ښار کي ياست يعني مدينه) وقد حدث فينا حدث فلان وفلانة قد فجرا وقد احصنا فنحب ان تسئالوا لنا محمداً عن قضائه (په موږ کي يعني په خيبر کي يوه نوې خبره پېښه سوې ده فلاني نر او فلانۍ ښځي فجور يعني زنا کړې ده او دواړه هم محصن دي، نو زموږ دا خوښه ده چې تاسي پوښتنه

وکړئ زموږ لپاره د محمد ﷺ څخه ددې قضيې د حکم) فقالت لهم قريضه والنضير اذا والله يامركم بما تكرهون (نو قريضه او نضير ورته وويل دی به امر کوي په هغه چي تاسي يې مكروه بولئ يعني رجم) ثم انطلق قوم منهم كعب بن الاشرف وكعب بن الاسد وكنانة بن ابي الحقيق وغيرهم الى رسول الله ﷺ، فقالوا يا محمد اخبرنا عن الزاني والزانية اذا احصنا ماحدهما في كتابك (بيا ولاړی يو قوم د خيبريانو چي په هغو کي کعب بن الاشرف او کعب بن الاسد او بل کنابه بن الحقيق و، او نور هم و رسول الله ﷺ ته، او دوی وويل اې محمده خبر راکړه يعني د حکم د زاني او زانيه چي دواړه محصن وي څه دی حد د هغو ستا په کتاب کي) فقال هل ترضون بقضائي؟ قالوا نعم (نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي تاسي زما په قضاء او حکم سره راضي یاست دوی وويل هو!) فنزل جبرئيل بالرجم فاخبرهم بذالک فابوا ان ياء خذوا بذالک (نو جبرائيل عليه السلام راغلی چي حکم يې رجم دی، عليه الصلوة والسلام ودوی ته وويل چي حکم يې رجم دی، نو دوی منع وکړه چي موږ به عمل په رجم سره) فقال له جبرئيل اجعل بينك وبينهم ابن صوريا ووصفه له (جبرائيل و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي ته محکم وګرځوه په منځ کي خپل او ددوی ابن صوريا، او جبرائيل عليه السلام د ابن صوريا صورت او هيئت و عليه الصلوة والسلام ته بيان کړی) فقال عليه الصلوة والسلام هل تعرفون ابن صوريا؟ قالوا نعم قال فاي رجل فيكم؟ قالوا هو اعلم يهودي بقى على وجه الارض بما انزل الله على موسى عليه السلام في التوراة (نو عليه الصلوة والسلام ودوی ته وويل آيا تاسي پېژنئ ابن صوريا؟ دوی ورته وويل هو! عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي څرنګه سړی دی ابن صوريا په تاسي يهودو کي؟ دوی ورته وويل چي ابن صوريا هغه ښه خبر سړی يهودي دی چي پاته دی پر مخ د مځکي په هغه کتاب چي خدای پر موسی عليه السلام نازل کړی دی يعني تورات) قال فارسلوا اليه ففعلوا فآتاهم وهو ابيض اعور يسكن فدک فقال له عليه الصلوة والسلام انت ابن صوريا قال نعم قال وانت اعلم يهودي قال كذالک يزعمون، قال عليه الصلوة والسلام اتجعلونه بيني وبينكم قالوا نعم (نو عليه الصلوة والسلام ودوی ته وويل چي ابن صوريا ته سړی

ورواستوئ چي راسي، نو دوی هم داغسي وکړه، نو ابن صوريا راغلی چي په رنګ سپين مخ يې و او په يوه سترګه ړوند و او ځوان و، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ته ابن صوريا يې؟ هغه ورته وويل هو! عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي خبرداره يهودي يې، ابن صوريا ورته وويل چي يهودان داغسي ظن پر ما لري، نو عليه الصلوة والسلام د خيبر ويهودانو ته وويل چي تاسي ابن صوريا محکم ګڼئ زما او ستاسي تر منځ؟ هغو ورته وويل هو!) قال له رسول اللهﷺ انشدک بالله الذي لا اله الاهو انزل التوراة على موسى واخرجم من مصر وفلق لكم البحر وانجاكم واغرق آل فرعون والذي ظل عليكم الغمام، وانزل عليكم المن والسلوى وانزل غليكم كتابه فيه حلاله وحرامه هل تجد في كتابكم الرجم يعني على المحصن والمحصنة، قال ابن صوريا نعم والذي ذكرتني به لو لا خشيت ان تحرقني التوراة ان كذبت او غيرت ما اعترفت لک (نو عليه الصلوة والسلام و ابن صوريا ته وويل چي زه تا ته قسم درکوم په هغه چي لا اله الا هو چي نازل کړی يې دی تورات پر موسیعليه السلام او نازل کړی يې دی کتاب خپل يعني تورات چي په هغه کي خدای ﷻ حلال او حرام تاوله بيان کړي دي، او تاسي يې را ايستلي ياست له مصر څخه او درياب وتاسي ته کوځې کوځې و، او تاسي ته يې نجات درکړی و، او آل فرعون يې غرق کړي وه، او په هغه خدای قسم درکوم چي پر تاسي يې سايوان ګرځولې وه وريځ، او پر تاسي يې نازل کړل من او سلوی، آيا تاسي رجم د محصن او محصنې په تورات کي نه دی ليدلی؟ ابن صوريا ورته وويل هو! ليدلی مو دی او زما قسم په هغه خدای دی چي تا ماته ذکر کړی که نه وای بېره ددې چي تورات په ما وسوځي که زه درواغ ووايم، او يا تورات ته تغيير ورکړم ما به تاته دغه اقرار يعني د رجم في التوراة نه وای کړی) لكن كيف في كتابک يا محمد قال اذا شهد اربعة رهبط عدول انه قد ادخله فيها كما يدخل الميل في المكحلة وجب عليه الرجم (نو ابن صوريا وروسته تر اقرار په رجم سره د تورات په حکم و عليه الصلوة والسلام ته، لکن حکم څرنګه دی ستا په کتاب کي يا محمد؟ نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي شاهدي اداء کړي څلور عادلان چي دې نر خپل ذکر داخل

کړی و په دې کي يعني په فرج کي د ښځي، او داسي يې داخل کړی و لکه سلايي چي سرى په رنجونوني چيخي، نو رجم واجب دی يعني که محصن او محصنه وه) فقال ابن صوريا والذي انزل التوراة على موسى هكذا انزل الله على موسى عليه السلام في التوراة (نو ابن صوريا ورته وويل چي قسم دی په هغه خدای چي تورات يې پر موسى عليه السلام نازل کړی دی دغه شان يعني لکه تا چي وويل خدای نازل کړی يعني حکم د زنا د محصن او محصنې په تورات کي پر موسى عليه السلام) فقال له النبي ﷺ فما ذا كان اول ترخستم به في امر الله تعالى (نو عليه الصلوة والسلام و ابن صوريا ته وويل څه شی اول سبب د آسانۍ ستاسي په امر کي د خدای يعني في التوراة يعني حکم د تورات ته مو تغيير ورکړی) قال كنا اذا ذنى الشريف تركناه واذا اخذنا الضعيف اقمنا عليه الحد يعني الرجم كما هو حكم التوراة (ابن صوريا ورته وويل چي موږ به داسي کوله چي شريف سړي به زنا وکړه هغه به مو پرېښو يعني حد د رجم مو نه پر جاري کاوه، او چي ضعيف به مو پر زنا ونيوى موږ به حد د زنى يعني رجم پر جاري کاوه) فكثر الزنى في اشرافنا حتى زنى ابن عم ملكنا فلم يرجم (نو له دې سببه چي پر شريف به رجم نه جاري کېدی په اشرافو کي زموږ زنا ډېره سوه حتى چي زموږ د يوه بادشاه د اکا زوی زنا وکړه نه سو په رجم) ثم زنى رجل آخر في اسوة من الناس فاراد ذالک الملک رجمه فقام دونه قومه وقالوا لا والله لاترجمه حتى ترجم فلاناً ابن عمک (او بيا زنا وکړه يو بل سړي په عمومي خلگو کي يعني چي شريف نه و، نو بادشاه اراده د رجم وکړه، نو د بادشاه و مخ ته خلگ له قوم څخه د هغه ضعيف ودرېدل، او قوم د ضعيف وويل چي قسم په خدای که يې رجم کړې تر هغو چي فلانی ستا د اکا زوی دي په رجم کړی نه وي، يعني هغه ضعيف زاني بيا خپل قوم له رجم څخه خلاص کړی) فقلنا تعالوا نجتمع فلنضع شيئاً دون الرجم يكون على الشريف والوضع فوضعنا الجلد والتحميم وهو ان يجلد يعني الزاني والزانية اذا كانا محصنين لاغيرهما اربعين جلدة بحبل مطلى بالقار ثم تسود وجوهما ثم يحملان على حمارين وجوههما من قبل دبر الحمار يطاف بهما فجعلوا هذا مكان الرجم (ابن صوريا وويل چي موږ ملايانو د يهودو سره وويل چي تاسي

راسئ موږ سره کښېنو او په اتفاق سره يو شى وضع کړو په ځاى کي د رجم چي هغه حکم پر شريف او پر ضعيف باندي برابر وي چي هغه څلوېښت درې وهل او مخ ور تورول دي د زاني او د زانيې چي محصنين وي نه غير محصنين، نو څلوېښت درې وهل دي او بيا د دواړو مخان ورتورول دي، او بيا زاني پر يوه خره او زانيه پر بل خره سپرول چي مخان يې د خره د کوني وخواته وي.

وَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهٗ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا

و چاته چي د خداى ﷻ اراده وسي د ضلالت او رسوايي، نو ته هرګز مالک نه يې د هغه لپاره يعني ستا په طاقت نه ده پوره په دفع کي د عذاب له خدايه هيڅ شى.

پوه سه: چي کلمه د "من" شرطيه ده وروسته يې ځواب دى.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُّطَهِّرَ قُلُوْبَهُمْ

او دغه منافقان او يهوذان هغه کسان دي چي اراده نه لري ددې چي ددوى زړونه دي پاک کړي له نجاست څخه د کفر او ضلال، ولي چي دوى منهمک دي په کفر کي او دوى ټينګ دي پر خپل کفر او ضلال او دوى روى ګرداني کوي چي اسباب د هدايث دي تر لاسه کړي.

لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ ۚ وَّلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۴۱﴾

دوى لره په دنيا کي رسوايي ده او دوى لره په آخرت کي عذاب دى لوى، د منافقانو خزى خو دا وه چي خداى ﷻ ددوى نفاق رسوا کړى و مسلمانانو ته او ددوى له نفاق څخه يې پرده پورته کړه او خزى د يهودانو ذلت او جزيه يې پر دوى اچول دي او ددوى د درواغو ښکاره کول دي چي پر تورات يې ويل لکه په قصه کي د ابن سوريا چي تېره سوه او دوى لره عذاب د دوږخ دى ابد الآبدين لايخفف عنهم العذاب ولاهم ينصرون.

سَمّٰعُوْنَ لِلْكَذِبِ

او دوى اورېدونکي دي د درواغو.

پوه سه: چي دا تکرار دى د لوى فعل قبيح ددوى تاکيداً وتقريراً في قلوب المؤمنين.

أَكَّٰلُونَ لِلسُّحۡتِۚ

دوی ډېر خوړونکي دي د حرام لکه رشوتونه وغیرها.

فَإِن جَآءُوكَ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُمۡ أَوۡ أَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡۖ

نو که دوی راسي و تاته لپاره د حکم په یوه موضوع چي ددوی پکښي اختلاف وي، نو ته حکم وکړه په منځ کي ددوی لکه دوی چي په موضوع کي د خیبریانو د زنی تاته راغله او تا حکم د رجم پر وکړی او زاني او زانیه دواړو ته رجم ورکړه سو کمامر عنقریب، او یا ته اعراض ځني وکړه یعني خصومت ته ددوی غوږ مه نیسه.

پوه سه: چي کلمه د "فا" فصیحیه ده یعني جزاء د شرط محذوف ده ای اذا کان حالهم کما شرحنالک فان جاؤک آه.

وَإِن تُعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيۡـٔٗاۖ

او که ته اعراض ځني وکړې نو تاته ضرر نه سي رسولای په هیڅ شي سره یعني چي دوی به ستا سره عداوت کوي په سبب د اعراض ولي چي خدای ﷻ تا ددوی له ضرره ساتي.

وَإِنۡ حَكَمۡتَ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِٱلۡقِسۡطِۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِينَ ٤٢

او که تا حکم کاوه نو حکم کوه په منځ کي ددوی په عدل سره کما حکمت بینهم بالرجم فیمامر، په تحقیق د خدای ﷻ خوښ دي عادل کسان نو دوی په سبب د محبت د خدای ﷻ له هر ضرره څخه په محفوظ وي یعني حاکم بالعدالة دي له چا څخه نه بېرېږي ولي چي خدای ﷻ یې ساتندویه دی، په حدیث شریف کي راغلي دي "المقسطون علی منابر من نور.

وَكَيۡفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِندَهُمُ ٱلتَّوۡرَىٰةُ فِيهَا حُكۡمُ ٱللَّهِ

او څرنګه دوی یهودان تا محکموي او سره ددې چي ددوی سره تورات موجود دی چي په هغه کي حکم د خدای ﷻ سته لکه په موجوده مسئله کي حکم د تورات چي رجم و موجود و.

پوه سه: چي دا استفهام لپاره د تعجب دی يعني چي خلګ په تعجب کي واچوي، ولي چي يهودانو نه عليه الصلوة والسلام منی نه يې قرآن منی او حال هم دادی چي حکم مذکور يعني رجم منصوص دی په تورات کي چي دوی يې دعوه د ايمان کوي، نو په آيت کي اشاره ودې ته ده چي ددوی په تحکيم سره ستا معرفت د حق نه دی او اقامة الشرع بلکې غرض ددوی په تحکيم کي ستا اساني پر زاني او زانيه ده وان لم يکن حکم الله ددوی پر زعم، ولي چي دوی خو نه تا مني او نه دي کتاب مني.

پوه سه: چي "فيها حکم الله" حال دی له تورات څخه.

ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ وَمَآ أُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾

وروسته بيا دوی روی ګرداني کوي ستا له حکم څخه وروسته تر تحکيم ستا که څه ستا حکم برابر د دوی د کتاب دی، ولي که ابن صوريا نه وايي نورو يهودانو د عليه الصلوة والسلام حکم نه منی، دا آيت عطف دی پر "يحکمونک" داخل دی لاندي تر تعجب او لفظ د "ثم" لپاره د تراخي رتبې دی ولي تراخي زماني خو د "من ذالک" څخه مراد ده، او نه دي دغه موصوفين په دغو صفاتو بالمؤمنين د ايمان راوړونکو څخه پر کتاب خپل چي تورات دی.

إِنَّآ أَنزَلْنَا التَّوْرٰىةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ

موږ نازل کړی دی تورات چي په هغه کي هدايت دی د شرائعو د دين حق او بيان دی د احکامو د دين چي وخلګو ته عموماً او بني اسرائيلو ته خصوصاً ښوونه کوي و دين حق ته او تورات يو نور الهي دی چي پرده پورته کوي د هغو احکامو الهيه وو څخه چي تر تاريکيو د جهل لاندي وه لکه شرک او روښان کوي احکامِ.

يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا

چي حکم کوي په تورات سره هغه انبياء د اسرائيلو يعني په احکامو سره د تورات او خلګو ته دعوت ورکوي او باعثه کوي يې پر هغو احکامو باندي هغه انبياء چي دوی اسلام راوړی و.

پوښتنه: نبوت خو تر نفس اسلام لوړ دی په درجه کي نو څرنګه مدح په اسلام سره د نبي کول کېږي بان يقال ان النبي رجل مسلم وما الوصف بالاسلام بعد الوصف بالنبوة دا خو داسي مثال لري چي د لوړي مرتبې څخه وروسته په کښته مرتبې د چا مدح کوي؟

ځواب: دا کېداسي چي ګاهي يو وصف ذکر کړه سي صرف ددې لپاره چي دا وصف ښه وصف دی يعني اسلام ښه وصف دی، نو په داسي راوړو تعظيم د شان د وصف دی او تنبيه ده پر دې چي دا وصف عظيم القدر دی حيث وصف به عظيم القدر وهو النبي لکه توصيف د انبياء عليهم السلام په صلاح سره يا ملکي په ايمان سره لکه دا چي ويل سوي دي اوصاف الاشراف اشراف الاوصاف کما قال الشاعر المحقق.

ما ان مدحت محمداً بمقالتي ولکن مدحت مقالتي بمحمد

لِلَّذِينَ هَادُوا

پوه سه: چي دا موصول متعلق دی په "يحکم" پوري ای يحکمون فيما بينهم واللام للاختصاص بهم اعم من ان يکون لهم او عليهم ګويا داسي يې وويل چي انبياء د بني اسرائيلو لاجل الذين هادوا ای دخلوا في دين اليهودية حکم کوي يعني په دين د موسیٰ علیه السلام او په کتاب د تورات، نو حاصل د کلام دادی چي له نبوت څخه مراد هغه انبياء دي چي وروسته په بني اسرائيلو کي مبعوث سوي دي د مخه تر عيسیٰ علیه السلام چي بعضو علماؤ ويلي دي چي پر دين د موسیٰ علیه السلام او پر کتاب د تورات په بني اسرائيلو کي څلور زره انبياء راغلي دي.

پوه سه: چي معنی د "هادوا" رجعوا من الکفر وتابوا منه ده، بعض علماء وايي چي دا نوم يهودانو ته هغه وخت ورکړه سو چي دوی د عبادة العجل څخه توبه وکښل يعني په زمانه کي د موسیٰ علیه السلام کمامر قصته في سورة البقرة، او بعض علماء وايي يهود چي يې بولي په نامه د مشر اولاد د يعقوب علیه السلام چي يهودا يې نوم و مسمی سوي دي والله اعلم.

وَالرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ

پوه سه: چي دا عطف دی پر "نبيون" باندي، "الربانيون" جمع د رباني ده الف او نون له زوائدو څخه د استعمال دي، ولي چي نسبت و رب ته خو "ربی" راځي نو رباني داسي لفظ دی لکه روحاني في النسبة الى الروح، او احبار جمع د حبر ده په معنی د عالم کبير، نو مراد له "ربانيون" څخه زاهدان او صوفيان د بني اسرائيلو دي، او مراد له احبارو څخه علماء ددوی دي چي ټوله له اولاد څخه د هارون عليه السلام دي چي طريقه د انبياؤ يې ټينګه کړې وه او له عصري خود ساخته يهوديت څخه منکر وه، مثال يې په دين کي د اسلام علماء، زاهدان او صوفيان د اهل سنت والجماعة دي چي له خود ساخته اسلام څخه لکه اسلام د معتزله وو، کراميه وو، شعيه وسائر فرق اهل الاهواء څخه منکر دي.

بِمَا اسْتُحْفِظُوْا مِنْ كِتٰبِ اللّٰهِ

پوه سه: چي با سببيه ده او کلمه د "ما" موصوله ده او عائد يې محذوف دی او ضمير مرفوع په قول د روح البيان او روح المعاني راجع دی و ربانيون او احبار ته او په قول د مظهري و انبياء او احبار او ربانيون ټولو ته راجع دی، اوکلمة د با متعلقة ده په "يحکم، نو د روح البيان په نيز ترجمه داده چي په سبب د هغه شي چي ربانيون او احبارو هغه شی ساتلی و په وصيت د موسی عليه السلام چي هغه شی کتاب الله و يعني تورات له تحريف او تغير څخه، او د مظهري پر رايه يې ترجمه داسي ده چي انبيا او ربانيون او احبارو هغه شی ساتلی چي کتاب الله و يعني عمل يې کاوه او له هېري څخه يې ساتلی و.

دروېش وايي: چي پر دې تقدير هم له انبياؤ څخه د بني اسرائيلو انبياء مراد دي او له کتاب څخه مراد تورات دی.

وَكَانُوْا عَلَيْهِ شُهَدَآءَ ۚ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ

او دوی وه پر استحفاظ باندي يا پر کتاب الله باندي رقيبان او محافظان وه چي خلګو ته به يې تعليم کاوه او خلګ به يې په عمل د مافي کتاب الله امر کول، او د

تحریف لاره یې بنده کړې وه، نو مه بېرېږئ اې امراوو او اې احبارو او ای ربانینو له خلګو څخه بلکې اقتداء وکړي په اجراء او بیان کې د احکامو د کتاب الله په من کان قبلکم من الانبیاء چې انبیاء علیهم السلام یې بیان د احکام الکتاب له خلګو څخه نه بېرېدل او ازار د خلګو پر ځان وړئ مګر اظهار الحق یې نه پرېښو تاسې هم باید هغه سې وکړئ، او زما څخه وبېرېږئ چې په ترک د عمل بما في الکتاب به زه تاسې ته عذاب درکړم یعني په اجراء کې د احکامو د کتاب الله مه د چا مراعات کوئ چې دا شریف یا سرمایه دار دی یا جابر دی یا زما قریب دی لکه اهل خیبر چې د شریف زاني او شریفې زانیې مراعات وکړی او په تورات کې موجود حکم چې رجم و پر وه یې نه کړی حتی چې قضاوت یې و آنحضرتﷺ ته ورساوه او علیه الصلوٰة والسلام بې له مراعات د چا حکم د رجم پر وکړی او رجم یې کړه کمامر.

پوه سه: چې دا حکم و مسلمانانو ته هم شامل دی یعني امیرانو ته او قضاتو ته د مسلمانانو لکن هیهات ذالک في الزمان الحاضر بل في الازمنة قبلها، ومن بلاغات الزمخشري رحمة الله علیه

قضاة زماننا صاروا لصوصاً　　　عموماً في القضایا لاخصوصاً
نخافوا منهموا لوصافحونا　　　للصوا من خواتمنا فصوصاً

درویش وایي: چې په اوسنی زمانه کې ملایان، قاضیان او امراء څو مراعات په نظر کې لري مراعت د قومیت، مراعات د سرمایه دار سړي وغیرها.

حکایت: یو زاهد سړی د فقیر په لباس کې یو مسجد ته ورغلی چې د مسجد ملا په مسجد کې ناست و، زاهد السلام علیکم ورته ووایه، ملا صاحب د خولې په کنج یو ضعیفه وعلیکم ورته ووایه، زاهد کښېنستی وروسته بل پېدال سرمایه داره سړی مسجد ته داخل سو او ملا صاحب ته یې سلام ووایه ملا صاحب په ډکه خوله او لوړ آواز وعلیکم ورته ووایه، زاهد وروږغ کړه چې ملا صاحب رد د سلام څو قسمه دی؟ ملا صاحب ورته وویل یو قسم دی، زاهد ورته وویل چې زما په عقیده ستا په نېز پر دوه قسمه دی، ملا صاحب خجالت سو.

وَلَا تَشۡتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِي ثَمَنٗا قَلِيلٗاۚ

او تاسي مه بدلوئ آيات زما چي په تورات كي وه چي يا يې څني وباسئ لكه آيت د رجم كمامر تفصيله او يا عمل نه په كوئ، او تاسي د خپلي گټي لپاره د هغه عوض واخلئ لكه ملا يانو د عصر نبوي ﷺ چي له عوامو څخه به يې روپۍ تر لاسه كولې د زكوة وغيره، نو په نعوت د عليه الصلوة والسلام به يې چي په تورات كي وه عمل نه كاوه، او مراد له "ثمن قليل" څخه رشوت دى او خپل جاه و جلال ساتل دي او نوري د دنيا گټي.

سوال: ملا يانو د يهودانو له خلگو او عوامو څخه ډېر بډي او رشوتونه تر لاسه كول، نو ولي ثمن قليل وويل سو؟

ځواب: نعمتونه د دنيا كه څه هم جليل وي لكن نظر ونعمتو ته د اخرت قليل او رزيل دي خصوصاً هغه نعمتونه د اخرت چي ملا يانو ددوى په رشوت كي له لاسه وركړه كما لايخفى على من له عقل سليم، يو محقق شاعر وايي يعني المولوي المعنوي جلال الدين الرومي رحمة الله عليه

اين جهان جيفه است ومردار ورخيص برچنين مردار چون باشم حريص
پس حيات ماست موقوف فطام اندك اندك جهد كن تم الكلام

فائده: اخستل او لاس ته راوړل د يو مال لكه غوا و غويي او خر او غالۍ يا بل شى په وركولو سره د ثمن، وروسته بيا مجازاً مستعمل سو لپاره د اخستو د شي په بدل كي د ماكان له عيناً كان والمعنى لكن چي په اخستو كي به سړى راغب وي او معرض به وي د هغه شي چي دى په عوض كي وركوي، د سورة بقره په اوائلو كي ددې اشتراء مزيد تفصيل ملاحظه كړه.

وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ ٤٤

او څوك چي حكم ونه كړي په هغه آيت چي خداى جل جلاله نازل كړي وي، نو هغه كسان كفاران دي.

پوښتنه: ډېر حكام او قضات د مسلمانانو د رشوت وغيره په خاطر حكم په ما

انزل الله في القرآن العزيز نه کوي، نو دوی به هم کافران وي او که څرنګه؟

ځواب: مراد په دې نه حکم کول دي په ما انزل الله سره د انکار او سپکاوي په ډول هغه هر څوک چي وي کافر دی اجماعاً قطعياً.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ

او موږ ليکلی دی يعني حکم مو کړی دی پر دوی يهودانو باندې په تورات کي چي يو سړی پر بل قصاصېږي چي ناحقه يې قتل کړي، او سترګه د يو سړي چي ناحقه د بل سترګه ور ړنده کړي نو د هغه سترګه چي جاني دی هم ور ړنده کېږي چي په عربي تقفاء ورته وايي.

وَالْأَنفَ بِالْأَنفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ

او د پزې د پرې کېدلو په عوض کي د جاني پزه پرې کول کېږي چي دې ته په عربي جذم وايي، او د غوږ په پرې کېدلو کي ناحقه د جاني غوږ پرې کېږي چي دې ته په عربي صلم وايي، او که يو سړی د بل غاښ ورو کښي د هغه جاني غاښ به هم ورکښل کېږي چي دې ته په عربي قلع وايي.

وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ

او ټپونه قصاص دی په حذف د مضاف يعني ذات قصاص.

پوه سه: چي مراد هغه ټپونه دي چي اندازه يې معلومېږي او مساوات يې ممکن وي لکه ماتول د هډوکو د يو چا يا جائفه ټپ وغيرها مماذکر في کتب الفقه، د هغو ټپو تاوان به جاني ورکوي او يا به يو عادل سړی محکم ګرځوي.

درويش وايي: چي که تفصيل د جروح غواړئ نو کتابو ته د فقهي شريفي رجوع وکړئ چي په تفسير کي دا امکان کم دی.

فَمَن تَصَدَّقَ بِهِۦ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُۥ

که د مستحقينو څخه ددغو قصاصاو څوک عفوه وکړي وجاني ته.

پوه سه: چي تعبير په تصدق سره لپاره د مبالغې في الترغيب دی نو دغه تصدق کفاره د متصدق ده يعني خدای ﷻ يې ګنهونه رژوي.

مسئله: کافر که چېري عفوه د قصاص لازم وجاني ته وکړي هغه کفاره دده نه سي کېدای مادام باقیاً علی الکفر، وفي الحدیث النبوي ﷺ من اصیب بشئ من جسده فترکه لله کان کفارة له، او په یو بل حدیث مبارک کي راغلي دي "ثلاث من جاء بهن یوم القیامة مع الایمان دخل الجنة من ای ابواب الجنة شاء" درې شیان دي که چا راتګ په وکړی په ورځ د قیامت دی به داخل سي و جنت ته له هري دروازې د جنت چي دده خوښه وي "وتزوج من الحور العین حیث شاء من عفی عن قاتله" او دی به په نکاح کړي یعني خدای پاک به یې په نکاح ورکړي له حور عین څخه هر ځای چي غواړي، که چا عفوه وکړه و خپل قاتل ته.

سوال: د عفوه و خپل قاتل ته صورت څرنګه دی، ولي چي سړی قتل کړه سي بیا نو عفوه و قاتل ته څرنګه کولای سي؟

ځواب: والله اعلم بالصواب، مراد دادی چي په ورځ د قیامت عفوه ورته وکړي او یا دا معنی ده چي یو سړی په آله قاتله سړی وواهه او سړی وتښتېدی او مجروح لاً ژوندی و ورثه وو ته یې وویل چي زما قاتل ما بخښلی دی ثم مات من ذالک "ومن قرء دبر کل صلوة قل هو الله احد عشر مرات ومن ادی دینا خفیاً" او که څوک ووایي همېشه وروسته تر هر لمانځه یوولس واره قل الله شریفه او اداء کړي یو پټ پور.

درویش وایي: چي اکثره مفسران خو پر دې خبره دي چي د "من تصدق" ضمیر راجع دی و مظلوم ته چي په عربي یې مجني علیه بولي، نو له کفارو څخه مراد عفوه د ګنهو د مجني علیه ده، او بعض مفسران وایي چي ضمیر د "له" وجاني ته راجع دی، والمعنی که چا عفوه وکړه و جاني ته نو عفوه د مجني علیه وجاني ته کفاره ده د جاني لپاره، یعني جنایت او ګناه یې ختمه سوله یعني په ورځ د قیامت خدای ﷻ جاني ته عذاب نه ورکوي لانه حق العبد وقد عفی العبد له.

وَمَنْ لَّمْ یَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ۝۴۵

او که څوک حکم ونه کړي په هغه شرائع او احکامو سره چي خدای ﷻ نازل کړي دي، نو دغه کسان ظالمان دي په غټه پېمانه، ولي حدود او احکام د خدای پر خپل ځان نه کړه برابر کما هو معنی الظلم ای وضع الشئ في غیر محله.

پوه سه: چي خدای پاک ددغو کسانو چي د "من يحكم آه" څخه فهمېږي درې الفاظ راوړه "الكافرون، والظالمون، والفاسقون" نو کفر يې په سبب د تمرد او انکار دی له حکم څخه د خدای جل جلاله کمامر قريباً او ظلم يې په سبب ددې دی چي دوی ظلم وکړی پر خلاف د حکم د خدای جل جلاله او فسق يې په سبب د خروج د امر الهي څخه کما هو معنى الفسق ولي فسق په لغت کي خروج ته وايي کما في قولهم فسقت الرطبة عن قشرها اى خرجت.

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر "على انزلنا التوراة" باندي يعني موږ وروسته راواستاوه پر اثار د انبياء المذکورين السابقين عيسى چي د مريم د عمران د لور زوی وه، نسبت يې ومور ته وکړی، ولي چي عيسى عليه السلام بې پلاره په قدرت عظيمه د خدای جل جلاله عالم الوجود ته راغلی دی.

پوه سه: چي "قفينا" چي له بابه د تفعيل دی د تعديه لپاره نه دی چي باب د تفعيل ګاهي په معنى د مجرد راحي کما في الشافية نحو قدر بالتشديد وقدر بالتخفيف او اول مفعول يې محذوف دی ای اتبعنا النبيين الذين ذكرناهم بعيسى بن مريم، نو مفعول ثاني ته په با د جار متعدي سو.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ

دا حال دی من "عيسى" يعني په داسي حال کي چي عيسى تصديق کونکی و د هغه کتاب چي تر ده دمخه و يعني بلاواسطة چي کتاب تورات و.

وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ

موږ ورکړی ود ته انجيل يعني نوی کتاب، چي په هغه کي هدايت او لار ښوونه ده و خلګو ته او نور و يعني څراغ و د خلګو لپاره چي د حق لاره يې ورته روښانه کول يعني لکه په تورات کي.

پوه سه: چي "فيه هدی ونور" محلاً منصوب دی حال دی له انجيل څخه ای کائنا فيه ذالک.

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ

او تصدیق کونکی و انجیل د هغه کتاب چي تر ده دمخه و یعني التوراة.

پوه سه: چي اول "مصدقا" حال و له عیسی څخه او دوهم" مصدقا" حال دی له انجیل څخه، او تکریر د من التوراة لپاره د زیادت تقریر دی.

وَهُدًى وَّمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿۴۶﴾

دا عطف دی پر "مصدقا" لکه هغه چي حال و دا هم حال دی.

پوه سه: چي تخصیص د متقین که څه هم انجیل د ټولو بني اسرائیلو لاربښود و له دې جهته چي متقینو په هدایت د انجیل لار پیدا کړه او نفع یې پر واخسته بخلاف المنکرین له فانهم بمعزل من النفع بالانجیل بل بسائر الکتب الالهیه.

وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيْلِ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيْهِ

او حکم دې کوي اهل د انجیل چي عیسی علیه السلام او علماء د امت دده دي په هغه شي سره چي خدای جل جلاله نازل کړي دي یعني په انجیل کي.

پوه سه: چي کلمه د "ما" موصوله ده والعائد الیه محذوف لکه چي فقیر په ترجمه لفظي کي وعائد ته اشاره وکړه په دغه هغه شي.

فائده: چونکه لفظ "ولیحکم" امر بالام او انشاء ده د ماقبل سره تعلق نه لري، نو ځکه مفسرین په اتفاق وایي وقلنا لیحکم نو به قلنا سره د مقولې عطف سي پر آتیناه الانجیل باندي دا خبره دقیقه ده صحیح فکر پکښې وکړئ.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۴۷﴾

او څوک چي حکم نه کوي یعني په ما انزل في الانجیل لکن پر وجه د انکار او د سپکاوي په انجیل سره نو هغه کسان فاسقان دي یعني له حکم څخه د خدای جل جلاله وتلي دي.

درویش وایي: چي ددې الفاظو تفصیلي بیان ما دمخه درته وکړی فتذکر هداک الله.

فائده: له دې آیت څخه دا معلومه سوه چي په انجیل شریف کي احکام وه او عیسی علیه السلام مستقل شریعت درلودی یعني تابع د تورات موسی علیه السلام نه و.

فائده: په دې آیت کې شدید تهدید دی و حکامو او قضاتو ته د اسلام چې دوی به هم حکم کوي په ما انزل في القرآن الکریم او که حکم په هغه ونه کړي دوی به هم په ډله کې د فاسقانو حساب سي، البته دا قدر به بې فرق وي چې حکام او قضات چې د قرآن عزیز په حکم یې ونه کړه پر وجه د انکار او د استهانت نه دی، نو له دې سببه کافران نه بلل کېږي بلکې دوی خو یا رشوت راخلي او یا یې مرعات قومي وکړی او یا یې د پېدال مراعات وکړی، نو یې حکم په قرآن سره ونه کړی، لکن له مطلق فسق څخه خو نه خلاصېږي په صحیح حدیث کې راغلي دي "یؤتی بالقاضي العدل یوم القیامة فیلقی من شدة العذاب مایتمنی انه لم یفصل بین احد في تمرتین" فاذا کان هذا حال القاضي العدل فما حال القاضي الجابر، بیت

بوحنیفه قضا نه کرد وبمرد تو بمیری اگر قضا نه کنی

درویش وایي: چې بیان او ترجمه د هغه حدیث صحیح داده چې یو قاضي عادل به راوستل سي په ورځ د قیامت نو دی به ملاقي سي له سخت عذاب سره، مراد له عذاب څخه دلته سختي د حساب ده یعني د هر وخت د قضاوت به بازخواست ځني کېږي لاعذاب النار لانه قضی بین الخصوم بالعدل والانصاف بدون الرشوة والاعتساف، نو دی دا سخت عذاب ویني دا به یې تمنی سي چې کاشکي ده قضاوت نه وای کړی په منځ کې د هیڅ چا حتی د دوو خورما وو په حکم سره.

پوه سه: چې امام سخاوي رحمة الله علیه په مقاصد حسنه کې چې دده تصنیف دی داسې حدیث رانقل کړی دی چې قاضیان درې قسمه دي، دوه یې په دوږخ کې دي یو یې په جنت کې دی اول هغه قاضي دی چې حکم وکړي په ناحقه سره یعني د رشوت وغیرها له سببه او دی پوهېږي چې دا ناحقه دی فهو في النار، دوهم هغه قاضي دی چې جاهل وي یعني پر احکام شرعیه وو علم نه لري او د خپلې خېټې حکمونه کوي او حقوق د خلګو تلفوي فهو في النار، دریم قاضي قضی بالحق ای بعد العلم به فهو في الجنة.

وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ

او مونږ نازل کړی و تا ته یا محمد کتاب چې قرآن عزیز دی چې تصدیق کونکی دی د هغه جنس کتاب چې ستا تر کتاب دمخه نازل سوي دي یعني د جمیع کتب

الهيه وو، او ځو ک چي تخصيص کوي په تورات او انجيل سره هغه بلا فائده دي وعلى هذا فاللام في الکتاب للجنس.

وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

يعني رقيب دی قرآن او شاهد دی پر ټولو کتابو چي دمخه نازل سوي وه لکن چي هغه محفوظ د تغير او تبديل څخه وي، يعني قرآن کريم د ټولو لپاره شاهدي ورکوي په صدق او صحت سره.

فائده: په اصولو کي د شرائع يعني العقائد کالتوحيد والرسالة ويوم القيامة والجنة والنار وامثالها خو قرآن کريم د هغو هم شاهد دی او قرآن مبارک بيان د هغو فروعو چي په نورو اديانو کي وه او په دين محمدي کي منسوخ دي د هغو هم بيان او تفصيل کوي.

فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

الفاء لترتيب مابعدها على ما قبلها اى اذا کان حال القرآن کما ذکر، نو ته حکم کوه په منځ کي د اهل کتابو په هغه کتاب سره چي خدای نازل کړی يعني القرآن الکريم چي رجم و کمامر چي دوی تاته مرافعه وکړي لکه په موضوع کي د زنی د شريف او د شريفي د اهل خيبر چي تاته راغله کمامر تفصيله، ولي چي قرآن مبارک معلومه کړې ده چي دا حکم د تورات او د قرآن سره شريک حکم دی او منسوخ نه دی.

وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ ط

نو ته متابعت مه کوه د خواهشاتو د اهل کتابو.

پوه سه: چي اهواء هغه د زړه خوښتنه ده چي له شرع شريفي څخه مخالف وي د هغه څه چي تاته راغلي و چي هغه حق حکم دی.

پوه سه: چي کلمه د "عن" په عما کي متعلق ده په "لاتتبع" پوري.

سوال: صله د "تتبع" خو کلمه د "عن" نه راځي؟

ځواب: تتبع متضمن دی معنی لره د اعراض فالمعنى لاتتبع اهوائهم معرضاً

عما جائک من الحق.

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَّمِنْهَاجًا

هر يوه ته ستاسي گرځولی دی موږ يعني لکل امة منکم ايها الناس قديماً وحديثاً شرعة ای شريعة.

پوه سه: چي شرعه په اصل لغت کي گودر ته وايي چي سړی اوبو ته پر رسېږي، نو شريعت ته د انبياء عليهم السلام يې شريعت وويل تشبيهاً چي په شريعت سره سړی و هغه شي ته رسېږي چي سبب د حيوة ابدي دی وهي الاحکام الالهيه الموصلة الی الجنة دار النعيم ابداً "ومنهاجاً معنا لار ښکاره په دين کي.

وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَّاحِدَةً

او که د خدای ﷻ مشيت او اراده وای تاسي به يې ټوله يو امت گرځولي وای، معنی داچي يو جماعت به وای پر يوه دين او شريعت يعني په ټولو زمانو کي، نو ستاسي په منځ کي به اختلاف ديني نه وای.

وَّلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ

يعني خدای ﷻ دا اراده نه وکړه بلکې تاسي نوع انساني يې افراد او قومونه پر شرائع مختلفه وو وگرځولاست، چي په علم کي د خدای ﷻ چي هر شريعت چي د هغې زمانې سره موافق و راوا يې ستاوه تاچي ستاسي امتحان وکړي په هغه شريعت کي چي تاسي ته يې درکړي، نو د امتحان معنی داده چي تاسي څه کوئ د نوي شريعت متابعت به کوئ او که د پلرو او نيکه گانو دين د هغه شريعت جديده چي په معجزاتو سره تائيد سوی هم وي انکار کوئ، مثلاً دين د يهودانو شريعت د موسی عليه السلام او د تورات و، چي خدای ﷻ نوی شريعت د اسلام پر محمد عليه السلام باندي نازل کړی او په ډېرو معجزاتو يې تائيد کړی، نو په دې د يهودانو امتحان کېږي چي دوی به اسلام ته غاړه کښېږدي او لا اله الا الله محمد رسول الله به وايي او خپل د دين موسوي او د تورات منسوخيت به ومني او که له نسخ څخه به انکار وکړي او پر منسوخ دين د آباء په متابعت کلک پاته سي اکثرو يهودانو خو دغسي

وکړه چي پر خپل آبائي دين باندي ټينګ سوه او له اسلام څخه يې انکار مختاره کړی، البته په دوی کي بعض صاحبان د صحيح نظر او د عقل سليم لکه عبدالله بن سلام او دده ملګري رضي الله عنهم اسلام ته په لبيک ويلو سره په اسلام کي داخل سوه.

درويش وايي: چي دغه وه معنا د امتحان الهي او د امتحان دمخه تر اسلام په عيسی او انجيل سره هم اخسته سوی و چي په هغه امتحان کي هم يهودان ناکامه سوي وه حتی رفع الله عيسی من بينهم الی السموات العلی کما مرت هذه القصة في هذا التفسير في موضعه فتذکرها.

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ

نو تاسي وړاندي والی وکړئ د خير و کارو ته يعني الاعمال الصالحة دا خطاب عام دی، چي نور خلګ هم په تاسي پسي اقتداء وکړي او د هغو د خير په کارو کي به خدای جل جلاله تاسي ته هم ثوابونه درکړي کما ورد في الحديث الصحيح من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها الی يوم القيامة من غير ان ينقص من اجورهم شئ.

إِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا

پوه سه: چي دا جمله استينافيه ده، علت ده و استباق الی الخيرات ته، او هم وعد په جنت او ثواب سره و هغه کسانو ته مبادرت او استباق د خير و کارو ته وکړي او وعيد دی د دوږخ و هغو کسانو ته چي تقصير وکړي، والمعنی خدای جل جلاله ته ده خاص ستاسي رجوع د ټولو، نو مرجع مصدر ميمي دی.

فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾

بيا به خدای جل جلاله تاسي خبر کړي په هغه شي چي ستاسي پکښي اختلاف و چي يهودانو به ويل زموږ دين حق دی باقي اديان او د اسلام دين حق نه دی، يعني په ورځ د قيامت به محق او مبطل سره جلا کړي چي محق به جنت ته واستوي او مبطل به دوږخ ته رهي کړي.

شان نزول د وروسته آيت ابن اسحاق وايي له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چي کعب بن اسد او عبدالله بن صوريا او شاس بن قيس سره وويل چي درځئ چي

محمد ته ورسو شايد چي دى به موږ په فتنه كي واچوو له خپله دينه څخه يعني غلط حكم به په وكړو چي رسوا سي، نو عليه الصلوة والسلام ته وړغله او ورته وه يې ويل چي ته موږ پېژني چي موږ احبار او اشراف د يهودانو يو، او سرداران ددوى يو، كه موږ ستا متابعت وكړو نو ټوله يهودان به ستا متابعت وكړي او ستا په دين كي به داخل سي، او زموږ و د قوم تر منځ يو خصومت موجود دى موږ به تاته دواړه طرفه راسو ته دوى په موږ ملامت كړه نو موږ به پر تا ايمان راوړو، نو عليه الصلوة والسلام په خپل نور وجداني سره ددوئ ددې مطالبې څخه منع وكړه، نو خداى ﷻ دا آيت نازل كړى.

وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ

پوه سه: چي دا آيت عطف دى پر كتاب باندي والمعنى انزلنا عليک الكتاب وانزلنا اليک ان يحكم آه، او داسي هم روا ده چي دا دي جمله وي په تقدير د وامرنا ان احكم آه او ته حكم كوه په منځ كي د راغلو يهودانو په هغه كتاب سره چي خداى ﷻ تاته نازل كړى نه داسي حكم چي دوى درته وايي كمامر.

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ

او ته متابعت مه كوه د خواهشات باطله وو ددوى، عطف دى پر احكم عطف النهي الانشائي على الامر الانشائي، او ته له دوى څخه بېرېږه چي د حق حكم څخه دي په فتنه كي وانه چوي چي خلاف ما انزل الله حكم په تا ونه كړي لاضلالک.

عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ ط

د بعض هغه حكم چي خداى ﷻ پر تا نزل كړى دى يعني په خلاف د هغه په تا حكم وكړي د فتنې له لاري وتاته.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ط

كه دوى يعني يهودان وغيرهم اعراض او روى گرداني وكړي له حكم منزل اليک څخه او بل حكم غواړي نو پوه سه په دې چي اراده لري خداى ﷻ چي ودوى ته ورسوي عقوبت او عذاب د بعض گنهو د دوى يعني په دې دنيا كي بعض عقوبات

پر دوی مسلط کړي، نو حاصل د معنی دادی چي په دغه تولی سره چي یوه عظیمه گناه ده.

پوه سه: چي لفظ د بعض یې تنبیه پر دې ده چي دوی گنهونه ډېر کوي چي یو له هغو څخه تولی ده یعني انکار کول.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَسِقُونَ ﴿٤٩﴾

او په تحقیق سره ډېره حصه د خلگو یعني د یهودانو هر آئینه فاسقان دي.

درویش وایي: چي د "کثیراً" لفظ یې له دې جهته ووایه چي بعض د یهودانو خو فاسقان نه دي لکه عبد الله بن سلام واضرابه رضي الله عنهم.

پوه سه: چي مراد له "فاسقون" څخه دلته کاملون في الفسق المتمردون في الفسق دي وهم الکافرون منهم لانهم خرجوا عن امر الله بالکلیة.

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ط

آیا حکم د جاهلیت د وخت چي هغه متابعت الهوی دوی غواړي.

پوه سه: چي همزه لپاره د استفهام انکاري ده یعني حکم د جاهلیت چي د اسلام دین و منځ ته راغلی بیا پوښتنه نسته، قانون نحوي همزه خو لپاره د استفهام دی چي هغه صدارت د کلام غواړي او وروسته تر همزه که فا عاطفه راسي لکه مانحن فیه او یا واو عاطفه راسي کما في مواضع اخر من القرآن العزیز نو عطف خو یې پر ماقبل د همزه نه سي کېدای ولي چي صدارت د همزه له منځه ځي، نو په هر ځای کي د قرآن کریم چي دغسي عبارت راسي نو معطوف علیه د واو یا د فا محذوف دی په منځ کي د همزه او فا لکن مناسب د هر مقام سره لکه په دې ځای کي تقدیر داسي دی ایتولون فحکم آه.

درویش وایي: چي دا قانون په یاد ساتئ چي په ډېرو ځایو کي د قرآن عزیز به په ښه درسي.

وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾ ع

او څوک دی ښه تر خدای از روی حکم و هغه قوم ته چي یقین لري پر خدای ای

لا احد احسن حكماً منه تعالى، نو استفهام انكاري دی.

پوه سه: چي تخصيص د قوم يوقنون يې وكړی له دې سببه چي دا قوم په دې پوهېږي او ايمان يې دی چي خدای عالم الغيب والشهادة دی او د بندګانو په خير او شر عالم دی، نو دوی پر دې يقين لري چي احسن تر خدای ﷻ هيڅ څوک نسته

فائده: حكماً منصوب دی چي تميز دی له احسن څخه او په اصل كي مبتداء وه او اصل يې داسي و من حكمه احسن من حكم الله.

فائده: په "لقوم" كي لام لپاره د بيان دی ای هذا الاستفهام الانكاري لقوم يوقنون.

له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي د عبدالله بن ابي رئيس المنافقين او د بني قريظه او د بني النضير چي د يهودانو دوه قومه وه حلف و چي موږ به يو د بل نصرت كوو او د عبدالله بن الصامت او د قريضه او نضير تر منځ هم حلف و، نو عبدالله بن ابي چي مسلمان سو يعني صادقانه وروسته يې وويل چي زه خو حليف د نضير او قريظه يم او زه بېرېږم چي د زمانې حوادث پر ما راسي او قريظه و نضير به مرسته نه راسره كوي، نو بيرته مرتد سو كافراً، او عبدالله بن صامت وويل چي زه بېزاري ښكاره كوم و خدای ﷻ ته له حلف څخه د قريظه او نضير، او زه دوستي كوم د خدای ﷻ او دده له رسول ﷺ سره او د مؤمنانو سره نو دی پر ايمان ثابت پاته سو، نو په عبدالله بن الصامت رضي الله عنه او عبدالله بن أبی بن سلول كي دا آيتونه نازل سوه.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلۡيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوۡلِيَآءَۘ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ٥١

اې هغه كسانو چي ايمان يې راوړی دی تاسي مه ګرځوئ يهود او نصاری خپل دوستان يعني د دوی پر قول او پر اظهار د محبت ستاسي سره اعتماد مه كوئ او داسي ژوند د دوی سره مه كوئ لكه دوست چي يې د دوست سره كوي، او دا جمله "بعضهم آه" علت دی د نهي يعني دغه دوې ډلي سره دوستانې دي په مقابل كي ستاسي او تاسي مسلمانانو ته په ضرر رسولو كي سره متحدي دي يعني كه څه

هم یهود او نصاری په خپل منځ کي ډېر سخت اختلافات سره لري لکن ستاسي په مخالفت او اضرار کي سره متحد او متفق دي، پښتانه متل کوي چي "سپي یو دبله سره یو دي و فقیر ته" او که څوک ددوی سره دوستي غوره کړي لکه عبدالله بن ابی، نو ددوی له ډلي دی یعني کافر دی مثلهم، په تحقیق خدای ﷻ هدایت نه ورکوي و هغه قوم ته چي ظالمان وي یعني پر خپلو ځانو په دوستی او موالات سره د کافرانو او ظالمانو پر مؤمنانو په موالات سره د دښمنانو د مسلمانانو.

پوه سه: چي "یاایها الذین آه" عام خطاب دی ټولو مسلمانانو ته شامل دی مخلصان وي او که غیر مخلصان که څه هم سبب د نزول یې خاص دی یعني عبدالله بن ابي او عبادة الصامت.

فائده: حکم د "انهم منهم" په هغه صورت کي دی چي تولی او دوستي له جهته د دین وي او که تولی له جهته د بیع او شراء وي او یا عمل یعني یو کار مزدوري ددوی کوي مع المخالفة في الاعتقاد والامور الدینیة فلیس فیه هذا الوعید یعني فانه منهم لکن سره د هغه المولی ابو سعود رحمه الله وایي وفیه زجر شدید للمؤمنین عن اظهار صورة الموالاة لهم وان لم یکن موالاة في الحقیقة لهم انتهی، یعني د یهودانو او نصاری وغیرهم من الکفرة که څه هم حقیقت موالات نه دي چي سړی په کافر سي لکن صورت د موالات که امکان وي مؤمن لره نه ده په کار چي ددوی سره یې وکړي.

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ

ته وینې اې محمد علیه السلام هغه کسان چي په زړو کي یې مرض وي یعني کفر لکه عبدالله بن أبي واصحابه من المنافقین دوی مبادرت کوي په موالات او دوستی کي د یهودانو.

فائده: که له رؤیت څخه مراد رؤیت بصري وي، نو جمله "یسارعون" حال ده له فاعل څخه د "تری" چي الذین دی، او که رؤیت علمي مراد وي نو یسارعون په ځای کي د مفعول ثاني د "تری" دی.

يَقُولُونَ نَخْشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ

او دوی يعني ابن أُبی و اصحابه وايي په عذر کي د موالاتو د يهودانو چي موږ بېربېږو چي موږ ته ورسېږي يوه دائره يعني حادثه من حوادث الزمان چي دولت او غلبه به بيرته د يهودانو سي، او دين د محمد ﷺ سريع الزوال دی، نو دغه يهودان موږ ته شی نه راکوي او مرسته به نه راسره کوي او وايي به چي تاسي خو اتباع د محمد واست، قاله ابن عباس رضي الله عنه، او بعض مفسرين وايي چي ددوی مراد دادی چي زمانه سره وګرځي او پر موږ قحط او لوږه راسي نو موږ به د يهودانو و کومک ته محتاج سو او دوی به له کومک څخه منع وکړي، نو له دې سببه موږ ددوی موالات نه قطع کوو، او خوراکي مواد چي عموماً د يهودانو په قبضه کي دي موږ ته به يې نه راکوي الی غير ذالک من موجبات موالات اليهود.

فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأْتِيَ بِٱلْفَتْحِ

نو خدای پاک د ابن أُبی او اصحاب دده د غدر په موالات کي د يهودانو په دې آيت سره رد وکړی چي شايد خدای پاک به راتګ وکړي په فتح سره، قتاده او مقاتل وايي چي مراد له فتح څخه فيصله د خدای ده چي د عليه الصلوة والسلام ته به غلبه ورکړي پر يهودانو او پر ټولو مخالفينو باندي او دين د محمد ﷺ دي غالب وګرځوي، سدي او کلبي وايي چي مراد له فتح څخه فتح د مکې ده، او ضحاک وايي چي مراد له فتح څخه فتح د قريه وو د يهودانو ده چي خيبر، فدک، وادي القری وغيرها دي، نو بيا به تاسي اصحاب د ابن أُبی څه کوئ او له کومک څخه د يهودانو به مو څه لاس ته درسي.

أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِندِهِۦ

او يا به يو کار رونما سي له کارو څخه د خدای سبحانه وتعالی، چي د منافقانو اسرار او اغراض به خدای جل جلاله رسوا کړي، او يا قتل د بني قريضه و دی چي يو قوم د يهودانو و، او اجلا د بني نضيرو ده يعني فرار کول ددوی د خپلو اوطانو چي دابل قوم د يهودانو و او له بېخه ورکېدل د يهودانو له جزيرة العرب څخه.

درويش وايي: چي څه هم خدای پاک لفظ د عسی وو ایه چي لپاره د اطماع دی لکن دا تهوله کارونه خدای پاک وکړه ولي چي اطماع د قادر مطلق ﷻ لکه د بل چا وعد محتوم ده.

﴿فَيُصۡبِحُواْ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ نَٰدِمِينَ ٥٢﴾

نو به وګرځي داغه منافقان پر هغه شي چي دوی يې په زړو کي پټ ساتي پښيمانه هغه پټ شی ددوی په زړو کي کفر او شک وو په دې کي چي دين د عليه الصلوة والسلام به بقا ولري او که به له منځه ولاړسي.

پوه سه: چي "يصبحوا" منصوب دی په "ان" مقدر سره ورروسته تر فا او علامه د نصب يې اسقاط د نون ده او وجه د تقدير د ان دا ده چي نحات وايي چي ورروسته تر فای سببيه چي واقع سي ورروسته تر "عسی" ان مقدر وي.

﴿وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقۡسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهۡدَ أَيۡمَٰنِهِمۡ إِنَّهُمۡ لَمَعَكُمۡۚ﴾

او وايي به هغه کسان چي ايمان يې راوړی و يعني په وخت کي د ظهور د ندامت د منافقانو مؤمنانو دا خبره کوي نو دا کلام مستانف دی يعني عطف پر شي نه دی نو داسي واو استينافي وايي وهو کثير في الهداية کما لايخفی علی من طالع الهداية.

پوه سه: چي مراد له "الذين آمنوا" يهودان دي.

پوه سه: چي "هؤلاء" اشاره و منافقانو ته ده والمعنی آيادغه منافقان وه چي دوی به قسمونه اخستل.

فائده: جهد الايمان و اغلظ قسم ته وايي او د اعراب له لاري جهد ايمانهم صدر دی قائم مقام د جملې دی چي هغه جمله حال ده له ضمير څخه د اقسموا والتقدير اقسموا بالله يجتهدون جهد ايمانهم "انهم لمعکم" يعني منافقانو به يهودانو ته ويل چي موږ ستاسي ملګري يو په جنګ کي د مسلمانانو کما حکی الله تعالی عنهم "ان اخرجتم لنخرجن معکم ان قوتلتم لننصرنکم".

حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿۵۳﴾

لغوه او بې فائدې سوه عملونه د منافقانو چي لپاره د جلب د زړو د يهودانو به يې کول من اظهار الموالات لهم کمامر تفصيلاً نو وګرځېدل دوی يعني منافقان تاوانيان يعني في الدنيا والآخرة ددې دنيا فائدې چي دوی په موالاتو کي د يهودانو طمع درلوده هغه يې هم په لاس ورنه غله، ولي چي يهودان پخپله د مسلمانانو له خوا يا ووژل سوه او يا له وطنو څخه وشړل سوه او خسران د اخرت يې ابدي دوږخ دی په سبب د پټ کفر.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَنْ يَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی که څوک مرتد سي له تاسي له خپله دينه څخه او خپل دين پرېږدي نو که د يهودانو په دين سي او که د نصاری وو په دين وهکذا المجوس والمشرکين وغيرهم.

پوه سه: چي دا اخبار قرآني قبل الوقوع له ارتداد د بعضو مسلمانانو له دين څخه نازل سوی دی وقد کان کذالک، تفصيل يې دادی چي يوولس فرقې مرتدي سولې درې په زمانه کي د حيوٰة د عليه الصلوة والسلام چي په هغو کي يو قوم بنو مدلج وه چي رئيس يې ذو الخمار اسود عنسي و چي کاهن و او دعوه د نبوت يې په يمين کي کړې وه، او ټوله د يمن ښارونه، قريې او مځکي يې قبضه کړې او معاذ بن جبل رضي الله عنه چي د عليه الصلوة والسلام له خوا پر يمن والي و او نور سادات د يمن چي مؤمنان وه هم يې وشړل يعني له يمن څخه يې ويستل، نو عليه الصلوة والسلام و معاذ بن جبل او دده همراه مسلمانانو رضي الله عنهم ته نوشته کړه چي خپل اسلامي مبارک دين له لاسه ورنه کړئ او معاذ رضي الله عنه ته يې نوشته کړه چي مسلمانان وهڅوه چي د اسود مذکور سره جنګ او جهاد وکړي، نو فيروز ديلمي اسود پر خپل ځای پروت قتل کړی، ابن عمر رضي الله عنه وايي چي په هغه شپه کي اسماني خبري د اسود د قتل په لاس د فيروز ديلمي و عليه الصلوة والسلام ته ورسېدې، نو سهار عليه الصلوة والسلام خبر د اسود د قتل و مسلمانانو ته ورکړی او داسي يې وويل قتل الاسود

البارحة قتله رجل مبارک قیل ومن هو قال فیروز، او علیه الصلوة والسلام په سبا ورځ کي وفات سو "انا لله وانا الیه راجعون"
پوه سه: چي علیه الصلوة والسلام وروسته تر اخبار د اسود د قتل و مسلمانانو ته په وحي اسماني پر دوولسم تاریخ د ربیع الاول وفات سو او د مجاهدینو لښکري د اسود له جنګه په اخیر کي د شهر ربیع الاول چي ابوبکر صدیق رضي الله عنه خلیفه و راورسېدې او دا اول خبر و د فتح چي ابوبکر رضي الله عنه راورسېدی.
دوهمه ډله د مرتدانو چي په زمانه کي د حیوٰة نبوي پیدا سوې وه بنو خیفه وه دا یو قوم و چي رئیس یې مسیلمة کذاب و چي د نبوت دعوه یې کړې وه او بنو حنیفه ټولو ایمان پر راوړی و، او دده د نبوت دعوه په سنه لس کي د هجرت وه، او ده به ویل چي زه خدای پاک د محمد صلی الله علیه وسلم سره په نبوت کي شریک کړی یم، او علیه الصلوة والسلام ته یې دا خط نوشته کړی و من مسیلمه رسول الله الی محمد رسول الله، اما بعد فان الارض نصفهالي ونصفها لک او دا خط مسیلمه دوو کسانو ته د خپلو اتباعو ورکړی و، خط چي علیه الصلوة والسلام ته راورسېدی نو علیه الصلوة والسلام و هغو دوو کسانو ته وویل لو لا ان الرسل لاتقتل لضربت عنقکما، نو په ځواب کي علیه الصلوة والسلام ورته وویل یعني په خط کي من محمد رسول الله الی مسیلمة الکذاب اما بعد فان الارض لله یورث من یشاء من عباده والعاقبة للمتقین، نو علیه الصلوة والسلام وفات سو بیا ابوبکر صدیق رضي الله عنه د خالد بن ولید رضي الله عنه په مشری مسیلمه کذاب ته ډېر لوی فوج ورواستوی نو وحشي نامی چي مریی و د مطعم بن عدي چي سید الشهداء حمزه بن عبد المطلب یې شهید کړی و هغه مسیلمة الکذاب مردار کړی، نو دغه وحشي به ویل چي قتلت خیر الناس في الجاهلیة یعني بذالک حمزه رضي الله عنه وقتلت شر الناس بعد الاسلام یعني ما د خپل جاهلیت په وخت کي غوره د انسانانو یعني حمزه رضي الله عنه قتل کړی او د خپل اسلام په وخت کي مي ترټلی د خلګو قتل کړی یعني مسلمة الکذاب.
او دریمه ډله چي مرتده سوې وه بنو اسد وه چي مشري یې د طلیحه بن خویلد

پر غاړه وه او ده هم د نبوت دعوه کړې وه په ژوند کي د علیه الصلوة والسلام او دغه طلیحه اول سړی و چي په جنګ کي یې شکست وخوړی وروسته تر وفات د علیه الصلوة والسلام من اهل الردة، نو ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خالد بن ولید رضی الله عنه په مشرۍ ډېر درند فوج ورواستاوه چي وروسته تر ډېر سخت جنګ د طلیحه فوج شکست وخوړ او طلیحه پخله وتښتېدی او شام ته ولاړی ثم بعد مدة اسلم وحسن اسلامه والله اعلم.

تاریخ اسلامي وایي چي وروسته تر وفات د علیه الصلوة والسلام اکثره عرب مرتد سوه په انکار د فرضیت د زکوة الا اهل مکة والمدینة واهل بحرین من قبیلة عبد القیس، او دوی و ابوبکر رضی الله عنه ته وویل چي لمونځونه خو کوو واما الزکوة فلاتغصب اموالنا، نو ابوبکر رضی الله عنه دوی ته وویل والله لا افرق بین ماجمع الله تعالی في قوله "اقیموا الصلوة واتوا الزکوة" یعني في کثیر من آیات القرآن العزیز، او ابوبکر رضی الله عنه وویل چي قسم په خدای دی که دوی زما څخه یو سېرلی منع کړي چي علیه الصلوة والسلام ته یې ورکاوه یعني پر وجه د انکار یې منع کړي زه د هغو سره جنګ کوم، نو خدای پاک اقوام را وپاخول چي د ابوبکر رضی الله عنه سره ودرېدل او د مانعینو سره د زکوة یې په جنګ شروع وکړه حتی چي منکرین د زکوة یې ټول د زکوة په فرضیت اقرار کړه، حضرت انس رضی الله عنه وایي چي صحابه کرامو رضی الله عنهم جنګ کول د مانعینو سره د زکوة نه وه خوښ دوی به ویل چي منکران د زکوة خو اهل قبله دي نو څرنګه به جنګ کول ورسره روا وي، نو ابوبکر رضی الله عنه خپل توره غاړي ته واچول او یوازي جنګ ته رهي سو، نو صحابه کرامو رضی الله عنهم بله چاره ونه لیدل بېله متابعته د خلیفة المسلمین ابوبکر رضی الله عنه نو نور صحابه کرام رضی الله عنهم پسي ووتل و جنګ ته، عبدالله بن مسعود رضی الله عنه وایي چي موږ دا جنګ په ابتداء کي بد باله او په وروسته کي مو دا جنګ خوښ سو چي منکرین د زکوة اخیر الامر په فرضیت د زکوة قانع سوه او امر الهي "اقیموا الصلوة وآتوا الزکوة" دواړي مفروضه خبري ټولو منکرانو ومنلې او تفرقه په امت محمدي کي نه سوه پیدا.

درویش وایي: چي د ابوبکر رضی الله عنه ددې فعل پر موږ ټولو مسلمانانو حمد لازم

دی الحمد لله الذي نجا امة محمد ﷺ من التفرقة، وقیل ماولد بعد النبیین مولود افضل من ابی بکر رضی الله عنه لقد قام مقام النبي ﷺ في قتال اهل الردة.

درویش وایي: چي شیخ عطار رحمة الله علیه په مدح کي د ابوبکر رضی الله عنه داسي دوه خواږه شعرونه ویلي دي

هرچه بود از بارگاه کبریا ریخت در صدر شریف مصطفی
آن همه درسینه صدیق ریخت لاجرم تابود ازو تحقیق ریخت

حسن بصري رحمة الله علیه وایي که کارنامه د ابوبکر رضی الله عنه نه وای، نو جاري به وای الحاد د زکوة په باره کي الی یوم القیامة.

پوښتنه: که یو څوک د زکوة له فرضیت څخه منکر نه وي لکن زکوة نه ورکوي نو د مسلمانانو امیر به د هغه سره څه چار چلند کوي آیا جبراً به یې ځني اخلي او که څرنګه؟

ځواب: په اشباه والنظائر کي وایي چي معتمد مذهب دادی چي په زوره دې نه ځني اخلي، او په محیط کي وایي که یو چا منع وکړه له ورکړي څخه د زکوة نو عامل د حکومت اسلامي دي زکوة جبراً نه ځني اخلي، او که یې فرضاً په جبر والاکراه سره ځني واخستی د هغه سرې د زکوة غاړي نه په خلاصېږي، ولي چي زکوة خو عبادت دی او په عبادت کي اختیار شرط دی لکن یجبره بالحبس لیؤیه بنفسه انتهی.

فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ

نو ژر دی چي خدای ﷻ به راتګ وکړي په داسي قوم سره چي د خدای به دوی خوښ وي او ددوی به د خدای سره محبت وي یعني په ځای کي د هغو مرتدینو بعد اهلاکهم.

پوه سه: چي محبت د خدای ﷻ د یو چاسره اراده ده د خیر د دنیا او آخرت و هغه ته. او محبت د بندګانو د خدای سره اراده د طاعت د خدای ﷻ دی او پرهېز له معاصیو څخه.

درویش وایي: چي په مراد کي ددې قوم څخه یعني چي دا قوم څوک دي

اختلاف دی علی بن ابي طالب، حسن بصري، ضحاک او قتاده رضي الله عنهم وايي چي دا قوم ابوبکر او اصحاب دده دي رضي الله عنهم چي دوی د اهل ردت او د منکرینو سره د فرضیت د زکوة غزاء وکړه وقد مر تمام تفصیله عن قریب.

درویش وايي: چي دا قول انسب د اقوالو دی د ماقبل آیاتو سره چي د مرتدینو په باره کي وه او بعض مفسرین وايي چي مراد له دې قوم څخه انصار دي وهذا القول مرجوع، او بعض وايي اهل فارس دي، په صحیح حدیث کي راغلي دي "لوکان الایمان معلقاً بالثریا لناله اهل فارس"

درویش وايي: چي بعض اهل تحقیق وايي چي دا اشاره و ابو حنیفه واصحابه ته ده، ولي چي د فارس په قبیله کي د دین نبوي حامیان او د شریعت غراء بیانونکي او د امت تشریح کونکي په مثل د ابو حنیفه واصحابه رحمهم الله بل څوک نسته او نه به پیدا سي، او بعض وايي چي دا قوم اهل الحجاز دي اي الحرمین الشریفین ومن حولهما او بعض وايي اهل یمن یعني د هغې زمانې لقوله علیه الصلوة والسلام الایمان یمان ای اهل د ایمان کامل اهل د یمن دي، والحکمة بمانیة او علم الشریعة د یمنیانو دی انتهی.

أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ

چي دوی به اذله وي او متواضعین به وي یعني زړه سوی به لري او نرمي د زړه به لري او تواضع به لري د مؤمنانو په مقابل کي.

پوه سه: چي "اذلة" جمع د ذلیل ده هغه عرفي معنا نه ده ځني مراد بلکې په معنا د ارقاء او رحماء دی.

سوال: صله د "ذلة" خو "على" نه راځي بلکې لام راځي او دلته "على" راغلی دی؟

ځواب: د ذلت په معنی کي یې عطف معتبر کړی دی، او د عطف لفظ په على سره متعدي کېږي چي داسي قول ته په عربي کي تضمین وايي یعني یو لفظ د بل لفظ په ضمن کي راوړل او اعزة جمع د عزیز ده چي معنی یې شدت او سختي

او غلبه ده یعني دا قوم به په مقابل کې د کافرانو شدت پسنده علیه جویان وي یعني زړه سوی پر کافر نه لري په جنګ او په هرقیمت چې وي ځانونه پر غالب ګرځوي، او دوی جهاد کونکي في سبیل الله یعني لپاره د طلب د رضی د الله تعالی او لپاره د اعلاء د کلمة الله لا للغنیمة ولا لاظهار شجاعته ولا للعصبیة وغیر ذالک او نه په بېرېږي له ملامت ویلو څخه د یو ملامت ویونکي.

پوه سه: چې دا جمله عطف ده پر "یجاهدون" باندې، په دې بیانولو کې د صفاتو د قوم اخرین تعریض دی پر منافقانو، ولې دوی چې به په یو لښکر کې د مسلمانانو ووتل دوی به بېرېدل له حلفاؤ څخه چې یهودان وه چې هغه به پر موږ ملامتیا ووایي چې په لښکر کې د مسلمانانو شامل سوي یاست، نو دوی به شدت او تصلب درلودی پر کافرانو، او نه یې زړه سوی درلودی پر مسلمانانو بلکې معامله د منافقانو بالعکس وه او نه یې وتل و جنګ ته في سبیل الله وه بلکې رواجول د خپل خبث باطل چې کفر و پر مسلمانانو باندې الی غیر ذالک من اغراضهم الخبیثة.

ذٰلِكَ فَضۡلُ اللّٰهِ يُؤۡتِيهِ مَنۡ يَّشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝٥٤

پوه سه: چې "ذالک" په تاویل د مذکور اشاره ده د هغه قوم آخر و صفاتو ته چې دمخه تېر سوه من المحبة والذلة للمؤمنین والعزة د کفارو په مقابل کې د الجهاد في سبیل الله وعدم خوف اللوم من احد فضل د خدای دی یعني لطف او احسان د خدای دی چې دده په زړه کې پیدا کړی دی یعني دا اوصاف جمیله دده په طاقت بشري نه دي پیدا سوي په دوی کې، او خدای پاک ورکوي خپل فضل وچاته چې اراده یې ورته وسي، او د خدای جل جلاله عطایا او احسانونه فراخه دي، او خدای جل جلاله د هر چا په حال ښه خبر دی ففیه وعد ووعید.

درویش وایي: چې رسېدل و قرب الهي ته بعض سالکانو ته په اوویا کاله کې حاصل سي او بعضو ته په شل کاله کې، او بعضو ته په یوه کال کې حتی چې بعضو ته په یوه ګړي او لحظه کې حاصل سي، آیا ستاسي نه ده په یاد قصه د ساحرانو د فرعون چې په دا بېخي لږ وخت کې چې دوی معجزه د موسی علیه السلام

ولیدل قالوا امنا برب العالمین حتی چي د کاملانو عارفانو څخه وګرځېدل حتی چي فرعون دوی ته پېش رو وکړی چي "لاقطعن ایدیکم وارجلکم من خلاف ولاصلبنکم في جزوع النخل، دوی په مقابل کي څرنګه عارفانه ځواب ورکړی "لاضیر انا الی ربنا لمنقلبون" آیا تاسي نه ده اورېدلې قصه د رابعهٔ بصریه چي دا یو کلان ساله مینځه وه د یو چاچي په بازار کي د بصرې یې ګرځول او د هیڅ چا یې و رانیولو ته زړه نه کېدی یو تاجر ترحماً علیها رانیول او في الحاله یې ازاده کړه، او دې د یو غره په یو غار کي په ډېر صدق او اخلاص سره د خدای پاک عبادت پیل کړی یو کال نه و پوره سوی چي، عالمان، قاریان، تاجران وغیرهم به ددې زیارت او ملاقات ته ورتله.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا

نه دی ولي ستاسي ایها المؤمنون مګر خدای جل جلاله او رسول دده یعني حضرت محمد ﷺ او ټوله مؤمنان، نو تاسي یهود او نصاری اولیاء خپل مه بولئ بلکي هغه پخپل منځ کي یوله بله اولیاء دي ستاسي مؤمنانو په مقابل کي که څه هم یهود او نصاری خپل په منځ کي شدید اختلافات سره لري حتی چي یو بل ته کافران سره وایي.

الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾

دا موصول بدل دی دمخه موصول څخه یعني هغه مؤمنان چي دوی اقامت د لمانځه کوي او ورکوي زکواتونه د خپلو مالو او دوی راکعون یعني دوی سره ددې چي اقامة الصلوة کوي او تیاء الزکوة کوي بیاهم خاشعون او متذللین و خدای ته دي یعني خپل په عبادت فخر او کبر نه کوي، نو جمله د وهم راکعون حال ده له فاعل څخه د دواړو یعني یقیمون ویؤتون.

فائده: پوه سه! چي یو اقامت د لمانځه دی او یو هیئت د لمانځه دی، نو ټوله قرآن د مؤمنانو له لمانځه څخه تعبیر په اقامت الصلوة خدای کوي نو د اقامت الصلوة معنا داده چي لمونځ سره د فرائضو او واجباتو لکه قیامه، رکوع، سجده اخیر او د تحریمې تکبیر او جماعت او تعدیل الارکان وغیر ذالک وکړي او هیئت الصلوة هغه

دی چي د لمانځه سره په هیئت مشابه وي نو ځکه خدای پاک د منافقانو د لمونځو په باره کي داسي فرمایلي دي "فویل للمصلین آه" او له دې سببه علماء وایي چي مقیمین د لمانځه لږ دي او مصلین ډېر دي.

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغٰلِبُوْنَ ﴿۵۶﴾

او څوک چي دوستي مختاره کړي د خدای او د هغه د رسول او د مؤمنانو، نو په تحقیق ډله د خدای ﷻ غالبه ده پر مخالفانو کافرانو او منافقانو.

پوه سه: چي ابن عباس ﷻ وایي چي له "الذین آمنوا" څخه مهاجرین او انصار مراد دي ﷺ.

فائده: څوک به پوښتنه کوي چي من خو مبتداء وه او موصول د یتولی یې صله ده او د یتولی ضمیر راجع دی ومن ته په اعتبار د لفظ او لفظ الله مفعول دی د یتولی و ورسوله والذین آمنوا پر عطف دی، نو دا کافي نه وه فان هم الغالبون یعني د حزب الله لفظ یې ولي زیات کړی؟

ځواب: ددې په زیاتولو کي اشاره و یو دلیل ته ده د شکل اول، والتقدیر من تولی لهٰؤلاء المذکورین فهو حزب الله و حزب الله هم الغالبون فهؤلاء هم الغالبون.

پوه سه: چي اضافت د حزب الله د استغراق لپاره ده ای کل حزب الله هم الغالبون ولي چي د شکل د انتاج شرط ایجاب د صغری دی او کلیه کبری دی کما تقرر في المنطق، په حدیث شریف کي راغلي دي چي رفاعه بن زید او سوید بن الحارث ایمان راوړی وروسته یې نفاق شروع کړی، او بعضي مخلصو مؤمنانو ددوی سره موالات او محبت کاوه فانزل الله هذه الآیة.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَكُمْ هُزُوًا وَّ لَعِبًا

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی تاسي مه ګرځوئ هغه کسان چي ستاسي دین یې د مسخرو او د ساتېري محور ګرځولی دی.

پوه سه: چي "الذین اتخذوا" مفعول اول دی لقوله "لاتتخذوا" او مفعول ثاني یې اولیاء دی، هز، سخریه، استهزاء او لعب متحد المعنی دي بالفارسیة بازي

مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ

له هغو کسانو څخه چي دوی ته کتاب ورکړی سوی دی تر تاسي دمخه چي یهود او نصاری دي، نو دا بیان دی د "مستهزئین" او من قبلکم متعلق دی په "اوتوا" پوري، منصوب دی معطوف دی پر موصول اول ای الذین اتخذوا او مراد له کفارو څخه مشرکین دي "اولیاء" دوستان بلکې له دوی ټولو څخه دوري او قطع المواصلة لار غوره کړئ.

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

او له خدایه وبېرېږئ په موالاتو کي ددغو کسانو که تاسي په حق سره مؤمنان یاست، ولي چي مؤمن بالحق خو د خدای دوست وي او داغه مذکوره کسان خو د خدای دښمنان دي نو مؤمن بالحق یې هم خپل دښمنان وګڼل لان عدو المحبوب عدو للمحب.

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا

او چي تاسي ناره وکړئ ولمانځه ته یعني الآذان دوی وګرځوي دا نداء په تاویل د منادات یا د صلوة مسخره "هزوا ولعبا" وقد مر تفسیرهما آنفاً.

پوه سه: چي څه وخت چي به مؤذن د مسجد نبوي او یا د نورو مسجدو چي په مدینه منوره کي د مسلمانانو وه اذان شروع کړه سو، نو یهودانو به سره خندل او یو وبل ته به یې سترګي سره وهلې لپاره د استهزاء په اذان او لمانځه سره لپاره د سپکاوي او لپاره د نفرت د خپلو هم مذهبانو د لمانځه او له اهل څخه د لمانځه او له دعوت څخه د مؤذنانو.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

دا پسخند ددوی په دې سبب دی چي دوی داسي قوم دی چي عقل نه لري.

فائده: پوه سه! چي علماء په اتفاق وايي چي د اذان ثبوت یوازي په خوب د عبدالله بن زید نه دی لکه قصه چي مشهوره ده بلکې اذان په قرآن مبارک کي په دغه مذکوره آیت سره یعني "واذا نادیتم آه" هم ثابت دی لان معنی الآیة المذکورة

داده چي تاسي بلنه ورکړئ خلګو ته د لمانځه لپاره د اذان په ذریعه، ولي چي د انداء معنا ده د يو چا بلنه په لوړ آواز سره.

حکمة الآذان: (۱) اظهار دی د شرائع د اسلام (۲) کلمة التوحید التي هي افضل واطیب الاذکار (۳) خبرول دي د مسلمانانو په دخول د وخت د لمانځه (۵) د لمانځه د ځای ښوونه ده (۵) بلنه ده د خلګو د جماعت و لمانځه ته الی غیر ذالک کطرد الشیطان اذا سمع الاذان کما في البخاري وغیره.

مسئله: که یو مؤذن داسي وچي حسن الصوت يې و لکن پر آذان کولو يې مزدوري غوښتل او بل مؤذن قبیح الصوت وچي آذان يې مفت کاوه، نو کوم مؤذن اولی دی؟

ځواب: په دې مسئله کي خو قدیماً وحدیثاً اختلاف سته لکن صحیح مذهب دادی چي حسن الصوت ته دي اجرت ورکوي لان لحسن الصوت تاثیراً وترغیباً للناس کما ان لقبح الصوت تنفیراً.

فضائل الاذان، في الحدیث الصحیح اول الناس دخولاً الجنة الانبیاء ثم الشهداء وروسته بلال حبشي مؤذن المسجد النبوي سره د مؤمنانو د کعبې مبارکي وروسته بیا مؤذنان دي د بیت المقدس وروسته بیا نور مؤذنان د مسجد نبويﷺ وروسته بیا نور مؤذنان دي بقدر اعمالهم، وفي حدیث صحیح آخر چي درې قسمه خلګ یعني مسلمانان باک نه کوي له حساب څخه د ورځي د قیامت او دوی لو یه بېره د قیامت د ورځي په بېره کي نه اچوي، یو حافظ د قرآن مجید چي عمل يې هم په کړی وي یقدم علی الله یعني یوم القیامة سیداً شریفاً، او بل هغه مؤذن چي اووه کاله آذان وکړي بېله اجرته او بېله د طمع د اجرت، او دریم هغه مریی چي حقوق د خدای پر ځای کوي او د بادار حق هم پر ځای کوي.

مسئله: که یو سړی چي هم قابل د آذان و په سبب د حسن صوت او هم قابل د امامت و په سبب د حسن قرائت او د علم د احکامو د لمانځه نو دې سړي ته کومه وظیفه اجراء کول اولی او افضل دي؟

ځواب: امامت افضل دی ولي چي رسول اللهﷺ پر امامت همېشه توب کړی دی

پوښتنه: علیه الصلوة والسلام ولي یو وخت هم اذان نه دی کړی سبب یې څه دی؟
ځواب: اولاً که علیه الصلوة والسلام اذان کړی وای نو که چا دده له جماعته تخلف کړی وای هغه به کافر وای، وثانیاً که دی مؤذن وای نو د ځان لپاره شاهدي په رسالت سره نازیبا معلومېده، وثالثاً آذان خو اولاً بل چا په خوب لیدلی و، نو علیه الصلوة والسلام د ابد لپاره اذان وغیر ته وسپاری، او بل سبب دادی چي علیه الصلوة والسلام که اذان وکړي نو یا به د اذان کلمات بدلوي یعني داسي به وایي اشهد اني رسول الله او یا به هغه کلمات وایي لکه نور مؤمنان چي یې وایي یعني اشهد ان محمد رسول الله، له دې څخه بیا دا توهم کېږي چي محمد نامی یو بل سړی دی د هغه لپاره شاهدي د رسول والي ورکوي لکه نور مؤذنان چي اشهد ان محمد رسول الله وایي د علیه الصلوة والسلام لپاره شاهدي د رسالت ورکوي، او بل سبب دادی چي عمل د رسول الله ﷺ دیمه و یعني دوام داره کما ورد في الحدیث ان رسول الله ﷺ اذا عمل عملاً اثبته یعني همېشه به یې کاوه او دوام ته د اذان علیه الصلوة والسلام خلاص نه و ځکه چي د علیه الصلوة والسلام لوی مصروفیت په تبلیغ د رسالت و لکه 'میر المؤمنین عمر رضي الله عنه چي ویل لولا الخلیفي لاذنت" که نه وای اشتغال زما په امورو سره د خلافت ما به اذان کولای.
مسئله: لحن یعني لپاره د خوش آوازۍ یا د اوږد والي د اذان کلماتو ته تغیر ورکوي تغیر ورکول ناجائز دی، مثلاً آالله اکبر په مد د الف وای، ولي دا خو د خدای جل جلاله د خدای والي استفهام او شک دی په کبریا کي د خدای جل جلاله حقیقت شک کفر دی لکن چونکه مؤذن خو شکي نه دئ نو ادنی مرتبه یې داده چي داسي ویل ناجائز دی، او ان یقول اکبار بمد الباء لانه آسم الشیطان وغیر ذالک من التغیرات کما هو المتعارف في بعض مؤذني العصر الحاضر، په یوه روایت کي راغلي دي چي ابن عمر رضي الله عنه ته یو سړی راغلی او ورته وه یې ویل اني احبک زه ستا سره محبت لرم ابن عمر ورته وویل اني ابغضک زما ستا څخه بد راځي، هغه ورته وویل ولي؟ ابن عمر رضي الله عنه ورته وویل چي زه خبرسوی یم چي ته په اذان کي لحن کوې، قیل ان اجابة الاذان واجبة که څه هم سړی جنب وي یا ښځه حائضه وي، یو په بیت الخلاء

کي اجابت نسته او بل په وخت کي د جماع اجابت نسته، او تاج الشريعة وايي ان اجابة المؤذن سنة، وهذا هو المذهب الاعدل او امام نووويرحمة الله عليه وايي چي اجابت د اذان مستحب دی وهذا هو المذهب الاسهل على السامعين الآذان.

فائده: مسافر که په سفر رهي و او بل سړي اذان پسي وکړی خدای جل جلاله به يې له سفره په خيرت او عافيت راولي، که د مولود په رسته غوږ کي اذان وکړه سي او په چپه غوږ کي يې اقامت وکړه سي د ام الصبيان چي کومه ناجوړي ده د اطفالو نو خدای جل جلاله به يې په امن او امان کي وساتي.

فائده: که يو ځای اور واخلي آذان وکړه سي هغه اور به خدای جل جلاله ساکن کړي او هغه ځای به له ضرره د اور خلاص کړي.

فائده: که هولناکه سېل راسي او ځوک اذان وکړي د سيل له ضرره به يې خدای وساتي، که يو سخت يخ او يا خوف پيدا سي ځوک اذان وکړي د يخ او د خوف له ضرره به په امن کي سي کذا في الانوار والاسرار المحمدية.

قُلْ يَاَهْلَ الْكِتٰبِ

ته ووايه اې محمد صلی الله علیه وسلم اې اهل کتابو يعني اليهود والنصارى.

شان نزول: ځني نفر د يهودانو و عليه الصلوة والسلام ته راغله او ورته وه يې ويل موږ ته خبر راکړه ستا د دين، عليه الصلوة والسلام ورته وويل "آمن بالله واما انزل الينا وما انزل الى ابراهيم و اسماعيل واسحٰق ويعقوب والاسباط وما اوتي موسى وعيسى وما اوتي النبيون لانفرق بين احد منهم ونحن مسلمون" نو يهودانو چي د عيسى نوم واورېدی چي ددوی په عقيده عيسى نبي نه و بلکې بد نسبت يې ورته کوی يعني ولد الزنى نعوذ بالله مَن ذالک، نو دوی ورته وويل چي موږ سپک دين نه وينو په دنيا کي ستا تر دين فانزل الله تعالى هذه الآية.

هَلْ تَنْقِمُوْنَ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ

آيا تاسي معيوب او مکروه نه بولئ زموږ دين لعلة من العلل، مگر دا چي موږ ايمان راوړی پر خدای جل جلاله په توحيد سره فهو مفعول له لتنقمون و مفعول به لتنقمون محذوف ای ديناً.

وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبۡلُ وَأَنَّ أَكۡثَرَكُمۡ فَٰسِقُونَ ﴿٥٩﴾

او زموږ ايمان دی پر هغه کتاب چي نازل سوی دی موږ ته يعني القرآن العزيز، او پر هغو کتابو مو ايمان دی چي تر قرآن کريم مخکي نازل سوي دي من التوراة والانجيل او نور کتب الهيه، او په تحقيق اکثره ستاسي فاسقان دي.

پوه سه: چي "وان اکثرکم آه" عطف دی پر "ان امنا" باندي يعني زموږ پر دې هم ايمان دی چي اکثره ستاسي فاسقان دي يعني سرکښه خارج له حدود څخه د ايمان دي.

پوه سه: چي اسناد د فسق يې و اکثر ته وکړی، ولي چي عبدالله بن سلام او نور دده ملگري خو فاسقان نه وه "فسق" په آيت کي په معنی د فرد کامل دی د فسق وهو الکفر.

قُلۡ هَلۡ أُنَبِّئُكُم بِشَرّٖ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِۚ

ته ورته ووايه يا محمد ﷺ ويهودانو ته آيا زه خبر درکړم وتاسي ته په شر او بد سره من ذالک، اشاره په "ذالک" کي هغه ته ده چي منقوم او بد يې باله يعني الايمان والاسلام او منقوم عليهم ستاسي وه يعني مؤمنان، والمعنی چي زه به خبر درکړم پر بد سره تر هغه چي تاسي بد باله او هغه دين په واقع کي خير محض و او مؤمنان اخيار الناس وه از روی جزاء.

پوښتنه: "مثوبة" خو په اصطلاح کي د شريعت خاص په خبر پوري دی لکه عقوبت چي خاص په شر سره دی، نو څرنگه يهودانو ته "مثوبة" لفظ مستعمل سو؟

ځواب: "مثوبة" يې ددې لپاره په ځای کي د عقوبت راوړی استهزاءً بهم کما في قوله تعالی "بشرهم بعذاب اليم"

پوه سه: چي لفظ د "مثوبة" منصوب دی علی التميز، او "عندالله" په "شر" پوري متعلق دی.

مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيۡهِ

پوه سه: چي "من لعنه الله" بدل دی له "شر" څخه په حذف د مضاف تقديره بشر

من ذالک دین من لعنه الله چي خدای پاک له خپل رحمت څخه لېري کړي دي او پر هغو یې خپل غضب نازل کړی دی وهم الیهود والنصاری لانهما في الکفر واصرارهم علی الکفر والمعاصي بعد وضوح دلائل حقیقة دین الاسلام کلک ولاړ دي.

وَجَعَلَ مِنۡهُمُ الۡقِرَدَةَ وَالۡخَنَازِیۡرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوۡتَ

او په دوی کي یې بیزوګان او سرکوزان پیدا کړي دي وهم الیهود ایضا، یعنې خدای ﷻ مسخ کړه بعض له دوی څخه په زمانه کي د داؤد علیه السلام چي دوی د شنبې د ورځي د ماهیانو ښکار نه پرېښو چي دوی ځني منع وه، نو داؤد علیه السلام ښېرا ورته وکړه.

پوه سه: چي "عبد" فعل ماضي ده پر قرائت د جمهورو او ضمیر مستکن یې راجع دی و من ای اطاع الطاغوت وهو الشیطان في اختیار الکفر.

درویش وایي: چي دا قصه په تفصیل سره تېره سوې ده، او خنزیران هغه وخت وګرځېدل چي دوی د عیسی علیه السلام معجزات ظاهرات ولیدل او له اسمانه څخه سترخان هم ورته راکښته سو چي مائده یې باله په طلب د یهودانو له عیسی علیه السلام څخه او پر هغه مائده یې خوراک هم وکړی بیا یې هم ایمان نه راوړی، نو په بد دعاء د عیسی علیه السلام دوی سرکوزان سول.

اُولٰٓئِکَ شَرٌّ مَّکَانًا وَّاَضَلُّ عَنۡ سَوَآءِ السَّبِیۡلِ ﴿۶۰﴾

دغه کسان شر دي از روی مکان، او هم دوی ډېر ګمراهان دي تر هر ګمراه له لاري حقي څخه.

پوه سه: چي ځای یې ددوی بد او شر وباله لیدل علی شرارتهم علی ابلغ وجهٍ لان شرارة المکان بشرارة المکین، د "سواء السبیل" اضافت دی د صفت و موصوف ته ای السبیل السوی ای المستوي وهو دین الاسلام.

وَاِذَا جَآءُوۡکُمۡ قَالُوۡۤا اٰمَنَّا

او چي راسي یعني منافقان وتاسي ته دوی وایي ظاهراً چي موږ ایمان راوړی و پر تا ای محمد ﷺ او خپل کفر پټ درڅخه ساتي.

درویش وایي: چي دا اظهار د ایمان او پټ والی د کفر دوی ددې لپاره کاوه چي خپل ځانونه او عیالونه او مالونه له مسلمانانو څخه وساتي.

وَقَدْ دَّخَلُوا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

او په تحقیق سره داخل سوه دوی یعني منافقان متلبسین بالکفر او دوی ووتل په هغه کفر سره یعني ستا وعظ او تبلیغ په دوی کي تاثیر نه وکړی.

پوه سه: چي دا دواړي جملې حال دی له فاعل څخه د "قالوا" او لفظ د "به" او د "بالکفر" دواړه حال دي یو له فاعل څخه د "دخلوا" او بل له فاعل څخه د "خرجوا" یعني قالوا امنا بک والحال انهم کاذبون في هذا القول او دوی حاضر سوه په نېز ستا چي متلبسین په کفر سره وه یعني الکفر المبطن او دوی ووتل ستا څخه په هغه کفر مبطن سره متلبسین وه، او خدای ﷻ ښه خبر دی په هغه شي چي دوی پټ ساتی یعني کفر قلبي، په دې جمله کي وعید دی دوی ته په رسوایي سره په دنیا او اخرت کي.

وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

او ته وینې یعني علم لرې ډېر ددوی یعني من الیهود او المنافقین چي دوی تلوار کوي په ګناه او په ظلم کي، او بعض مفسرین وایي چي ګناه ددوی یعني د یهودو دا وه چي دوی پټ کړی و له توراته نعوت د علیه الصلوة والسلام او آیت الرجم، او له "عدوان" څخه مراد زیادت دی ددوی په تورات کي.

وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾

چي دوی خوري حرام (دا عطف دی پر "اثم" باندي) حرام هغه بډې چي دوی به په رشوت کي اخستې چي خلګ به یې منع کول له ایمان څخه د علیه الصلوة والسلام او دوی په تحریف کي د تورات لکه آیت الرجم هم رشوت اخستی کمامر او پر خدای ﷻ به یې درواغ ویل، هر آئینه بد دی هغه شی چي دوی عمل کاوه کالامور المذکورة من قبائحهم، اللهم احفظ علماء الاسلام عن نحو مافعلوا ای علماء الیهود.

درویش وایي: چي د بني اسرائیلو کار د دین او د تورات چي خراب سو ددوی د

ملا یانو له لاسه، لکن په اوسنی زمانه کي په اسلام کې هم بعض ورته ملا یان ته
چي په بډو، حرامو، رشوتو او ورته حرامو زکاتو په سبب د غنی ددوی اخته سوي
دي لهذا د حق ویلو څخه عاجزه پاته دي الله صبرا. زموږ د اسلام پخواني علماء
رحمهم الله ډېر د زړه ډ که او په حق ویلو کي بې خوفه وه.

حکایت: د تابعینو د زمانې یو زاهد عالم چي په هغه وخت کي مروان بن الحکم
خلیفة المسلمین و، نو دې زاهد عالم دده ملاهي ورمات کړه یعني رباب او باجه
وغیره، مروان چي خبر سو امر یې وکړی چي دا عالم زاهد د زمریانو چي مروان
ساتلي وه تعذیباً د مسلمانانو لپاره په خونه ور ننباسئ چي زمریان یې وخورئ،
زاهد چي یې ور دننه کړی زاهد پر لمانځه ودرېدی. زمریان راغله د زاهد پر پښو
به یې ژبي تېرولې زاهد خپل لمونځ کاوه په زمریانو یې باک نه کاوه، سبا چي سو
مروان خپلو عسکروته وویل چي تاسي وگورئ چي هغه ملا زمریانو خوړلی دی
که نه، عکسر چي ورغله زمریان په ډېر الفت وزاهد ته ناست وه نو دوی تعجب
ورته وکړی، او مروان ته یې صورت حال ورساوه مروان ورته وویل چي زاهد
راوباسئ، زاهد چي یې مروان ته راوستی مروان ورته وویل چي ته ددې زمریانو
څخه نه بېرېدلې؟ زاهد ورته وویل یا نه بېرېدم زه مشغول او متفکر وم ټوله شپه،
ددوی وبېري ته نه وم فارغه، مروان ورته وویل په څه شي کي دي فکر واهه؟ زاهد
ورته وویل چي په دې کي مي فکر واهه چي دې زمریانو چي زما پښې راڅټلې نو
ددوی ناړي به پاکي وې که مرادري، نو مروان وده ته په تعجب کي غرق سو او
زاهد یې رخصت کړی ومن یتوکل علی الله فهو حسبه" آیة کریمه.

لَوْلَا يَنْهٰىهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ
لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿٦٣﴾

پوه سه: چي "لولا" حرف تحضیض دی یعني ولې نه نهي کوله دغو علماؤ
ددوی.

پوه سه: چي بعض ربانیون او احبار دواړه په علماء سره تفسیر کوي لکن

ربانیون یې صوفیان دي او احبار یې علم د ظاهر ملا یانو دی، او بعض مفسرین وایي چي "ربانیون" د نصاری وو ملا یان دي او احبار د یهودانو ملا یان دي، له څه شي څخه یې نه نهي کول له قول څخه د گناه یعني الکذب پر خدای ﷻ او رسول باندي، او له خوراک څخه د حرام مال لکه وړاندي چي تېره سوه او ډېر بد دی هغه شی چي دوی صنع کول یعني ملا یانو ددوی چي دوی یې نه نهي کول، مظهري وایي چي "یصنعون" ابلغ دی تر "یعملون" ولي چي صنع هغه فعل ته وایي چي انسان پکښې ماهر او تجربه کار وي، او عمل مطلق فعل ته وایي، نو ځکه یې ذم د خواصو د یهودانو چي ملا یان ددوی وه په "یصنعون" سره وکړی او د عوامو دا یې په "یعملون" سره وکړی، په تفسیر مدارک کي وایي له ابن عباس رضی الله عنه څخه چي دا آیت تر ټولو سخت آیت دی په باره کي د علماؤ چي نهي عن المنکر نه کوي ولي چي تارک د نهي عن المنکر یې لکه فاعل د منکر وباله سره د مبالغې په شان د تارک د نهي عن المنکر چي "یصنعون" یې ذکر کړی او د مرتکبین د منکر په باره کي یې یعملون ووایه.

درویش وایي: چي په اوسني زمانه کي چي د یو امام په مسجد کي یو پېټه ال مقتدی وي چي هغه زکوة وغیره ورکوي، نو هغه امام فضائل د اعمالو لکه اودس وغیره مماجاء في الاحادیث النبویة بیانوي، او چي پېټه ال یې د هرڅه کبائرو گنهو مرتکب وي په هغو کبائرو کي بیان نه کوي؛ ولي ېرېږي چي له امامته به مي وباسي، او بعض داسي ملا یان هم سته چي حج پر فرض وي لکن حج نه کوي، ولي ېرېږي چي مقتدیان به مي له امامته وباسي، ولي چي وایې به چي ته خو غني وې حج ته ولاړې، فیا اسفی علی حال هؤلاء

ع .... چو کفر از کعبه برخیزد کجاماند مسلمانی

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُوْلَةٌ

او وویل یهودو چي لاسونه د خدای ﷻ موټ سوه، یعني عن الرزق، ابن عباس رضی الله عنه او عکرمه، قتاده او ضحاک رحمهم الله وایي چي خدای پر یهودانو ډېره فراخي جوړه کړې وه حتی چي دوی د زمانې د خلگو اکثره وه د اموالو

گوناگون، او مځکي يې ډېري حاصل خېژي وې، نو چونکه دوی د علیه الصلوة والسلام عصیان مختاره کړی او دوی د علیه الصلوة والسلام تکذیب وکړی، نو خدای ﷻ له دوی څخه د رزق فراخي بنده کړه فعند ذالک سبوه بالبخل لان قبض الید کنایة عن البخل، او فحاص بن عازورا چي د بني قینقاع د قوم رئیس و ویل به یې یدالله مغلولة ی مقبوضة محبوسة عن الرزق، او طبراني له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت راوړی دی چي یو سړی له یهودانو څخه چي نوم یې نباش بن قیس و، و ابن عباس رضي الله عنه ته یې وویل ان ربک لبخیل نعوذ بالله.

پوښتنه: دا خبره خو یا د فحاص بن عازورا وه او یا د نباش وه، نو ټولو یهودو ته یې نسبت څرنګه وسو؟

ځواب: لکه څنګه چي یهودو او نورو ملایانو ددوی دغه دوه کسان له دې خبري نه منع کول او ددوی په دغه وینا راضي وه، نو ځکه یې ټولو ته نسبت وکړی نحو "بنو فلان قتلوا" او قتل یوه کړی وي او نور زامن د فلان په راضي وي.

فائده: بسط الید مجاز عن الجود وغل الید مجاز عن البخل.

غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا م

موټ دي لاسونه ددوی او دوی مستحق د لعنت الهي وګرځېدل په سبب ددې خبري چي نسبت د بخل یې و خدای ﷻ ته وکړی.

پوه سه: چي "غلت ایدیهم" ودوی ته ښېرا ده یا په بخل او یا په فقر او مسکنت، او یا ښېرا ده بغل ایدیهم بالاسر في الدنیا وبالسلاسل في نارجهنم.

سوال: خدای ﷻ څرنګه ښېرا وچاته کولای سي او ښېرا کول خو د عاجزو خلګو کار دی؟

ځواب: دا ښېرا تعلیم دی د خدای ﷻ له خوا و مسلمانانو ته یعني تاسي دوی ته دغه ښېرا وي کوئ زه به یې قبلوم په حق کي ددوی.

بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ لا

پوه سه: چي "بل" لپاره د اضراب ددوی له قول څخه چي یدالله مغلولة یعني دغسي نه ده لکه تاسي چي وایاست بلکې خدای ﷻ موصوف دی په غایت جود

او نهایت فضل او احسان سره چي دا معنا له تثنیه راوړلو څخه د یداه فهمیږي، ولي چي په انسانانو کي نهایت سخي او غایت جواد هغه سړی شمېرل کېږي چي په دواړو لاسو نقود وغیرها وخلګو ته ورکوي.

فائده: یدالله له متشابهاتو څخه د قرآن دی لکه سمیع، بصیر یا "کل شئ هالک الا وجهه" وغیر ذالک، د اهل قرآن د قدماؤ یعني مفسرانو مذهب دادی چي د متشابهاتو علم وخدای ﷻ ته موکول دی بناءً علی الوقف اللازم في قوله تعالی "ولایعلم تاویله الا الله" ای المتشابه، نو پر "الله" باندي قدماء وقف لازم وایي او وروسته عبارت "والراسخون في العلم" پر لفظ الله باندي عطف نه بولي بلکې جلا مبتداء یې بولي او "یقولون" یې خبر بولي، نو پر موږ مسلمانانو یې تسلیم او انقیاد لازم دی بان نقول ما اراد الله به حق وهو مذهب السلف من اهل السنة والجماعة وهذا المذهب اسلم من الخطاء فیما اراد الله، او متاخرین یې تاویل کوي مثلاً وایي چي له یداً څخه صفات جلالیه او جمالیه مراد دي، او ید چي مفرد راسي په معنی د قدرت دی او سمع په معنا د علم بالمسموعات دی او بصر په معنی د علم بالمبصرات دی الی غیره من التاویلات وهذا المذهب ادفع لشغب یعني اعتراض اعداء الدین چي دوی وایي چي علم د متشابهاتو چي مختص په خدای ﷻ پوري و، نو فائده د انزال یې په قرآن کریم کي څه ده لان القرآن نزل لهدایة ونفع العباد والهدایة والنفع موقوفان العلم بمعناه.

يُنفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ

یعني انفاق کوي خدای ﷻ څرنګه چي یې اراده وي، حاصل دا چي فاعل مختار دی ګاهي پر چا توسیع کوي د رزق امتحاناً لشکره لکه چي پر یهودانو یې قبل بعثت النبي ﷺ ډېره فراخي د رزق او د مال جوړه کړې وه امتحاناً لشکرهم بالایمان بالنبي ﷺ، او ګاهي پر مسلمانانو تنګي د رزق راولي امتحاناً لصبرهم او ګاهي پر عاصي تنګي د رزق راولي جزاءً لعصیانه کما ضیق الرزق علی الیهود حین کفروا وانکروا نبوت علیه الصلوة والسلام، ولهذا قالوا "یدل الله مغلولة" نو خدای ﷻ پر مقتضی د حکمت خپل توسیع او تضییق کوي "لایسئل عما یفعل

وهم یسئلون" آیة کریمه، قال المولوي المعنوي في مثنویه

چونکه بد کردی بترس ایمن مباش		زانکه تخم بد برویاند خداش
چند گاهی او بپوشاند که تا		آیدت زان بد پشیمان وحیا
بارها پوشد پی اظهار فضل		بازگیر دار پی اظهار عدل
تاکه این هر دو صفت ظاهر شود		آن مبشر گردد واین منذر بود

درویش وایي: لله دره ما ادق قطره دا رشتیا ده چي جلال الرومي مولوي معنوي دی.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا

او هر آئینه زیاتوي ودېرو ته ددوی یعني یهودانو ته هغه کتاب چي نازل سوی دی وتاته له جانبه څخه د رب ستا سرکشي او کفر، یعني هر وخت چي تاته یو آیت یا سورت نازل سي دوی په هغه سره کفر کوي، فلهذا فاذدادوا کفراً وطغیانا، او بعض مفسران وایي چي قرآن مبارک لکه صحیح عذاء داسي دی چي څوک په صورت او باطن کي مرض نه لري هغه ته قوت ورکوي، او چي په باطن کي مرض لري هغه ته نور مرض ورزیاتوي، دغه قرآن چي د یهودانو په زړو کي مرض د کفر و، نو قرآن ودوی ته زیات کړی طغیان او کفر.

وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

او موږ اچولی دی په منځ کي ددوی یعني د یهود او نصاری وو عداوت او بغض تر ورځي پوري د قیامت، حسن بصري او مجاهد وایي چي ضمیر د "بینهم" راجع دی و ډلو ته د یهودانو چي دوی یو له بل سره اختلاف لري په دین کي، نو ددوی زړونه سره موافق کېږي تر ورځي د قیامت، په صحیح حدیث کي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام وفرمایل چي د موسی علیه السلام امت یو اوویا ډلي سوی دی چي ټوله به یې په اور کي وي، مګر نه یوه ډله به یې په جنت کي وي، او د عیسی علیه السلام امت دوه اوویا ډلي سوی دی چي ټوله به په دوږخ کي وي مګر نه یوه ډله چي هغه به په جنت کي وي، او ژر دی چي زما امت به دري اوویا ډلي وګرځي چي کلهم في النار الا الناجیة، اصحابو رضي الله عنهم ورته وویل چي ناجیه کومه ډله ده؟ علیه الصلوة والسلام ورته

وويل چي ناجيه هغه ډله ده چي د دين پر هغه لار روان وي چي زه او زما اصحاب پر هغه روان يو ، اللهم اجعلنا منهم، قالوا هم اهل السنة والجماعة.

كُلَّمَآ أَوْقَدُوا۟ نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا ٱللَّهُ ۚ

هر وخت چي يهودان بل كي اور د جنګ لپاره د عليه الصلوة والسلام او مسلمانانو ، خداى ﷻ به هغه اور مړ كړي، نو "للحرب" يا صفت دى د "ناراً" نو ظرف مستقر دى اى كائنة للحرب، او يا ظرف لغوه دى متعلق په "اوقدوا" سره دى.

پوه سه: چي حسن بصري رحمة الله عليه وايي چي ددې معنا داده چي هر وخت به يهودانو د جنګ اراده وكړه د عليه الصلوة والسلام سره، نو خداى ﷻ به دوى په خپل منځ كي په جنګ سره اخته كړه او عليه الصلوة والسلام او مسلمانان به يې ددوى له شره وساتل او په عين حال كي به يې عليه الصلوة والسلام پر دوى غالبه كړى او دوى ته به يې ماته وركړه، او قتاده رحمة الله عليه وايي چي دا مغلوبيت د يهودانو په جنګ كي عام دى چي يهودانو به يې طلب كوى دښمن به خداى پر غالبه كړى او دوى به يې دربه دره كړه، حتى چي څه وخت چي يهودانو د دين او د تورات مخالفت كړى دى خداى ﷻ لوى دښمن پر مسلط كړى دى په اول وار كي يې طيطانوس رومي پر مسلط كړى چي ددوى ځوانان او ښځي يې په غلامۍ ځني بوتلې، بيا دوى توبه وكښله، خداى ﷻ كومك وسره وكړى بنديان يې ور ايله كړه، څه وخت او كلونه وروسته بيا دوى فساد او مخالفت د تورات شروع كړى خداى پاك مجوسيان پر مسلط كړه او دوى يې سره دربه دره كړه، څو كلونه وروسته يې بيا فساد في الارض او مخالفت د تورات د حكم اختيار كړى، خداى پاك مسلمانان پر مسلط كړه چي څوك يې ووژل او څوك يې له خپلو وطنو څخه فرار كړل.

وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

پوه سه: چي مضارع لپاره د استمرار تجددي ده يعني يهودان همېشه په ځمكه كي نوى نوى فساد لټوي او د خداى ﷻ محبت نسته د مفسدينو سره يعني يبغضهم "فساداً" مفعول به دى "يسعون" يعني دوى همېشه د فساد لپاره كوشش

كوي، او يا "فساداً" مفعول به دی، نو "يسعون" په معنی د يطلبون دی.

پوه سه: چي فساد اليهود دا و چي د خلگو تر منځ جنگو او فتنو ته به يې لمن وهله.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتٰبِ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ

او كه چېري اهل كتابو ايمان راوړی وای پر عليه الصلوة والسلام باندي، او له معاصيو څخه يې توبه كښلې وای هم په قول او هم په فعل، خدای ﷻ عفوه كړې وای او بخښلي به يې وای ودوی ته هغه سيئات ماضيه ددوی كه څه هم لوی لوی سيئات وي لان الاسلام يحب ماقبله، عمرو بن العاص ﷺ وايي چي زه عليه الصلوة والسلام ته ورغلم ماورته وول چي رسته لاس دي خلاص كړه چي زه بيعت درسره كوم، عليه الصلوة والسلام چي لاس خلاص كړی ما لاس ټول كړی عليه الصلوة والسلام راته وويل مالک ياعمرو يعني لاس دي ولي ټول كړی، ما ورته وويل چي يو شرط لرم، عليه الصلوة والسلام راته وويل څه شرط لگوې؟ ما ورته وويل چي زه دا شرط لگوم چي خدای ﷻ زما گناهونه رابخښي په سبب د اسلام؟ عليه الصلوة والسلام وويل اما علمت ياعمرو ان الاسلام يهدم ماكان قبله وان الهجرة تهدم ماكان قبلها وان الحج يهدم ماكان قبله رواه مسلم، يعني بشرط التوبة في الحج والله اعلم.

وَلَاَدْخَلْنٰهُمْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ۝٦٥

او هر آئينه زه دوی داخلوم وجنتو ته د نعمتو، يعني مالاعين رئت ولا اذن سمعت ولاخطر على قلب بشر.

پوه سه: چي دخول وروسته تر بعثت د عليه الصلوة والسلام الى يوم القيامة مشروط دی په ايمان سره پر عليه الصلوة والسلام.

وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِّنْ رَّبِّهِمْ

او كه چېري اهل كتابو يعني يهود او نصاری وو اقامت وكړی د تورات او انجيل يعني ټوله احكام يې پر ځای كړي وای او عمل يې په كړی وای او تغيير د كتاب الله يې نه وای كړی او ددغو دوو كتابو آيات يې نه وای پټ كړي چي يو له اقامت

ثخه د تورات ایمان دی پر علیه الصلوة والسلام او بیان د اوصافو د علیه الصلوة والسلام یې کړی وای چي په تورات کي خدای پاک نازل کړي وه، او داغه رنګه دوی اقامت کړی وای د هغه کتاب چي دوی ته نازل سوی دی له جانبه ثخه د رب ددوی چي قرآن پاک دی، او زبور د داؤد علیه السلام بلکې ایمان پر ټولو اسماني کتابو راوړی وای، ولي چي دوی لکه موږ چي په قرآن کي مکلف یو په تورات کي مکلف وه په ایمان د ټولو کتب الهیه وو.

لَأَكَلُوا مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ

دوی به خوراک کولای له لوړي خوا ثخه ددوی او له لاندي خوا ثخه د پښو ددوی.

پوه سه: چي فراء نحوي وایي چي مراد په آیت کي فراخي د رزق ده په کامله فراخي سره لکه په دې محاوره کي چي فلانی په خیر کي دی سر تر نوکه پوري.

او ابن عباس رضی الله عنه یې داسي تفسیر کوي چي له لوړي خوا به بارانونه پر کېدای او نباتات په شمول د ارتزاقي شیان وو لکه غنم، ورجي او د درختو مېوې تر پښو لاندي ددوی، یعني پر مځکه ددې مثال داسي دی لکه بل ځای چي خدای پاک په قرآن عزیز کي وایي "ولو ان اهل القری امنوا واتقوا لفتحنا علیهم برکات من السماء والارض، مطلب دا چي رزق چي پر دوی کم سوی دی په سبب د دوی د کفر او ګنهو لا لبخل به تعالی الله عن ذالک علواً کبیراً.

مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

بعض له اهل کتابو یا بعض له یهودانو ثخه یوه ډله میانه رو ده نه غلو په دین کي کوي یعني تر حد تجاوز، او نه کوتاهي په دین کي کوي لکه عبدالله بن سلام واشباهه رضی الله عنهم من مؤمني اهل الکتاب، او ډېر ددوی بد دي هغه چي دوی یې عمل کوي، نو "ما" موصوله دی یا "ساء عملهم" نو "ما" مصدریه دی، هغه عمل ددوی معانده ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره او تحریف دی د کتاب الله التورات وامثال ذالک.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ

اې رسوله رسوه هغه احکام دينيه والشرعيه كه له قسمه څخه د عقائدو وي او كه له قسمه څخه د عملي شيانو.

پوه سه: چي مراد له "ماانزل اليک" څخه هغه احکام دي چي په مصالحو د عبادو تعلق لري، نو دا سوال نه واردېږي چي بعض اسرار الهيه دی چي افشاء يې في الناس عموماً نه ده روا، تحقيق دادی چي هغه شيان چي تعلق په شريعت پوري لري د هغه افشاء عامه ده او چي په حقيقت پوري تعلق لري لکه بعض اسرار تصوفيه هغه خاص ده مثال يې د امانت دی، امانت هغه چاته څوک ورکوي چي حفاظت يې کولای سي.

وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ

او كه ټوله هغه شيان چي نازل سوي دي وتاته ونه رسوې يعني له سببه د خوف د يو مکروه، نو تا نه دی رسولی رسالت د خدای ﷻ لان کتمان البعض ککتمان الکل في الوعيد.

پوه سه: رسول د رسالت د ژبي سره تعلق لري، نو خدای ﷻ و عليه الصلوة والسلام ته رخصت ورنه کړی په ترک کي د تبليغ که څه هم له مکروه څخه بېرېږي.

وَٱللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ

او خدای پاک تا ساتي د خلګو له ضرره يعني بالقتل، په حديث صحيح کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام چي مديني منورې ته راغلی يهودانو ورته وويل يامحمد ﷺ موږ د نفوسو په اعتبار نهايته ډېر يو او د جنګ په لحاظ ډېر غښتلي يو فان لم ترجع عن دينک قتلناک، او که له خپل دينه رجوع وکړې اکرمناک وزودناک، نو عليه الصلوة والسلام پر ځان پهره کوله سلو کسو د انصارو او مهاجرينو د شپې به هم دا سل نفره پهره وه او د ورځي به دا سل کسه ورسره وه خوفاً من اليهود، نو چي دا آيت نازل سو "والله يعصمک من الناس" عليه الصلوة والسلام په دې پوه سو چي د يهودانو له قيد او قتل څخه ما خدای ﷻ ساتي، نو عليه

الصلوة والسلام د شپې راووتی او انصارو او مهاجرینو پهره دارانو ته یې وویل "انصرفوا الی رحالکم" ولاړسئ و خپلو کورو ته "فان الله قد عصنی من الیهود" وروسته ددې آیت تر نزول به علیه الصلوة والسلام یوازي گرځېدی هم د شپې په اول کي هم د تهجد په وخت کي حتی بعض شپلو ته د مدینې منورې په یوازي روان و مع کثرة اعدائه وقلة اعوانه اعتماداً علی عصمة الله تعالی.

له سیدتنا عائشة رضي الله عنها څخه روایت دی چي که تاته چا وویل ان محمداً کتم شیئاً چي علیه الصلوة والسلام یو شی پټ کړی دی مما انزل الله فقد کذب هغه دروغ وایي، ولي خدای جل جلاله ده ته ویلي دي "یاایها الرسول بلغ ما انزل الیک الی خیر الآیة"

پوه سه: امام مظهري رحمة الله علیه په شان نزول کي ددې آیت "یاایها الرسول آه" دومره مختلف رطب او یابس راوړي دي چي له سرې څخه دا ورکه سي چي دا آیت به خدای خبر په څه شي کي نازل سوی وي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾

پوه سه: چي دا آیت دلیل دی د "والله آه" یعني خدای پاک ودوی ته ستا د اضرار لار نه ورښیي او نه تا قتل کولای سي نه ستا دین محوه کولای سي.

پوه سه: چي سنت الهي په دې سره جاري دی چي خپل انبیاء علیهم السلام بلکې نور دوستان له دښمنانو څخه ساتي لکه چي خدای جل جلاله وساتله علیه الصلوة والسلام او ابوبکر رضي الله عنه د جبل ثور په غار کي سره ددې چي د مکې کافران قریش په ډلییزه توگه د غاري تر خولې ورغله لکن خدای پاک دوی ځني وساتل حتی چي ابوبکر رضي الله عنه کرار و علیه الصلوة والسلام ته وویل که دغه کافران کښېنستل او د غاري خولې ته یې وکتل ما او تا به ووینې علیه الصلوة والسلام ورته وویل ماظنک باثنین الله ثالثها، خو کافران ومکې ته بېرته ناکامه ولاړه، داغه رنگه په حدیث کي د جابر رضي الله عنه چي روایت یې بخاري کړی دی راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام په بعض غزواتو کي سره د اصحابو کرامو رضي الله عنهم یوه ورځ د ډېرې سختې گرمۍ له سببه غرمه یوې شپلې ته ورسېدل چي په هغې کي د عضاه درختې وې او هورې یې د استراحت لپاره واړول او خلگ سره متفرق سوه هر سړي د یوې

درختي تر سايې لاندې پرېوتی او علیه الصلوة والسلام هم د يوې درختي تر
سايې لاندې پرېوتی او توره يې د درختي په يو ښاخ پورې وځړول يو سړی چې
وسو علیه الصلوة والسلام موږ ته نارې وهلې موږ چې ورغلو يو صحرائي سړی و
علیه الصلوة والسلام ته ناست و، نو علیه الصلوة والسلام وويل چې دغه سړی
چې زه بيده وم زما توره يې را اخستې وه او له تېکي څخه يې کښلې وه زه راوېښ
سوم توره دده په لاس کې له تېکي کښلې ورڅخه وه او ماته يې وويل من يمنعک
مني يعني تا به څوک له ما څخه خلاص کړي؟ ما ورته وويل "الله" نو د ډېري
وارخطايي څخه يې په اوريدلو سره د لفظ الله توره له لاسه ولوېده ما راواخستل
او ده ته مې وويل من يمنعک مني؟ ده راته وويل كن خير آخذ" يعني ته ښه
اخيستونکی سه غرض يې دا و چې ما مه په وهه لکه ما چې ستا د وژلو قصد
کړی و، راوي وايي چې علیه الصلوة والسلام و هغه سړي ته وويل اتشهد ان لا
اله الا الله واني رسول الله؟ هغه سړي ورته وويل يا، لكن دومره وعده درسره کوم
چې نه زه ستا سره جنگ کوم او نه د هغه ملگری کېږم چې ستا سره جنگ کوي، نو
علیه الصلوة والسلام يې لاره ايله کړه يعني هيڅ يې نه ورته وويل.

سعدي رحمة الله علیه په بوستان کې وايي

يکی ديدم از عرصه رودبار — که پيش آمدم بر پلنگی سوار
چنان هول ازان حال برمن نشست — که ترسيدنم پای رفتن ببست
تبسم کنان دست برلب گرفت — که سعدی مدار آنچه ديدی شگفت
توهم گردن از حکم داور مپيچ — که گردن نپيچد زحکم تو هيچ
محالست چون دوست دارد ترا — که دردست دشمن گذارد ترا

پوه سه: چې ابن جرير رحمة الله علیه له ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسې روايت کړی دی چې
رافع او سلام بن مشکم او مالک بن صيف يعني چې يهودان وه علیه الصلوة
والسلام ته راغله او داسې يې ورته وويل "يامحمد الست تزعم انک على ملة
ابراهيم ودينه" آيا ته دا نه وايې چې زه پر ملت د ابراهيم او پر دين د ابراهيم عليه السلام
يم، علیه الصلوة والسلام ورته وويل "بلى" هو! زه داغه وايم، ددوی غرض دا و

چي د ابراهیم دین خو موافق د تورات سره و، نو ځکه علیه الصلوة والسلام وویل "لکن احدثتم وجحدتم بمافیها وکتمتم ما امرتم ان تبینوه للناس" قالوا فانا ناخذ بما في ایدینا فانا علي الهدی والحق، فانزل الله تعالی" ترجمه: لکن تاسي داسي نوي شان په تورات ګډ کړي دي او تاسي منکر یاست د مافي التوراة څخه او تاسي پټ کړي دي هغه شیان چي تاسي امر سوي واست یعني په تورات کي چي خلګو ته به یې بیانوئ دوی ورته وویل چي موږ عمل کوو په هغه تورات چي زموږ په لاس کي دی، نو موږ پر هدایت یو او پر حق یو.

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لَسْتُمْ عَلٰى شَىْءٍ

ته ورته ووایه اې محمد ﷺ چي اې اهل کتابو یعني یهودانو تاسي نه یاست پر هیڅ شي د دین.

سوال: باطل خو هم شی دی، نو نفي د شي ددوی له دین څخه څرنګه صحیح کېږي؟

ځواب: مراد له شي څخه شی متعد به عندالله دی، والباطل لیس بمعتدبه عندالله، او یا نفي د شي مبالغه ده په بطلان کي د دین ددوی چي دوی په تورات کي نور محدثات ګډ کړي دي او یا یې کم کړي دي.

حَتّٰى تُقِيْمُوا التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ ؕ

تر هغه وخته تاسي پر شي معتدبه عندالله ه یاست چي تاسي به پوره او سم عمل ونه کړئ په تورات او په انجیل سره او په هغه کتاب چي نازل سوی وتاسي ته یعني القرآن العزیز له جانبه څخه د رب ستاسي، او یو له اقامت څخه ددغو درو کتابو ایمان درلودل دي بمافیها من اصول الدین کالایمان بالتوحید، او ایمان پر بعث بعد الموت والجنة والنار وغیرها من العقائد الدینیة المشترکة بین الکتب الثلاثة بل بین جمیع الکتب المنزلة، ولي چي اصول د ادیانو سره یو دی، ولي چي اصول الدین خو نسخ نه قبلوي، او بل د اصول مشترکه وو څخه د دغو درو کتابو ایمان دی بمحمد ﷺ او پر قرآن او عمل به کوي په مقتضی سره د دغو

کتابو چي یو یې نعت د علیه الصلوة والسلام دی په تورات او انجیل کي هغه به خلګو ته بیانوي، او په هغه فروعو د تورات به هم عمل کوو چي نسخ یې نه وي ثابت سوی لکه رجم المحصن والمحصنة کمامر، او که نسخ د یو حکم ثابته سي بیا به عمل په ناسخ کوي لکه لمونځونه، زکوٰة او روژه چي په تورات کي یې یو ډول حکم وو او په قرآن کي غیر د هغه، و عمل موافق د قرآن لازم دی لانه ناسخ.

پوه سه: چي ددې آیت څخه عمل کول په شرائعو متقدمه وو سره چي نسخ یې نه وي ثابت واجب دی لکن نه ددې جهته مثلاً چي دا حکم د تورات دی، بلکې ددې جهته چي حکم د قرآن عزیز دی.

فائده: د قرآن په باره کي خدای پاک داسي وویل "وما انزل الیکم" ددې لپاره چي رد پر یهودانو وسي، ولي چي دوی به ویل چي قرآن زموږ لپاره نه دی نازل بلکې د عربو لپاره او علیه الصلوة والسلام یې هم خپل نبي نه باله بلکې د عربو نبي یې باله.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا

درویش وایي: چي دا آیت دمخه هم راغلی و او ترجمه او بیان یې هورې تېر سو، نو هغه ځای ته رجوع وکړي.

فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

نو ته غم مه کوه د کفارو پر قوم په سبب د ډېر طغیان ددوی او ددوی له شره څخه هم مه بېرېږه لما وعدک الله تعالی والله یعصمک من الناس ولا خلف لوعده تعالی.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا

تحقیق هغه کسان چي ایمان یې راوړی دی یعني په لسانه سره فقط وهو المنافقون لیس الا.

وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَىٰ

ای دخلوا في دین الیهودیة، او هغه چي میل یې کړی زړو ددوی وجهل ته، او دا یو صنف له نصاری وو څخه چي سائحون یې هم بولي "النصاری" جمع د نصران ده.

درويش وايي: چي ددې آيت ټوله تفصيل او اختلاف په "صائبون" کي په سورت بقره کي تېر سوی دی فليراجع.

پوښتنه: صائبون" خو عطف دی پر "الذين هادوا" باندي نو حق د اعراب خو يې دا و چي "صائبين" ويل سوي وای لانه اسم ان وهو منصوب نو مرفوع ولي وويل سو؟

ځواب: د کوفيينو په نيز عطف پر اسم د ان په رفع سره روا دی نظراً الیٰ محله ولي اسم د ان محلاً مرفوع مبتداء ده، او په نېز د مبرد عطف د مرفوع پر اسم ده ان چي مبني وي روا دی لظهور عدم عمل ان نافيه فکانها لم تعمل فيه، او په نېز د بصريون صائبون مرفوع دی مبتداء ده او خبر يې محذوف دی، ای والصائبون کذالک، وهذا لايخلو عن تکلف کمالايخفی، ددوی په نېز جمله د والصائبون کذالک معطوف ده پر ان الذين آه، لا علی اسم ان حتی يکون منصوباً وهو تکلف علی تکلف.

مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۶۹﴾

پوه سه: چي کلمه د "من" مبتداء ده او جمله د فلا خوف آه يې خبر دی، نو چونکه کلمه د من متضمن ده معنی لره د شرط نو ځکه يې په خبر کي فا راوړه او دا ټوله جمله خبر ده "ان" ده.

ترجمه: په تحقيق هغه کسان چي ثوک ايمان راوړي که منافقان دي که يهودان او که صائبون او که نصاری دي ثوک چي ايمان راوړي له دوی څخه يعني منافق په زړه سره هم لکه په خوله ايمان او يهودان او صائبون او نصاری ايمان راوړي په ژبه او په زړه سره پر خدای ﷻ باندي يعني پر توحيد د خدای پاک او په نورو مايليق بشانه تعالی من عدم الولد وغير ذالک، او ايمان پر يوم آخر يعني وما يتعلق بذالک اليوم من الحساب والجنة والنار وغير ذالک او عمل صالح هم وکړي يعني مايوافق الشريعة الغراء، نو هيڅ بېره نسته پر دوی باندي او نه به دوی غمجن وي يعني په ورځ د قيامت، د خوف او حزن فرق دمخه تېر سوی دی

لَقَدْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ وَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ رُسُلًا

يعني قسم په خدای دی چي موږ اخستی دی ټينګ عهد او وعده د بني اسرائيلو څخه يعني په تورات بالتوحيد والعمل بما فيها او په ايمان پر ټولو انبياؤ او پر

محمد ﷺ، او موږ استولي دي دوی ته نور رسولان تاچي دوی ته هغه ميثاق ورپه ياد کي او دوی ته بيان کړي کارونه د دين ددوی.

درويش وايي: چي په يوه روايت کي راغلي دي چي خدای ﷻ وروسته تر موسی ځلور زره انبياء وبني اسرائيلو ته راليږلي دي چي ټوله پر دين د موسی وه او کتاب يې هم تورات و.

كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا۟ وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾

پوه سه: چي له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي دوی متابعت پرېښو د تورات، او خپل د خواهشاتو نفسانيه و يې متابعت کاوه، ولي چي انبياء خو ټولو اوامر او نواهي د تورات ودوی ته بيانول، نو ولي دوی د بعض تکذيب کاوه او بعض يې وژله.

نو دوی د يوې ډلي د نبيانو تکذيب کاوه او مړه يې نه کړه او يوه ډله د نبيانو يې وژله يعني وروسته تر تکذيب به يې قتل هم کړه.

پوه سه: چي د "كلما" څخه تر دې ځايه پوري جمله شرطيه ده او دا جمله شرطيه صفت د "رسلاً" ده او عائد يې محذوف دی. يعني "منهم" او مقتولين د يهودانو يحی او زکرياء عليهما السلام وه.

پوښتنه: په "يقتلون" کي يې ولي مضارع لفظ راوړی او سره ددې چي دا قتل خو هم ماضي و، نو ځای خو د "قتلوا" و؟

ځواب: په نحو کي وايي چي په ماضي کي چي يو امر هائل خوفناکه پېښ سوی وي، نو اهل عربيت ای لسان العرب يې په مضارع سره راوړي لپاره د حاضرولو د هغه حالت هائله وسامعانو د عصر حاضر لکه دلته قتل د نبيانو چي امر هائل له يهودانو څخه په ماضي کي کړه سوی و، او بل ځواب دادی چي دا مستقبل لفظ پر دې تنبيه ده چي دا قتل د نبي ددوی عادت و ماضياً ومستقبلاً حتی چي دوی په قصد کي د قتل د عيسی عليه السلام وه خو خدای ﷻ اسمانو ته ځني بوتلی او په صدد کي قتل د عليه الصلوة والسلام هم وه په څو واره سره حتی عصمه الله منهم او بل ځواب دادی چي لپاره د موافقت د رؤس الآيات يعني د اخير د آيتو يعني

قوله تعالى ولا يخرجون وفريقاً يقتلون" يې مستقبل عبارت ووايه يعني "وفريقا كذبتم" لكه سائل چي وويل، نو رؤس الآيات نه سره برابرېدل وتلك الموافقة امرمهم في القرآن المجيد والفرقان العزيز كما لا يخفى على من طالع القرآن.

وَحَسِبُوٓا۟ أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا۟ وَصَمُّوا۟

او د بني اسرائيلو دا گمان وچي نه به سي موجوده عذاب او بلاء په وژلو سره د انبياء، نو دوی ړانده وه د خپل دين او د دلائلو د قدرت د خدای ﷻ، او دوی كانه وه له اورېدلو څخه د نصيحت د ناصحانو يعني وروسته تر موسی علیه السلام.

پوه سه: چي كلمه د "ان" مصدريه ده او "كان" تامه دی او فاعل يې "فتنة" دی.

ثُمَّ تَابَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۚ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

نو بيا چي دوی وكښل خدای يې توبه قبوله كړه بيا دوی ړانده او كانه سوه ډېر له دوی څخه وروسته تر عيسی علیه السلام يعني په كفر سره د محمد ﷺ، او خدای خبر دی په عمل ددوی يعني فيجازي هم على حسب اعمالهم "كثير منهم" دا بدل دی له ضمير څخه د "عموا" او يا "كثير" فاعل دی د "عموا" والواو فيه علامة الجمع فقط.

لَقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ ۖ

لام موطئه د قسم محذوف دی ای والله كافران گرځېدلي دي هغه كسان يعني له نصاری وو څخه چي وايي په تحقيق سره خدای دی مسيح بن مريم، مسيح د عيسی علیه السلام لقب دی.

پوه سه: چي دا آيت په نصاری وو كي د نجران نازل سوی دی، چي يو د سيد په نامه و او بل د عاقب په نامه و او نور ډېر گڼ شمېر نصاری ورسره چي مدينې منورې د بحث لپاره د عليه الصلوة والسلام سره په باره كي د عيسی ورغلي وه بعض مفسرين وايي چي دا ډله د يعقوبيه په نامه يادېدل، بعض وايي چي المار يعقوبيه يې بلل، ددوی مذهب دا وچي خدای پاک داخل سوی دی په بدن كي د عيسی او خدای او عيسی سره يو شی سوله تعالى الله عن ذالك علواً كبيراً، نو خدای ﷻ رد الزامي وكړی په خپله په قول د عيسی علیه السلام بقوله.

وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ

یعني دوی خو د عیسی د خدایي دعوه کوي او حال دادی چي مسیح علیه السلام په خپله په خطاب کي وبني اسرائیلو ته داسي وویل ای بني اسرائیلو عبادت د خدای کوئ چي هم زما رب دی او هم ستاسي رب دی، یعني په خپله یې ځان بنده وباله د خدای جل جلاله لکه بني اسرائیل او خدای یې خالق د خپل ځان او بني اسرائیلو وباله، یعني تاسي نصاری د نجران څرنګه عیسی خدای بولئ او هغه په خپله د بندګی دعوه کوي.

إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾

دا هم د عیسی مقوله ده وبني اسرائیلو ته، په تحقیق شان دادی چي هغه څوک چي شرک وکړي په خدای یعني خدای جل جلاله ته شریک ووایي یا په ذات کي یا په صفاتو کي او یا په افعالو کي چي مختص په خدای جل جلاله پوري وي کالخلق والایجاد والترزیق والاحیاء والاماتة وغیر ذالک، نو په تحقیق حرام ګرځولی پر هغه باندي جنت، ولي چي جنت خو ځای د مؤمنانو دی او دا سړی خو مشرک دی او ځای د ورتګ دده به اور وي یعني په ورځ د قیامت، ولي چي دوږخ ځای د قرار دی د مشرکانو او د نورو کافرانو، او نسته ظالمانو لره یعني کافرانو لره کومکیان یعني چي له خدایه دی په زوره خلاص کړي.

پوه سه: چي کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده.

فائده: عیسی علیه السلام چي اقرار وکړی چي خدای شریک نه قبولوي او نه یې لري، نو اتحاد د مخلوقه سره چي عیسی دی څرنګه به متصور او ممکن وي لکه یعقوبیه چي وایي کمامر.

درویش وایي: چي اوس خدای پاک حال د نسطوریه وو او د ملکانیه وو د نصاری بیانوي.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٍ ۘ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّآ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۚ

په تحقيق كافران دي هغه كسان چي وايي چي خداى يو له دوو خدايانو څخه دى، يعني خدايي د دغو درو كسانو سره شريكه ده يعني الله و عيسى و مريم، او حال دادى چي نشته مستحق د الوهيت او د وجوب الوجود مگر نه يو خداى چي الله سبحانه وتعالى دى.

پوه سه: چي كلمه د "من" زائده ده لپاره د استغراق د نفي كماتقرر في كتب النحو، او "اله" مرفوع محلاً دى چي اسم د "ما" دى او خبر يې محذوف دى اى في الوجود والامكان يعني نشته مستحق د عبادت، او خالق د ټولو مخلوقاتو مگر يو الله جل جلاله.

وَإِن لَّمْ يَنتَهُوا۟ عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

او كه چېري منع سي دوى له هغو څخه چي دوى يې كوي من كلمات الشرک هر آئينه به ورسېږي هغه كسانو ته چي كافران دي په دوى كي عذاب يعني د اور چي دردناكه دى.

پوه سه: چي كلمه د "من" په منهم كي يا لپاره د بيان ده، او بعض مفسران وايي چي لپاره د تبعيض ده، دوى وايي چي دائمين پر كفر بعض ددوى وه.

أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُۥ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾

آيا دوى توبه نه كاږي له شركه څخه.

پوه سه: چي هر ځاى چي په قرآن مبارک كي وروسته تر همزه د استفهام حرف عطف راسي كه واو وي او كه فا وي پر ماقبل د همزه خو نه سي عطف كېداى لفوات صدارة الكلام في همزة الاستفهام فيقدر بين الهمزة وحرف العطف ماىناسب المقام مثلاً يقدر في هذا المقام اى ايديمون على الكفر فلايتوبون، او همزه د استفهام لپاره د انكار ده واقع دى او استبعاد ته د هغه لا لانكار الوقوع، ولي چي وقوع خو متحقق وه په دې عبارت د لولا ددوى باعثه كول دي پر توبه، والمعنى آيا دوى همېشه توب كوي پر كفر او پر عدم د توبې و خداى ته د كفر او د

دغو اقاویل باطله وو څخه خپل او طلب د بخښني نه کوي د خدای ﷻ او خدای غفور او رحیم دی، نو که دوی طلب د بخښني وروسته تر توبې وکړي خدای پاک به یې توبه قبوله او بخښني به ورته وکړي او زائد رحم به هم پر وکړي.

مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ

نه دی مسیح بن مریم مگر نه رسول، نه د ته الوهیة بالاستقال سته لکه چي د نصارو یعقوبیه وایي او نه په الوهیت کي د خدای سره شراکت لکه نسطوریه او ملکانیه چي وایي چي خدای ثالث ثلاثه دی خذلهم الله اني یؤفکون، او تر مسیح دمخه نور رسلان هم راغلي دي یعني لکه نور رسلان چي خپل وظیفه د رسالت یې وپای ته ورسول، نو د عدم ځپه پر راغله له دنیا څخه ولاړل، دا عیسی الطیلا هم رسول دی د مرگ ځپه به پر راځي، البته خدای ﷻ ده ته لوی لوی معجزې ورکړي دي د یهودانو د مقابلې لپاره لکه مړي ژوندي کول دده په دعاء سره او مور زاده ړوند دده په دعاء بینا گرځېدی او مور زاده کوڼ دده په دعاء سره اورېدونکی گرځېدی الی غیر ذالک دغه کارونه چي خدای ﷻ به کولای چونکه په عیسی کي موجود سوه نو عیسایان یعني نصاری په دغه خطاوتل وقالوا ماقالوا او دوی دا فکر نه کاوه چي دا معجزاتي له طرفه د خدای وده ته ورکړه سوي وې، داغسي معجزې نورو انبیاؤ ته هم ورکړه سوي لکه د وچي لکړه ژوندی مار کېدل دا خو تر احیاء الموتی اعجب معجزه وه، او دغه رنگه شق القمر چي د علیه الصلوة والسلام معجزه اغرب وه وهکذا، غرض دادی چي د معجزاتو عجیبه وو په سبب خو څوک نه سي خدای کېدای.

وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ

او مور د مسیح لکه نوري ښځي وه که څه هم تر نورو ښځو په سبب د غایت صدق ددې او تصدیق د انبیاء علیهم السلام یې کاوه کما ینبغي.

كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ

او عیسی و مور دواړو ډوډۍ وغیره من الماکولات خوړله، نو دوی هم وغذا او

خوراک ته محتاجه وه، والمحتاج في شئ لایکون الهاً خصوصاً الی الماکولات لتغذیة الجسم لان الآله لایکون جسم، والدائل العقلیة في هذا الباب کثیرة.

اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيٰتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ﴿۷۵﴾

وګوره یا محمد څرنګه موږ بیانه و دوی ته دلائل د حقیت د توحید او د حقیت د دین د اسلام او بیا وګوره چي سره بیان د آیاتو پرکومه خوا دوی مصروف د استماعت څخه د حق وشرک ته چي عیسی او مور دده د خدای شریکان دي.

قُلْ اَتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا

ته ورته ووایه یعني نصاری وو ته چي آیا تاسي عبادت کوئ د هغه چا یعني عیسی دی چي هغه نه دی مالک د ضرر چي تاسي ته دې ورسوي عند عدم العبادة له، او نه د نفع رسولو چي تاسي یې عبادت وکړئ، ولي چي افعال د عیسی علیه السلام ټوله مخلوق د خدای لکه د نورو بندګانو، نو په حقیقت کي عیسی د هیڅ شي مالک نه دی.

وَاللّٰهُ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۷۶﴾

او خدای جل جلاله عالم دی په اقوالو د هر چا او پر اعمالو د هر چا.

پوه سه: چي "هو" ضمیر فصل دی لپاره د فصل او حصر د ټولو شیانو د علم په خدای پاک کي.

پوښتنه: مشهوره خو داده چي "من" په ذوی العقول کي مستعملیږي او "ما" په غیر ذوی العقول کي استعمالیږي، نو څرنګه یې د عیسی علیه السلام په باره کي "ما" ذکر سو؟

ځواب: د نحوي محققین لکه جامي رحمة الله علیه وایي چي کلمه د "ما" عامه ده لذوی العقول وغیرهم کما في قوله تعالی "والسماء ومابناها الآیة" علی تقدیر انیکون المراد بما بناها هو الله، دوهم ځواب دادی چي عیسی علیه السلام په وخت کي د حمل په هیڅ شي سره علم نه درلودی.

قُلْ يَاَهْلَ الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ

ته ورته ووايه اې محمد چي اې اهل كتابو تاسي غلو يعني تجاوز تر حد مه كوئ په خپل دين كي غير الحق ته.

پوه سه: چي بعض مفسران وايي چي په دې آيت كي مخاطب يهود او نصارى دواړه دي، نو د غلو معنى داده چي په باره كي د عيسى افراط او تفريط بلكې توسط بين الافراط غوره كړى والتوسط في حقه هو انه عبدالله ورسوله، لكن يهودانو په حق كي د عيسى عليه السلام تفريط مختاره كړى چي دده له رسالت څخه منكره سوه او دى يې ولد الزنى وباله او دده مور مريم يې په زنى متهمه كړه، او نصارى وو لاره د افراط په حق كي د عيسى مختاره كړه چي دى يې اله وباله، كما مذهب اليعقوبية او يا يې خداى ثالث ثلاثه وباله، يعني خداى او عيسى او دده مور درې سره خدايان دي كماهو مذهب النسطورية والملكانية من النصارى وقد مربيانه، او بعض مفسران وايي چي خطاب و نصارى وو ته دى بقرينة السياق او غلو د هغه وه چي آنفاً ذكر سوه.

فائده: غير الحق منصوب دى چي مفعول مطلق د تغلوا دى والتقدير غلوا باطلاً غير الحق.

فائده: غير الحق صرف لپاره د تاكيد دى والا فالغلوا لايكون الا غير الحق كما هو ظاهر.

وَلَا تَتَّبِعُوْٓا اَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوْا مِنْ قَبْلُ وَ اَضَلُّوْا كَثِيْرًا وَّضَلُّوْا عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ﴿۷۷﴾

او تاسي متابعت مه كوئ د خواهشاتو باطله وو د هغه قوم چي گمراهان سوي وه په دمخه وخت كي چي ددوى اسلاف وه دمخه تر بعثة النبي ﷺ او ډېر خلگ يې نور هم گمراهان كړه، يعني تابعان ددوى په كفر او ضلال كي او دوى گمراهان سوه وروسته تر بعثت د عليه الصلوة والسلام له لارې حقې مستوي څخه چي دين د اسلام دى، او د عليه الصلوة والسلام تكذيب يې وكړى او سره ددې چي

حقيت د دين اسلام اظهر دی من الشمس في السماء الرابعة بالمعجزات الباهرة المتواترة الباقية كر الازمان ومر الدهور كالقرآن العظيم الشان.

لُعِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْۢ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ عَلٰى لِسَانِ دَاوٗدَ

ملعون کړه سوه يعني لېري کړه سوه له رحمت عامه څخه د خدای هغه کسان چي کافران دي حال کونهم من اسرائيل، پر ژبه د داوُدﷺ، چي هغه د ايله اوسېدونکي وه چي ښکار د ماهيانو يې په حيله کاوه په ورځ کي د شنبې چي دوی څني منع وه د عبادت لپاره، نو داوُدﷺ وويل اللهم العنهم واجعلهم آيۃً" ومثلاً لخلقک نو دوی مسخ سوه او بيزوګان څني جوړ سوه، او درې ورځي وروسته ټوله مړه سوه لان الممسوخ لايتناسل.

وَعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ

او پر ژبه د عيسیﷺ بحذف المضاف ای لفظ لسان چي مراد څني اصحاب د مائده اسماني وه چي پر مائده اسماني يې ايمان نه راوړی، نو عيسیﷺ وويل اللهم العن عم واجعلهم آية" نو هغه مسخ او سرکوزان څني جوړ سوه.

درويش وايي: چي دا دواړي قصې وړاندي په دې تفسير کي تېري سوي دي.

ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ۝٧٨ كَانُوْا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُّنْكَرٍ فَعَلُوْهُ

دغه لعن په سبب د عصيان ددوی و او ددوی عادت دا و چي تر حدود د خدای يې تجاوز کاوه، دوی داسي وه چي يو بل به يې نه منع کاوه له منکر شرعي څخه چي هغو به کاوه، ولي چي جرم د هغو کسانو چي منکر فعل کوي او د هغو کسانو چي منکر خو نه کوي لکن بل نه څني منع کوي سره برابر دی يعني که عذاب الهي مسلط سي دواړي ډلې به هلاکېږي، په حديث شريف کي چي روايت يې اصحاب د سنن اربعه وو کړی دی له ابوبکر صديقؓ څخه ده وويل چي ما له رسول اللهﷺ څخه واورېدل چي ويل يې "ان الناس اذا رؤا الظالم فلم ياخذوا على يديه اوشک ان يعمهم الله بعقاب" يعني خلګ ويني ظالم يا متعارف ظالم او يا هر صاحب کبيره، دوهمه توجيه اولی ده په سبب د عموم نو دوی ونه نيوی ظالم تر لاسو.

پوه سه: چي مراد له لاسو نيولو څخه نهي عن المنكر دی كه په خوله وي او كه په لاس، والله اعلم بمراد رسولهﷺ، نو قريبه ده چي دوی عام كړي په عقاب سره.

لَبِئۡسَ مَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ٧٩

هر آئينه بد دی دغه كار چي دوی يې فعل كاوه يعني عدم النهي عن المنكر، روی عن عبدالرحمن بن مسعود رضي الله عنه ده وويل چي عليه الصلوة والسلام وويل چي تر تاسي دمخه په بني اسرائيلو كي دا عادت وچي يو سړي به گناه وكړه يو نهي كونكي به منع كړی لپاره د تعذير يعن منت به يې وكړی "فاذا كانوا من الغد" چي بله ورځ چي به سوه بيا به منع كونكي كسان او گناه كونكي خلگ پر يوه خوړو او اوبو سره ناست وه "حتی كان لم يره علی الخطيئة بالامس" حتی چي دوی گويا نه و ليدلی پر گناه پروند "فلماء رائ الله تبارك وتعالی ذالك منهم ضرب قلوب بعضهم علی بعض وجعل منهم القردة والخنازير ولعنهم علی لسان داؤد و عيسی بن مريم ذالك بما عصوا وكانوا يعتدون انتهی الحديث باختصار رواه البغوي والترمذي وابو داؤد من حديث عبدالله بن مسعود رضي الله عنه مرفوعاً.

تَرَىٰ كَثِيرٗا مِّنۡهُمۡ يَتَوَلَّوۡنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۚ

ته وينې اې محمد عليه السلام ډېر كسان له يهودانو څخه يعني كعب بن الاشرف واصحابه، چي دوی موالات دوستي محبت كوي د هغو كسانو سره چي كافران دي يعني د مكې مشركين، ولي چي كعب بن الاشرف سره د اوويا كسانو مكې ته تللی و او د ابو سفيان څخه يې فوج كشي پر عليه الصلوة والسلام طلب كړې وه او خپل د كومك وعده يې هم ورسره كړې وه.

لَبِئۡسَ مَا قَدَّمَتۡ لَهُمۡ أَنفُسُهُمۡ أَن سَخِطَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡ وَفِي ٱلۡعَذَابِ هُمۡ خَٰلِدُونَ ٨٠

ای بد دی شيئاً چي دوی لره خپلو نفسو دمخه واستاوه يعني قيامت ته يعني په قيامت به دغه شي پر دوی رد سي او عذاب به يې ووينې او په عذاب كي به دوی همېشه پاته وي.

پوه سه: چي "ان سخط الله" مخصوص بالذم دی بتقدير المضاف ای موجب سخط الله والخلود في العذاب.

فائده: د مضاف د تقدير سبب دادی چي نفس سخط چي مضاف سي و خدای پاک ته هغه ته خو مخصوص بالذم نه ويل کېږي، بلکې مخصوص بالذم خو هغه اسباب دي چي موجب د سخط الله وي.

وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾

که وای دغه يهودان ايمان يي درلودلای پر خدای او پر نبي يعني نبي ددوی چي موسی الْسَّلِیَّةِ و، او پر هغه کتاب چي ددوی نبي ته نازل سوی و يعني التورات، يعني نه به وای گرځولي يهودانو کفار د مکې خپل دوستان او پر جنگ د عليه الصلوة والسلام به يې نه وای باعثه کړي ولي چي ټوله کتب سماويه له موالاتو څخه د مؤمنانو د مشرکينو سره منع کوي، لکن ډېر له ليهودانو وتلي دي له امتثال څخه د اوامر الهيه وو.

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا

اې محمده ﷺ ته به پيدا کوې سخت ترين د خلگو از روی عداوت د هغه کسانو سره چي ايمان يې راوړی دی او هغه کسان چي مشرکان دي يعني مشرکوا العرب.

پوه سه: چي د "لتجدن" فاعل خو عليه الصلوة والسلام دی او "اشد الناس" مفعول اول دی د "لتجدن" او "عداوة" تميز دی او "للذين آمنوا" متعلق دی په "عداوة" پوري او "اليهود" مفعول ثاني دی د "لتجدن" او "والذين اشرکوا" پر عطف دی.

وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ

او ته به پيدا کوې نژدې د خلگو په محبت کي د هغو کسانو چي ايمان يې راوړی وو، يعني الامة المحمدية هغه کسان چي وايي موږ نصاری يو.

درويش وايي: چي اعراب ددې آيت داسي لکه د آيت اولی چي عنقريب تېر سو

فائده: هرچه عداوت د یهودانو او مشرکانو دی هغه له دې سببه دی چي دواړې ډلې ډېري حریصي دي پر دنیا او جاه وجلال او ریاست، او حرص پر دغو شیانو معدن د افعال ذمیمه وو دی، او هر څوک چي پر دغو شیانو حرص لري هغه دین په طلب کي ددغو شیانو تر شا غورځوي، او په طلب کي ددغو شیانو د هیڅ ناجائز او منکر کار څخه ځان نه ژغوري، نو له دې کبله دوس سخت دښمنان دي د هغه کسانو چي هغه یا مال پیدا کړي او یا جاه لکه مسلمانان په عصر نبوي کي وروسته تر هجرت چي په جهاد سره مامور سوه.

ذٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا

"ذالک" ای قرب مودة النصاری للذین آمنوا، په سبب ددې دی چي بعض له نصاری وو څخه.

"قسیسین ورهباناً" بغوي رحمة الله علیه وايي چي قس او قسیس عالم متبحر ته وايي په لغت کي د رومیانو، او صاحب صحاح وايي چي قسیس عالم عابد ته وايي له رئیسانو څخه د نصاری وو، او صاحب قاموس وايي هو رئیس النصاری في العلم او اصل معنی د قس مثلثة الفاء تلاش ته د شي وايي په شپه کي کانهم سموا بذالک لان العلماء والعباد یطلبون العلم والتوجه الی الله تعالی باللیل ای في ظلمات اللیالي.

پوه سه: چي "رهباناً" جمع د راهب ده لکه رکبان جمع د راکب، دا هغه عابدان دي چي په گرجا (چرچ) کي چي صوامع یې بولي ناست وي لپاره د عبادت لکه زموږ په دین کي زاهدان چي په خلوت خانو کي ناست وي.

وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

او بل دلیل د قرب محبت دادی چي دوی کبر نه لري له قبول څخه د حق چي دوی ته دعوت ورکړه سي او تواضع لري او کبر نه لري لکه یهودان.

پوه سه: چي اهل تفاسیر وايي چي قریشو د مکې پر دې مشوره وکړه چي د هري قبیلې سړي چي مسلمان وي، خپل قبیلې والا دې ازاروي او عذابونه دي ورکوي تر

څو چي دين د محمد ﷺ پر ېږدي، خير قريشو په دې کار لاس پوري کړی هري قبيلې به خپل مسلمان واهه او ټکاوه ګاهي به يې سر ورمات کړی، او ذات اکرم د رسول اللهﷺ له دې فتنې څخه خلاص و په سبب د ابو طالب چي د بني هاشم د قوم مشر و، نو عليه الصلوة والسلام چي خپل د اصحاب، حال وليدی او په منع د کفارو هم نه و قادر او د جهاد امر هم نه و ورته سوی، نو خپل اصحاب يې امر کړه په هجرت الى ارض الحبشة، او دا يې وويل چي په حبشه کي يو ملک يعني بادشاه سته صالح چي نه پر چا ظلم کوي او دده په ملک کي هيڅ څوک پر هيڅ چا ظلم نه سي کولای، او دين د هر ملت پکښي ازاد دی او دی په خپله نصاری دی، فاخرجوا اليه حتى يجعل الله للمسلمين فرجاً او د عليه الصلوة والسلام مالک صالح سره د حبشه نجاشي مراد وچي اصلي نوم يې اصحمة وچي د صحمة معنى ددوی په ژبه عطية الله وه او نجاشي دوی هر باچا ته ويل لکه روميان چي هر باچا قيصر بولي او پارسيان هر باچا کسرى او ترکان هرباچا خاقان بولي، نو په پټه يوولس کسه نر او څلور ښځي چي ټوله پنځلس کېږي ودې هجرت ته اماده سوه چي نومان يې دادي عثمان بن عفان او دده کور والا رقيه بنت رسول اللهﷺ، زبير بن العوام، عبد الله بن مسعود، عبد الرحمن بن عوف، ابو حذيفه وزوجته سهله بنت سهل، مصعب بن عمير، ابو سلمة بن عبد الاسد وزوجته ام سلمه بنت اميه، عثمان بن مظعون، عامر بن ربيعه وزوجته ليلى بنت ابي حشمه وحاطب بن عمرو، سهيل بن بيضا رضي الله تعالى عنهم وعنهن اجمعين، نو ورغله درياب ته او کښتۍ يې کرايه کړه په نيم دينار في نفر تر حبشه پوري، د رجب مياشت وه پنځم کال د نبوت د عليه الصلوة والسلام و، وهذه الهجرة الاولى، وروسته جعفر بن ابي طالب هم پسي ولاړی، نورو مسلمانانو دې هجرت ته دوام ورکړی حتى چي په حبشه کي دوه اتيا کسه له نرانو څخه د مسلمانانو جمع سوه بېله ښځو او کوچنيانو، قريش چي په دې موضوع خبر سوه نو عمرو بن العاص او يو بل ملګری د هغه سره هدايا د نجاشي او دده د ملايانو په نامه واستول لکن نجاشي دا هدايا نه کړې قبولي، ولي دوی ورته ويل چي دا ټوله مسلمانان لاس بسته موږ ته په لاس راکړه، او نجاشي د داسي ظلم سره عادت نه درلودی.

درویش وايي: چي ددې موضوع پوره قصه په تفسير کي د سورة آل عمران تېره سوه في تفسير قوله تعالى "ان اولى الناس بابراهيم الذين اتبعوه وهذا النبي" نو مسلمانانو په حبشه کي ډېر ښه ژوند تېراوه او خپل دين يې ازادانه کاوه.

پوه سه: چي د حبشې د هجرت پر وخت بعض مسلمانانو چي په مکه مکرمه کي ژوند پر سخت و په اجازه د عليه الصلوة والسلام يې هجرت مدينې منورې ته وکړی چي هورې انصار موجود وه چي په هغه وخت کي چي عليه الصلوة والسلام په مکه کي و، نو دوی به انفراداً او اجتماعاً راتله مکې ته او پر عليه الصلوة والسلام به يې ايمان راوړی، نو هغو انصارو د مدينې د مهاجرينو سره ډېري په زړه پوري مرستي کولې، اخيراً عليه الصلوة والسلام د ابوبکر رضی الله عنه سره مدينې ته هجرت وکړی، او اسلام ډېر لوړ سو او د جهاد اجازت هم حاصل سو، نو عليه الصلوة والسلام ونجاشي ته مکتوب نوشته کړی چي ام حبيبه چي د ابو سفيان لور وه چي هغې د مېړه سره حبشې ته هجرت کړی و او مېړه يې وفات سوی و په حبشه کي ماته يې په نکاح راوغواړه زما د خوا ته د نکاح وکيل يې، او دا خط يې د عمرو بن اميه په لاس ورکړی په سنه ٦ هـ کي د هجرت، نو نجاشي ته چي مکتوب د عليه الصلوة والسلام ورسېدی، نو نجاشي خپله مينځه چي ابرهه يې نوم و ام حبيبه ته واستول چي ستا د تزوج مرکه عليه الصلوة والسلام ماته مکتوب را استولی دی ته څه وايې، او نجاشي د خپلي مينځي په لاس څه زيورات وغيره ورکړه چي دا په خوشحاله سي او دې نکاح ته غاړه کښېږدي، نو ام حبيبې رضي الله عنها خالد بن سعيد رضی الله عنه وکيل کړی چي زما نکاح په څلور سوه ديناره د عليه الصلوة والسلام سره راوتړه، نو نکاح د عليه الصلوة والسلام چي وکيل يې نجاشي و او د ام حبيبه له خوا خالد بن سعيد رضی الله عنه و تر منځ منعقده سوه، نو نجاشي بالفور څلور سوه ديناره د خپلي مينځي ابرهه په لاس ورکړه، ام حبيبه ته يې ورسول، ابرهه چي هغه څلور سوه دينار ام حبيبې رضي الله عنها ته ورکړه، نو ام حبيبې پنځوس ديناره د انعام په ډول ابرهه ته ورکړه ابرهه بېرته ور رد کړه او وه يې ويل چي زموږ ملک نجاشي امر کړی يم چي فهم کوه چي شی څني وانه خلې، او ابرهه وويل چي پر ما پيسې لږ نه دي، ولي چي جوړونکې د روغنو د سر غوړېدلو د

ملک یم، او ابرهه ورته وویل چي زما تصدیق دی چي محمد ﷺ د خدای جل جلاله رسول دی او ما ایمان هم پر راوړی دی او زما تاته دا وصیت دی چي ته هر وخت د علیه الصلوة والسلام سره یو ځای سوې زما سلام به ورته ووایه، ام حبیبې رضي الله عنها ورته وویل نعم، او نجاشي خپلو ښځو ته وویل چي څه مشک او عنبر او نور څه تحفې چي ددوی سره وي ام حبیبې رضي الله عنها زوجة النبي ته یې ورواستوئ، او راوي وایي چي زیورات او مشک وعنبر به په وخت کي د اجتماع د ام حبیبې رضي الله عنها او د علیه الصلوة والسلام ده مبارک لیدله لکن انکار یې نه پر کاوه، ام حبیبه رضي الله عنها وایي چي موږ له حبشې څخه د مدینې پر خوا حرکت وکړی په دریاب کي او علیه الصلوة والسلام ته چي موږ ورسېدلو په جنګ کي د خیبر و، نو موږ چي په یوه کیښتۍ کي و نارنیه تو له خیبر ته ولاړه او زه پخپله مدینې ته ولاړم حتی چي علیه الصلوة والسلام مدینې ته راستون سو او زه ورغلم او د ابرهه مینځې سلام مي ور ورساوه، نو علیه الصلوة والسلام یې په وعلیک سره جواب ورکړی، نو دا آیت هم نازل سو "عسی الله ان یجعل بینکم وبین من عادیتم منهم" یعني ابو سفیان مودة یعني په سبب د تزویج د ام حبیبه، لکن ابو سفیان چي د خپل لور په نکاح خبر سو، یوه ډېره ناوړه خبره یې وکړه چي نقل یې نازیبا دی، راوي وایي چي په وخت کي د قدوم د جعفر بن ابي طالب یعني د علیه الصلوة والسلام وخواته چي راهي کېدی نجاشي دا خط و علیه الصلوة والسلام ته نوشته کړی او دجعفر په لاس یې ورکړی، یا رسول الله اشهد انک رسول الله صادقاً مصدقاً وقد بایعتک، یعني غیابا وبایعت ابن عمک یعني جعفر واسلمت لله رب العالمین وقد بعثت بابني ارها وانت ان شئت ان آتیک بنفسي فعلت، والسلام علیک یا رسول الله، نو د نجاشي زوی په کیښتۍ کي سپور سو، وروسته تر جعفر واصحابه رضي الله عنهم حتی چي د نجاشي د زوی کیښتۍ د دریاب منځ ته ورسېدل غرقه سوه هر څو کسان چي پکښې وه شهیدان سوه، او جعفر و اصحابه رضي الله عنهم و علیه الصلوة والسلام ته ورسېدل، اوویا کسه چي ګردو د وړیو کالي اغوستي وه دوه شپیته کسان د حبشې وه او اته کسان د شام وه، نو علیه الصلوة والسلام پر دوی سورة یٰس تلاوت کړی فبکوا حین سمعوا القرآن او دوی وویل چي څه عجب مشابه دی

دا قرآن د ما انزل الله علی عیسی علیه السلام، وآمنوا فانزل هذه الآیة "ولتجدن اقربهم مودةً" نو مراد په دې آیت کې وفد د نجاشي دی چې د جعفر رضي الله عنه سره راغلي وه او ویا کسه چې اصحاب الصوامع وه.

درویش وایي: چې دا سوال په عوامو او خواصو کې همېشه مطرح دی چې نصاری په عداوت کې تر یهودانو کم نه دي، بلکې درویش وایي چې په اوسنی زمانه کې تر یهودانو بالا دي، ولي چې مسلمانان عموماً په بمباریو وژني او بندیان کوي یې مساجد یې خرابوي په بمباریو نړ اوبنځي او کوچنیان حتی شیر خواره کوچنیان په بمباریو کې ددوی په اسلامي مملکتو کې او قرآن شریفان سوځل کېږي او د مسلمانانو باغونه او کورونه په بمباریو ور اواروي، چې قوي حکومت د مسلمانانو چې عراق و په بهانه ددې چې په دې کې مواد جوهري دي او ایتم بم لري اول خو یې بار بار تلاشي وکړه شی یې نه کړی پیدا اخیر یې په ډېره بې رحمی سره حمله پر وکړه او ښځي، کوچنیان، مسجدونه او مدرسې یې په بمباریو ویراني کړې، او پنځه کاله کېږي چې د امریکایانو او انګریزانو چې ټوله نصاری دي ظلم روان دی، او د تېلو چیني او ثاهان یې ټوله تر قبضه لاندي راوستل، سنیان، شیعه ګان او کردان یې ټوله په جنګ سره واچول، او په نامه بین الملل کمېټی له بېري څخه څه نه سي ورت ویلای، او کوفي عنان هم ږغ نه سي ورته کولای، نو دا نصاری څرنګه اقرب مودةً دي.

او دا اوس امریکایانو چې نصاری دي په افغانستان کې چې خپل یو دست نشین په نامه د یو رئیس جمهور مقرر کړی دی او په حقیقت کې ریاست دافغانستان د امریکایانو په قبضه کې دی او د رئیس جمهور هیڅ په وسه نه ده صرف دادی چې پر چوکۍ د ریاست جمهوریه په خپله امریکایي په افغانستان کې نه سي کښنې نستلای چې دنیا وال ټوله دی محکوموي، دوی په خوله وایي چې موږ په افغانستان کې صلح راولو، ډېر لوی دروا‌غ وایي په افغانستان کې کرار کرار انګرېزي قوانین پیاده کول غواړي په افغانستان کې دي خلګ ددوی د پاشمول او پنجوایي حالات ملاحظه کړي چې خلګو د امریکایانو د بمباری له کبله خپل کورونه پرې ایښي دي ددوی باغونه یې ټوله د مځکي سره هموار کړه، دنیا وال که نه دي په خبر موږ خو ورنږدې یو په ټولو

حالاتو يې خبر يو آيا دا ددوی صلح راوستل دي!؟

حاصل دادی چي ډېره زمانه دمخه د لندن نصاری وو عالمگیر سلطنت پر ټوله دنيا کاوه حتى پر افغانستان په نامه د يو سامبولي بادشاه يې سلطنت کاوه، هغه سلطنت خو خدای ﷻ په خپل قدرت پای ته ورساوه چي ډېرو زېر دستو حکومتو د استقلال دعوې وکړې او ځانونه يې استقلال ته ورسول، اوس بيا امريکايانو چي هم نصاری دي هغه پلان په نړۍ کي پلی کول غواړي، نو داسي نصاری اوس څه رنگه اقرب مودة کېدای سي!؟

ځواب: امام بغوي رحمة الله عليه چي لوی مفسر د قرآن عزيز دی وايي چي دا آيت په باره کي د ټولو نصاری وو نه دی، بلکې د هغو نصاری وو په باره کي دی چي اسلام يې قبول کړی وي لکه نجاشي و اصحابه کمامر بيانه عنقريب، او يا مراد ځندي هغه نصاری دي چي دوی پر دين حقه د عيسی عليه السلام وه قبل مبعث النبي ﷺ او وصيت د عيسی عليه السلام يې په عمل سره ورساوه او انجيل يې په غوږ کي و او منتظر وه ومصداق ته د هغه آيت د انجيل "ونبشرک بنبي يامن بعدي اسمه احمد" او دوی به همېشه مشغوله وه په علم او عمل سره او په انتظار د نبي مبشر به في الانجيل به وه کما سيئاتي في تفسير قوله تعالی واذا سمعوا ما انزل الآية.

درويش وايي: چي بحمد الله تعالى وحسن توفيقه ايای تفسير د جزء قرآني لايحب الله الجهر آه د چهار شنبې د مازديگر له راتلو سره پای ته ورسېدی د مياشتي د ذی القعدة الحرام شلمه نېټه وه او سنه ۱۴۲۷ هـ وه يعني په تخميناً دوې مياشتي او دوې ورځو او دوې شپو کي.

درويش وايي: چي تبرکاً به ددې جزء تفسير په يو مناجات سره د سيدنا زين العابدين بن علي بن حسين بن علي بن ابي طالب رضي الله عنهم ختم کړم، دا مناجات غالباً مقبول عند قاضي الحاجات دي، زه به زور او زير او پېښ ورکړم تاچي اميان يې هم ويلای سي، دا مناجات لپاره د مغفرت د گنهو او د شفاعت د سيد المرسلين لپاره د درويش په ظن تير بهدف دي لان کلام السادات سادات الکلام.

چونکه دا مناجات په طور د وظيفې ويل کېږي او درويش په پښتو کي دومره بليغ الفاظ چي د امام رضي الله عنه ټوله مطلب دي پکښې اداء کړي په پښتو ژبه کي نه

درلوده، نو عربي عبارت مي رانقل کړی، نو که يې ملا يانو وظيفه کول هغه به يې غالباً په معنی هم پوهېږي او که اميان وظيفه کوي هغو ته د الفاظو ويل کافي دی، چونکه امام زين العابدين دا مناجات د شپې په وخت کي کړي دي، نو زموږ لپاره يې هم ښه وخت شپه ده، امام اصمعي لغوي رحمة الله عليه وايي چي ما په يو شپه کي چي سپوږمی پکښي ځلېدله طواف د بيت الله شريفي کاوه چي يو ځوان دی په رنګ ډېر ښائسته او په علم پوره په پردو پوري د کعبې مبارکي يې لاسونه نيولي دي او ده داسې ويل.

نَامَتِ الْعُيُوْنُ وَغَارَتِ النُّجُوْمُ وَاَنْتَ الْمَلِكُ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ
قَدْ غَلَقَتِ الْمُلُوْكُ اَبْوَابَهَا وَاَقَامَتْ عَلَيْهَا حَرْسَهَا وَحُجَّابَهَا
وَ بَابُكَ مَفْتُوْحٌ لِلسَّائِلِيْنَ فَهَا اَنَا سَائِلُكَ بِبَابِكَ
مُذْنِبًا فَقِيْراً مِسْكِيْناً اَسِيْراً جِئْتُ اَنْتَظِرُ رَحْمَتَكَ يَااَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ

بيا يې دا څو خواږه له تاثيره ډک بيتونه وويل

يَا مَنْ يُجِيْبُ دُعَاءَ الْمُضْطَرِّ فِيْ الظُّلَمِ يَاكَاشِفَ الضُّرِّ وَالْبَلْوٰى مَعَ الْقَسَمِ
قَدْ نَامَ وَفْدِيْ وَ انْتَهَبُوْا وَاَنْتَ يَا قَيُّوْمُ يَا حَيُّ لَمْ تَنَمْ
اَدْعُوْكَ رَبِّيْ وَمَوْلَاىَ وَمُسْتَنَدِيْ فَارْحَمْ بَكَائِيْ بِحَقِّ الْبَيْتِ وَالْحَرَمِ
اَنْتَ الْغَفُوْرُ فَجُدْلِيْ مِنْكَ بِمَغْفِرَةٍ اَوِ اعْفُ عَنِّيْ يَاذَا الْجُوْدِ وَالْكَرَمِ
اِنْ كَانَ عَفْوُكَ لَايَرْجُوْهُ ذُوْ جُرُمٍ فَمَنْ يَّجُوْدُ عَلَى الْعَاصِيْنَ بِالْكَرَمِ

وروسته امام زين العابدين رضي الله عنه د اسمان وخوا ته سر پورته کړی او داسي يې وويل

يَاالٰهِيْ وَسَيِّدِيْ مَوْلَاىَ اِنْ اَطَعْتُكَ فَلَكَ الْمِنَّةُ عَلَيَّ، وَاِنْ عَصَيْتُكَ فَبِجَهْلِيْ فَلَكَ الْحُجَّةُ عَلَيَّ، اَللّٰهُمَّ فَبِاظْهَارِ مِنَّتِكَ عَلَيَّ وَاِثْبَاتِ حُجَّتِكَ لَدَيَّ اَرْحَمْنِيْ وَاغْفِرْ ذُنُوْبِيْ وَلَاتَحْرِمْنِيْ رُؤْيَةَ جَدِّيْ قُرَّةُ عَيْنِيْ وَحَبِيْبِكَ وَصَفِيِّكَ مُحَمَّداً صلى الله عليه وسلم.

پوه سه: چي مراد له جد څخه عليه الصلوة والسلام و، او بيا زين العابدين رضي الله عنه دا بيتونه وويل

اَلاَ اَیُّهَا الْمَامُوْلُ فِيْ کُلِّ شِدَّةٍ اِلَیْكَ شَکَوْتُ الضُّرَّ فَارْحَمْ شِکَایَتِيْ

اَلاَیَارَجَائِيْ اَنْتَ کَاشِفُ کُرْبَتِيْ فَهَبْ لِيْ ذُنُوْبِيْ کُلَّهَا وَاقْضِ حَاجَتِيْ

فَزَادِيْ قَلِیْلٌ مَا اَرَاهُ مُبَلِّغِيْ عَلَی الزَّادِ اَبْکٰی اَمْ لِبُعْدِيْ مَسَافَتِيْ

آتَیْتُ بِاَعْمَالٍ قِبَاحٍ رَدِیَّةٍ وَمَالِيْ فِيْ الْوَرٰی خَلْقٌ جَنٰی کَجِنَایَتِيْ

اصمعي رحمة الله علیه وایي چي دا ابیات یې څو وراه مکرر وویل باره پر مځکه غوځار سو او بې هوشه سو، اصمعي رحمة الله علیه وایي زه ور نژدې سوم نو ومې پېژندی چي دا خو امام زین العابدین بن علي بن الحسین بن علي بن ابي طالب دی، نو ما دده سر په خپل غېږ کي ونیوی اصمعي رحمة الله علیه وایي چي ما وژړل په سبب د ژړا دده بکاءً شدیداً شفقةً علیه، نو زما څ اوښکي دده پر مبارک مخ ولګېدلې، نو دی په هوش کي راغلی او سترګي یې خلاصي کړې او وه یې ویل چي څوک یې چي زه دي له ذکر څخه د خپل بادار وه ایستلم، ما ورته وویل چي زه اصمعي یم یاسیدي ماهذا البکاء ای اې زما باداره دا ستا دومره ژړا پر څه وه او دا دومره فریاد و، او ته خو له اهل بیت څخهد نبوت یې او له معدنه څخه د رسالت یې، آیا ستاسي اهل بیت الرسول په باره کي خدای پاک داسي نه دي ویلي "اِنَّمَا یُرِیْدُ اللهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَیْتِ وَیُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیْراً" هاره زین العابدین رضي الله عنه راکښېنستی او ماته یې وویل یَااَصْمَعِيْ هَیْهَاتَ اِنَّ اللهَ خَلَقَ الْجَنَّةَ لِمَنْ اَطَاعَهُ وَاِنْ کَانَ عَبْداً حَبَشِیًّا وَخَلَقَ النَّارُ لِمَنْ عَصَاهُ وَاِنْ کَانَ مَلِکاً قُرَیْشِیّاً" اصعمي تا دا قول د خدای جل جلاله نه دی اورېدلی "اِذَا نُفِخَ فِيْ الصُّوْرِ فَلاَ اَنْسَابَ بَیْنَهُمْ وَلاَیَتَسَائَلُوْنَ.

درویش وایي: چي دا وه چي تفسیر د "لایحب الله" من القرآن په دې حیرت انګېزه قصه او موعظت امیزه بیان پای ته ورسېدی.

اَللّٰهُمَّ اَسْئَلُكَ بِاَمْسَالِكَ هٰؤُلاَءِ السَّادَاتِ الْکِرَامِ وَالْحَمْدُلِلّٰهِ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلاَمُ عَلٰی رَسُوْلِ اللهِ صلی الله علیه وسلم.

فهرست تفسیر ایوبي حنفي جلد شپږم